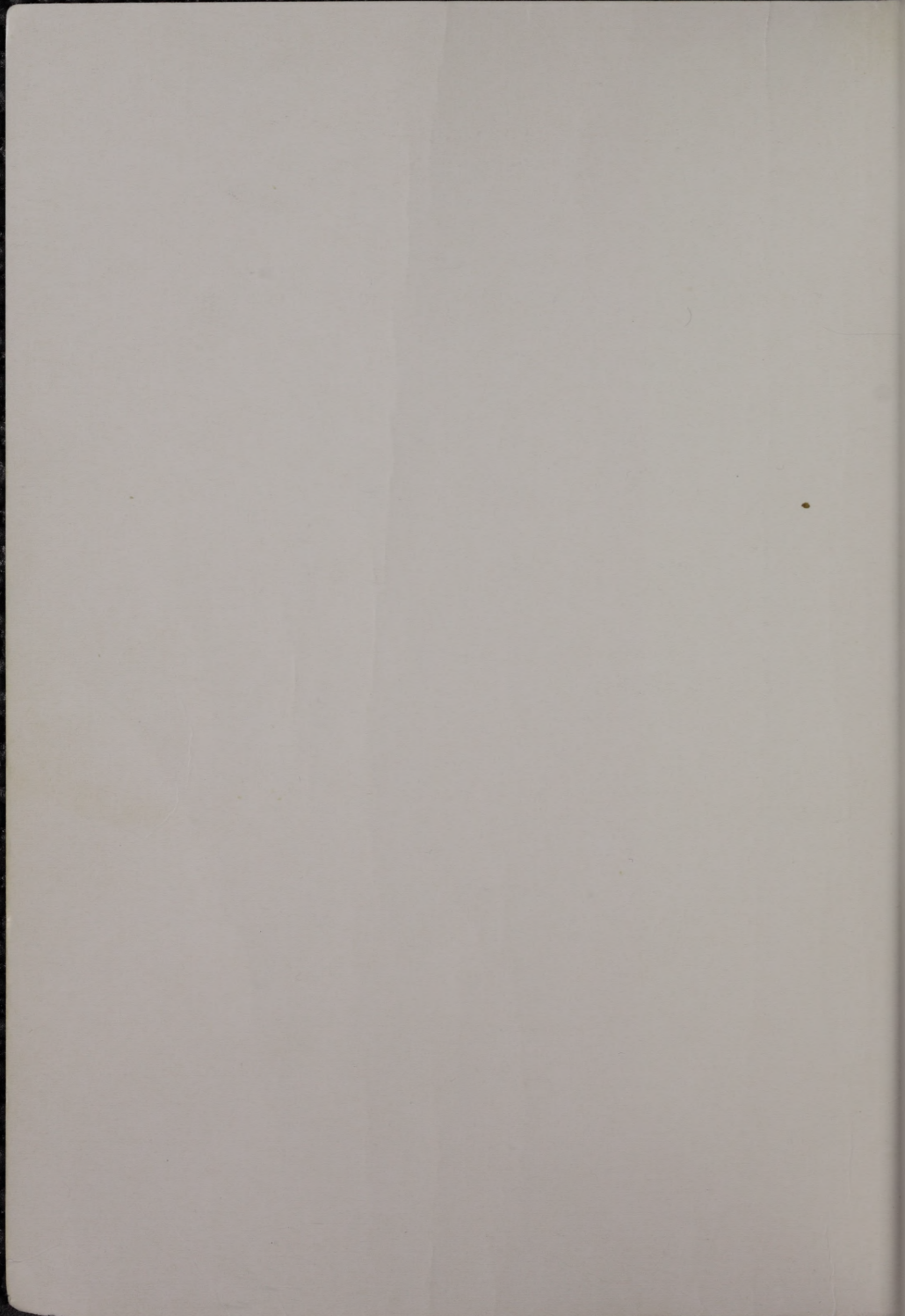

Pilsoniskā apziņa

98-3

334

L
3

Filozofijas un socioloģijas institūts
Etnisko pētījumu centrs

PILSONISKĀ APZIŅA

RĪGA
1998

UDK 323 (474.3)
Pi 515

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-10.814~~

0302066599

PILSONISKĀ APZIŅA

Rakstu krājums

ELMĀRA VĒBERA

redakcijā

Grāmata izdota ar Latvijas Zinātnes padomes finansiālu atbalstu.

Teksta redaktori: *Ilmārs Birulis (latviešu valoda)*

Uldis Ābeltiņš (angļu valoda)

Maija Oginta (angļu valoda)

Jeļena Šaitere (krievu valoda)

Datormaketētājs: *Valentīns Dauguls*

Mākslinieks: *Matīss Kūlis*

Izdevējs: **IU "Mācību apgāds"**

K. Valdemāra 161, Rīga, LV-1013,

tālr. 360229.

Iespiests: **IU "Mācību apgāds"**

K. Valdemāra 163, Rīga, LV-1013,

tālr. 373306.

© Latvijas Universitātes

Filozofijas un socioloģijas institūts

Etnisko pētījumu centrs, 1998

© IU "Mācību apgāds", 1998

ISBN 9984 - 572 - 28 - 5

SATURS

Ievads. <i>Elmārs Vēbers</i>	5
Introduction. <i>Elmārs Vēbers</i>	14
Pirmā daļa. VALSTISKĀS APZIŅAS JĒDZIENS	24
<i>Rasma Kārklīņa</i> . Valstiskās apziņas jēdziens	24
<i>Лорета Кузмицкайте</i> . Концепция нации: происхождение, культура, государство, сознание	30
<i>Nils Muižnieks</i> . Valstiskā apziņa: kritēriji un pazīmes	36
<i>Elmārs Vēbers</i> . Valstiskā apziņa politiskās nācijas struktūrā	43
Otrā daļa. POLITISKĀ NĀCIJA: IDEJAS VĒSTURE UN MŪSDIENAS	64
<i>Egils Levits</i> . Valstsnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi	64
<i>Leo Dribins</i> . Politiskā nācija jeb valststauta: idejas vēsture un mūsdienu izpratne	84
<i>Artis Pabriks</i> . Komunitārisma un individuālista vērtību ietekme uz politiskās nācijas veidošanos Latvijā	98
<i>Irena Sutiniene</i> . Historical consciousness of the ethnic groups in Lithuania and their integration	116
<i>Vladislavs Volkovs</i> . Krievvalodīgās jaunatnes vēstures apguve un politiskās nācijas veidošanās problēma Latvijā	136
Trešā daļa. VALODAS POLITIKA UN VALODU APGUVE ..	150
<i>Dzintra Hirša</i> . Valsts valodas politikas pamatvirzieni Latvijā	150
<i>Aija Janelsiņa-Priedīte</i> . Latviešu valodas apguves valsts programmas nozīme sabiedrības integrācijā	165
<i>Mark Diachkov</i> . A vision of national unity and interests of ethnic minorities	176
<i>Giovanni Pogeschi</i> . The case of South Tyrol	183

Ceturtnā daļa. SOCIOLOĢISKIE PĒTĪJUMI PAR VALSTISKĀS	
APZIŅAS UN POLITISKĀS NĀCIJAS VEIDOŠANOS .. 191	
<i>Vladas Gaidis. Политическая активность и пассивность</i>	
<i>в Литве (на примере опросов общественного мнения</i>	
<i>1989–1996 годов)</i>	191
<i>Aksel Kirch. Social integration of loyal non-Estonians in</i>	
<i>Estonia</i>	203
<i>Brigita Zepa. Līdzdalība kā politiskās nācijas</i>	
<i>veidošanās nosacījums</i>	232
Piektā daļa. PILSONIS UN VALSTS:	
PSIHOLOĢISKĀS ATTIEKSMES PROBLĒMA	
	247
<i>Ilgā Apine. Latvijas minoritāšu apziņa ceļā uz</i>	
<i>politisko nāciju</i>	247
<i>Irena Juozeliuniene. Attitudes towards the nation-state</i>	
<i>in the light of ethnic diversity of Lithuanian society</i>	260
<i>Jūri Kruusvall. Disturbances and expectations concerning</i>	
<i>state ethnopolitics among Estonians and non-Estonians</i>	272
<i>Sandra Sebre. Valstiskās identitātes meklējumi</i>	
<i>trīs paaudžu salīdzinājumā</i>	284
<i>Pēcvārds. Elmārs Vēbers</i>	294

IEVADS

Rakstu krājumā “Pilsoniskā apziņa” publicēti konferences “Politiskās nācijas veidošanās process Baltijas valstīs” materiāli.* Grāmatu veido konferencē nolasītie referāti, kas pēc tam pārstrādāti par rakstiem. Speciāli šim krājumam ir sagatavots E. Levita raksts “Valstsnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi”.

Pirmā Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centra (tolaik Filozofijas un tiesību institūta) organizētā konference ar nosaukumu “Demokratizācija un nacionālās tiesības” notika 1990. gada martā, un tajā uzmanība galvenokārt bija pievērsta cilvēka (indivīda) brīvības problēmai, cilvēktiesību saistībai ar nacionālo brīvību, ar nācijas tiesībām, tostarp pašnoteikšanās tiesībām. Toreiz filozofijā un politikas teorijā, kā arī starptautiskajos tiesību dokumentos meklējām atbildes uz jautājumu, ko nozīmē cilvēktiesības un ko – nacionālās tiesības, kāda ir to saistība un kā cilvēktiesības un nācijtiesības piemērojamas Latvijas apstākļos.¹ Iepazīstoties tuvāk ar šo jautājumu kompleksu, izrādījās, ka nācijtiesībām ir veltīts ievērojami mazāk uzmanības nekā cilvēktiesībām. Tās nav arī tik vispusīgi izstrādātas un nostiprinātas starptautiskajos tiesību dokumentos kā cilvēktiesību normas. Tomēr skaidrs bija arī tas, ka “indivīdam nepietiek tikai ar cilvēktiesību garantijām, viņam ir nepieciešama arī tautas labklājības garantija”². Nācijtiesības un to realizācija tautas garīgajā un materiālajā labklājībā, tautas pastāvēšanas nodrošinājums laikā un telpā tolaik bija arī politiski aktuāls jautājums, jo Latvijas neatkarība vēl nebija atjaunota. Nācijtiesības ir nozīmīgas ar to, ka tās pamato: tauta savu materiālo

* Konferenci finansēja Sorosa fonda – Latvija Etnisko attiecību un cilvēka tiesību programma un Sorosa fonda Austrumi Austrumi programma.

labklājību, savas valodas aizsardzību un kultūras uzplaukumu spēj nodrošināt tikai tad, ja tā ir neatkarīga (brīva) tauta.

Nācijtiesību aktualizācija ir būtiska visām tautām, kas cīnās par savu valstisko neatkarību un kas nav drošas par savu nacionālo vērtību saglabāšanas iespējām. Latvijā arī pēc neatkarības atjaunošanas nācijtiesības nav zaudējušas nozīmi, it īpaši Latvijas nacionālās valsts attīstības, latviešu valodas un latviešu nacionālās kultūras politikas, demogrāfiskās situācijas uzlabošanas un citu problēmu kontekstā.

Jau 1989. gadā Latvijā iezīmējas kāda visai raksturīga sabiedriskās domas iezīme, kas ir saglabājusies arī turpmākajos gados. Tā ir tieksme nodalīt un daļēji pat pretstatīt nācijtiesības un cilvēktiesības, turklāt latvieši par galvenajām un noteicošajām mēdz (mēdza) uzskatīt nācijas (pašnoteikšanās) tiesības, bet cittautieši – cilvēktiesības. Tas it kā liecina par to, ka latvieši ir gatavi aizstāvēt savas nācijtiesības arī ar nedemokrātiskām metodēm, savukārt cittautieši pieļauj, ka cilvēktiesību nodrošinājums ir sasniedzams, arī ignorējot nācijas pašnoteikšanās tiesības. Tiesa, socioloģiskie pētījumi jau tolaik konstatēja šādas ievirzes pretrunīgumu, jo atklāja, ka latvieši salīdzinājumā ar cittautiešiem arī tajā laikā bija vairāk atvērti demokrātiskām pārmaiņām.³ Savukārt ne visi cittautieši toreiz noraidīja nācijtiesības. Piemēram, A. Voroncovs pat uzskatīja, ka konkrētā vēsturiskā situācijā cilvēktiesības var ierobežot, lai saglabātu nāciju kā vienotu veselumu, jo nācijai ir tiesības uz savu teritoriju, kultūru, valodu, saimniecisko darbību un par tradicionālu to garantiju uzskata patstāvīgas valstiskās struktūras vai autonomijas izveidošanu.⁴ Jāatgādina, ka tajos gados Latvijas valsts neatkarību atbalstīja samērā mazs skaits cittautiešu (ap 10%). Lielākā daļa no viņiem bija pret Latvijas neatkarību (ap 50%), bet pārējie nespēja skaidri paust savu nostāju.⁵

Arī nākamajā konferencē (“Demokrātija un etnopolitika”, Rīgā, 1992. gada maijā) turpinājām apspriest cilvēktiesību un nācijtiesību savstarpējās saistības problēmu un šo tiesību konkretizāciju Latvijas apstākļos. Tas veicināja vairāku publikāciju rašanos par nācijtiesību tēmu.⁶ Turpmākajos gados šī tematika Latvijā vairs netika attīstīta, kaut arī nebūtu pareizi nācijtiesības nodot pilnīgai aizmirstībai, jo

etniski daudzveidīgajā Latvijā cilvēktiesību nodrošināšanu var panākt tikai saistībā ar nācijtiesību ievērošanu, veidojot Latviju par nacionālu un demokrātisku valsti.

Tomēr galvenā tēma šajā konferencē bija cita. Sākām pievērst uzmanību valsts nacionālās politikas uzdevumiem un to saistībai ar demokrātijas attīstību Latvijā. Saskaņā ar konferences rīkotāju uzskatiem etnodemogrāfisko īpatnību dēļ nacionālajai politikai Latvijā ir jāpievērš sevišķa vērība. Šai politikai vajadzētu īstenoties divos savstarpēji saistītos virzienos: 1) sekmēt nacionālas valsts veidošanos Latvijā, lai garantētu latviešu etniskās nācijas drošību – latviešu valodas, latviešu kultūras un latviskas izglītības sistēmas nostiprināšanos; 2) atbalstīt etniskās minoritātes, veicinot minoritāšu kultūrautonomijas attīstību. Par nacionālo politiku konferencē tika spriests atsevišķu problēmu veidā, pievēršot uzmanību latviešu izdzīvošanas perspektīvām demokrātijas apstākļos,⁷ etniskajai pašapziņai un etniskajai identitātei,⁸ valodai un izglītībai,⁹ sabiedriskās domas izpētei,¹⁰ etniskajiem konfliktiem un starpnacionālajām attiecībām,¹¹ etnisko minoritāšu tiesībām,¹² nacionālās dzīves, nacionālās kultūras un daudziem citiem nacionālās politikas jautājumiem.¹³

Starp daudzajām atziņām un jaunajām idejām, kas izskanēja konferencē, bija vismaz viena, ko tagad gadu ritumā vērtējam citādāk nekā tolaik. Jau 1992. gadā norvēģu kolēģi iepazīstināja mūs ar šķietami netradicionālu nācijas interpretāciju un piedāvāja “pilsoņnācijas” jēdzienu. Etnonācija Tores Lindholma izpratnē ir tādu cilvēku kopums, kas atšķiras no citiem ar savu vēsturi, valodu, reliģiju vai kultūru un cenšas to aizsargāt ar savas neatkarīgas valsts palīdzību. Savukārt pilsoņnācija ir tāds kopums, kas norobežo sevi teritoriāli un juridiski, bet ne vienmēr etniski; pilsoņnācijas galvenā atšķirīgā pazīme ir tā, ka tajā iesaistītajiem cilvēkiem ir viena un tā pati pilsonība, tos vieno lojalitāte pret savu valsti, viņiem ir vienas un tās pašas tiesības un pienākumi saskaņā ar to konstitūciju, kuras dēļ viņi ir kļuvuši par pilsoņiem.¹⁴ Šāda rakstura domas konferencē izskanēja vairākkārt, arī no latviešu puses. Piemēram, Uldis Bērziņš uzsvēra, ka pienācis laiks aktualizēt nācijas politisko jēdzienu, jo etniskā piederība nevar apvienot

visus cilvēkus valstī. Taču kopumā šī nostāja atsaucību toreiz neguva. Lai novērtētu šīs idejas dziļāko jēgu un tās valstisko nozīmi, bija nepieciešams laiks.

1994. gadā martā organizējām plašu starptautisku konferenci "Demokrātija un etnopolitika – Rīga 94", kurā piedalījās viesi no daudzām valstīm – ASV, Kanādas, Norvēģijas, Lietuvas, Igaunijas, Lielbritānijas, Krievijas, Austrālijas, Nīderlandes, Slovēnijas. Šajā konferencē pievērsām uzmanību etniskās identitātes, valodas politikas, pilsonības politikas pamatprincipu, etniskās stratifikācijas, minoritāšu organizācijas, etnopolitikas starptautiskā konteksta tēmai. Īpašu vērību vēltījām nacionālajai politikai Baltijas valstīs, lai izprastu kopīgās iezīmes un atšķirības, kādas pastāv starp tām.

No konferences plašā materiālu klāsta darbus, kas attiecas uz Baltijas valstīm, izdevām grāmatā "Nacionālā politika Baltijas valstīs"¹⁵. Tajā analizēta krievu problēma Baltijas valstīs, etnisko minoritāšu stāvoklis, nacionālās integrācijas process, nacionālās valsts loma, etniskā stratifikācija, likgvistiskās cilvēktiesības, tajā atrodami arī socioloģisko pētījumu un statistiskie dati par etnosituāciju Latvijā, kā arī Igaunijā un Lietuvā.

Tā kā nevienā Baltijas valstī nav izstrādāta un oficiāli apstiprināta nacionālās politikas koncepcija, šī politika īstenojas diskrētu pasākumu veidā; nacionālās politikas īstenošanas pasākumi ne vienmēr ir savstarpēji saistīti. Šajā grāmatā uzsvērām, ka konferencē "etniskā un nacionālā politika tika izprasta ne vien kā valsts īstenota politika, lai sasniegtu iecerētos nacionālos mērķus, bet arī kā politisko partiju, dažādu organizāciju, sociālo, nacionālo un etnisko grupu, arī atsevišķu personu teorētiskie un praktiskie centieni ietekmēt nacionālo un etnisko procesu norisi"¹⁶.

Kaut arī konferencē maz runājām par politisko jeb pilsoņnāciju, jeb valstsnāciju,¹⁷ tomēr, gatavojot grāmatu, šai tēmai jau tika pievērsta lielāka uzmanība, veltot tai speciālu rakstu.¹⁸ Tā bija pirmā plašākā publikācija latviešu valodā par šo tēmu. Pēc šīs grāmatas publicēšanas aizsākās diskusija par politisko nāciju, kas turpinās vēl joprojām.

Gatavojoties Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centra ceturtajai konferencei, veicām rūpīgu sagatavošanas darbu, lai

izstrādātu un popularizētu politiskās nācijas ideju. Kaut arī pasaules politiskajā literatūrā tā nebūt nav jauna tēma, pie mums politiskās domāšanas aprītē tā bija tikko kā ienākusi. Akadēmisko politisko domu Latvijā arvien vairāk sāka nodarbināt pilsoņu kopuma vienotības nozīme, tās nepieciešamība valstī.

Politiskās nācijas ideja aizstāv pilsoņu kopuma vienotību valstī, tā atzīst visu pilsoņu vienlīdzīgas tiesības un iespējas, viņu atbildību par to, kas valstī notiek. Kaut arī demokrātiskā valstī pilsoņu vienotība taktiskās domāšanas līmenī ne vienmēr ir iespējama, stratēģiskā skatījumā tā ir nepieciešama, jo no tās ir atkarīgi valsts attīstības tempi, valstiskās neatkarības stabilitāte laika ritumā, tās iekšpolitiskā drošība. Tāpēc politiskā nozīmē valstsnācijas jēdziens ir jāpakārto pilsonības kopuma un valsts attīstības stratēģijai daudz lielākā mērā nekā dažādu politisko spēku piezemētam konjunktūras noskaņojumam. Pilsoņu vienotības idejai nav un arī nevar būt alternatīvas, ja vien nacionālā jautājuma risinājumu saista ar valstiskās domāšanas principiem.

1995. gada novembrī Latvijas Zinātņu akadēmijā notika Letonikas programmas seminārs par politisko nāciju, lai pievērstu akadēmisko aprindu uzmanību šai problemātikai. Seminārā piedalījās pazīstami zinātnieki, sabiedrisko organizāciju pārstāvji, politiķi, žurnālisti – pavisam ap 50 interesentu. Ziņojumus nolasīja Rasma Kārklīņa, Elmārs Vēbers, Ina Druvieta, Leo Dribins, Nils Muižnieks, Ilga Apine, Vladislavs Volkovs.¹⁹ Debatēs piedalījās Ābrams Kleckins, Viesturs Āboliņš, Uldis Bērziņš, Vilnis Zariņš, Juris Bojārs, Boriss Cilēvičs, Edgars Mucenieks, Valdis Rožukalns un citi. Seminārā paustās domas liecināja, ka tās dalībnieki politiskās nācijas veidošanos Latvijā uztver kā etnopolitiski, kultūrpolitiski un sociāli aktuālu jautājumu, kas ir saistīts ar “jaunas nacionālas identitātes nostiprināšanos un mūsu pietuvināšanos mūsdienīgas eiropiskas sabiedriskās dzīves kopsaistības līmenim”.²⁰ Svarīgi bija tas, ka šī saruna notika Letonikas programmas ietvaros, līdz ar to aktualizējot latviešu kultūras mantojuma un latvisko vērtību nozīmi Latvijas pilsoņu kopuma garīgajās vērtībās.

No šā laika politiskās nācijas idejai uzmanību sāka pievērst arī Latvijā krievu valodā iznākošā prese.²¹

Otrs konferences sagatavošanas seminārs ar nosaukumu "Politiskā nācija un etnopolitikas stratēģija Latvijā" notika 1996. gada februārī, ko organizējām kopā ar Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centru un kurā piedalījās dažādu speciālītāšu pārstāvji – filozofi, sociologi, vēsturnieki, politologi, kā arī Izglītības un zinātnes ministrijas, Zemessardzes štāba, Pasaules brīvo latviešu apvienības, Valsts valodas centra pārstāvji. Semināra darbā piedalījās arī 6. Saeimas deputāti. Galvenās tēmas: politiskās nācijas jēdziens, valstiskās apziņas veidošana, valodas politika. Par semināru samērā plaši informēja sabiedriskie saziņas līdzekļi.²²

Līdz ar publikācijām masu saziņas līdzekļos plašāka sabiedrības daļa guva ieskatu politiskās nācijas problemātikā. Vienlaikus šīs publikācijas nesa sev līdzī arī politiskās nācijas problemātikas ikdienas redzējumu, kas liecināja par autoru vājo teorētisko sagatavotību, noslieci uz dažādiem pārspilējumiem, vienpusīgiem secinājumiem un nepamatotu politiskās nācijas idejas kritiku. Turpmākajā laikā ar šīm parādībām bija jāsasopas itin bieži.

Paralēli semināriem un pārrunām turpinājam arī publicēt rakstus par politisko nāciju tēmu.²³

Konference "Politiskās nācijas veidošanās process Baltijas valstīs" notika Rīgā 1996. gada oktobrī un tajā piedalījās sociologi, politologi, valodnieki un citu nozaru zinātnieki no Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, ASV, Krievijas, Itālijas. Konferencē piedalījās arī ap 80 skolotāju no daudzām Latvijas pilsētām un novadiem, kā arī studenti, žurnālisti, augstskolu mācībspēki, valsts darbinieki, sabiedrisko organizāciju un etnisko minoritāšu pārstāvji.

Šajā konferencē īpaši akcentējām pilsoniskās (valstiskās) apziņas tēmu – tā ievada un caurstrāvo arī šo grāmatu. Pilsoniskā apziņa ieņem būtisku vietu valsts jeb politiskās nācijas struktūrā. Pilsoņu valstiskā domāšana liecina par pilsoņu gatavību piedalīties valsts dzīvē. Tā veicina atbildīgas rīcības izplatību sabiedrībā un pieprasa šādas rīcības atzinīgu vērtējumu no līdzpilsoņu puses. Tādējādi tā sekmē cilvēku dzīves vispārējo sakārtotību demokrātijas apstākļos, nodrošinot visu līmeņu valsts varas funkcionēšanas atbilstību pilsoņu kopējām interesēm. Citiem vārdiem, pilsoniskā apziņa paredz vienotu

Prese kā publ. inform. līdzeklis
problematikas nesēja (Sociālā) (1990-1991)

pamatprincipu un morālo vērtību iedibināšanu valstī, tā veicina pilsoņu gatavību ievērot pilsoņu kopuma un valsts intereses.

Pilsoniskā (valstiskā) domāšana savijas ar pilsoņa aktīvu attieksmi pret notikumiem, kas skar valsts dzīvi, viņa atbildības izjūtu par to, kas notiek valstī. Valstiskā apziņa izpaužas dažādi un daudzveidīgi. Tā, piemēram, atklāj un apliecina sevi, ja 1) visi LR pilsoņi ir vienlīdzīgi tiesībās un pienākumos; 2) jaunās paaudzes izglītošana un sagatavošana dzīvei neatkarīgas valsts apstākļos, tostarp latviešu valodas un kultūras, Latvijas vēstures, valsts zinību apguve notiek, audzinot cieņu pret Latvijas valsti; 3) cittautieši ir lojāli un patriotiski pret Latvijas valsti; 4) nodokļi tiek maksāti atbilstoši valstī noteiktajai kārtībai; 5) LR pilsoņi ievēro likumus un attiecas pret tiem godbijīgi; 6) LR pilsoņiem ir iespēja un viņi ir apguvuši prasmi ievēlēt Saeimas un pašvaldību deputātus, kuri spēj mērķtiecīgi un nesavtīgi strādāt valsts (pilsoņu) labā.

Bez pilsoniskās apziņas nav arī politiskās nācijas. Protams, nekad nav tā, ka kādas valsts pilsoņi būtu pilnībā novērsušies no līdzdalības savas valsts dzīvē. Tā tas nav arī Latvijā. Tomēr pilsoniskā apziņa var būt gan aktīva un attīstīta, gan arī – epizodiska, vāja, neietekmīga. Ievērojot pilsoniskās domāšanas svarīgumu politiskās nācijas kontekstā, grāmatai esam izvēlējušies nosaukumu “Pilsoniskā apziņa”.

Pilsoniskā domāšana (ne saim. priesī (Lr, m))

Literatūra

- ¹ Pirms konferences izdevām paplašinātu tēžu krājumu “Demokratizācija un nacionālās tiesības” (Rīga, 1990. gads) un tajā par nācijtiesībām raksta A. Medne (Austrālija), E. Vēbers, A. Voroncovs un citi autori.
- ² Medne A. Nacionālisms, tauta, indivīds // Turpat. – 15. lpp.
- ³ Zepa B. Nācijas pašnoteikšanās un demokrātijas subjekti // Turpat. – 23. lpp.
- ⁴ Воронцов А. Права человека и права нации: к вопросу о соотношении // Turpat. – 42. lpp.
- ⁵ Zepa B. Nācijas pašnoteikšanās un demokrātijas subjekti // 21. lpp.
- ⁶ Vēbers E. Nāciju tiesību fenomens // Atklājums. – 1992. – janv. – Nr. 3., – 9.–12. lpp.; Vēbers E. Nācijas vitālās (eksistences) tiesības // Literatūra

- un māksla. – 1991. – 23. aug.; *Vēbers E.* Ko iesākt ar nācijas tiesībām? // *Literatūra un māksla.* – 1992. – 7. febr.
- ⁷ *Vēbers E.* Latvieši Latvijā – izdzīvošanas perspektīvas demokrātijas apstākļos // *Literatūra un Māksla.* – 1992. – 3. jūl.
- ⁸ *Apine I.* Nacionālā pašapziņa ceļā uz demokrātiju // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis.* A. – 1992. – Nr. 10 (543). – 20.–28. lpp.; *Лоткин И.* Этническое самосознание и национальные установки сибирских латышей и эстонцев // *Turpat.* – 10.–16. lpp.
- ⁹ *Фейгмане Т.* Русское население Латвии. – 1920–1940 развитие образования // *Turpat.* – 16.–19. lpp.
- ¹⁰ *Zepa B.* Sabiedriskā doma pārejas periodā Latvijā: latviešu un cittautiešu uzskatu dinamika (1989–1992) // *Turpat.* – 22.–26. lpp.; *Rungule R.* Olaines dažādu tautību iedzīvotāju attieksme pret dzīvesvidi savā pilsētā (1991. gada aptaujas dati) // *Turpat.* – 26.–28. lpp.
- ¹¹ *Vanhanen T.* Ethnic conflicts explained by ethnic nepotism // *Turpat.* – 4.–8. lpp.; *Волков В.* Обзор русскоязычной прессы Латвии по проблемам межнациональных отношений за 1986–1992 годы // *Turpat.* – A. – 1993. – Nr. 5 (550). – 12.–16. lpp.; *Оконская Н.* Концепция интеграции социального и психофизиологического уровней этнических отношений // *Turpat.* – 37.–46. lpp.
- ¹² *Kolsto P.* Minority rights protection in the Baltic states: a least destabilizing solution to the Russian diaspora problem // *Turpat.* – 25.–30. lpp.; *Van Krieken P.* The World community and minorities (some comments) // *Turpat.* – 31.–33. lpp.; *Лакис Ю.* Национальные меньшинства Литвы от советского интернационализма к этноцентризму. А дальше? // *Turpat.* – 39.–41. lpp.
- ¹³ *Vēbers E.* Demokrātija un etnopolitika // *Diena.* – 1992. – 14. maijā; *Apine I., Vēbers E.* Demokrātija un etnopolitika // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.* – A. – 1992. – Nr. 10 (543). – 1.–3. lpp.
- ¹⁴ *Lindholm T.* Multi-ethnic societies and human rights: new challenges and new responses? // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.* – A. – 1993. – Nr. 5 (550). – 18. lpp.
- ¹⁵ *Nacionālā politika Baltijas valstīs (E. Vēbera un R. Kārkliņas red.).* // *Rīga* – 1995. – 247. lpp.
- ¹⁶ *Vēbers E., Kārkliņa R.* Ievads // *Nacionālā politika Baltijas valstīs.* // 5. lpp.
- ¹⁷ *A. Pabriks.* Latvijas pilsonība: etnopolitikas mērķis vai līdzeklis // *Turpat.* – 122.–135. lpp.

- ¹⁸ *Vēbers E.* Etniskā identitāte un politiskā nācija // Turpat. – 136.–155. lpp.
- ¹⁹ Politiskās nācijas veidošanās Latvijā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – A. – 1995. – Nr. 11/(580/581). – 38.–48. lpp.
- ²⁰ Turpat. – 38. lpp.
- ²¹ *Федосеев Л.* Никаких компромиссов? // СМ–сегодня. – 1995. – 29 ноября.
- ²² *Тошс S.* Politiskās nācijas izveidošanās vēl nākotnē // Neatkarīgā Rīta Avīze. – 1996. – 8. febr.; *Тошс S.* Valsts pazudīs bez nācijas, nācija – bez valsts // Turpat. – 1996. – 9. febr.; *Dimants A.* Valstiskās apziņas pamatā ir komunikācija un saprašanās // Diena. – 1996. – 10. febr. u.c.
- ²³ *Dribins L.* Nācija – valsts – tauta // Diena. – 1995. – 27. janv.; *Dribins L.* Veidojas pilsoniska kopība // Diena. – 1996. – 15. febr.; *Dribins L.* Ceļā uz politisko nāciju // Diena. – 1996. – 15. okt.; *Vēbers E.* Politiskā nācija Latvijas valstī // PBLA Forums. – 1995. – Nr. 6. – 18.–20. lpp.

INTRODUCTION

The material included in this book is based on the proceedings of the Conference on "The Process of Development of the Political Nation in the Baltic States".* The papers delivered at the conference have later been recast into article form. The article by E. Levits has been specially written for this publication.

The first Conference organized by the Ethnic Studies Centre of the Institute of Philosophy and Sociology (then the Institute of Philosophy and Law) took place in Riga in March, 1990. Its theme was "Democratization and National Rights", the most attention being given to the problem of the freedom of the individual and the connection between human rights and national freedom and rights of nations, including the right to self-determination. At that time we were searching, in philosophy and political theory, as well as in international legal documents, for answers to the question, what is meant by human rights and what by rights of nations, what is the connection between them and how could human rights and rights of nations be adapted to the situation in Latvia.¹ Becoming more closely acquainted with these complex questions, it turned out that national rights had received far less attention than human rights. They had not been as thoroughly worked out and as clearly defined in international legal documents. It was clear, nevertheless, that "it is not enough for an individual to have guarantees of human rights, he also needs guarantees regarding the welfare of the nation".² Rights of nations and their realization in the spiritual and material welfare of the nation, in securing the existence of the nation in time and space, was at that time a politically urgent question, as Latvia's independence had not yet been restored. National rights are important in that they provide a basis for the principle that a nation can secure its material welfare, protection of its language and the flourishing of its culture only if it is a free and independent nation.

Securing of national rights is essential to all nations which are struggling for their national independence and are not certain of the

* The conference was financed by Soros Foundation – Latvia, Ethnic Relations Program and Soros Foundation, East East Program.

possibilities of preserving their national values. National rights in Latvia, even after the restoration of independence, have not lost their importance, especially in the context of the development of the Latvian national state, the policies regarding the Latvian language and Latvian national culture, the improvement of the demographic situation and other problems.

Already in 1989 there begins to emerge a characteristic feature in public opinion which has continued to exist during the ensuing years. It is a tendency to separate and even contrast national and human rights. While Latvians tend (or used to) regard national rights as the more important and determinant, non-Latvians emphasized human rights. This might indicate that the Latvians are ready to defend their national rights even with non-democratic methods, non-Latvians, on the other hand, allow that securing human rights can be attained even while ignoring the right of a nation to self-determination. It is true, however, that sociological research already back then revealed the contradiction involved in the above view as it was discovered that Latvians, as compared with non-Latvians, were more open to democratic changes.³ On the other hand, not all non-Latvians rejected national rights at the time. A. Vorontsov, for example, was even of the opinion that in a specific historical situation human rights could be restricted in order to preserve the nation as a united whole, because a nation has the right to its territory, culture, language and economic activity, and a traditional guarantee of the above is the development of the structure of an independent state or autonomy.⁴ One must keep in mind that in those years Latvian independence was supported by comparatively few non-Latvians (around 10%). Most of them were against independence (around 50%), while the rest were unable to clearly state their position.⁵

At the next Conference ("Democracy and Ethnopolitics", Riga, May, 1992) we continued to discuss the mutual relationship between human and national rights and how to secure them under Latvian conditions. These discussions stimulated the appearance of several publications on this subject.⁶ In the following years this topic was not further developed in Latvia. It would not be right, however, to consign national rights to complete oblivion, as in our ethnically diverse country

the securing of human rights can be achieved only in connection with the observance of national rights, thus developing Latvia into a national and democratic state.

Another significant topic emerged at the Conference. We began to turn our attention to the tasks of national policy of the State and its relation to the development of democracy in Latvia. In accordance with the views of the organizers of the Conference, national policy must receive particular attention because of the ethnodemographic peculiarities of Latvia. This policy should be carried out in two mutually connected directions: 1) fostering the development of a national State in Latvia, in order to guarantee the security of the ethnic Latvian nation – the strengthening of the position of the Latvian language, Latvian culture and the Latvian education system; 2) supporting the ethnic minorities, facilitating the development of their cultural autonomy. National policy was also expounded at the Conference in the form of particular problems, turning attention to the prospects of survival of the Latvians under the conditions of democracy,⁷ to ethnic self-awareness, ethnic identity,⁸ language and education,⁹ researching public opinion,¹⁰ ethnic conflicts and inter-nation relations,¹¹ rights of ethnic minorities¹² and many other aspects of ethnopolitics.¹³

Among the many opinions and new ideas expressed at the Conference, there was at least one which we, after the passage of time, are judging differently from how we did it then. As early as 1992, our Norwegian colleagues acquainted us with an apparently non-traditional interpretation of “a nation” and offered the concept of a “citizen nation”. In Tore Lindholm’s view “ethno-nation” is a community the members of which are recognized to differ from other people in virtue of their common history, language, religion, or culture, which they strive to preserve in the framework of an independent state of their own. A “citizen nation”, on the other hand, is a community that is demarcated territorially and juridically, but not necessarily ethnically; the decisive feature of a “citizen nation” is that its members share a common citizenship and are bonded in solidarity by their allegiance to their polity (not their ethnos) and by

their rights and duties under the constitution under which they are citizens.¹⁴ At the Conference, such ideas were expressed several times, also by Latvians. Uldis Bērziņš, for one, emphasized that the time had come to update the political concept of a nation as ethnic membership cannot unite all the people within the State. On the whole, however, such an attitude did not get much response at the time. Some time had to pass before we grasped the deeper meaning of the idea and its civic significance.

In 1994 we organized a broad international Conference "Democracy and Ethnopolitics – Riga'94" with guests from many countries taking part – Australia, Canada, Estonia, Great Britain, Lithuania, the Netherlands, Norway, Russia and the USA.

At this Conference we turned our attention to the topics of ethnic identity, language policy, the basic principles of citizenship policy, ethnic stratification, minority organizations, ethnopolitics in the international context. We paid particular attention to national policies in the Baltic States in order to understand the common features and the differences existing between them.

From the wide selection of Conference materials we selected works pertaining to the Baltic States and published them in a book, "National Politics in the Baltic States".¹⁵ It contains analyses of the Russian problem in the Baltic states, the situation of the ethnic minorities, the process of national integration, the role of the national State, ethnic stratification and linguistic human rights. It also includes statistical data and results of sociological research concerning the ethno-situation in Latvia, Lithuania and Estonia.

As none of the Baltic States has developed and officially adopted the concept of national policy, such policy is formed by discrete measures which are therefore not always consistent with each other. For this reason we emphasized in the book that at the Conference "ethnic and national policy was understood not only as a policy carried out by the State to reach national goals but also as attempts by political parties, various organizations, even by individuals, to theoretically and in practice influence the development of national and ethnic processes."¹⁶

Although we talked little at the Conference about the political or civic or State nation¹⁷, in preparing the book we gave more attention to this question by including a special article.¹⁸ This was the first time that something fairly extensive was published in the Latvian language on this topic. Following the appearance of the book a discussion about the political nation began and is still going on.

While arranging the Fourth Conference of the Ethnic Studies Centre of the Institute of Philosophy and Sociology, we did thorough preparatory work in order to develop and promote the concept of the political nation. Although it is by no means a new notion in world political literature, it had just entered the field of political discussion here. Academic political thought in Latvia has become increasingly preoccupied with the importance of the unity of the whole citizen body, even the indispensability of such unity for the State. The concept of a political nation upholds the unity of the totality of all citizens, recognizes equal rights and opportunities for all, as well as their responsibility for what is taking place in the State. Although unity of all citizens, on the level of tactical thinking, is not always possible, it is indispensable from a strategic point of view because the rate of development of the State, the stability of its independence in the course of time and its inner security depend on it. For this reason, in the political sense, the concept of a political-nation is subordinate to the strategy of the development of the citizens and the State to a much greater extent, than to the conjunctural thinking of the various political forces of today. There is no alternative, nor can there be, to the concept of the unity of citizens, if political science is to develop the national question, linking it with the principles to be observed when considering the State as a whole.

In November, 1995, as part of the Letonika programme, a Seminar on the Political Nation was held at the Latvian Academy of Science, with the aim of drawing attention of the academic circles to these problems. Well - known scientists, representatives of social organizations, politicians, journalists – altogether some 50 people – took part. Reports were given by Rasma Kārklīņa, Elmārs Vēbers, Ina Druviete, Leo Dribins, Nils Muižnieks, Ilga Apine and Vladislavs

Volkovs.¹⁹ Ābrams Kleckins, Viesturs Āboliņš, Uldis Bērziņš, Vilnis Zariņš, Juris Bojārs, Boriss Cilēvičs, Edgars Mucenieks, Valdis Rožkalns and others participated in the debates. The opinions expressed at the seminar showed that the participants saw the development of a political nation in Latvia as an ethnopolitically, cultural-politically and socially urgent question, closely connected with “the consolidation of a new national identity and approaching the level of present day European integrated public life”.²⁰ It is important that these discussions took place within the framework of the Letonika programme, thereby updating the significance of the Latvian cultural heritage and Latvian values – the general spiritual values of the total civic body of Latvia.

Starting from about that time, the Russian language press of Latvia also began to turn its attention to the concept of the political nation.²¹

As part of preparations for the next Conference, a second Seminar, entitled “The Political Nation and the Strategy of Ethnopolitics in Latvia”, was held in February, 1996. We organized this Seminar together with the Latvian Human Rights and Ethnic Studies Center. Participants included specialists, such as philosophers, sociologists, historians and political scientists, as well as representatives of the Ministry of Education and Science, the headquarters of the National Guard, the World Federation of Free Latvians and the State Language Centre. Main topics: the concept of the political nation, formation of civic consciousness, language policy. The public media gave a fairly wide coverage to the Seminar.²²

As a result of this coverage, a wider section of the public gained an insight into the problems of the political nation. With this information there came a simplified general view of the problems of the political nation, revealing a tendency to various kinds of exaggeration, one-sided conclusions and unsubstantiated criticism of the concept. In the following period one encountered such phenomena quite often.

Apart from seminars and discussions, we continued to publish articles on the topic of political nation.²³

The Conference on "The Process of Development of a Political Nation in the Baltic States" took place in Riga in October, 1996, with sociologists, political scientists, linguists and other scientists from Latvia, Estonia, Lithuania, the United States, Russia and Italy taking part. Other participants included around 80 teachers from many Latvian towns and regions as well as students, journalists, university staff, government officials and representatives from ethnic minorities and public organizations.

At this Conference we laid particular emphasis on the theme of civic consciousness – it also introduces and permeates this book. Civic consciousness occupies an essential place in the structure of the State or political nation. Civic awareness is the manifestation of participation of the Citizens in the life of the State. It fosters the prevalence of responsible action in society and the approval of such action by fellow citizens. In the long run it promotes the functioning of State power at all levels, according to the common interests of all citizens. In other words, civic consciousness envisages the development and introduction of common basic principles and moral values in the State, it promotes the readiness of the citizens to take into account the interests of the total body of the citizens and of the State.

Civic thinking testifies to a citizen's active attitude towards events that affect the life of the State. It merges with the citizens' sense of responsibility for what is taking place and their participation in the life of the State. Civic consciousness reveals, manifests and asserts itself if 1) all citizens of the Republic of Latvia are equal in their rights and duties; 2) the education and preparation for life of the younger generation includes instilling respect for the Latvian State; 3) non-Latvians are patriotic and loyal to the Latvian State; 4) taxes are collected according to the procedures duly established in the State; 5) citizens of the Republic of Latvia observe the laws; 6) citizens of the Republic of Latvia have the opportunity and have acquired the skill to elect the Saeima and local government members who are capable of working selflessly for the good of the State; etc.

A political nation is inconceivable without civic consciousness. It will never come about, if the citizens of a State do not care to participate

in the life of their State. But civic consciousness can be active and developed or it can be episodic, weak and ineffective. Taking into account the importance of civic thinking in the context of the political nation, for the book on the political nation we have chosen the title: "Civic Consciousness".

¹ Before the Conference we published an expanded collection of theses, "Demokratizācija un nacionālās tiesības" (Democratization and National Rights) – Rīga – 1990. It includes articles on rights of nations by A. Medne (Australia), E. Vēbers, A. Voroncovs and others.

² *Medne A.* Nacionālisms, tauta, indivīds (Nationalism, Nation, Individual) // *ibid.* – p. 15.

³ *Zepa B.* Nācijas pašnoteikšanās un demokrātijas subjekti (Self-determination of Nations and the Individuals in a Democracy) // *ibid.* – p. 23.

⁴ *Воронцов А.* Права человека и права нации: к вопросу о соотношении (Human Rights and National Rights: Questions Regarding the Relationship between them) // *ibid.* – p. 42.

⁵ *Zepa B.* *Op. cit.* // p. 21.

⁶ *Vēbers E.* Nāciju tiesību fenomens (The Phenomenon of National Rights) // *Atklājums.* – 1992. – janv. – Nr. 3 – 9.–12. lpp.; *Vēbers E.* Nācijas vitālās (eksistences) tiesības (The Vital National Rights) // *Literatūra un māksla.* – 1991. – 23. aug.; *Vēbers E.* Ko iesākt ar nācijas tiesībām? (What to do with National Rights?) // *Literatūra un māksla.* – 1992. – 7. febr.

⁷ *Vēbers E.* Latvieši Latvijā – izdzīvošanas perspektīvas demokrātijas apstākļos (Latvians in Latvia – Prospects of Survival in a Democracy) // *Literatūra un Māksla.* – 1992. – 3. jūl.

⁸ *Apine I.* Nacionālā pašapziņa ceļā uz demokrātiju (National Self-awareness on the Road to Democracy) // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis.* A. – 1992. – Nr. 10 (543). – 20.–28. lpp.; *Лоткин И.* Этническое самосознание и национальные установки сибирских латышей и эстонцев (Ethnic Self-awareness and National Attitudes of Siberian Latvians and Estonians) // *ibid.* – pp. 10–16.

⁹ *Фейгмане Т.* Русское население Латвии (1920–1940): развитие образования (Russian Inhabitants of Latvia, 1920–1940 – Development of Education) // *ibid.* – pp. 16–19.

- ¹⁰ *Zepa B.* Sabiedriskā doma pārejas periodā Latvijā: latviešu un cittautiešu uzskatu dinamika (1989–1992) (Public Opinion During the Period of Transition in Latvia: the Dynamics of the Views of Latvians and Non-Latvians – 1989 – 1992) // *ibid.* – pp. 22–26; *Rungule R.* Olaines dažādu tautību iedzīvotāju attieksme pret dzīvesvidi savā pilsētā (1991. gada aptaujas dati) (Attitude of Olaine Inhabitants of Various Nationalities to the Environment in Their City) // *ibid.* – pp. 26–28.
- ¹¹ *Vanhanen T.* Ethnic Conflicts Explained by Ethnic Nepotism // *ibid.* – pp. 4–8; *Волков В.* Обзор русскоязычной прессы Латвии по проблемам межнациональных отношений за 1986–1992 годы (Review of the Russian-language Press in Latvia, regarding Problems of Inter-nation Relations from 1986 to 1992.) // *ibid.* – A. – 1993. – Nr. 5 (550). – pp. 12–16; *Оконская Н.* Концепция интеграции социального и психофизиологического уровней этнических отношений (Concept of Social Integration and the Psychophysiological Level of Ethnic Relations) // *ibid.* – pp. 37–46.
- ¹² *Kolsto P.* Minority Rights Protection in the Baltic states: a least Destabilizing solution to the Russian Diaspora Problem // *ibid.* – pp. 25–30; *Van Krieken P.* The World community and minorities (some comments) // *ibid.* – pp. 31–33; *Лакис Ю.* Национальные меньшинства Литвы от советского интернационализма к этно-центризму. А дальше? (National Minorities in Lithuania from Soviet internationalism to ethnocentrism. And then?) // *ibid.* – pp. 39–41.
- ¹³ *Vēbers E.* Demokrātija un etnopolitika. (Democracy and Ethnopolitics) / / *Diena* – 14. maijs – 1992.; *Apine I.* un *Vēbers E.* Demokrātija un etnopolitika. (Democracy and Ethnopolitics) // Proceedings of the Latvian Academy of Science – A. – 1992 – Nr. 10 (543) // pp. 1–3.
- ¹⁴ *Lindholm T.* Multi-ethnic Societies and Human Rights: New Challenges and New Responses? // Proceedings of the Latvian Academy of Science – A – 1993 – Nr. 5 (550) – p. 18.
- ¹⁵ *Nacionālā politika Baltijas valstīs.* (National Politics in the Baltic States) // *E. Vēbera* un *R. Kārklīņa* red. – Rīga – 1995.
- ¹⁶ *Vēbers E.* and *Kārklīņa R.* Ievads. (Introduction) – *ibid.* – p. 5.
- ¹⁷ *Pabriks A.* has touched upon this Question. See his article, *ibid.* – pp. 122–135.
- ¹⁸ *Vēbers E.* Etniskā identitāte un politiskā nācija. (Ethnic Identity and the Political Nation) // *ibid.* – pp. 136–155.

- ¹⁹ Politiskās nācijas veidošanās Latvijā. (Development of the Political Nation in Latvia) // Proceedings of the Latvian Academy of Science – A. – 1995 – Nr. 11 (580/581) – pp. 38–48.
- ²⁰ Ibid. – p. 38.
- ²¹ Федосеев Л. Никаких компромисов? (No compromises of any kind?) // SM–Segodnya – Nov. 29 – 1995.
- ²² Točs S. Politiskās nācijas izveidošanās vēl nākotnē. (Development of the Political Nation Still in the Future) // Neatkarīgā Rīta Avīze – 8. febr. – 1996.; Točs S. Valsts pazudīs bez nācijas, nācija – bez valsts. (The State will disappear without the Nation, the Nation without the State) // Ibid. – 9. febr. – 1996; Dimants A. Valstiskās apziņas pamatā ir komunikācija un saprašanās. (Communication and Understanding are the Basis of Civic Consciousness) // Diena – 10. febr. – 1996. And others.
- ²³ Dribins L. Nācija – valsts – tauta. (Nation – State–People) // Diena – 27. janv. – 1995; Dribins L. Veidojas pilsoniska kopība. (A Civic Community is forming) // Diena – 15. febr. – 1996; Dribins L. Ceļā uz politisku nāciju. (On the Road to the Political Nation) // Diena – 15. okt. – 1996; Vēbers E. Politiskā nācija Latvijas valstī. (Political Nation in the Latvian State) // PBLA Forums – 1995 – Nr. 6 – 18.–20. lpp.

PIRMĀ DAĻA

VALSTISKĀS APZIŅAS JĒDZIENS

Rasma Kārcliņa,
Dr. habil. polit., politoloģijas profesore,
Ilinoisas universitāte Čikāgā,
ASV

VALSTISKĀS APZIŅAS JĒDZIENS

Latvijā maz runā par valstisko apziņu, bet tā ir nepieciešama modernas demokrātiskas valsts izaugsmei. Valsts sastāv no satversmes un likumiem, institūcijām un to procedūrām, amatiem un programmām, un to visu kopumā var pielīdzināt cilvēka ķermenim (angliski lieto jēdzienu *body politic*). Bet pilnvērtīgai dzīvei ar ķermeni vien nepietiek, vajadzīgas smadzenes, vērtību izjūta, raksturs un nervi. Šo valsts ķermeņa vadošo daļu veido pilsoņi – gan individuāli, gan kopumā. Pilsoņi nosaka savas valsts likteni, un tāpēc mums jāprasa: kāda ir pilsoņu valstiskā apziņa, kāda ir viņu domāšana, vērtības, tikumi un jūtas attiecībā pret valsti?)

Domas par to, ko nozīmē būt labam pilsonim, ir veidojušās antīkā Grieķijā, Romas impērijā, viduslaiku un renesanses pilsētās, kā arī modernās demokrātijās, kas ir izveidojušās kopš franču un amerikāņu revolūcijām.¹ Ideja par pilsoņa būtisko lomu, aktīvi veidojot valsti, pirmoreiz radās Grieķijā 600–700 g. pirms Kristus. Uzsvars bija likts gan uz kopējo lietu kārtošanu, gan uz to, ko kopējās talkas rada kopības izjūtu un izpratni par kopējām interesēm.²

Kaut arī indivīda un grupu valstiskā līdzdalība jau sen ir atzīta par demokrātijas īpašību, politiologi to jo sevišķi izceļ pēdējos gados attiecībā uz postkomunisma valstīm. Padomju totalitārisms apzināti iznīcināja autonomu indivīdu un grupu sabiedrisko un politisko darbību, tajā vietā liekot viltus pašdarbību, ko diriģēja komunistiskā partija. Sekas ir bēdīgas. Retais pilsonis izprot pašdarbības jēgu un vērtību, un Latvijā, kā arī citās postkomunisma valstīs, “pilsoniskā sabiedrība” (*civil society*) veidojas lēni. Tomēr tā ir demokrātijas un valsts pastāvēšanas pamats. (Kāpēc valstiskā apziņa ir svarīga?)

Pirmkārt, demokrācija ir izprotama kā tautvaldība un pašpārvalde, kas balstās uz atziņu, ka pilsoņi paši vislabāk zina, kas viņiem ir vajadzīgs. Blakus tam ir pieņēmums, ka pilsoņi paši arī visveiklāk var lietas nokārtot, ka valsts birokrācija un amati maksimāli jāierobežo, jo oficiāli uzsāktās aktivitātes pārāk bieži kļūst par pašmērķi. Politiskā dzīvī ir vērojams likums, ka birokrātijas un politiskās oligarhijas nekad neiznīkst,³ bet sevi atražo, ja ne citādi, tad zem jaunas izkārtnes. Valsts administrācijas un amatvīru uzdevums ir kalpot tautai un tās likumiem, nevis savai pastāvēšanai, labumam un slavai, bet to ir grūti izdarīt. Vēsture rāda, ka reti rodas ideālie tautas kalpi, kas, ieņemot valsts amatus, noliek malā savas personiskās intereses un tās pat upurē. Tā ir politiskās dzīves realitāte, ar ko jārēķinās, un tāpēc pilsoņiem pašiem jāveido pēc iespējas mērķtiecīga valsts pārvalde, kas balstās uz viņu līdzdalību.

Viens līdzdalības veids ir tas, ka valstiski apzinīgais pilsonis prasa, lai viņa pārstāvji parlamentā un valdībā ir atbildīgi un atskaitās par savu darbību. Atbildību likuma priekšā veicina dažādas institūcijas, kas analizē un izvērtē amatvīru darbu. Presei šeit ir liela loma, bet pastāv arī dažādas valsts kontroles. Tomēr pilsoņi nevar paļauties uz institūcijām vien, ir būtiski, ka pilsoņi paši prasa atbildību un atskaitīšanos. Attīstītā demokrātijā veidojas daudz un dažādu pilsoņu “revīzijas komisiju”, kas atbildīgi (ne demagoģiski!) izvērtē savu pārstāvju darbību. Amerikā šādas grupas ir jo sevišķi aktīvas, piemēram, tā sauktā “Kopējās lietas” (*Common Cause*) organizācija. Pamatdoma ir jau agrāk minētā, ka valsts pieder pilsoņiem, nevis amatvīriem, un tāpēc pilsoņi aktīvi seko valsts darbībai un iesaistās, kur tas liekas

kā
Biedr.

vajadzīgs. Demokrātiskais uzsvars likts uz to, ka šī ir “mūsu valsts”, šīs ir “mūsu mājas”, “mūsu saimniecība”, kur pilsoņu kopums ir saimnieks, nevis kāda autoritatīva persona, grupa vai partija.

Kā jau teicis Aristotelis, “nekas vairāk neraksturo pilnveidoto pilsoni kā tas, ka viņš piedalās valsts juridiskās un administratīvās rosmēs”.⁴ Arī Imanuels Kants izcēlis valsts tiesisko pamatu un pilsoņu darbošanos uz morāles likumības pamatiem: “Pilsoni ir tie pilsoniskās sabiedrības locekļi, kas apvienojas, lai veidotu likumus un valsti.” Kants izceļ pilsoņu lomu, izvēloties savus pārstāvjus tiesu sistēmā, izvēloties gan tiesnešus, gan zvērinātos.⁵ Arī Tomass Džefersons uzsver, ka pilsoņu pienākums ir aizstāvēt likumu, nevis tikai pašiem to ievērot, bet arī sargājot, kā to ievēro sabiedrība un pati tiesu sistēma.⁶

Citi jēdzieni, kas tuvi valstiskai apziņai, ir pilsoniskā atbildība, sabiedriskais pienākums un valstiskais tikums. Zīmīgi, ka angļu valodā jēdzienam “pilsonība” (*citizenship*) ir divas nozīmes. Tiešākā nozīme ir “būt pilsonim” legālā statusa ziņā, bet otra nozīme ir “būt apzinīgam pilsonim”. Politoloģiskā literatūrā parādās dažādi kritēriji, kas apraksta apzinīgā pilsoņa līdzdalību savas valsts veidošanā. Nepietiek pildīt pienākumu, balsot dažādu līmeņu vēlēšanās; apzinīgais pilsonis sevi izglīto valstiskos jautājumos, seko politiskiem notikumiem un iesaistās dažādās politiskās aktivitātēs, lai aizstāvētu savus uzskatus par to, kas valstij ir jāveic. Apzinīgais pilsonis arī izprot, ka viņa kalpošana kopējam valstiskam labumam nozīmē līdzdalību sabiedriskos darbos un pašpārvaldē. To vistiešāk un sekmīgāk var darīt, iesaistoties mazāku sabiedrisku grupu – valsts šūniņu – darbībā, kas rūpējas par kaimiņiem, tuvāko apkārtni un pašu spēkiem risina sabiedrības problēmas, piemēram, palīdz grūtdieņiem vai aizstāv likuma ievērošanu ikdienas dzīvē.

Kaut apzinīgais un aktīvais pilsonis domā par visas valsts labumu, viņš koncentrējas uz konstruktīvu līdzdalību savās tiešās vides veidošanā. Angļu ideālisma filozofs Tomass Grīns 1882. gadā definēja valsti kā “sabiedrību, to sabiedrību, kas līdzsvaro dažādo grupējumu intereses”.⁷ Ruso runā par pilsoņa mīlestību pret pienākumu un likumu un arī, ka šie patriotiskie tikumi jā māca.⁸

Iepriekš minētais raksturo ideālo pilsoni; politologi zina, ka tāds praksē ir reti sastopams. Tomēr šis ideāls kā tāds valstij ir vajadzīgs kā mēraukla tam, ko mācīt jauniešiem, un kā mēraukla, pēc kuras vērtēt kandidātus dažādiem amatiem.

Reālais pilsonis parasti maz rūpējas par sabiedrības vai valsts labumu, koncentrējoties uz savu ģimeni un darbu.⁹ Rūpēties par savu ģimeni un iztiku arī ir laba pilsoņa pazīme, bet darīt tikai to ir tuvredzīgi. Individīda darba panākumi un ģimenes labklājība ir saistīta ar plašāku sabiedrību, ar valsts institūciju kvalitāti, ar to, kādi ir likumi un vai likumu aizsardzība darbojas. Likumu ievērošana nav kaut kas abstrakts, kas neattiecas uz individuālo pilsoni vai to pat apgrūtina. Tieši pretēji, demokrātiskā valstī likumu ievērošana ir katra indivīda personīgās interesēs, jo demokrātijā likumi aizstāv indivīda tiesības, īpašumu un drošību. Uzsveru šo aspektu, jo tas Latvijā ir sevišķi aktuāls. Individuālie pilsoņi un visa valsts cieš no likumu neievērošanas visos līmeņos. Saskatu šeit prioritāti valstiski apzinīgo pilsoņu darbībai. Šo svarīgo darbu nevar atstāt tā saukto ekspertu ziņā vai gaidīt, ka kāds vadonis visu nokārtos. Pilsoņiem pašiem jāiesaistās.

Kā uzsvēris Aleksandrs de Tokvils, despoti veicina sabiedrisko un personīgo savtīgumu,¹⁰ jo tas viņiem ļauj valdīt pēc pašu patikas. Arī Teodors Rūzvelts izteicies skaidri: "Ļaudis, kas saka, ka viņiem nav laika domāt par politiku, nesaka neko citu, kā to, ka viņi nav derīgi brīvai sabiedrībai."¹¹ Brīvam pilsonim nav citas alternatīvas, kā būt valstiski apzinīgam.

Literatūra

- ¹ *Rasma Kārklīņa*. Politiskās nācījas veidošanās pieredze mūsdienu pasaulē // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – Nr. 11/12. – 1995. – 40.–42. lpp.; *Derek Heater*. The Civic Idea in World History, Politics, and Education // London, New York: Longman – 1990 – p. 161.
- ² *Paul Barry Clarke*. Citizenship // London: Pluto Press – 1993 – p. 4.
- ³ "Likums par oligarhiju", ko formulējis Roberts Mičels, ir tikpat kā vienīgais politoloģijā atzītais "likums".
- ⁴ *Aristotelis*. Politika – citēts Clarke – op. cit. 44. lpp.
- ⁵ Citēts Clarke, 103.–106. lpp.

⁶ Citēts Clarke, 135. lpp.

⁷ *Thomas Hill Green*. "Lectures on the Principles of Political Obligation: Has the Citizen Rights Against the State [1882]" // in: *Works of Thomas Green Hill*, ed., R.L. Nettleship – vol. 11– Philosophical Works // London: Green and Co – 1990 – pp. 460 – 5 – cited in Clarke – p. 158.

⁸ Citēts Clarke, 97. lpp.

⁹ *Gabriel A. Almond and Sidney Verba*. *The civic culture* // New York: Sage – 1991.

¹⁰ *Alexis de Tocqueville*. *Democracy in America* // Vol. 2, Chapter 4.

¹¹ *Teodors Rūzvelts*, citēts Clarke, 154. lpp.

Summary

GOOD CITIZENSHIP

Rasma Karklins

Latvian society needs thoughtful discourse about the meaning of civic commitment in democracy. Any state consists of a constitution and laws, institutions, offices, and programs, and taken together this can be likened to a human body. Yet, a healthy body is not enough for healthy living, one also needs brains, values, character, and nerves. This leading part of the state or "body politics" is formed by the citizenry. Citizens determine the fate of their state, especially so in a modern democracy that by definition is linked to the participation of its citizens.

Many democratic thinkers have outlined the specifics and the role of civic involvement in the forming and strengthening of a democratic state and society. Nowadays it is commonplace to talk about the importance of building civic societies in the post-communist region, yet the difficulties encountered are more serious than anticipated. The communist regimes were determined and quite successful in atomizing society and in eliminating any and all community activities that they themselves did not control. In addition, they forced people into "voluntary" community work and thus undermined the basis of true communal involvement and fostered societal cynicism and egoism.

Postcommunist democratic activists have to struggle to convince their peers that things can be different and they should and can make a difference.

In a democracy the state belongs to its citizens, not to its officials. Citizens can and must demand accountability from their elected representatives and public servants and must organize themselves in non-governmental organizations to do so. Various dimensions of public participation have been analyzed by political thinkers over time, most intensively so by the founders of American democracy. It is indicative that in the American context citizenship is much more than a legal status, there is the notion of "good citizenship", e.g. an individual is seen as socially valuable and responsible only if he or she goes beyond caring for their personal career and family, they must contribute to their community and fulfill their civic duties. Democracy can only survive if a large part of citizens comply to this ideal. This is a vital matter and there is no excuse. As Theodore Roosevelt has said: "people who say that they have no time to think about politics are in fact saying that they are unfit for a free society".

Лорета Кузмицкайте,
доктор философии,
Литовский институт Философии и социологии,
Литва

КОНЦЕПЦИЯ НАЦИИ: ПРОИСХОЖДЕНИЕ, КУЛЬТУРА, ГОСУДАРСТВО, СОЗНАНИЕ

Перед началом обсуждения понятия нации (nation) в работах литовских авторов необходимо дать лингвистическую справку. В литовской философской и социологической литературе авторы предпочитают термину “нация” (nacija) употреблять литовское слово “tauta”, которое по данным исследований лингвистов по своему происхождению употреблялось для обозначения патриархальной семьи и родственных связей¹. Исторически развитие лингвистического термина “tauta” по своему содержанию сохраняло акцент именно на общности происхождения, “кровной”, этнической связи определённой группы людей. Такое предпочтение термина “tauta” в философской и социологической литературе вносит определённые сложности в само понимание социального феномена.

В этом тексте мы будем переводить литовское слово “tauta” как “нация” (nation), поскольку русские слова “народность”, “народ” по своему содержанию являются более узкими, чем литовское понятие “tauta”.

При рассмотрении литовской философской и социологической литературы XX века по вопросам нации (tauta), можно выделить четыре группы авторов.

1. Авторы “до-советского” периода, работавшие в Независимой Литве в 1918–1940 гг. (Р. Битаутас, Ст. Шалкаускис, А. Мацейна и др.).

2. Авторы “советского” периода, работавшие в контексте явно идеологизированного понимания нации. В этот период исследования вопросов нации в литовской научной литературе велись в основном отнюдь не в области философии и социологии, а этнографии и истории.

3. Авторы литовской эмиграции с 1940 года, которые очень интенсивно исследовали вопросы нации (В. Багданавичюс, Ф. Юцявичюс, И. Гирнюс и др.).

4. Авторы “пост-советского” периода (Б. Кузмицкас, Р. Григас, В. Леонавичюс и др.).

Анализируя формирование философского, социологического понимания нации (*tauta*) в работах литовских авторов, возможно заметить как лингвистическую, так и социальную, а также историческую обусловленность понимания нации.

Лингвистическая ситуация

В современном литовском языке для обозначения социальных феноменов “нации” существуют три слова: *tauta* (нация, народ, народность), *nasija* (нация), *etnosas* (этнос). В лингвистических словарях как “*nasija*”, так и “*etnosas*” отождествляются с литовским словом “*tauta*” с той лишь разницей, что корни этих слов происходят от разных языков: от латинского “*natio*” и греческого “*ethnos*”.

Не вдаваясь в детальный лингвистический анализ исторического изменения содержания литовского слова “*tauta*”, необходимо отметить, что неизменным, постоянным компонентом его содержания остаётся утверждение об общем происхождении определённой группы людей.

Поскольку в литовскую научную литературу начала XX века термин “*tauta*” приходит через работы авторов-просветителей XIX века, необходимо сделать несколько кратких замечаний по поводу социальной обусловленности использования этого термина.

Социальная ситуация

Литовская аристократия на протяжении нескольких столетий для обозначения своего национального самосознания пользовалась термином “natio”.² К XIX веку, по утверждению историков, литовская аристократия полонизируется.³ Основными носителями литовского национального самосознания к тому времени стали новые интеллигенты-просветители, которые были выходцами из крестьянских слоёв. Благодаря им, как в XIX веке, так и в начале XX века в литературе утверждается литовский термин “tauta”.

Историческая ситуация

Авторы “советского” периода, работая в контексте идеологизированного понимания нации, пользовались термином “naciја”, в то время как авторы литовской эмиграции, следуя традициям XIX и начала XX веков, предпочитали термин “tauta”. В “постсоветский” период подавляющее большинство литовских авторов пользуется исключительно термином “tauta”, хотя их предшественники в начале века и коллеги в эмиграции не отказывались так категорично от термина “naciја”, пытаясь определить оба этих понятия и их взаимоотношения. Можно предположить, что отказ подавляющего большинства современных литовских авторов от термина “naciја” обусловлен ассоциацией этого термина с “советским”, идеологизированным его пониманием.

Концепция нации (tauta)

Необходимо отметить, что литовские авторы работали и работают не столько в контексте разработки общей концепции нации, сколько в контексте вопросов понятия, истории литовской нации. По этой причине, исходя из создавшихся исторических условий, некоторые признаки, компоненты нации приобретают для литовских авторов особое значение. Хотелось бы обратить

внимание на два вопроса: понимание происхождения нации и выделение основных компонентов нации.

Происхождение нации

Понимание происхождения нации в философской, социологической литературе можно свести к двум диаметрально противоположным позициям.⁴

1. Нации являются натуральным, естественным делением человечества с начала его существования.

2. Нации являются современным феноменом, появившимся в результате модернизации общества.

Классическим примером “натуралистической” позиции в литовской литературе конца XIX и начала XX века является концепция нации (*tauta*) известного литовского философа Р. Видунаса, объяснявшего деление человечества на нации как данное Богом, т. е., совершенное, идеальное устройство, порядок человечества.⁵ Пример ярко выраженной “модернистской” позиции понимания нации в литовской философской, социологической литературе найти достаточно сложно. Р. Вебра, указывая, что в обществе существуют “социально-экономические”, “социально-этнические” (или “этносоциальные”) и “социально-политические” общности, совокупность которых и образует общество, отмечает, что история социально-этнических общностей (начиная с союза племён и кончая современной нацией (*tauta*) Новейших времён) ещё ждёт детального исследования и что “в данный момент пока неясно, которая социальная общность сформировалась раньше – этническая или экономическая, хозяйственная”.⁶

Основные компоненты нации (*tauta*)

Обширная литература по вопросам литовской нации в периоды Национального Возрождения второй половины XIX века, Независимой Литвы начала XX века, литовской

эмиграции после 1940 года, а также в период после восстановления независимости Литвы даёт достаточно широкий спектр характеристик, компонентов, включаемых в понятие нации (*tauta*). Мы попытаемся выделить основные характеристики, компоненты нации, которые в своих работах отмечает подавляющее большинство литовских авторов.

Само предпочтение литовского термина “*tauta*” предопределяет включение в понятие нации как одного из важнейших компонентов, общности происхождения.

Другим важным компонентом нации для литовских авторов является своеобразие, уникальность литовской культуры, которую одни авторы видят в её архаичности (Р. Видунас, Р. Григас), другие – в синтезе культур Востока и Запада (С. Шалкаускис).

Особое место в раскрытии понимания нации в работах литовских авторов отводится государству. Практически мы не найдём ни одного литовского автора, писавшего по вопросам нации, который бы не касался вопроса о роли государства для нации. Несмотря на различие конкретных определений государства, общим и самым важным моментом в понимании государства в контексте нации является то, что государство выступает гарантом сохранения нации.

Одним из основных компонентов нации для литовских авторов является национальное сознание.

Исследуя литовское национальное Возрождение в XIX веке, Р. Вебра прослеживает процесс “созревания национального сознания от низшей его ступени – национального инстинкта – через национально-религиозное и национальное самосознание до высшей его ступени, т. е., до теоретического его уровня, уровня национальной идеологии”. Он делает вывод, что “у угнетенных народов, социальная структура которых была неполной и экономический потенциал слабым, главным показателем образования нации является зрелость национального сознания”.⁷

А. Валантеус, рассматривая современное, в том числе и “пост-советское” понимание нации в работах литовских авторов,

констатирует, что “определение нации обычно основывается на аристотелевской традиции, которая государство и родину обосновывает как переживаемую действительность непосредственных отношений”, таким образом даже не учитывая “существенных особенностей современных наций, на которые ещё в конце XIX века обратил внимание Ренан, т. е., роль амнезии в формировании современных наций и анонимность их членов”.⁸

Литература

- ¹ Buga K. Rastai. I tomas // Vilnius – 1958. – p. 380–381.
- ² Leonavicius V. Tautos samprata // Kaunas – 1992. – p. 16.
- ³ Lietuvos istorija // Vilnius – 1993.
- ⁴ Guibernau M. Nationalism. The Nation–State and Nationalism in the Twentieth Century // Polity Press – 1996. – p. 57.
- ⁵ Vydunas. Rastai. Tomas I–IV // Vilnius – 1990–1994.
- ⁶ Vebra R. Lietuvių tautinis atgimimas // Kaunas – 1992. – p.9.
- ⁷ Там же. – 189 с.
- ⁸ Valantiejus A. “Changes in Identity: Memory and Forgetfulness” // Social Studies – Vol. 2 – Changes in Identity in Modern Lithuania – Vilnius – 1996 – p. 67.

Nils Muižnieks, Dr. polit.,
Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs,
Latvija

VALSTISKĀ APZIŅA: KRITĒRIJI UN PAZĪMES

Termins “valstiskā apziņa” daudziem varētu asociēties ar kaut ko nedemokrātisku, jo turēt valsti savā apziņā, izrādīt tai atbalstu vai ņemt tajā līdzdalību padomju laikā nozīmēja kalpot nevis demokrātijai, bet diktatūrai. 1990. gadā, kad jau sāka mainīties apstākļi un iespējas ietekmēt varu, klajā nāca *Valstiska cilvēka kanons*¹, kas zobgalīgi aplūkoja ierēdniecību. Ņemot vērā šo bagāžu, veiksmīgāks varētu būt termins “pilsoņu valstiskā apziņa” vai “pilsoniskā apziņa”, jo tas vērš uzmanību ne tikai uz valsti, bet arī uz pilsoni un tā sabiedriski politisko darbību un domāšanu. Taču lielais nepilsoņu skaits mūsdienā Latvijā nozīmē, ka arī vārds “pilsoniska” nav ideāls risinājums, jo tas varētu likt domāt, ka jēdziens netiek attiecināts uz nepilsoņiem.

Neskatoties uz visām iespējamām negatīvām asociācijām Latvijas apstākļos, citur pasaulē jēdziens “valstiskā” vai “pilsoniskā apziņa” (*civic consciousness*) tiek attiecināts uz demokrātijas pamatiem: tautas līdzdalību sabiedriski politiskajā dzīvē, tiešo vai netiešo atbalstu demokrātiskas valsts pastāvēšanai, tautas pašorganizēšanos un kontroli pār valsts pārvaldi un demokrātisku vērtību, iemaņu un zināšanu izplatību tautā. Dažas šīs parādības ir viegli izmērīt ar zinātnisku precizitāti, citas – gandrīz vai neiespējami.

Viens loģisks valstiskās apziņas kritērijs ir līdzdalības līmenis sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Kā sīki analizēts izdevumā *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1996*,² līdzdalības līmenis balsošanā Latvijā joprojām ir samērā augsts, taču citos līdzdalības veidos – piedalīšanās vēlēšanu kampaņās, kontaktēšanās ar valsts amatpersonām vai masu saziņas līdzekļu pārstāvjiem, dalība sabiedriskajās organizācijās un piedalīšanās protesta akcijās – kopš Atmodas

vērojams katastrofāls kritums. Kaut arī visur Austrumeiropā līdzdalības vilnim sekoja kritums, Latvijā šis kritums ir bijis tik nopietns un ilgstošs, ka jārunā par vāju valstisku apziņu šajā jomā. Tas nenozīmē, ka valdība nav daļēji vainīga, jo tā pieņem likumus un lēmumus, kas var bremsēt vai veicināt līdzdalību (piemēram, sabiedriskajās organizācijās), un tās rīcība nereti nosaka, vai un kādā mērā tauta ir atsvešināta no valsts.

Pilsoņi savu valstisko apziņu var apliecināt, piedaloties politikā, bet nepilsoņiem šādas iespējas ir tikpat kā liegtas. Viens kritērijs, kas varētu liecināt par nepilsoņu valstisko apziņu, ir to vēlme baudīt pilsoņu privilēģijas un uzņemties pilsoņu pienākumus pret valsti. Iedzīvotāju reģistra sākumposmā 1992.–1994. gadā apmēram 90% nepilsoņu izteica vēlmi iegūt Latvijas pilsonību. Šis augstais procents strauji saruka laika posmā līdz naturalizācijas procesa sākumam. Socioloģiskās aptaujas liecina, ka to cilvēku skaits, kas nav pilsoņi, bet noteikti plāno pieteikties uz naturalizāciju, pastāvīgi krītas (no 38% 1995. gadā līdz 19% 1996. gada novembrī).³

Arī naturalizācijas rezultāti dod vielu pārdomām. Pēc Naturalizācijas pārvaldes aprēķiniem, kopš 1995. gada aptuveni 125 000 nepilsoņu varējuši pretendēt uz naturalizāciju. Līdz 1997. gada 10. jūlijam tikai 5494 jeb 4,5% ir izgājuši naturalizāciju un ieguvuši Latvijas pilsonību. Šie rezultāti liecina ne tikai par nepilsoņu atsvešināšanos no valsts un vājo valstisko apziņu, bet arī par nepieciešamību nopietni izvērtēt politiku pret nepilsoņiem izglītības, valsts valodas apguves, informācijas u. c. jomās, kā arī pārskatīt pašu Pilsonības likumu.

Valstiskā apziņa nozīmē, ka iedzīvotāji ne tikai ar vārdiem, bet arī ar darbiem veicina valsts pastāvēšanu. Skaidrs, ka valsts nevar pastāvēt bez finansu līdzekļiem. Vai masveida izvairīšanās no nodokļu maksāšanas liecina par valstiskas apziņas trūkumu? Protams, Latvijas apstākļos jārunā gan par nodokļu nemaksātāju vājo pilsonisko apziņu, gan par valsts amatpersonu bezspēcību, gan arī par nesaskaņotību starp nodokļu likumdošanu un valsts faktiskajām iespējām nodokļus iekasēt.

Vēl viena pazīme, ko pētnieki parasti piemin valstiskās apziņas sakarā, ir iedzīvotāju (parasti vīriešu) gatavība dienēt valsts bruņotajos spēkos. Izcilā pētījumā par Francijas vēsturi un franču nacionālismu 19. gadsimtā, Eišēns Vēbers, lai novērtētu patriotisma pakāpi dažādās Francijas provincēs, aplūkoja datus par izvairīšanos no militārā dienesta.⁴ Ja šo mērauklu piemērotu Latvijai, arī šeit aina nebūtu iepriecinoša. Taču jāņem vērā ne tikai studentu negatīvais noskaņojums pret obligāto dienestu. Tā kā armijā ir neatrisinātas finansiālā nodrošinājuma un ārpusreglamenta attiecību problēmas, dienestu nesteidzas pildīt pat jaunieši ar spēcīgu valstisku apziņu. Secinājums būtu pavisam citāds, ja izpētītu to, cik aktīvi cilvēki iestājas un darbojas zemessardzē, kas ir brīvprātīga.

Kaut arī tautas politiskās līdzdalības zemais līmenis vājina tautas kontroli pār valsts pārvaldi, ir arī pozitīvas pazīmes. Nesen tika dibināts Nevalstisko organizāciju centrs, kas sniedz palīdzību sabiedriskajām organizācijām un, iespējams, kļūs par to lobiju. Neskatoties uz savu valstisko statusu, Valsts cilvēktiesību birojs jau veic zināmu pārraudzības funkciju. Jaunas iespējas kontrolēt valsts pārvaldi pavērās, kad Saeima ratificēja dažādas starptautiskas konvencijas, arī starptautisko paktu "Par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām" un tā fakultatīvo protokolu, Eiropas Cilvēktiesību konvenciju u. c. Tagad Latvijas iedzīvotāji var vērsties starptautiskajās instancēs ar sūdzībām par valsts amatpersonu rīcību vai lēmumiem. Ir pārargri izdarīt secinājumus, bet nākotnē būtu interesanti izpētīt, kādā mērā un ar kādām sekmēm tauta izmanto šīs un līdzīgas iespējas kontrolēt un ietekmēt valsts varu.

Valstiski apzinīgais iedzīvotājs sevi izglīto politikā, seko politiskiem notikumiem. Pēc šā kritērija, stāvoklis Latvijā ir bēdīgs, jo zināšanas par politiku ir ārkārtīgi vājas. Kā liecina plaša mēroga aptaujas rezultāti, ko 1994. gadā veica Valsts Statistikas komiteja kopā ar norvēģu partneriem, 71% no pieaugušajiem iedzīvotājiem piekrita apgalvojumam, ka "politika ir tik sarežģīta lieta, ka tādiem cilvēkiem kā man to ir grūti saprast".⁵

Jājautā, vai izglītības sistēma veicina valstisko apziņu? Vai tā dod jaunajai paaudzei iespēju apgūt tās zināšanas, iemaņas un vērtības,

kas ir nepieciešamas dzīvei demokrātijas apstākļos? Civilzinību priekšmeta ieviešana 9. klasē ir daudzsološa, jo tā sniedz pamatzināšanas par valsti, sabiedrību, tautsaimniecību, cilvēka tiesībām un pienākumiem. Turklāt vairākas valsts iestādes (Valsts Cilvēktiesību birojs, Bērnu tiesību aizsardzības centrs u.c.) un sabiedriskas organizācijas (Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, ANO Latvijas asociācija, Jaunatnes Sarkanais Krusts, Klubs "Mājā" – Jaunatne vienotai Eiropai, K.I.D. – Kultūra, iecietība, draudzība, UNESCO u.c.) īsteno daudzus projektus izglītības jomā.⁶ Civilzinības un cilvēktiesību izglītība veicina tādas iemaņas kā konfliktu risināšana, prasme sadarboties ar citiem, kritiska domāšana, spēja skaidri formulēt savu viedokli. Kaut arī šīs iemaņas ir priekšnoteikums pilsoniskai apziņai, ne vienmēr tās ir viegli izmērīt.

Rakstā par valstisko apziņu pirmskara Latvijā Ādolfs Šilde izvirzīja problēmu, kas ir aktuāla vēl šodien. Viņš raksta: "Nepietika sevi apzināties par latvieti, bet bija sevi jāapzinās arī par Latvijas pilsoni. Blakus nacionālajai pašapziņai nostājas līdz ar to valstiskā apziņa.. Liekas, ka mūsu un mūsu mazākuma tautību pārspīlētā nacionālā pašapziņa brīžiem apslāpēja valstisko apziņu."⁷

Manuprāt, viena no pārspīlētas nacionālās pašapziņas pazīmēm ir tautības ieraksts pasē un daudzu latviešu pieķeršanās tam. Ieraksts ir valsts administratīva iejaukšanās cilvēku identitātes noteikšanā un, tāpat kā padomju laikā, tas dod ierēdņiem iespēju diskriminēt cilvēkus pēc tautības. Taču tas ir arī pretrunā ar virzību uz politisku nāciju, kurā tautība ir mazāk svarīga par pilsonību.

Neskatoties uz dažkārt pārspīlēto nacionālo pašapziņu, vienlaikus jānorāda uz pretēju tendenci. Šeit gribētu vērst uzmanību uz latviešu pasīvo valodisko uzvedību. Tā, piemēram, saziņā ar tiem krieviski runājošiem, kas labi prot latviešu valodu, latvieši bieži automātiski pāriet uz krievu valodu.⁸ Tas kavē cittautiešu integrāciju uz latviešu valodas pamata un līdz ar to politiskās nācijas izveidi.

Nobeigumā jāsecina, ka valstiskās apziņas kritēriju ir daudz un dažādi un ka stāvoklis Latvijā šobrīd ir pretrunīgs. Ir jāuzsver, ka valsts politikai ir būtiska loma valstiskas apziņas veidošanā, ka iedzīvotāju attieksmi pret valsti lielā mērā nosaka valsts amatpersonu rīcība un

darbība. Valsts var arī sekmēt vai bremsēt tautas līdzdalības iespējas un demokrātiskas izglītības izplatību. Taču apzinīgs indivīds, kas sevi izglīto, organizējas ar citiem un izmanto visas iespējas ietekmēt varu, var pārvarēt arī visnopietnākos šķēršļus ceļā uz valstisku apziņu.

Literatūra

- ¹ *Elceris H., Grīnblats V., Krastiņš U., Millere G., Ožeganovs E., Perelomovs L., Petrova I., Pētersone B., Rācenājs L., Staburova J., Šuvajevs I., Tīrons U., Zandere I., Zirnis E.* u.c. Valstiska cilvēka kanons // Rīga – 1990.
- ² Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1996. // Rīga – 1997. – 83.–99. lpp.
- ³ *Rose R.* New Baltics Barometer II: A Survey Study // Glasgow. 1995. – p. 54; *Rose R.* New Baltic Barometer III: A Survey Study // Glasgow – 1997. – p. 59.
- ⁴ *Weber E.* Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870–1914 // Stanford – 1976. – pp. 104.–107.
- ⁵ *Oslands O.*, red. Dzīves apstākļi Latvijā // Rīga – 1996. – 274. lpp.
- ⁶ Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra apkārtraksts, Speciālizdevums par cilvēktiesību izglītību // 1997. – Nr. 11 – jūlijs.
- ⁷ *Šilde Ā.* Trimdinieka raksti, 1944.–1990. // Minstere – 1991. – 59.–60. lpp.
- ⁸ *Druviete I.*, red. Valodas situācija Latvijā, sociolingvistisks pētījums // Rīga – 1996. – 35. lpp.

Summary

CIVIC CONSCIOUSNESS IN LATVIA: CRITERIA AND INDICATORS

Nils Muižnieks

Civic consciousness refers to several fundamental aspects of democracy: popular participation in social and political life, direct or indirect support for the maintenance of a democratic state, the organization of the people “from below” to control the government,

and the existence of democratic values, skills and knowledge. Some of these features are easy to measure with scientific precision, while others are just about impossible to gauge in quantitative terms.

As analyzed in Latvia Human Development Report 1996, voter participation remains high in Latvia. However, Latvia has recently witnessed a catastrophic drop in other forms of participation – participation in electoral campaigns, contacts with state officials and the mass media, membership in social organizations and protest activity. While all East European countries experienced a drop in participation after the revolutionary events of the late 1980s, the severity and duration of the decline in Latvia reflects the depth of the economic crisis and flagging civic consciousness.

Another sign of trouble pertains to the attitudes and behavior of non-citizens, who constitute a significant proportion of Latvia's population. The expressed desire of non-citizens to enjoy the privileges and assume the obligations of citizens has steadily declined. Moreover, only a small percentage of those who could qualify for naturalization have applied, suggesting the necessity of reviewing policy towards non-citizens in the realm of education and Latvian language training, as well as re-examining the demands of the Law on Citizenship itself.

Civic consciousness can also be measured by examining public willingness to pay taxes and perform obligatory military service. Widespread tax avoidance points not only to a lack of civic consciousness, but also to inefficient tax administration. While negative attitudes toward obligatory military service suggest weak civic consciousness, broad participation in the volunteer home guard points to the opposite conclusion.

While participation in non-governmental organizations has declined, positive developments in increasing control of officialdom include the establishment of an NGO Center and National Human Rights Office. Latvia's ratification of numerous human rights instruments also opens new opportunities for residents of Latvia to exercise control over the bureaucracy through international complaint and review procedures.

Survey research suggests that public knowledge about politics is extremely low. However, the introduction of a civics course in the 9th grade as well as the activities of a number of state and non-governmental organizations in promoting human rights education are positive signs. Knowledge about the workings of democracy and skills such as conflict resolution, cooperation, and critical thinking are prerequisites for a healthy civic consciousness.

Occasionally, ethnic consciousness has superseded civic consciousness, as evidenced by the attachment of many Latvians to the ethnicity entry in passports. However, passive linguistic behavior on the part of Latvians (i.e. switching to Russian when speaking with non-Latvians) not only indicates weak ethnic consciousness, it hinders the integration of non-Latvians on the basis of the Latvian language and progress towards the emergence of a political nation.

Elmārs Vēbers, Dr. phil.,
Filozofijas un socioloģijas institūta
Etnisko pētījumu centrs,
Latvija

VALSTISKĀ APZIŅA POLITISKĀS NĀCIJAS STRUKTŪRĀ

Valstiskā domāšana ir pilsoņu garīguma (intelekta) izpausme, kas liecina par viņu spēju līdzdarboties valsts dzīvē un veicināt tās attīstību. Valstiskā (pilsoniskā) apziņa ir racionāli sakārtota uzskatu sistēma par valsts tiesisko, politisko, sociālo kārtību. Valstiskā domāšana dod iespēju pilsonim (pilsoņu kopumam) aktīvi iesaistīties valsts attīstību veicinošas politikas īstenošanā, labvēlīgi ietekmēt sabiedrisko domu, partiju darbību, valdības lēmumu pieņemšanu. Politiska darbība, arī partiju politika, ja tās pamatā nav valstiska pieeja un valstiska domāšana, ir kaitīga sabiedrībai un pilsoņu kopuma interesēm. Valstiskā apziņa veidojas līdz ar pilsoņa spēju interesēties un rūpēties ne vien par savu personīgo dzīvi, bet arī par vispārības jautājumiem – par savas valsts un tautas likteni, par tās vērtībām un nākotni. Valstiskā apziņa liecina, ka tās pilsoņi uztver savu valsti kā vērtību pašu par sevi.

Valstiskā apziņa un pilsoniskā domāšana ieņem centrālo pozīciju politiskās jeb valstiskās nācijas struktūrā. Valstiskā apziņa, daudzveidīgi iesaistoties pilsoņu darbībā un uzvedībā, ir kā gaisma, kas staro no pilsoņu intelekta un labās gribas, sekmē valsts uzplaukumu un vienlaikus vieno pilsoņus vienā kopumā – politiskā jeb valsts nācijā.

Izdalot valstisko apziņu par pētījumu tēmu, var izsekot tam, kā pilsoņi uztver valstī notiekošos procesus, kā viņi spriež par tiem, kā ar savu rīcību sekmē valsts attīstību. Lai analizētu un vērtētu valstiskās apziņas stāvokli, var noteikt indikatorus, kas dotu iespēju klasificēt pilsoņu rīcību valstī. Tā var svārstīties plašā diapazonā, sākot ar morāli atbildīgu, intelektuāli līdzsvarotu, patriotisku un beidzot ar savtīgu, muļķīgu, noziedzīgu nostāju. Politikas zinātnes uzdevums ir analizēt,

kā sabiedriskie saziņas līdzekļi, izglītības sistēma, sabiedriskā doma, deputātu, ministru, ierēdņu rīcība ietekmē valstisko apziņu, kā vēstures un kultūras mantojums saistās ar pilsonisko domāšanu. Tās ir kompleksas tēmas, ko veido mūsu kopējais dzīves process, tie ir jautājumi, kas rodas arvien no jauna, un tādēļ atbildes uz tiem nekad nebūs un arī nevar būt laikam pāri stāvošas.

Politiskā nācija rodas tādēļ, ka ir valsts un tās pilsoņi, kuru interesēs ir sasniegt kopēju labklājību, pilsoņu sociālo un kultūras drošību. Pilsoņi valstī ir savstarpēji saistīti un veido tiesiski, valodiski, kulturāli, saimnieciski, patriotiski vienotu dzīves vidi. Piemēram, valsts tiesiskais sakārtojums, proti, likumdošanas un likumu izpildes process, iedibinot valstī tiesisko kārtību, pievērš tās pilsoņus noteiktam normatīvam dzīvesveidam, kas ir raksturīgs tieši šai valstij un šim pilsoņu kopumam. Tas ne vien tiesiski regulē cilvēku dzīvi šajā valstī un normativizē viņu rīcību, bet arī ietekmē un ievirza cilvēku domāšanu un uzvedību saskaņā ar valstī apstiprināto likumu sistēmas nozīmi un jēgu. Ja visiem valsts pilsoņiem ir vienādas tiesības un pienākumi normatīvās telpas jeb valsts tiesiskās sistēmas ietvaros, tad tie sakārto viņu savstarpējās attiecības noteiktā kārtībā, kas arī ir viens no politiskās nācijas pastāvēšanas galvenajiem faktiem. Šāda stāvokļa veidošanās ir izvirzāma kā prasība, kā uzdevums un vienlaikus pārbaude valsts tiesiskumam arī tad, ja tiesiska valsts vēl tikai veidojas.

Pašreizējā situācijā ir svarīgi pievērst uzmanību pilsoņu kopuma vienotību (integrāciju) veidojošajiem apstākļiem un līdzekļiem, jo politiskās nācijas veidošanās process Latvijā daudzējādā ziņā vēl ir dilemmas priekšā. LR pilsoņu vienotības nostiprināšana un integrācijas mehānismu iedibināšana ir viena no Latvijas galvenajām nacionālajām problēmām. Pašlaik LR pilsoņu kopums nav vienots, jo daļa no pilsoņiem neprot latviešu valodu un līdz ar to valsts dzīvē praktiski nespēj piedalīties. Ja latviski nerunājošajiem pilsoņiem pēc naturalizācijas un pilsonības iegūšanas pievienosies vēl citi krieviski runājoši un uz krievu kultūru orientēti cilvēki, tad LR pilsoņu kopumā var stabilizēties un organizēties savrups pilsoņu atzars ar citu vērtīborientāciju un citām interesēm nekā latviešiem. Pieļaujot pilsoņu

kopuma iekšējās sašķeltības iesaldēšanu pašlaik, LR pilsoņu kopuma vienotība nebūs iespējama arī pēc gadu desmitiem.

Otra svarīga nacionāla problēma, kas ir saistīta ar iepriekš minēto, ir latvisko vērtību nostiprināšana visā pilsoņu kopumā. Tas ir galvenokārt kultūras un izglītības uzdevums.

Kopējā politiskās nācijas nostiprināšana ir iespējama, ja pieaug pilsoņu aktivitāte un līdzdalība sabiedrības dzīvē, ja veidojas nevaldības organizācijas, kas veicina šo līdzdalību, ja pieaug pilsoņu prasme un iespējas ietekmēt valsts dzīvi no apakšas. Vienlaikus tas apliecinātu arī pilsoniskās domāšanas klātbūtni.

Termins "politiskā jeb valsts nācija" apzīmē pilsoņu kopumu tā veselumā. Šis termins Latvijā nav vairs svešs. Pateicoties publikācijām, tas ir samērā strauji ielauzies sabiedriskās domas aprītē. Tiesa, politiskās nācijas jēdziens nereti tiek sagrozīts. Ačgārn priekšstats par politisko nāciju veidojas tad, ja to manifestē, piemēram, kā visu Latvijas iedzīvotāju kopības izpausmi. Balstoties uz atšķirīgu politisko motivāciju, šādu izpratni demonstrē gan kosmopolitiskie, gan latviskā etnocentrisma uzskatu paudēji. Vienā gadījumā tā balstās uz velmi identificēt pilsoņu kopumu ar nepilsoņiem, nesaskatot politisko tiesību atšķirības starp pilsoņiem un nepilsoņiem, otrā – dalīt pilsoņus pēc etniskās pazīmes, noliedzot visu pilsoņu tiesību vienlīdzību un ignorējot pilsoņu vienotības nepieciešamību un nozīmi.

Latviskā etnocentrisma sakarībā ir jāklidē aizspriedumi, kas etnocentriski orientētiem latviešiem ir radušies, dzīvojot okupācijas apstākļos padomju iekārtā. Acīmredzot to gadu dzīves pieredze ir noslāņojusies zemapziņas struktūrās un tagad aktualizējas, uztverot nozīmīgus sabiedriskās un valsts dzīves notikumus. Kaut arī šādos gadījumos attieksme pret padomju laika dzīvi ir stingri kritiska, nereti kaujinieciska, tomēr tieši aizgājušo gadu pieredze kalpo par mērauklu, vērtējot pašreizējo notikumu attīstību. Viņu prāts, uzlūkojot mūsdienas, gribot negribot atgriežas pie samērā nesenās pagātnes un meklē apstiprinājumu vai noliegumu visam, kas pašlaik notiek, saistībā ar šo pagātni. Līdz ar to nepietiekami ievērotas paliek patiesi jaunās iespējas, ko iegūst pilsoņi savā valstī. Jaunā dzīves pieredze uz pagātni orientētai un ar pagātni nodarbinātai apziņai veidojas nebrīvi,

aizspriedumaini, neticības un šaubu caurstrāvota. Pārraut šo paradoksālo apli var, tikai radoši izprotot Latvijas nākotnes iespējas, kā arī apgūstot, kaut vai teorētiskā veidā, to tautu valstiskās dzīves pieredzi, kuras ir spējušas izveidot stabilas nacionālas un demokrātiskas valstis. Tas prasa garīgu piepūli un intelektuālu darbu.

Aizgājušo gadu politiskās un valstiskās dzīves pieredzes zemapziņas struktūras spilgti izpaužas tad, ja politisko nāciju, kas pašlaik veidojas Latvijā, mēģina identificēt ar padomju laika ideologizēto fenomenu “padomju tauta”, ignorējot faktu, ka Padomju Savienībā pilsoņu kopums nebija un nevarēja būt vienots, jo tajā varmācīgi bija iekļautas nācijas, kurām bija liegtas pašnoteikšanās tiesības.

Tie latvieši, kuri uzskata, ka viņiem ir jānorobežojas no politiskās nācijas un jāiestājas pret cittautiešu integrāciju pilsoņu kopumā, parasti iztēlo latviešus kā nevarīgus dzīves pabērnus, kā nespējniekus konkurences cīņā. Viņi nepārstāj skandināt latviešu politisko, intelektuālo un saimniecisko mazspēju un paši demonstrē daļai latviešu raksturīgos mazvērtības kompleksus. Šāda nostāja ir samērā plaši izplatīta. Saietos un sapulcēs, kur pulcējas cilvēki ar latviski etnocentrisko pasaules izjūtu, gaušanos par latviešu apdraudētību un nevarību klātesošie parasti uztver saprotoši un atzinīgi – kā patiesību un dzīves normu. Saprotams, ka vispiemērotākais līdzeklis, kas aizsargā “mazo, nevarīgo un konkurēt nespējīgo” latvieti no apkārtējās draudīgās pasaules, ir norobežošanās no cittautiešiem. Tipiskas, piemēram, ir šādas rindas: “Etniski un pēc savām dziļākajām tradīcijām dzīves un savstarpējo attiecību pamatvērtējumos mēs un iebraucēji esam pārāk dažādi. Un vēl šis iebraucēju privileģētais stāvoklis, kas dziļi ieaudzis viņu apziņā. Mūsu situācijā, mūsu skaitliskajās attiecībās iespējama tikai asimilācija. Un kurš kuru – to pierāda 50 gadu realitāte. Iebraucēju spēcīgā vitalitāte, kas tiem ļāvusi saņemt savās rokās ekonomisko varu, mūsu demokrātiskā mazspēja, nacionālās pašapziņas trūkums (kas mazai tautai, un jo sevišķi mūsu situācijā, ir dzīvības un nāves jautājums) un iebraucēju politiskā vara, ko agri vai vēlu tie atkal saņems savās rokās pēc pašreizējā pilsonības likuma, veicinās tā procesa turpināšanos vēl straujāk mūsu

demokrātiskajā valstī, nekā tas bija padomju gados. Uz neatkarības galu — bez tankiem.”¹ Protams, kultivējot šādus uzskatus, latvietis nekad nejutīsies un arī nebūs saimnieks savā zemē, savā valstī.

Dažos gadījumos termins “politiskā nācija” var likties nepieņemams arī terminoloģisku iemeslu dēļ. Tā ir reāla problēma, jo kaut arī tādi termini kā “politiskā nācija”, “valstsnācija”, “pilsoņnācija”, “Latvijas tauta” ir ļoti tuvi, principā sinonīmi, tomēr to lietojumā der ievērot dažas atšķirīgas nianšes. Termins “politiskā nācija” vairāk akcentē pilsoņu vienotības politisko aspektu, pilsoņu vienoto gribu saglabāt politisko patstāvību. Vienlaikus jāpatur prātā, ka nelabvēlīga attieksme pret pilsoņu politisko kopību var rasties arī tādēļ, ka negatīvas asociācijas var radīt norāde uz politiku. Termins “valstsnācija” norāda uz valsts un pilsoņu kopuma ciešo saistību, valsts lomu pilsoņu vienotībā, arī valsts vēstures nozīmi. Termins “pilsoņnācija” uzsver katra pilsoņa individuālo devumu pilsoņu kopumā, to faktu, ka pilsoņnācija sastāv no indivīdiem. Savukārt, termins “Latvijas tauta” ir lietots Satversmē, kura apliecina, ka Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai, proti, politiskai nācijai. Pretruna, kāda pastāv starp terminu “Latvijas tauta” un pašreizējo pilsoņu kopumu, izzudīs, ja pilsonību iegūs tie aptuveni 40 tūkstoši nepilsoņu, kuri ģimenē runā latviešu valodā, bet kuri nav LR pilsoņi. Viņi ir integrējušies latviešu etniskajā nācijā, tomēr nav integrēti pilsoņu kopumā.

Iespējams, ka nākotnē kādu no šiem terminiem sāks lietot plašāk un tas nostiprināsies sabiedriskajā domā kā galvenais, bet citi savukārt izzudīs. Pagaidām vēl pārāgri spriest, kurš no minētajiem terminiem tas varētu būt.

Pārsteidzoši ir tas, ka nereti arī ārzemēs dzīvojošie latvieši politisko nāciju Latvijā uztver gandrīz vai kā personīgu apvainojumu, kaut arī viņi paši ilgstoši un tagad arī labprātīgi dzīvo valstīs, kurās pilsoņu kopuma vienotību veicinošie procesi tiek plaši popularizēti; šie procesi tur ir intensīvi norisinājušies pagātnē un notiek arī pašlaik.²

Valstiskā apziņa un politiskā nācija nav neitrāli termini, bet parādības ar spēcīgu un rosinošu ideju. Tās ietekmē cilvēku prātus

un uzvedību. Varbūt tieši tādēļ attieksme pret politisko nāciju nav un nekad arī nebūs viennozīmīga.

Valstiskā apziņa kā pilsoņu valstiskās pašvērtības apziņa un viens no galvenajiem politiskās nācijas struktūrelementiem veido sarežģītu mijietekmju sistēmu ar citām politiskās nācijas apakšstruktūrām un to funkcijām – likumiem un tiesisko sistēmu, valodu un kultūras mantojumu, izglītības politiku, ierēdniecības darbu u.c.

Likumdošanas temps Latvijā tāpat kā visās Austrumeiropas valstīs ir visai augsts, jo spēcīgs ir pieprasījums pēc likumiem, kas nodrošinātu reformu īstenošanu. Vienlaikus ar intensīvo likumdošanu plaši izplatīti ir arī dažādi iebildumi, vērtējumi un izteikumi par likumdošanas nepilnībām. Bieži sastopamā likumdošanas kritika veido sabiedrisko domu un rada priekšstatu, ka likumdošana Latvijā norit neveiksmīgi, ka visi likumi ir kļūdaini, nepilnīgi un tādēļ pat traucējoši. Vienlaikus arī Saeimas darbība tiek sistemātiski apšaubīta. Tas stiprina nihilismu pret Latvijas valsts likumdošanas institūciju un Saeimas deputātiem, tātad pret demokrātiskām vēlēšanām un to rezultātiem. Veidojas paradoksāla situācija, no kuras demokrātiskā valstī grūti saskatāma izeja.

Tā ir visai destruktīva politiskās nācijas attīstības fāze, turklāt ne visai pamatota, jo galvenās problēmas mūsu valstī rada nevis likumdošanas temps un likumu kvalitāte, bet visai plaši izplatītā, vēl no padomju laikiem mantotā likumu ignorēšanas tendence un morālo normu neievērošana. Līdzīgu situācijas raksturojumu ir devis arī Egils Levits, uzsverot, ka tiesiskā realitāte Latvijā jau šodien varētu krietni vien pietuvoties tiesiskas valsts līmenim, ja mūsu tiesību izmantotāji (ierēdņi, tiesas, netieši arī zinātnieki) spētu pareizi apieties ar mūsu pašreizējo tiesību sistēmu.³ Tomēr tā nenotiek, un apņēmība godprātīgi ievērot likumus nav sevišķi izplatīta LR pilsoņu vidū. Patiesībā nevēlēšanās ievērot likumus ir plaši izplatīts netikums. Un ne tikai starp cilvēkiem ar noslieci uz likumu pārkāpumiem. Šī tieksme ir plaši izplatīta amatpersonu vidū, kuri iedomājas, ka politiskais un sociālais stāvoklis atļauj viņiem augstprātīgi attiekties pret likumiem un valstī pieņemtajiem noteikumiem. Ierindas pilsoņi nevar būt droši, ka pat tiesībsargājošās institūcijas korekti pilda likumu prasības. Tas attiecas

pat uz prokuratūras darbiniekiem, tiesnešiem, advokātiem, augstām valsts amatpersonām. Sabiedriskie saziņas līdzekļi ik pēc laika ziņo par amatpersonām, kas pārkāpj Korupcijas novēršanas likumu, par amatpersonām, kuru VID uzrādītie ienākumi neatbilst viņu plašajam dzīves vērienam, par tiesnešu lēmumiem atbrīvot no ieslodzījuma personas, kuras tiek turētas aizdomās par bandītismu, recidīvismu, izvarošanu, naudas izspiešanu, pret parakstiem par dzīves vietas nemainīšanu⁴ utt.

Lieki atgādināt, ka tiesiska valsts sākas ar cieņu pret likumiem visos sabiedriskās dzīves līmeņos, bet it īpaši amatpersonu vidū. Lai notiktu attieksmes maiņa, ir nepieciešamas būtiskas pārmaiņas pilsoņu pienākuma apziņā un izpratnē. Tiesiskais nihilisms sadzīves un visos citos līmeņos ir parādība, kas kaitīga visiem, bet no kā tomēr visvairāk cieš cilvēki, kuri paši cenšas dzīvot saskaņā ar likumiem. Valstiska apziņa nav iespējama, ja valda nihilistiska attieksme pret likumiem.

Demokrātija, kas pieļauj pilsoņu apvienošanos atšķirīgās partijās, kuru savstarpējie cīņi par varu valstī nereti ir asi un bez kompromisiem, var radīt ieskatu, ka tā šķēļ pilsoņu kopumu, jo sadala pilsoņus konkurējošās politiskās partijās. Tomēr tas ir maldīgs un virspusējs uzskats. Ja politisko partiju programmas un politiku darbība ir vērsta uz vienu mērķi – valsts, tās pilsoņu labklājības un kultūras attīstību, tad dažādu valsts attīstības iespēju piedāvājums ir nozīmīgs sabiedrības pilnveidošanās priekšnoteikums. Tas sniedz patiesi pozitīvus rezultātus, ja vēlētāju vairākums aktīvi līdzdarbojas valsts dzīvē, orientējas politisko partiju piedāvājumos un prot izvēlēties optimālo, piemērotāko iespēju attiecīgajā laika periodā. Demokrātija uzliek lielu atbildību valsts pilsoņiem, un viņu neadekvāta izvēle vēlēšanu laikā, pavirša attieksme pret saviem pienākumiem rada grūti labojamas novirzes valsts politiskā procesa attīstībā. Arī šajā ziņā mums ir radies un nostiprinājies uzskats, ka pilsoņi vēlēšanās parasti kļūdās. Tas nav bez pamata.

Valstiska apziņa var veidoties tikai demokrātijas apstākļos, kad pilsoņiem ir iespējams brīvi paust savus uzskatus un diskusijās tos aizstāvēt. Preses brīvība, cilvēka tiesības un brīva domu apmaiņa ir

svarīgi valstiskās domāšanas attīstības instrumenti. Arī vēlētāju sagatavotībai līdzdarboties valsts dzīvē ir nepieciešams laiks.

Raksturīga valsts pazīme ir tās ierēdņu, valsts amatpersonu darbs, pildot savas funkcijas un uzturot valsts institūciju saikni ar tās pilsoņiem. Viens no valsts amatpersonu profesionalitātes rādītājiem ir valstiskā domāšana. Tā ir nepieciešama, sākot ar pašvaldību darbiniekiem un beidzot ar Valsts prezidentu. Politiskā nācija spēj veiksmīgi attīstīties un kļūst stipra tad, ja valsts darbu veic ierēdņi, kas nesavtīgi pilda savus pienākumus. Svarīgi ir arī tas, lai sabiedriskā doma spētu atzinīgi novērtēt šo cilvēku darbu.

Valsts amatpersonu pilnvaru un funkciju sistēma ir hierarhiski sakārtota. Tas nozīmē, ka šī sistēma veido padoto un priekšniecības savstarpēji sakārtotas attiecības, kas principā nepieļauj iespēju padotajiem pārkāpt savas pilnvaras un ļaunprātīgi izmantot savu dienesta stāvokli bez augstākstāvošās priekšniecības ziņas. Ja tomēr tā notiek, tas liecina, ka vai nu katra nākamā augstākstāvošā instance savus pienākumus pilda pavirši, neprofesionāli vai arī pati ir iesaistīta nelikumīgā darbībā. Šī patiesība attiecas uz visiem ierēdniecības līmeņiem no apakšas līdz augšai. Klaja likumu pārkāpšana savtīgos nolūkos ir visai bieža parādība Latvijas valsts atbildīgu amatpersonu ikdienas darbā. Atklātībā ik pēc laika nonāk ziņas par amatpersonām, kuras pārkāpj savas pilnvaras: par muitniekiem, kuri nodarbojas ar kukuļņemšanu, par policistiem, kuri pārkāpj normas, ko prasa ievērot citiem, par gadījumiem, kad tiek izšķiesta valsts nauda u. tml.⁵ Valstij uzticami un darbā pārbaudīti darbinieki, kas strādā valsts un nevis savu personīgo interešu vārdā (tātad tādi, kuri neapzog valsti, bet profesionāli un godīgi pilda savus pienākumus), ir tā robežšķirtne, kas atdala valsti, kura spēj sekmīgi attīstīties, no valsts, kura nīkuļo un kuru plosa dziļas iekšējās sociālas pretrunas. Nīkuļojošu valsti parasti pārvalda un varu savās rokās notur mazskaitlīgs politiski ietekmīgu un bagātu cilvēku slānis, bet pārējā pilsoņu daļa stieg nabadzībā, trūcumā un tumsonībā. Latvija žonglē uz šādas valsts pusi. Par to liecina kaut vai tas, ka pat Saeimas deputātu un ministru līmenī netiek pienācīgi ievērots Korupcijas novēršanas likums. Tātad korumpētības rēgs kļīst pa augstiem Latvijas valsts varas gaiteniem. Lieki atgādināt,

ka korumpēti ministri un korumpētas amatpersonas nav spējīgas valstiski domāt un valstiski rīkoties, tātad valsti likumīgi pārvaldīt. Taču šai parādībai ir arī otra puse. Korupcijas novēršanas un arī citu likumu neievērošana nereti tomēr tiek atklāta. Tā kā šos gadījumus plaši aprakstīta sabiedriskie saziņas līdzekļi, attiecīgās instances ir spiestas rīkoties un sodīt vainīgos. Tādējādi notiek sabiedrības politiskais pašattīrīšanās process. Tiesa, pašlaik ir grūti noteikt, kura no tendencēm ir ietekmīgāka un spēcīgāka – cīņa par pašattīrīšanos vai korumpētības tieksmes.

Īpaša nozīme pārejas laikā, kad valstī notiek plašas reformas, ir pilsoņu psiholoģiskajai attieksmei pret savu valsti. Latvijā vēl ir plaši izplatīta pilsoņu, tostarp latviešu, psiholoģiskā atsvešinātība no valsts. Krieviem nosliece uz šādu atsvešinātību ir pat mazāk izteikta, jo viņu vēsturiskā pieredze ir stiprinājusi godbijīgu valsts lomas uztveri. Turpretim latviešiem viņu vēstures lielāko daļu valsts ir pārstāvējusi svešu varu; arī pēdējo piecdesmit gadu okupācijas apstākļos valsts bija atsvešināta no latviešiem, viņu nacionālajām interesēm un neveicināja pozitīvas attieksmes veidošanos pret valsts institūcijām. Pašlaik atsvešinātības saglabāšanos turpina veicināt valsts amatpersonu padomju darba stila mantojums, formāla un atsvešināta attieksme pret pilsoņiem, kuri apmeklē valsts iestādes, nevēlēšanās viņus pacietīgi uzklaustīt un sniegt operatīvu palīdzību.

Protams, ka psiholoģiskās atsvešinātības saglabāšanās starp valsti un pilsoņiem nesekmē politiskās nācijas nostiprināšanos, ņemot vērā, ka politiskā nācija nozīmē ciešas mentālas saiknes iedibināšanu starp pilsoni un viņa valsti, ticību valsts varai, pozitīvu emocionālu attieksmi pret valsti, tās institūcijām un vēsturi.

Politiskā nācija var pastāvēt arī visai kritiskos apstākļos. Tā var pastāvēt pat tad, ja kāda pilsoņu daļa sparīgi to noliedz un aktīvi vērsas pret to. Tomēr tas ir iekšpolitiski pretrunīgs, dažādu šķēršļu apgrūtināts stāvoklis, kas kavē valstiskās domāšanas attīstību, stimulē sektantismu, šķeļ pilsoņu kopību un veido labvēlīgu augsni pretvalstiskai rīcībai. Politiskā nācija veidojas arī tad, ja to īpaši neveicina, jo tiesiskas un demokrātiskas valsts pastāvēšana pati par sevi apliecina arī politiskās nācijas esamību, turpretī pilsoņu kopuma vienotību noliedzotā

procesa iedibināšanai jau nepieciešama īpaša piepūle un apzināta rīcība.

No psiholoģijas viedokļa nācija ir politiski stabila, ja pilsoņi savas valsts pastāvēšanu uztver kā pašsaprotamu un neapstrīdamu faktu, saista savu un savu bērnu dzīvi tikai un vienīgi ar šīs valsts pastāvēšanu.

Jo ilgāka ir valsts vēsture, jo neapšaubāmi stabilāka ir tās pilsoņu kopuma saistība ar valsti, protams, ja valsts neapspiež svešas tautas un tajā cieņā tiek turētas demokrātiskās vērtības, cilvēka tiesības un pilsoņu savstarpējā tolerance. Arī katras jaunās paaudzes valstiskās apziņas veidošanās un skolu patriotiskās audzināšanas iespējas ir daudzkārt izteiksmīgākas, ja valstij ir bijusi ilgstoša vēsture un tā ir nesusi tautai labklājību, kultūru un sociālo drošību. Piemēram, viens no līdzekļiem, lai jaunajos pilsoņos veidotu interesi par valsti un valstisko apziņu, ir atmiņas, stāsti, vēsturiskās liecības par cilvēkiem, kuri ir cīnījušies par valsts neatkarību, kuri ar savu dzīvi un darbu ir stiprinājuši valsti. Daudzās valstīs, kuras pastāv jau gadu simtus, piemēram, Francijā, ASV un citur, īpaša vieta valsts vēstures mācībā ir ierādīta prezidentu dzīves gājumiem un viņu veikumam valsts labā. Ievērojamu cilvēku dzīves gājums ir saistošs jaunajai paaudzei. Iepazīstoties ar prezidentu un citu ievērojamu valsts darbinieku dzīvi, jaunajai paaudzei veidojas un attīstās valstiskā apziņa un patriotiskās jūtas. Šajā sakarībā rodas jautājums, kā šīs valstiskās domāšanas stiprināšanas iespējas tiek izmantotas Latvijā. Kāds ir Latvijas Republikas pilsoņu Latvijas valsts vēstures zināšanu līmenis? Ja aptaujātu Latvijas pilsoņus vai pat tikai skolu absolventus, ko viņi spētu pastāstīt par Jāņa Čakstes, Gustava Zemgala, Alberta Kvieša un Kārļa Ulmaņa dzīves gājumu un viņu lomu valsts dzīvē? Ko Latvijas pilsoņi zina par citu Latvijas valstsvīru dzīvi, par pirmskara Saeimas darbu, par Atbrīvošanās cīņām un citiem nozīmīgiem Latvijas valsts vēsturiskiem notikumiem?

Valsts vēstures zināšanas stiprina pilsonisko pašapziņu, ja aizvadītie gadi un vēsturiskie notikumi kopumā ir bijuši labvēlīgi un kā tādi ir saglabājušies tautas atmiņā. Šāda vēsture rosinoši ietekmē arī turpmāko dzīvi, palīdz pārvarēt ikdienas grūtības, optimistiski

noskaņo nākotnei. Pavisam cita un kopumā bezcerīga aina veidojas, ja aizvadītie gadu simti tiek turēti atmiņā tikai caur negāciju prizmu un nesaudzīgi šausīti kritikas ugunīs. Latviešiem nav pamata savu vēsturi uztvert tikai drūmās krāsās, jo galveno latviešu tauta ir spējusi nosargāt – savu etnisko nāciju un Latvijas valsti.

Politiskā nācija un, protams, arī pilsoņu valstiskā apziņa balstās uz kultūras mantojumu, ko ir radījusi tauta, tās dzejnieki, rakstnieki, mākslinieki, zinātnieki un kas veicina pilsoņu kopuma pašvērtības apjēgsmi un tautas garīgā līdzsvara saglabāšanu. Valstij ir jārūpējas par savām kultūras vērtībām, lai to nozīme nemazinātos citu kultūru ietekmē. Daudzu latvisko vērtību pārmantošana no paaudzes uz paaudzi bija apgrūtināta padomju laikos, tādēļ nav reti gadījumi, ka latvieši joprojām ir atsvešināti no savām pamatvērtībām. Daudzas latviešu sadzīves un svētku tradīcijas, gadskārtu svinības, literārais mantojums, proti, padomju varas aizliegtie nacionāli orientēto rakstnieku un dzejnieku darbi, latviešu tautas dzīvesziņa un latviešu tautas vēsture nereti kopā ar bērniem ir jāatgūst arī vecākiem. Tās ir vērtības, bez kurām nevar veidoties stabila pilsoniskā stāja un noturīga pilsoniska pašapziņa. Mūsu valsts kultūras mantojums ir ne vien latviešu, bet arī visa pilsoņu kopuma garīgās identitātes pamats. Tomēr šādas identitātes veidošanās process nav gluds, jo pat latviešu kultūrā turpina saglabāties motīvi, kas valsts varu attēlo kā principiāli nelabvēlīgu parādību. Piemēram, latvieši bieži vien turpina uztvert folkloru kā protesta pašizpaušmes iespēju, lai vērstos pret pastāvošo varu. Mūsdienās “Rīgas kungu” motīvs folkloras pasākumos skan asāk un nesamierināmāk nekā tad, kad šie kungi patiešām iemiesoja svešu un naidīgu varu.

Jebkurā kultūrā īpaša nozīme ir simboliem. Cilvēki pret tiem parasti izturas ar cieņu un godbijību, sevišķi tad, ja šie simboli ir saistīti ar valsts vēsturi, svarīgiem politiskiem notikumiem, kas atstājuši iespaidu uz visas tautas dzīvi. Latviešiem izcili simboliska nozīme ir Brīvības piemineklim. Tas celts par tautas saziņotiem līdzekļiem un simbolizē latviešu tautas brīvību un tēvzemes mīlestību. Studentu ālēšanās pie Brīvības pieminekļa 1996. gada rudenī atgādināja, ka Latvijā dzīvs ir mankurtisms, turklāt vēl jaunajā paaudzē. Šie jaunieši

parādīja, ka viņiem nav sajēgas par Latvijas valstiskajām vērtībām un Brīvības pieminekļa svētumu. Notikums apliecināja skaudro patiesību, ka daļai studentu Latvijas armija, Latvijas brīvība un Tēvzemes mīlestība ir tukša skaņa. Par šo jauno cilvēku pilsoņa stāju ir lieki runāt. Izdarības pie Brīvības pieminekļa atgādināja arī par pilsoniskās domāšanas problēmām augstskolās. Ne velti Latvijas Nacionālo karavīru, Nacionālo partizānu, Nacionālo Daugavas Vanagu un politiski represēto pārstāvju kopīgajā paziņojumā izrīcības pie Brīvības pieminekļa raksturotas kā pretvalstiskas, kas liecina, ka "mūsu augstākajās mācību iestādēs nacionāli patriotiskās audzināšanas darbs ir vai nu zemā līmenī, vai vispār izpaliek".⁶

Valstisko apziņu ietekmē politikas zinātne. Šī zinātne Latvijā sper vēl pirmos soļus, un līdz ar to augsts nav arī pilsoņu politisko zināšanu vispārējais līmenis. Politikas zinātniekiem raksturīga pastiprināta pietāte pret ārzemju autoriem un viņu izteikto atziņu nekritiska piemērošana Latvijas apstākļiem. Samērā maz ir oriģinālu pieeju un publikāciju, kurās būtu patstāvīgi sistematizēti un analizēti politiskie procesi Latvijā. Iniciatīvu politikas zinību izplatībā Latvijā ir pārņēmuši žurnālisti, politiķi, nevis politikas zinātnieki.

Stabila politiskā nācija var pastāvēt tikai vienas valodas vidē. Valstīs, kurās valodiskā vide ir neviendabīga, piemēram Kanādā, Beļģijā, Spānijā u. c., sistemātiski uzplaiksnī nesaskaņas, domstarpības un konflikti, kas apdraud valsts vienotību. Latvijas apstākļos smaga problēma ir tā, ka ne visi LR pilsoņi prot latviešu valodu. Līdz ar to viņi ir atrauti no vietējās politiskās dzīves un atrodas citas informatīvās sistēmas, tātad arī citas vērtību sistēmas, ietekmē nekā pilsoņu vairākums. Tas nozīmē, ka viņu uzskati par Latvijā notiekošajiem procesiem un attieksme pret tiem atšķiras no to pilsoņu uzskatiem, kuri saprot un runā latviski.

Politiskā nācija Latvijā rastos arī tad, ja šeit nebūtu neviena cittautieša, jo politiskā nācija viedojas, pilsoņu kopumam saaugot ar valsti, tās likumiem, vēsturi un šīs valsts vērtībām. Valstiskās apziņas sūtība nemainītos arī šādos apstākļos. Tomēr atšķirībā no politiskās nācijas, kura veidojas kā kopējs politiskās, saimnieciskās, tiesiskās,

kultūras dzīves produkts, valstiskā apziņa kā garīga parādība nerodas, ja to apzināti nerosina.

Protams, sevišķa loma un sociālā funkcija pilsoniskajai domāšanai ir valstīs, kuras ir etniski neviendabīgas. Šajos gadījumos pilsoniskajai apziņai ir jāpilda īpaša funkcija, kam nepieciešama gudrība un tālredzība, toleranta attieksme pret visiem pilsoņiem neatkarīgi no viņu tautības, aizstāvēt valsts pilsoņu tiesību vienlīdzības principu. Svarīga pilsoniskās domāšanas iezīme ir politiski aktīvo pilsoņu sadarbība politiskajās partijās, neakcentējot etniskās atšķirības un atsakoties no partiju veidošanas principa pēc etniskās pazīmes. Raksturīga politiskās dzīves īpatnība Latvijā ir tā, ka LR pilsoņi cittautieši ir politiski mazāk aktīvi nekā latvieši un reti piedalās politisko partiju darbā.

Pilsoņa valstiskā domāšana papildina etnisko apziņu. Atšķirībā no etniskās apziņas, kas ir orientēta uz etniskās identitātes kopšanu dažādās etniskās kopībās, pilsoniskā domāšana stiprina pilsonisko (nacionālo) identitāti. Katrā valstī tā ir vai nu viena un vienota, vai arī tā pastāv tikai kā ideja un vēlme. Politiskās nācijas attīstības vārdā nav jāupurē etniskās vērtības, nav arī tās jāaizmirst. Pastāvēt politiskajai nācijai, turpinās arī etniskās nācijas un etnisko minoritāšu vēsture.

Etniski determinētai nācijai, proti, tādai, kas ir izveidojusies un pastāv, tikai pateicoties kultūras un valodas savdabībai, un kas ir mīļa un saprotama nacionāli noskaņotiem latviešu cilvēkiem tādā mērā, ka viņi nespēj atteikties no ieskata, ka tikai šādā un vienīgi šādā veidā var pastāvēt īstena nācija, patiesībā ir daudzas īpašības, kas apdraud tās pastāvēšanu vēsturiski neierobežotu laiku. Nācija ir tikai etniski veidota, ja tā ir atdalīta no valsts, bet šāds stāvoklis ir politiski nebrīvas nācijas liktenis. Nācijām, kuras, izmantojot pašnoteikšanās iespējas, ir ieguvušas savu valstiskumu, valsts līdzdalība nācijas turpmākajos likteņos ir nenovēršama, tā aktīvi ietekmē nacionālo kultūru, valodas vidi, cilvēku domāšanu.

Etniskā nācija iegūst ievērojamu savu iespēju kāpinājumu, ja tā saprātīgi izmanto savas valsts priekšrocības un attīsta savu etnisko vērtību sistēmu ar valsts līdzdalību. Arī veidojoties politiskajai nācijai,

ir nepieciešamas latviskās kultūras dzīves kāpinājums, etnisko vērtību nozīmes un jēgas intensifikācija visās sabiedriskās dzīves jomās. Valstij ir jārada droša latvisko vērtību aizsardzības sistēma.

Tā kā demokrātija Latvijā nav attīstīta tā, lai plaši iespaidotu valsts dzīvi no apakšas uz augšu, etniskās nācijas un tās vērtību ietekme uz valsti, valsts institūciju darbību, likumdošanu nav sevišķi ietekmīga. Līdz ar to pat Saeimas deputātu vidū ir samērā maz ideju cilvēku. Viņus nomāc dažādu saimniecisko un finanšu grupējumu lobiji. Tas nozīmē, ka etniskās nācijas pašnoteikšanās gars likumdevēju vidū ir nepietiekami izplatīts. Jācer, ka šī situācija ar laiku mainīsies un etniskās nācijas vērtības nebūs svešas nevienā valstiskajā struktūrā.

Pašlaik neatbilstība starp valsts īstenoto politiku un etniskās nācijas spontāno gribu turpina pastāvēt, un to apliecina Saeimas un Ministru kabineta darbības zemais vērtējums, pilsoņu tieksme norobežoties no politiskās dzīves, nespējot saskatīt tajā godīgas rīcības iespējas. Sabiedriskajā domā turpina dominēt priekšstats par politiķiem un valsts amatpersonām kā par cilvēkiem, kuri pavirši pilda savus tiešos pienākumus, jo viņu prāti ir aizņemti ar pašlabuma meklējumiem. Valstī valda vispārējs pesimisms, it īpaši starp vecāka gadagājuma cilvēkiem. Arī jauniešu vērtējumā politiskā darbība salīdzinājumā ar citām nodarbošanās iespējām nav pievilcīga.

Kaut arī valsts un etniskās nācijas attiecībās var saskatīt daudzus trūkumus un nepilnības, nav noliedzams arī tas, ka abas šīs sistēmas tiešā vai pastarpinātā veidā viena otru caurstrāvo ar daudzām un dažādām savstarpējām ietekmēm un papildinājumiem. Tur, kur tas nenotiek, etniskā nācija un valsts evolucionē atšķirīgi, kas, protams, nesekmē arī politiskās nācijas nostiprināšanos un attīstību uz latvisko vērtību pamata.

Attīstoties politiskajai nācijai, etnisko identitāti papildina nacionālā (pilsoniskā) identitāte, kas veidojas gan latviešu savstarpējos sakaros, gan arī attiecībās ar cittautiešiem. Nacionālo identitāti var raksturot kā etniskuma politizāciju un tā pakļaušanu tiesiskajām normām atšķirībā no etniskās identitātes, kura veidojas tikai etniskās kultūras vērtību apmaiņas procesā. Tā kā Latvijas pilsoņu kopums nav etniski

viendabīgs, valsts nacionālās identitātes veidošanās nevar notikt nepastarpinātā veidā – tikai saistībā ar latvisko etnisko identitāti. Demokrātiskas un civilizētas etnopolitikas pamatzuddevums Latvijas valstī ir latviskās etniskās sistēmas pastāvēšanas nodrošinājums, iesaistoties nacionālajā identitātē cittauniešiem ar savām etniskās identitātes atšķirībām.

Nacionālā valstī etnisko minoritāšu etniskā dzīve norisinās, izmantojot kultūrautonomijas tiesības, proti, etnisko minoritāšu kultūra attīstās patstāvīgi, bez valsts institūciju tiešas ietekmes un pašiem minoritāšu pārstāvjiem aktīvi rūpējoties par to. Minoritāšu konsekventa lojalitāte pret valsti ir viens no politiskās nācijas brieduma rādītājiem.

Naturalizācijas process Latvijā sākās 1995. gada februārī. Līdz 1996. gada beigām pilsonību šādā veidā bija ieguvuši četri tūkstoši cilvēku. Tas nav daudz. Igaunijā naturalizācijas temps ir krietni augstāks – līdz 1996. gada beigām par Igaunijas pilsoņiem naturalizācijas kārtībā bija kļuvuši 64,9 tūkstoši personu. Naturalizācija vistiešākā veidā ir saistīta ar valstiskās apziņas veidošanu. Var samērā droši apgalvot, ka personas, kuras iegūst pilsonību naturalizācijas kārtībā, zina latviešu valodu, Latvijas vēsturi un valsts konstitucionālos principus ievērojami labāk nekā daudzi pašreizējie LR pilsoņi, kuri par tādiem kļuva iedzīvotāju reģistrācijas gaitā.

Iespējams, ka viena no visbūtiskākajām pārmaiņām, kas pašlaik notiek Latvijā saistībā ar valstiskās apziņas veidošanos, ir attieksmes maiņa pret latviešu valodu no cittauniešu puses. Kopējā tendence ir neapšaubāmi labvēlīga – pieaug latviešu valodas prasme cittauniešu vidū. Izšķiroša nozīme ir tam, kā latviešu valodu apgūst krievu skolās. Labas latviešu valodas zināšanas krievu skolās ir iespējams iegūt, tikai pateicoties latviešu valodas skolotāju pašai aizliedzīgām darbām.⁷ Protams, attieksmes maiņa pret latviešu valodu nenozīmē, ka būtu panākts lūzums latviešu un krievu valodas izplatības ziņā Latvijā par labu latviešu valodai.

Valstiskās apziņas veidošanu var saukt arī par patriotisko audzināšanu. Jaunajai paaudzei valstiskās apziņas rašanās nav domājama bez skolas līdzdalības. Skolu pienākums būtu aktivizēt šo

delikāto audzināšanas darbu, lai pārvarētu daudzajos pakļautības gados pieļautās latvisko vērtību pārmantošanas un atjaunošanas deformācijas, jaunās paaudzes atsvešinātību no Latvijas patiesās vēstures, latviešu dzīvesziņas un kultūras.

Skolēnu patriotiskai audzināšanai un viņu pilsoniskās domāšanas rosināšanai skolās (tajā skaitā skolās ar krievu mācību valodu) sevišķi liela uzmanība no valsts puses nav pievērsta. Par to vairāk ir rūpējušies individuāli skolotāji, ja viņi personīgi izprot savu sūtību un ja viņiem ir svarīgi zināt: “Vai mūsu skolēni ir bijuši Ložmetējkalnā? Ko viņi zina par Atbrīvošanās cīņām un Kurzemes cietoksni Otrajā pasaules karā? Vai mūsu jaunieši zina, ka 1919. gadā viņu vienaudži devās cīņā pret bermontiešiem?

Nav skolotāju cienīgi paļauties, ka mīlestību pret savu tautu (un līdz ar to pašcienu) bērnam iemācīs ģimene. 30 un 40 gadus veco vecāku nezināšana un indiferentums ir vienkārši satriecošs. To, ko nespēj ģimene, skolai vismaz daļēji jāvēģina kompensēt. Turklāt – kas zina, vai šis nav tas gadījums, kad no bērniem, kuri skolā dzirdējuši patiesu savas tautas vēsturi, arī vecāki var mācīties cienīt savu tautu un valsti. Tas arī ir patiesais skolotāju uzdevums – nest gaismu savā apkārtņē.”⁸

Ne mazāk nozīmīga patriotiskās un valstiskās apziņas audzināšanas vieta ir (varētu būt!) armija. Dažreiz no armijas vīru puses izskan aicinājumi pievērst uzmanību patriotiskajai audzināšanai,⁹ tomēr arī armijā tas notiek epizodiski. Armijas vadība ir aizņemta ar citām problēmām. Tomēr situāciju armijā nevajadzētu pārmērīgi dramatizēt, kā to mēdz darīt pat politiķi, piemēram, Saeimas deputāts M. Vītols, saskatot armijā tikai vidi, kur valda “alkoholisms, brutalitāte karavīru savstarpējās attiecībās, disciplīnas pārkāpumi un trulums zemākajos armijas vadības ešelonos”.¹⁰

Nereti pilsoniskā apziņa izpaužas pavisam negaidītā veidā, pat tādās cilvēku dzīves un interešu jomās, kuras atrodas šķietami tālu no politikas un valsts varas izpausmēm. Sabiedrībā nereti risinās diskusijas, vai pilsonība par īpašiem nopelniem ir jāpiešķir sportistiem cittautiešiem, kuriem ir starptautiskas nozīmes sasniegumi un kuri bieži piedalās starptautiskajās sacensībās un pārstāv tajās Latviju. Arī šis

jautājums ir delikāts un nebūt ne vienkāršs. No vienas puses, veidojas neapšaubāmi divdomīga situācija, ja starptautiskās sacensībās piedalās un uzvar cittautietis, kurš nav Latvijas pilsonis, un viņa uzvarai par godu tiek pacelts Latvijas karogs un skan Latvijas himna, tātad tādas valsts himna, kuras pilsonis viņš nemaz nav. Taču ne mazāk dīvaina ir arī situācija, ja sportists, tērpies Latvijas izlases formas tērpā, intervijā žurnālistiem nespēj bilst ne vārda latviešu valodā, un ja viņš nav patriotiski noskaņots pret valsti, kuras karoga krāsas aizstāv sacensībās.

Sportam valstiskās apziņas veidošanā, it īpaši jaunatnes vidū, ir izcila vieta. Piedaloties sacensībās, it īpaši starptautiskās, sportists ar saviem rezultātiem un savu stāju reprezentē valsti. Ar sporta starpniecību Latvijas vārds pasaulē izskan visbiežāk.

* * *

Secinājumos vēlreiz gribētu uzsvērt, ka politisko nāciju veido pilsoņi, kuri, izmantojot savas valsts likumdošanas spēku un valstisko institūciju ietekmi, iedibina noteiktu pilsoņu kopdzīves standartu, kas balstās uz pieņemto likumu ievērošanu saistībā ar vēsturisko kultūrvērtību sistēmu. Latvijā uz politiskās nācijas veidošanos var lūkoties ar cerībām, pateicoties tam, ka pilsoņu kopumā ir 78,5% latviešu. Politiskā nācija iesākas ar pilsoņu valstisko jeb pilsonisko apziņu (domāšanu), ar pilsoņu apzinīgu līdzdalību valsts dzīvē, ar tādu ierēdniecības darbību, kas stiprina valsti, ar valsts valodas zināšanām u. tml. Šādu priekšnosacījumu uzskaiti var turpināt, taču starp tiem visiem caurvijas viens princips – attīstīta un aktīva politiskā nācija liecina, ka valstī iekšpolitiskā situācija ir droša, jo pilsoņu kopums ir patriotiski vienots. Tādā gadījumā arī vēsturiskā perspektīvā valsts pastāvēšana no iekšpolitiskā viedokļa ir droša un stabila. Mēs atrodamies šā procesa sākuma stadijā.

Literatūra

- ¹ *Astra H.* Naīvi cerēt uz integrāciju // *Diena*. – 1996. – 9. febr.
- ² *Ruņģis A.* “Krieviski runājošo iedzīvotāju” problēma // *Diena*. – 1996. – 31. jūl.; *Holms L.* Atšķirsim būtisko no sekundārā // *Nacionālā Neatkarība*. – 1997. – 12. – 18. martā.
- ³ Starp tiesību normu un tiesisko realitāti // *Diena*. – 1996. – 10. okt.
- ⁴ *Ozoliņš A.* Trešā nevara // *Diena*. – 1996. – 3. aug.; *Cīrulis E.* Sistēma vai apstākļu sakritība? // *Neatkarīgā Cīņa*. – 1995. – 1. jūl.; *Galzons E.* Maina drošības līdzekli reketā apsūdzētajam // *Diena*. – 1996. – 26. sept.; *Siliņa A.* Tiesnesis uzskata, ka pieņem taisnīgus lēmumus // *Diena*. – 1996. – 1. okt.; *Egle I., Rožukalne A.* Rodas jautājumi par Čevera ienākumiem // *Diena*. – 1997. – 22. aug.; *Galzons E.* Par policijas šefa atrašanos amatā izlemšot šonedēļ // *Diena*. – 1997. – 20. aug.
- ⁵ *Liepiņa G.* 5 muitniekus soda par kukuļņemšanu // *Diena*. – 1996. – 12. sept.; *Galzons E.* Zēnu neesot notriekušas augstas amatpersonas // *Diena*. – 1996. – 12. okt.; *Seleckis V.* Ventspils stacija: laupīšana kā uzņēmējdarbība // *Diena*. – 1996. – 4. sept.
- ⁶ *Kovuņenko R., Romanovskis N., Stefans O., Pētersons T.* Neļausim aizskart svētvieta! // *Neatkarīgā Rīta Avīze*. – 1996. – 2. okt.
- ⁷ *Sondore D.* Palīdzēt, nevis vienaldzīgi klusēt // *Neatkarīgā Rīta Avīze*. – 1995. – 1. jūl.
- ⁸ *Saturiņa M.* Akmeņi mūsu dārziņā // *Nacionālā Neatkarība*. – 1996. – 17.–23. jūl.
- ⁹ *Kuzmans P.* Atsāk patriotisko audzināšanu // *Diena*. – 1996. – 1. aug.
- ¹⁰ *Vītols M.* Mazliet par patriotismu // *Lauku Avīze*. – 1996. – 19. apr.

Summary

CIVIC CONSCIOUSNESS IN THE STRUCTURE OF THE POLITICAL NATION

Elmārs Vēbers

Civic consciousness is the expression of a citizen's intellect which testifies to his/her ability to sensibly discuss the political and legal

order of the State and opens the possibility of participation in the life of the State.

Civic consciousness and civic thinking occupy the central position in the structure of the political or civic nation. Civic consciousness, by diversely weaving into the activity and behaviour of citizens, is like a light that shines from the intellect and good will of the citizens, it promotes the flourishing of the State and at the same time unites the citizens into a unified whole – the political nation. The term “political or civic nation” denotes the totality of citizens as one whole.

Civic consciousness as the consciousness of civic self-esteem and one of the main structural elements of the political nation creates a complicated system of reciprocal influences with other sub-structures of the political nation and their function – the legal system, language and cultural heritage, education system, State administration and the like.

The legal arrangement of the political nation and civic thinking, including the legislative process, by developing and introducing legal order in the State, directs its citizens towards a certain normative way of life which is characteristic of just this State and this body of citizens. As an end result, it not only regulates the life of the people in the State and establishes standards for their behaviour but also influences and directs the thinking and conduct of the people in accordance with the meaning and sense of the legal system adopted in the State. If all citizens of the State have equal rights and duties within the framework of the legal system of the State, then they arrange their reciprocal relationships in a prescribed order, which is also one of the main facts of the existence of the political nation.

Civic consciousness can develop only under democratic conditions when it is possible for citizens to freely express their opinions and defend them in discussion. Freedom of the press, human rights and free exchange of ideas are important instruments in developing civic thinking.

A characteristic feature of a State is the work of its officials in fulfilling their functions and maintaining the link between State institutions and its citizens. The political nation can develop

successfully and becomes strong only when the work of the State is carried out by officials who fulfill their duties selflessly. It is also important that public opinion should judge the work of these people with approval. One of the signs of the officials' professionalism is civic thinking. It is indispensable, starting with local government officials right up to the President of the State.

Of particular significance, during the period of transition when extensive reforms are taking place, is the psychological attitude of citizens towards their State. In Latvia there still is a widespread alienation of citizens, including Latvians, from the State. Among the Russians this alienation is indeed less pronounced because their historical experience has strengthened respect for and belief in the State. Latvian attitude towards the State has been influenced by the fact that during the most part of their history the State has represented foreign power, the last fifty years of occupation included. Under the conditions of occupation the State was alienated from Latvians and their national interests. The persistence of this feeling of alienation continues to be reinforced also by the work style of State officials who not infrequently retain a Soviet-type attitude towards the citizens who visit State institutions.

Retention of this psychological alienation does not, of course, foster the strengthening of the political nation, the more so because the political nation means the development and existence of a close mental relationship between the citizen and his State, trusting the power of the State, and a positive emotional attitude towards the history of the State.

From the standpoint of psychology, a nation is politically stable if the citizens perceive the existence of their State as a self-evident and unquestionable fact and are able to bind their own life and the life of their children only with the existence of this State.

The political nation in Latvia would arise even if there were not a single non-Latvian here. In the political nation, all citizens have equal rights irrespective of their nationality. Civic consciousness has, however, a special role in the countries which are ethnically heterogeneous. Especially in such a situation civic consciousness needs

foresight, tolerance and wisdom. One of the greatest problems in Latvia is that a part of the citizens of the Republic of Latvia do not know the Latvian language and are thereby to an extent shut off from the everyday political processes and their participation in the life of the State is made more difficult.

A developed and active political nation shows that in the historical perspective the inner political situation of the State is secure and stable and that the citizens as a whole are patriotically united. We are in the initial stages of this process.

OTRĀ DAĻA
POLITISKĀ NĀCIJA:
IDEJAS VĒSTURE UN MŪSDIENAS

Egils Levits,
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis,
Latvija

VALSTSNĀCIJA UN KULTŪRNĀCIJA –
FRANČU UN VĀCU NĀCIJAS
VĒSTURISKIE MODEĻI

IEVADS

Politiskā kontekstā tā grupa, uz ko orientējas noteikts nacionālisms¹, varētu tikt apzīmēta par nāciju. Nacionālisms savukārt ir “viena no ideoloģijām, kas vieno sabiedrības lielgrupas”². No citām ideoloģijām ar līdzīgām funkcijām³ tā atšķiras ar to, ka par kādu “lielgrupu” identificējošu elementu tā uzskata etniskas pazīmes (it sevišķi valodu, kultūru, intersubjektīvo vēstures pieredzi) vai valsti, vai arī šo abu elementu kombināciju dažādās svarīguma attiecībās. Turklāt bieži vien tad, ja nacionālisms tiek ierobežots tikai ar vienu no šiem abiem nacionālo kopību identificējošajiem pamatelementiem, rodas konfliktu cēloņi. Nacionālisms un nācijas mūsdienu izpratnē ir

samērā jauna parādība, lai gan atsevišķi to elementi sastopami jau kopš vēstures pirmsākumiem. Kā politisks masveida fenomens nacionālisms radās reizē ar pilsoniskās sabiedrības izveidošanos Eiropā XVIII un XIX gadsimtā.

Rietumeiropā ir divi nācijas ideāltipi (modeļi) – valstiski orientētā nācija (valstsnācija) un etniski orientētā nācija (kultūrnācija). Pirmo reprezentē franču, otro – vācu nācija. Latviešu nācijas pašizpratne ir daudz tuvāka otrajam – kultūrnācijas – modelim. Šā raksta nolūks ir ieskicēt šo abu lielo Rietumeiropas nāciju izveidošanās vēsturiskos apstākļus kā fona informāciju aktuālajai diskusijai par politiskās nācijas veidošanās iespējām šodienas un nākotnes Latvijā.

FRANČU VALSTSNĀCIJA

Franču nācija kā paraugmodelis vēlākajām valstsnācijām ir pilsoniskās revolūcijas, kas vērsta pret feodālo aristokrātiju, produkts. Līdz 1789. gada revolūcijai Francija bija absolūtiska valsts, kur politiskā līdzdalība bija iespējama tikai nelielam skaitam privileģēto kārtu piederīgajiem, kuru politiskā domāšana, politiskās lojalitātes bija saistītas ar kārtas piederību un nevis ar noteiktu teritoriju, valodu vai kultūru. Neviens dižciltīgais nespēja iedomāties, ka viņam varētu būt kas kopīgs ar zemnieku vai pilsoni, pat ja viņi runāja vienā valodā. Tautas masas bija izslēgtas no politiskās līdzdalības un neuzskatīja sevi par politikas subjektiem. Taču XVIII gadsimta otrajā pusē, pilsoņu kārtai kļūstot spēcīgākai, šī kārtība tika arvien vairāk apšaubīta.

1789. gada revolūcijai un tās tālākai attīstībai līdz jakobīņu ekscēsam un revolūcijas noslēgumam 1795. gadā raksturīga arvien pieaugoša masu iesaistīšanās politiskajā procesā. Lai arī plašas politiskas un militāras cīņas ir bijušas vienmēr (piemēram, XVI gadsimta zemnieku kari Vācijā), franču revolūcija atklāja modernajā vēsturē būtiski jaunu elementu – demokrātisko pieeju valsts lietu kārtošana⁴, t. i., plašāku slāņu apzinīgu līdzdalību politiskajā procesā.

Revolūcijas kredo bija 1789. gada 26. augustā Nacionālajā Sapulcē pieņemtā Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija.⁵ Tās pirmie trīs panti ir šādi.

1. pants. Cilvēki piedzimst brīvi un līdztiesīgi un paliek tādi. Sabiedriskās atšķirības drīkst pastāvēt tikai kopējā labuma dēļ.

2. pants. Jebkuras politiskas savienības mērķis ir cilvēka dabiskās un neatņemamās tiesības. Šīs tiesības ir brīvība, īpašums, drošība un tiesības pretoties apspiešanai.

3. pants. Visas suverenitātes avots ir meklējams nācijas būtībā. Neviena institūcija un neviens indivīds nevar realizēt varu, kura tieši neizriet no tās.

Šajos trijos pantos atrodama franču tradicionālās nācijas izpratnes atslēga. Centrālais jēdziens ir cilvēks, kurš piedzimst (un visu mūžu paliek) brīvs un līdztiesīgs ar citiem un kuram pieder dabiskas (tātad neatkarīgi no valsts pastāvošas) tiesības. Šī dabisko tiesību pieeja, kas joprojām ir pamatā Rietumu cilvēktiesību izpratnei⁶, konstituē cilvēku kā primāro elementu, bet sabiedrību ar tās indivīda brīvības ierobežojumiem – kā sekundāro. Šī sabiedrība ir identiska ar nāciju, kuru veido pilsoņu kopums. Franču revolūcijas cilvēktiesību izpratne ir universāla. Atšķirība starp “cilvēku” un “pilsoni” deklarācijas tālākajā tekstā ir vienīgi tā, ka pilsonis ir pilntiesīgs nācijas loceklis, kas pats piedalās nācijas gribas veidošanas procesā.⁷ Nācija ir brīvo un līdztiesīgo cilvēku – pilsoņu – kopums. Nācija ir vienīgais valsts varas avots, kas drīkst realizēt suverēno varu un noteiktā apjomā ierobežot cilvēka brīvību.

Revolucionārā Francijas Republika pārņēma iepriekšējās absolūtiskās iekārtas unitāro, centralizēto formu. Tas bija nepieciešams, lai realizētu jauno valsts iekārtu. Cilvēktiesību kā politiskā vadmotīva universālais raksturs noteica, ka visi cilvēki, kas dzīvo šīs valsts varas teritorijā, veido vienu kopību – franču nāciju, kas savukārt demokrātiski un centralizēti ir organizēta valstiskā formā.

Arī pēc revolūcijas Napoleona un viņam sekojošā restaurācijas laikmetā XIX gadsimta pirmajā pusē Francijas vadošie spēki reiz pamodināto masu nacionāli pilsonisko apziņu, kuras nesējs bija pēc revolūcijas dominējošais pilsonības slānis, vairs nespēja un arī

negribēja apspiest. Tieši otrādi, tā tika izmantota valsts varas stiprināšanai. Jaunajam franču valstiski orientētajam masu nacionālismam piemita stiprs misionārisma gars, kas iedvesmoja franču tautu un karavīrus pēcrevolucionārajos karos (1795–1812) ar aristokrātiskajām Eiropas kaimiņvalstīm: Francija viņu acīs bija progresa nesēja, tā reprezentēja pilsonisko brīvības ideālu, kamēr tās pretinieki – atpalikušo, brīva cilvēka necienīgo absolūtismu. Šie kari no franču viedokļa pirmām kārtām bija apgaismes kari pret tumsonību, kari par labāku cilvēka dzīvi – arī iekarotajās teritorijās un Napoleona nodibinātajās vasaļvalstīs.⁸ Šis ideologizētais raksturs būtiski atšķīra šos karus no iepriekšējiem, “parastiem” iekarošanas kariem.

XIX gadsimtā sākotnēji tikai politiskais pilsonības jēdziens ieguva juridisku noformējumu. Tas tika formalizēts, lai “uz ārpusi” norobežotu Francijas pilsoņus – tāpat franču nācijas locekļus – no ārzemniekiem. Taču pilsonības jēdziena “iekšējā”, politiskā dimensija turpināja balstīties uz universālā cilvēktiesību pamata. Politiski šis jēdziens palika identisks ar nācijas jēdzienu – franču nāciju veido Francijas pilsoņi, jebkurš Francijas pilsonis ir franču nācijas piederīgais.

Tādēļ loģiski, ka Francijas pilsonības tiesības – atšķirībā no gandrīz visām citām Eiropas valstīm – kā galveno pilsonības iegūšanas principu noteica *jus soli* principu – par Francijas pilsoni automātiski kļuva jebkurš Francijā dzimušais. Kļūt par aktīvu nācijas locekli ir katra Francijā dzimuša cilvēka tiesības. Turpretim citās Eiropas valstīs dominējošajam *jus sanguinis* (izcelsmes) principam Francijas pilsonības tiesībās līdz šim bija tikai pakārtota loma – ar to tika nodrošināts, ka ārzemēs dzimuši Francijas pilsoņu bērni iegūst Francijas pilsonību.

Franču valstiskā nacionālisma ģenēzē nozīmīgs ir apstāklis, ka tas nevis radīja savu valsti, bet pārņēma to mantojumā. Mūsdienu Francijas valsts radās nevis konfrontācijā starp frančiem un citām tautām vai Francijas valsti un citām valstīm, bet gan konfrontācijā starp divām politiskām valsts iekārtām – absolūtismu un pilsonisko demokrātiju (tās toreizējā izpausmes formā). Tādēļ identifikācija ar savu valsti frančiem mūsdienās vienlaikus ir identifikācija arī ar tās

demokrātisko politisko valsts iekārtu, kas tiek uztverta par labu, pievilcīgu, vērtīgu. Turklāt šī iekārta netiek izprasta šaurā, tīri konstitucionālā nozīmē – kopš 1871. gada Francijā ir bijušas spēkā vairākas konstitūcijas ar dažādām demokrātijas formām, bet gan plašā, idejiskā nozīmē: Francijas valsts kā cilvēka individuālās brīvības garants. Būt piederīgam pie šīs nācijas, t. i., būt Francijas pilsonim, nozīmē iestāties par šīm modernās, demokrātiskās sabiedrības vērtībām.

Franču valstiski orientētajam nacionālismam kā ļoti traucējošs apstāklis izrādījās valsts etniskā daudzveidība. Jau kopš absolūtisma laikmeta unitāriskās un centralizētās Francijas valsts politiskās dzīves centrs bija Parīze. Taču XVIII gadsimta beigās tikai 15 no 83 jaunajām administratīvajām vienībām iedzīvotāju vairākums runāja “franciski” (t. i., Parīzes reģiona dialektā), kamēr lielākajā daļā departamentu sarunvaloda bija dažādi citi dialekti (*patois*), kas tik stipri atšķīrās no franču valodas, ka saprašanās bija ļoti grūta. Turklāt valsts perifērijā tika runāts pavisam citās valodās – langedokiešu (*langue d'oc*), katoļu, basku, bretoņu, korsikāņu, flāmu u.c. Šī valodu sadrumstalotība “jaunajā Francijā” Parīzes revolucionāriem likās kontra-produktīva, jo kavēja universālo progresīvo politisko ideju izplatīšanos.⁹ 1793. gada 21. oktobrī jakobīņu laikā izdotsis skolu likums tādēļ noteica, ka visā Francijā visiem bērniem jāprot lasīt un rakstīt franciski. Šo likumu Nacionālās sapulces deputāts Barere pamatoja ar to, ka valodai valstī jāklūst “tikpat vienotai kā republikai”¹⁰.

Ar šo likumu Francijā tika iesākta ļoti spēcīga franču valstiski orientētā nacionālisma iezīme: valodas un kultūras uniformitātes ideja valstiskās nācijas iekšienē. Etniski un lingvistiski sākotnēji daudzveidīgajā Francijā, kuras iedzīvotāji bija kļuvuši par vienas politiski definētas nācijas locekļiem, tas nozīmēja politisku, sociālu un kulturālu asimilācijas spiedienu, kas dažbrīd pieņēma represīvu raksturu.

Divus gadsimtus ilgusī konsekventā asimilācijas politika ir guvusi panākumus. Mūsdienās no franču nācijas piederīgajiem mazāk nekā 8% pārvalda vēl kādu minoritātes valodu.¹¹ Lielākā daļa nacionālo

minoritāšu piederīgie bez īpašām ierunām ir iekļāvušies vienojošajā franču politiskajā nācijā un uzskata sevi par tās locekļiem, par “frančiem”. Nopietnas politiska separātisma tendences līdz šā gadsimta vidum nav bijušas vai arī tās tika likvidētas jau pašā iesākumā.¹² Minoritāšu valodas netiek skolā mācītas. Oficiālā valoda ir vienīgi franču valoda.¹³ Līdz šā gadsimta piecdesmitajiem gadiem pat minoritāšu valodu eksistence netika oficiāli atzīta.¹⁴ Minoritāšu valodas tiek vēl lietotas tikai privātā sfērā, taču ar strauji dilstošu tendenci. Atsevišķu aktīvistu mēģinājumi uz privātas iniciatīvas pamata nostiprināt minoritāšu valodu un kultūru nedod rezultātus. Arī radikālāki politiski “atmodināšanas” mēģinājumi celt etnisko minoritāšu nacionālo pašapziņu, lai tās locekļi vairs nejūtas kā franču nācijas piederīgie, bet savu lojalitāti orientē uz attiecīgo etnisko grupu, nav guvuši plašāku atbalstu.¹⁵ Kopš 1980. gada Francijas valdība ir nedaudz mainījusi savu noliedzošo nostāju minoritāšu valodas un kultūras jautājumā, taču par kādu nopietnu atbalstu tām nevar būt ne runas.

Oficiāli Francija joprojām noliedz nacionālo minoritāšu eksistenci savā teritorijā. Tā vienīgi atzīst, ka eksistē “Francijas pilsoņi ar valodas īpatnībām”. Šī doktrīna balstās uz pieņēmumu par “viendabīgo nāciju” (*nation homogène*). Juridiski šī doktrīna tiek pamatota ar 1958. gada 4. oktobra konstitūcijas 1. panta 2. teikumu, kas nosaka:

“/Francijas republika/ nodrošina visu pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā bez izcelsmes, rases vai reliģijas atšķirības.”

Ekstensīvi interpretējot šo vienlīdzības principu (*principe de l'égalité*)¹⁶, jebkāda valodas vai etniskas atšķirības atzīšana vai veicināšana – piemēram, skolas izglītība minoritātes valodā – tiek uzskatīta par nepieļaujamu.¹⁷ Francijas Konstitucionālā padome (*Conseil Constitutionnel*) savā 1991. gada 9. maija spriedumā¹⁸ Korsikas autonomijas jautājumā vēlreiz nepārprotami konstatēja, ka franču tautas (*peuple français*) piederīgais ir katrs Francijas pilsonis bez jebkādas izcelsmes, rases vai reliģijas atšķirības. Tādēļ arī nevarot būt runa par “korsikāņu tautu franču tautas sastāvā”, kā uz korsikāņu nacionālistu prasības pamata bija formulēts Korsikas autonomijas statūta likumā.

Francijas oficiālā politika, balstoties uz neapšaubāmi jau 200 gadus pastāvošo franču valstsnācijas identitāti, konsekventi atbalstot tikai franču valodu un ignorējot, dažkārt arī aktīvi kavējot minoritāšu valodu un kultūru attīstību, panākt nācijas iekšēju vienotību arī valodas un kultūras jomā lielā mērā attiecībā uz “vecajām” minoritātēm ir izdevusies. Tas, ka šodien 3–4 miljoni franču privāti blakus franču valodai vēl lieto vai saprot arī savu vēsturisko minoritātes valodu, neapdraud nācijas pašizpratni un identifikāciju ar valsti.

Problemātisks tomēr ir jautājums par apmēram 4–5 miljoniem imigrantu no bijušajām Francijas kolonijām, kas Francijā ieradusies pēdējo 20–40 gadu laikā un arī vēl pavisam nesen. Lielākā daļa no viņiem ir Francijas pilsoņi un pēc franču nācijas definīcijas viņi ir franči. Vairāk nekā puse no viņiem ir jau dzimuši Francijā un par savu dzimto valodu uzskata franču valodu. Taču zināmai franču nācijas daļai ir grūti atzīt, ka var būt arī tumšādaini, islama ticīgie franči. Šeit ārēji uzkrītošas etniskās pazīmes – rase, reliģija, kultūra – acīmredzot traucē izveidoties šādai kopības izjūtai. Arī no šo neseno imigrantu un viņu pēcteču puses identifikācija ar franču valstsnāciju bieži vien vēl nav tik izteikta kā lielākai franču nācijas daļai. Nozīmīgs faktors šai atsvešinātībai ir sociālās atšķirības, jo imigrantu un viņu pēcteču sociālās piederības smagumpunkts ir sociāli vājākie slāņi. Līdz ar to sociālās atšķirības padara etniskās atšķirības vēl acīmredzamākas. Tādējādi franču nācijas iekšienē pēdējo 10–15 gadu laikā ir radusies nopietni etniski konflikti. Šie konflikti apdraud pilsoņu vienotības izjūtu, kas pamatojas uz piederību Francijas valstij.¹⁹ Tie iegūst arī politisku dimensiju, kā to rāda rasistiskās Lepēna partijas panākumi vēlēšanās. Kā reakcija uz šiem etniskiem konfliktiem ir vērtējama tradicionālā jus soli principa kā pilsonības iegūšanas veida pastiprināta ierobežošana pēdējos gadus.

Kāda būs šīs problēmas tālāka attīstība, vai tā patiešām apdraudēs tradicionālo un oficiālo franču kulturāli homogēnās valstsnācijas konceptu, grūti paredzēt. Iespējams, ka risinājums varētu būt atteikšanās no politiski ideoloģiskā, taču sociāli acīmredzami nereālistiskā pieņēmuma par “homogēno nāciju” un franču valstsnācijas multikulturālisma atzīšana, lai varētu realizēt konkrētas

programmas, kas būtu vērstas uz starpetnisko konfliktu mazināšanu joprojām vienas nācijas ietvaros.

VĀCU KULTŪRNĀCIJA

Pretstatā franču valstsnācijas modelim XVIII gadsimta otrajā un XIX gadsimta pirmajā pusē kā politiska vienība konstitūējās vācu kultūrnācija. Tāpat kā franču valstsnācija arī vācu kultūrnācija ir konkrēto vēsturisko apstākļu produkts.

Franču modernais nacionālisms pārņēma mantojumā centralizētu, unitāru valsti, kas bija izveidojusies iepriekšējos gadsimtos. Tā identifikācijas objektam bija politisks raksturs – noteikts uzskats par cilvēka būtību, par sabiedrības raksturu, par valsts pārvaldes formu.

Turpretim vācu apdzīvotā teritorija nacionālisma rītausmā bija saskaldīta vairākos simtos sīkvalstu, lai gan kā spēka poli dominēja abas lielākās vācu valstis – Prūsija ziemeļos un Austrija dienvidos. No vācu valstīm vairākums bija absolūtas monarhijas (pastāvēja arī pilsētas-republikas ar pilsoniski demokrātiskām iezīmēm).

Pāri šai raibajai valstu mozaīkai kā “valststiesiska velve” liecās tūkstošgadīgā (800–1806) “Svētās Romas impērija”, kuru pēc tam, kad no tās bija atdalījušās franču un itāļu daļas, kopš 1512. gada sauca “Vācu nācijas Svētās Romas impērija” ar firstu vēlētu ķeizaru priekšgalā. Taču tā nekad nekļuva par īstu valsti, jo vājais, no firstiem atkarīgais ķeizars nespēja izveidot efektīvu valsts pārvaldi, lai spētu realizēt savu varu. Impērija bez īstas politiskas varas, bez ģeogrāfiski definētām robežām, bez noteiktas galvaspilsētas nekad neizveidoja savu centru, savu “Parīzi” vai “Londonu”, kas varētu kļūt par tās politisko un kulturālo kristalizācijas punktu.²⁰ “Vācija” (“Deutschland”) kā ģeogrāfiski kulturāls jēdziens bija pazīstams jau no viduslaikiem, taču neskaidrā un ārkārtīgi kompleksā valststiesiskā un politiskā situācija lika dzejniekam Frīdriham Šilleram (1759–1805) jautāt: “Vācija? Kur tā atrodas? Es neprotu šo zemi atrast.”²¹

Vācu nacionāli kulturālās kopības pašapzināšanās sākumi meklējami jau viduslaikos. Liela nozīme bija 1455. gadā atrastajam romiešu autora Tacita darbam “Germaniae”, kurā viņš attēlo ģermāņus

kā “cēlos mežoņus” pretstatā dekadentajiem, izvirtušajiem romiešiem. Lai gan Tacita seno ģermāņu tēls drīzāk bija radīts nolūkā ar šo pozitīvo pretstatu morāli kritizēt romiešu sabiedrību, vācu XV un XVI gadsimta humānisti to uztvēra nopietni, izdarot divus slēdzienus: pirmkārt, ka dažādos, ļoti atšķirīgos dialektos runājošie vācu iedzīvotāji cēlušies no vienas vācu pirmtautas, un, otrkārt, ka viņu kultūra ir līdzvērtīga vai pat pārāka par tajā laikā Eiropā (arī vācu firstu valstu galmos) dominējošo franču kultūru. Šīs nelielajās izglītoto humānistu aprindās cirkulējošās idejas tomēr nekādu plašāku sabiedrisku vai politisku rezonansi neizraisīja.

Ārkārtīgi svarīgu ieguldījumu vācu nācijas pašapzināšanās procesā – pats par to visai maz domādams – deva Mārtiņš Luters (1483–1546). Viņš ar savu Bībeles tulkojumu vācu valodā (1522–1534), kas balstījās uz Meisenes sakšu dialektu, radīja vācu literāro valodu (*Hochdeutsch*). Šī kopīgā, visiem saprotamā valoda pāri dialektu robežām²² nomainīja līdzšinējās *lingua franca* – latīņu valodu un daļēji franču valodu – un veicināja kopējas vācu kultūrtelpas izveidošanos, kas aptvēra visas vācu sīkvalstis.

Šo kultūrtelpu veidoja īpašs slānis, kas XVI–XVIII gadsimtā vācu valstīs attīstījās straujāk nekā citur Eiropā – to varētu nosacīti apzīmēt par “inteliģenci” (*Gelehrtenstand*, vēlāk – *Bildungsbürgertum*). Tās bija personas, kuras savu sociālo stāvokli ieguva, nevis kā viduslaikos, pateicoties savai kārtas piederībai, bet gan pateicoties savām zināšanām (kvalifikācijai) – ierēdņi, juristi, profesori, protestantu mācītāji, skolotāji, ārsti, aptiekāri u. tml. Sakarā ar valstisko sadrumstalotību vajadzība pēc šādu profesiju pārstāvjiem, salīdzinot ar iedzīvotāju skaitu, bija relatīvi lielāka, nekā lielās, unitārās valstīs, tādas kā Francija vai Anglija.²³ Šā slāņa piederīgie izcēlās ar tam laikam neparastu mobilitāti – meklējot darbu, viņiem bija jāpārceļas no vienas vietas, no vienas sīkvalsts uz otru, kas paplašināja redzes apvārsni. Arī šīs „inteliģences” sagatavošanas vietas – augstākās skolas, universitātes – vācu valstīs bija krietni vairāk nekā Anglijā vai Francijā. Šis slānis, izmantojot un tālākattīstot Lutera radīto vācu literāro valodu, radīja kopēju vācu t. s. “augstkultūru” (*Hochkultur*) – literatūru, teātri, mākslu, grāmatas, presi, kas pāri daudzo sīkvalstu

robežām piepildīja ar saturu vācu kultūrtelpu. Šī vācu kultūrtelpa arvien apzinīgāk norobežojās no tajā laikā Eiropā dominējošās franču kultūras telpas un tādā veidā stiprināja savu identitāti, kuras galvenā pazīme bija kopējā literārā valoda.

Šī vācu literārajā valodā radītā “augstkultūra” bija “ķīte”, kas sasaistīja kopā Viduseiropā dažādos dialektos runājošo sīkvalstu izglītoto eliti, kas sāka apzināt sevi par vienas nācijas piederīgajiem. XVIII gadsimtā vācu “augstkultūras” ietvaros nācijas apziņas stiprināšanā svarīga loma bija nacionālromantisma strāvojumam, kas it sevišķi izpaudās literatūrā un vēstures zinātnē (pareizāk būtu teikt – vēstures mitoloģijā). Nacionālromantisko pieeju sevišķi populāru padarīja Johans Gotfrīds Herders (1744–1803).

Taču līdz pat XIX gadsimta sākumam nācijas ideja aptvēra nelielu slāni, ap 1770. gadu maksimāli 20 000 cilvēku.²⁴ Nedz valdošā aristokrātija, nedz iedzīvotāju lielais vairākums – zemnieki – šajā “augstkultūrā” nepiedalījās. Līdz ar to šie slāņi arī nejuta sevi par kopējas vācu nācijas piederīgajiem – viņu apziņas horizonts un kopības izjūta tradicionāli aprobežojas ar savu sīkvalsti, savu firstu vai – lielākajās valstīs – tuvāko apkaimi.

XVIII gadsimta otrā pusē un XIX gadsimta sākumā bija izveidojusies savdabīga situācija: kamēr nelielais “inteliģences” slānis romantiskā gara pasaulē konstruēja vācu nāciju, kas balstījās uz kopēju valodu, kultūru un (romantizētu) pagātņi, politiskā realitāte bija cita – nedz valsts (valstu) vara, nedz iedzīvotāju vairākums šādu nāciju nesaskatīja. Nācijas ideja bija politiski nenozīmīga.

Situācija krasi mainījās XIX gadsimta sākumā sakarā ar cīņu pret Napoleona invāziju, kad sevi politiski pieteica jauns, spēcīgs slānis – pilsonība, kurā ātri arī izšķīda renesanses un apgaismības laikmeta “inteliģences” slānis. Pilsonība romantisko kultūrnacionālismu papildināja ar politisko dimensiju – prasību pēc vienotas, apgaismotas, liberālas vācu valsts līdzšinējo absolūtisko sīkvalstu vietā, kurās pilsonība tika kavēta savā attīstībā un netika laista pie politiskās varas. Savu leģitimitāti jaunais “politiskais kultūrnacionālisms” – līdzšinējā “romantiskā kultūrnacionālisma” vietā – ieguva, kad saskaldītās vācu firstu sīkvalstis cita pēc citas bija spiestas padoties Napoleona

karaspēka pārspēkam, līdz ar to radikālās pilsonības acīs bankrotējot arī morāli.

Patriotisma uzplūdos pilsonība aicināja “vācu tautu” uz “atbrīvošanās karu” pret franču iebrucējiem. Turklāt patriotisms nebija orientēts uz savu līdzšinējo firsta sīkvalsti, bet gan uz “vācu nāciju”, kas tika definēta kā valodas, kultūras un vēstures kopība. Kā piemēru var minēt filozofa Johana Gotlība Fihtes (*Johann Gottlieb Fichte*, 1762–1814) kvēlos uzsaukumus “Uzrunas vācu nācijai” – runas, kuras viņš teica franču okupētajā Berlīnē 1806./1807. gada ziemā un kurās viņš definē vācu nāciju kā pirmatnēju, nesabojātu, cēlu kultūras kopību un aicina to augstākas vēstures misijas uzdevumā cīnīties pret viņa acīs mazvērtīgāko franču militāro un it sevišķi kulturālās dominances jūgu.²⁵ Šis nacionālais patoss iedvesmoja pilsoņus pretoties franču iebrucējiem. Līdz ar to divus gadsimtus šaurā “intelligences” lokā kultivētā nācijas ideja pēkšņi ieguva masveida raksturu, tā kļuva politiska, tādā veidā pārvēršoties par nacionālismu modernā nozīmē. Atbrīvošanās kari pret Napoleonu kļuva par katalizatoru vācu modernā, tātad masu, nacionālisma tapšanai.

Radikālie pilsoniskie spēki domāja ne tikai par cīņu pret franču iebrucējiem, bet arī par turpmāko vācu nācijas valstisko formu. Vācu intelektuāļus ar tālaika Franciju sasaistīja sava veida “naida un mīlestības savijums” (*Haßliebe*): no vienas puses, viņi ar nacionālu patosu gāja cīņā pret franču iebrucējiem, meta izaicinājumu franču kultūras dominantei Eiropā, no otras – pārņēma franču apgaismes filozofiju, liberālās politiskās nostādnes, cilvēktiesību idejas. Vācu pagātnē vērsta romantiskā kultūrnacionālisma tradīcija neļāva no Francijas pārņemtajam politiskajam liberālismam tāpat kā Francijā izvērsties universālā un republikāniskā formā. Vācijā politiskais liberālisms izpaudās etniski nacionālā un monarhistiskā formā: idejā par konstitucionāli demokrātisku vācu ķeizārvalsti, kas starptautiskā plāksnē varētu mēroties ar citām lielvalstīm – Franciju, Angliju, Krieviju – un kurā apvienotos nacionāla varenība (attiecībās ar citām valstīm) ar liberālu un tiesisku politisku iekārtu valsts iekšpolitikā.

Taču pēc uzvaras pār franču iebrucējiem 1813. gadā absolūtisms, kuram radikālās pilsonības nacionāli politiskās idejas bija svešas, jo

tās daudzajiem sīkvalstu firstiem nozīmētu varas zaudējumu, izrādījās vēl ļoti spēcīgs. Nākamais pusgadsimts Vācijā pagāja iekšējā cīņā starp aristokrātiski konservatīvajiem un pilsoniski nacionālliberālajiem spēkiem. Vēlāk, gadsimta vidū, kā trešais spēks, noliedzot abus pirmos, uz politiskās skatuves uznāca arī sociālistiskie spēki. Restaurācijas laikmetā pēc Vīnes kongresa 1815. gadā spēku samērs sākotnēji nosvērās par labu aristokrātiski konservatīvajiem spēkiem. Nacionāl-liberālā pilsonība, kļūstot saimnieciski un sociāli arvien spēcīgāka, taču politiski ierobežota, sacēlās 1848. gadā. 1848. gada 15. maijā Frankfurtē sanāca Vācu Nacionālā Sapulce, kurā bija tautas vēlēti pārstāvji no visām vācu valstīm. Nacionālā Sapulce pieņēma pirmo demokrātisko Vācijas konstitūcijas projektu. Vācija bija paredzēta kā federāla konstitucionāli demokrātiska monarhija ar ķeizaru kā valsts galvu. Ķeizara kronis tika piedāvāts Prūsijas karalim Frīdriham Vilhelmam IV. Taču viņš no tā atteicās, jo negribēja pakļauties savas varas ierobežojumiem, ko uzlika konstitūcija. 1848. gada revolūcijas neveiksme bija nacionālliberālo spēku kā vācu nacionālisma idejas nesēja norieta sākums.²⁶

Taču nacionālisma ideju veiksmīgi pārtvēra prūšu politiķis Oto Bismarks (*Otto Bismarck*, 1815–1898), veiksmīgi reformējot aristokrātiski konservatīvo politisko novirzienu, ieviešot tajā konstitucionālus elementus un vienlaikus padarot to par vācu nacionālisma nesēju, tādā veidā piesaistot masas. 1871. gadā Bismarka izveidotā Vācijas ķeizarvalsts ar Prūsijas karali Vilhelmu I kā ķeizaru bija aristokrātiski konservatīvo un nacionālliberālo ideju simbioze: Vācijas ķeizarvalsts kā vācu kultūrnācijas valstiskais piepildījums, politiski valststiesiski aristokrātiska monarhija, taču ne vairs absolūta monarhija – ķeizara varu daļēji ierobežoja vēlēts parlaments un valsts federālā struktūra, kas atspoguļoja valstī iekļauto vai iekļāvušos firstu intereses. Jaundibinātā Vācijas ķeizarvalsts sāka kultivēt spēcīgu, tautas masas aptverošu nacionālu ideoloģiju, kuras fokusā atradās vācu nācija jeb vācu “tautas kopība” (*Volksgemeinschaft*) kā valodas, kultūras un vēstures kopība un kuras valstiskais piepildījums ir Vācijas ķeizarvalsts un ķeizars kā tās vadošais spēks. Tādējādi līdzšinējo nacionāli liberālo virzienu kā dominējošā politiskā

nacionālisma orientācija nomainīja nacionāli konservatīvais virziens.²⁷

Vācu nacionāli konservatīvā ideoloģija, pamazām iegulstot arvien plašāku tautas masu apziņā, ar savu integratīvo spēku daļēji palīdzēja izlīdzināt vācu ķeizarvalsts demokrātisko deficītu. Pēc Bismarka atlaišanas no valsts kanclera amata 1890. gadā, kad politisko vadību pārņēma ķeizars Vilhelms II, vācu nacionālisms ieguva arvien agresīvāku raksturu, kas lielā mērā bija Pirmā pasaules kara (1914–1918) cēlonis.

Pēc 1918. gada revolūcijas nodibinātā demokrātiskā Vācijas Republika, t. s. "Veimāras republika" (1919–1933)²⁸, nespēja absorbēt "apvainotā vācu nacionālisma" negatīvo enerģiju, kas nespēja samierināties ar Vācijai nelabvēlīgajiem Versaļas miera līguma noteikumiem. Demokrātiskā valsts "nacionāli noskaņotās aprindās" tika uzskatīta kā "rietumu uzspiesta" valsts iekārta, kas neatbilst "vācu nācijas garam". Tātad – etniski definēta nācija kā primārā vienība, kurai no ārpusē "uzspiesta" tai neatbilstoša valsts forma.

Šie priekšstati veidoja labvēlīgu augsni Hitleram, kurš uz valodas, kultūras un vēstures bāzes definētajai vācu nācijai kā galveno elementu pievienoja rasisko izcelsmi: "Tautas kopība – tā ir asins kopība" ("*Volksgemeinschaft bedeutet Blutsgemeinschaft*"). Tādā veidā kā "svešķermeni" vācu tautā bija iespējams iezīmēt ebrejus, kuriem bija tā pati valoda, kultūra un vēsture kā pārējiem vāciešiem. Nacionāl-sociālisti, pārvērtējot un ekstrēmi pastiprinot nacionāli konservatīvās vācu nācijas idejas uz ārpusi vērsto agresivitāti un uz iekšpusi vērsto represivitāti, izveidoja to par savas varas ideoloģisko bāzi, kas noveda pie totalitāras valsts izveidošanas, holokausta, Otrā pasaules kara un Vācijas sagrāves 1945. gadā.

Pēc kara Rietumvācijā un kopš 1990. gada apvienotajā Vācijā nacionālismam kā apzināti paustai politiskai idejai ir tikai margināla nozīme. Apziņa par nacionālsociālistu briesmu darbiem kavē it sevišķi pēckara paaudžu identifikāciju ar savu nāciju (mazākā mērā – ar savu demokrātisko valsti). Tādēļ apzinātā līmenī attieksme pret nāciju tās etniskajā izpratnē (kultūrnāciju) ir visai atturīga, nacionālais patoss nav pieņemams, nacionālais lepnums ir klusināts.

Kā šai dominējošai atturīgajai nostādnei daļēji pretējas tendences izpausme kopš astoņdesmito gadu vidus vērojams etnisko konfliktu pieaugums starp vāciešiem un pēckara imigrantiem, kas kulminēja ārzemnieku un bēgļu novietņu dedzināšanā deviņdesmito gadu pirmajā pusē. Šie konflikti varētu aktualizēt un politizēt vācu etnisko pašapziņu kā norobežošanos no svešā un svešā noraidīšanu. Pagaidām visi politiskie spēki, izņemot galēji labējos, atceroties vācu agresīvā nacionālisma postošās sekas, mēģina šādu vācu etniskās pašapziņas negatīvu politisko aktualizēšanos novērst.

Vienlaikus vairākus gadsimtus ilgā nācijas definīcija kā valodas, kultūras un vēstures kopība arī šodien ir pamats kā sociālajai nācijas uztverei, tā attiecīgiem tiesiskiem neregulējumiem.²⁹ Uz etniski determinētu nācijas jēdzienu lielā mērā balstījās Rietumvācijas no 1949. līdz 1990. gadam oficiāli piekoptā “atkalapvienošanās politika”, kura gan laika gaitā sabiedrības politiskajā apziņā kļuva arvien marginālāka. Arī vairāku miljonu etnisko vāciešu uzņemšana no Austrumeiropas neapšaubāmi izskaidrojama tikai ar tradicionālo vācu kultūrnācijas pieeju. Trīs Vācijā dzīvojošās vēsturiskās nacionālās minoritātes – dāņi, sorbi un frīzi, kuri ir Vācijas pilsoņi, pēc šīs izpratnes nav vācu kultūrnācijas sastāvdaļa, bet gan atsevišķas “tautas grupas” (*Volksgruppen*).³⁰ Turpretim no vairākiem miljoniem pēckara imigrantu, starp kuriem pirmā vietā ir turki, turklāt liela daļa no viņiem jau ir dzimuši Vācijā, ik gadus tikai ļoti nelielam skaitam tiek piešķirta Vācijas pilsonība. No jaunajiem pilsoņiem tiek prasīta ne tikai vācu valodas prasme, “pilsonisko un kulturālo priekšnoteikumu izpilde”, bet arī “pielāgošanās vācu dzīves apstākļiem”.³¹ *Jus soli* principa ieviešana tradicionālā *jus sanguinis* vietā vai pat tikai tā fakultatīvās nozīmes paplašināšana Vācijā arī šodien vēl nav iedomājama, un, pēc dažu autoru domām, tas nebūtu arī savienojami ar 1949. gada 23. maija Vācijas konstitūciju, kas sargājot vācu nāciju tieši tās etniskajā izpausmē.³²

Tomēr šai tradicionālajai un noturīgajai kultūrnācijas izpratnei atšķirībā no iepriekšējiem vācu vēsturiskiem periodiem mūsdienās ir drīzāk mazapzināts sociāls nekā apzināts politisks raksturs. Kopš septiņdesmitajiem gadiem tiek mēģināts nacionālajai idejai tieši

politiski iedvest jaunu dzīvību, fokusējot to nevis uz vācu kultūrnāciju vai valsti kā tādu, bet gan uz veiksmīgo 1949. gada 23. maija konstitūciju un tās noteikto valsts iekārtu, kas nodrošina augstu brīvības un tiesiskuma līmeni. Tas ir mēģinājums tradicionālo kultūrnācijas izpratni papildināt – nevis nomainīt – ar politisku elementu: demokrātijas, cilvēktiesību un tiesiskuma vērtībām. Zīmīgi, ka, Vācijai 1990. gadā apvienojoties, sākotnējās diskusijas par jaunu konstitūciju noveda pie atziņas, ka gandrīz neviens konstitūcijas noteikums vairs nav uzlabojams (!), un tādēļ tā tika atstāta negrozīta. Tas norāda uz ārkārtīgi plašo konsensu attiecībā uz reālo valsts iekārtu, kas balstās uz šo konstitūciju.

Patlaban varētu secināt, ka vācu nācija ļoti augsti vērtē savu uz personas brīvību un tiesiskumu balstīto valsts iekārtu (kuras juridiskā izpausme ir 1949. gada 23. maija konstitūcija), turklāt šī pozitīvā nostādne sakņojas drīzāk racionālā ieskatā un mazāk “klasiskam” nacionālismam raksturīgā jūtu afektā. Tas ir jauns pagrieziens vismaz vācu nacionālisma vēsturē, kas perspektīvā varētu atvieglot pēckara imigrantu integrāciju vācu nācijā. Tādēļ varētu izvirzīt tēzi, ka šodien Vācijā nācijas izpratne ir kļuvusi plašāka un tā ietver sevī kā politisku elementu “faktisku konstitucionālu patriotismu”, kas izpaužas apzinātā savas valsts politiskās iekārtas akceptēšanā, tā arī tradicionālo kultūrnācijas izpratni, kas šodien ir drīzāk sociāls nekā politisks fenomens.

NOBEIGUMS

Kā redzams, franču valstsnācijas un vācu kultūrnācijas izpratne ir radusies XVIII gadsimta beigās un XIX gadsimta sākumā noteiktos vēsturisko apstākļos, taču, neraugoties uz visām metamorfozēm, ko abi nacionālisma veidi kopš tā laika ir piedzīvojuši, šīs atšķirīgās nācijas definīcijas ir izrādījušās ļoti noturīgas.

Vai tas tā paliks arī turpmāk, līdz ar dažādu aktuālu sabiedrisku procesu – starpkulturālās migrācijas, Eiropas integrācijas procesa, reģionālisma, informācijas un ekonomikas globalizācijas – ietekmi, grūti prognozēt. Uz šā mūsdienu dinamiskās vēstures attīstības fona

jaunais, atturīgais vācu "konstitucionālais patriotisms" kā savā tendencē etniski integrējoša nācijas idejas sastāvdaļa varbūt varētu izrādīties par perspektīvu šīs idejas tālākattīstības virzienu.

Vienlaikus jāatzīmē, ka pat abi šie "tipiskie modeļi" gandrīz nekad nav eksistējuši "tīrā veidā". Tādēļ jāizvairās no vienkāršojumiem. Franču valstnācijai ir sava etniskā dimensija – tā ar daļēji apšaubāmiem līdzekļiem vienmēr centusies un lielā mērā arī panākusi iekšējo etnisko homogenitāti. Vācu etniski definētajai kultūrnācijai kopš XIX gadsimta sākuma vienmēr ir bijusi sava valstiskā dimensija, kas aptvēra vairāk nekā tikai etnisko aspektu.

Citās Eiropas valstīs, piemēram, Lielbritānijā, Šveicē, Itālijā, šo abu nācijas elementu attiecības ir daudz difūzākas. Iespējams, ka tieši šajā difūzijā, nācijas elementu vienlaicīgā dažādībā varētu tikt meklēta atslēga noturīgam un pozitīvam nācijas un valsts savstarpējo attiecību risinājumam.

Latvijā jaunlatviešu kustības radītā nacionālisma un līdz ar to latviešu nācijas sākumu var datēt ar XIX gadsimta vidu. Tātad kā apzināta vienība latviešu nācija ir apmēram 150 gadus veca. Vēsturiski latviešu nācija, tāpat kā vācu nācija un tās ietekmē arī citas Austrumeiropas nācijas, ir radusies kā etniski definēta kultūrnācija. Latviešu nācija pastāvēja jau vairākus gadu desmitus, pirms radās Latvijas valsts un pirms vispār latviešu nācijas sabiedriski politiskie spēki sāka domāt par savu valsti. Kopš Latvijas valsts nodibināšanas 1918. gadā vienmēr aktuāls ir bijis jautājums par attiecībām starp latviešu nāciju un Latvijas valsti.³³ Taču līdz šim atbilde ir bijusi viennozīmīga – latvieši ir tīri etniska nācija. No šīs nostādnes izriet loģisks secinājums, ka Latvija ir daudznacionāla valsts – ar latviešu valstnāciju un etniskām minoritātēm.

Kopš valsts atjaunošanas 1990. gadā nākusi klāt vēl viena skaitliski ļoti nozīmīga grupa – nepilsoņi. Šodienas jaunā situācija, Latvijā dzīvojošo cilvēku sociālā sašķeltība divās līdz trijās lielās grupās – latviešos, nacionālās minoritātēs un nepilsoņos, turklāt nacionālās minoritātes daļēji pārklājas gan ar vienu, gan ar otru grupu – ir radījusi nepieciešamību atjaunot diskusiju par latviešu nācijas pašizpratni. Tā kā pašreizējā realitāte ir skaidra, šī diskusija

var notikt tikai nākotnes formā³⁴ – vai latviešiem arī turpmāk būtu vēlams palikt par tīri etniski definētu kultūrnāciju, vai latviešu valstsnācija ir vēlama, vai tā ir iespējama? Vai būtu reālāka un vēlama abu nācijas raksturlielumu kombinācija? Ja atbildam ar “jā”, tad kādai jābūt valsts politikai, lai to veicinātu? Iepazīšanās ar abu lielo, pie diviem dažādiem tipiem piederošo Rietumeiropas nāciju vēsturisko pieredzi var dot ierosmes šai diskusijai kā vienam no nācijas apziņu veidojošajiem faktoriem, kā arī pamatu konstatējumam, ka nācija veidojas un attīstās katra savā vēsturiskajā kontekstā un kāda konkrēta, vienā vietā un laikā pozitīvi vērtējama aspekta pārceļšana citā telpā un citā laikā var izraisīt kontraproduktīvus rezultātus.

Literatūra un piezīmes

- ¹ Šajā rakstā jēdziens “nacionālisms” lietots neitrālā, zinātniskā nozīmē.
- ² Sal. *Hornung K.*: Nation–Nationalismus–Nationalstaat // in: Handwörterbuch der Politikwissenschaft, hrsg. v. Wolfgang W. Mickel // Bonn – 1986 – S. 307.
- ³ Piemēram, Tuvajos Austrumos lielākā mērā kā nacionālisms šo kopību veidojošo sociālo lomu pilda reliģiozā islama ideoloģija. Savā laikā arī marksistiskā ideoloģija pretendēja uz šādu funkciju, par grupas identificējošo elementu uzskatot sociālo piederību. Viduslaiku Eiropā šo lomu pildīja kristīgā reliģija un tās katoļu vai protestantu denominācijas.
- ⁴ Demokrātija kā valsts iekārta, kuras pamatā ir tautas līdzdalība politiskajā procesā, bija pazīstama jau antīkajā Grieķijā. Tautas līdzdalība, starp citu, prasīja no valsts iedzīvotājiem zināmu politisku identifikāciju ar savu valsti. Tādēļ sengrieķu *polisa* pilsoņu attieksme pret savu valsti attāli ir salīdzināma ar moderno valstisko nacionālismu, sal. *Finlay M.*: The Use and Abuse of Ancient History // London – 1986 – pp. 121.
- ⁵ Šī deklarācija ir Francijā pašlaik spēkā esošās 1958. gada 4. oktobra konstitūcijas sastāvdaļa un tādējādi tā joprojām ir cilvēktiesību konstitucionāli tiesiskais pamats Francijas tiesību sistēmā.
- ⁶ *Donnelly J.* Human Rights as Natural Rights // in: Human Rights Quarterly – 1982 – Vol. 4.
- ⁷ Toreizējā sabiedriskajā izpratnē pilntiesīgi bija tikai pilngadīgie vīrieši.

- ⁸ Turpretim iekarotajās vācu teritorijās cīņa pret franču iebrucējiem tika uzskatīta par “nacionālo atbrīvošanās cīņu”, kas lielā mērā palīdzēja līdzšinējam vācu romantiskajam kultūrnacionālismam iegūt masveida raksturu un kļūt par politisku kustību.
- ⁹ Piemēram, 1790. gada februārī Dienvidrietumfrancijā notika zemnieku sacelšanās. Šie zemnieki nebija sapratuši pie viņiem franču valodā nonākušo Nacionālās sapulces dekrētu par zemnieku brīvīšanu un domāja, ka viņi atbrīvoti arī no visiem nodokļiem un nodevām. *Citron S.*: *Le mythe national. L'histoire de France en question* // Paris – 1987 – pp. 271.
- ¹⁰ *S. Citron. Le mythe national* // op.cit. – p. 272.
- ¹¹ Oficiāla statistika par minoritāšu valodām netiek veidota. Pēc 1985. gadā nodibinātās Reģionālo valodu un kultūru nacionālās padomes datiem, astoņdesmito gadu vidū blakus franču valodai kā otro valodu vēl pārvalda: apmēram 1,5 milj. cilvēku – akvitāņu valodu, 1,3 miljoni – elzasiešu dialektu, 600 000 – bretoņu valodu, 100 000 – kataloņu valodu, 80 000 – basku valodu, 80 000 – flāmu valodu, 70 000 – korsikāņu valodu. *Durand-Prinborgne C.* (ed.). *Le systeme scolaire en France* // Paris – 1989 – p. 132.
- ¹² Francijas konstitūcija un likumdošana stingri vēršas pret jebkādam separātisma tendencēm. Spēkā esošās 1958. gada 4. oktobra konstitūcijas 1. pants nosaka, ka Francija ir “nedalāma” republika, bet 89. panta 4. daļa aizliedz jebkādu konstitūcijas grozījumu, kas apdraud Francijas valsts “veselumu”. Separātisma propaganda ir krimināli sodāma darbība.
- ¹³ 1958. gada 4. oktobra konstitūcijas 2. panta 1. daļa.
- ¹⁴ *Hofmann R.* *Minderheitenschutz in Europa. Völker- und staatsrechtliche Lage. Ein Überblick* // Berlin – 1995 – S. 91.
- ¹⁵ Daļējs izņēmums ir Korsika, kur pēdējos divdesmit gadus korsikāņu nacionālisti ar teroristiskām metodēm mēģina panākt salas neatkarību.
- ¹⁶ Francija savā ziņojumā ANO Cilvēktiesību komisijai Ženēvā par Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 27. panta izpildi, kas garantē nacionālo minoritāšu tiesības, konstatē, ka “*Since the basic principles of public law prohibit distinction between citizens of ground of origin, race or religion, France is a country in which there are no minorities.*” // *Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Article 40 of the Covenant, Second Periodic*

Reports of States Parties Due in 1987 – Addendum France – CCPR–C–46–Add.2 (26.8.1987) – §539.

- ¹⁷ *Luchaire F., Conac G.* La constitution de la République Française // Paris – 1988 – pp. 129.
- ¹⁸ *Revue Universelle des Droits de l'Homme* // 1991 – Vol. 3 – pp.183.
- ¹⁹ Amerikāņu piemērs tomēr rāda, ka etniskas atšķirības nācijas iekšienē un pat ļoti asi konflikti, arī, ja tie sakrīt ar sociālajām atšķirībām un sociālajiem konfliktiem, automātiski neapdraud nācijas kopības izjūtu: kā baltie, tā melnie amerikāņi sevi uzskata par vienas nācijas piederīgajiem.
- ²⁰ Ķeizara rezidences vietas šajā laikā ir bijušas Āhena, Špeijera, Goslāra, Bamberga, Magdeburga, Frankfurte, Nirnberga, Prāga, Vīne un citas pilsētas. XVIII gadsimtā ķeizara, kura politiskā vara balstījās uz to, ka viņš ir Austrijas karalis, un nevis uz to, ka viņš vienlaikus ir impērijas ķeizars, rezidence bija Vīne, firstu parlamenta – reihstāga – rezidence bija Rēgensburga, bet impērijas tiesas sēdekļis bija Veclāra. Šo situāciju atspoguļo Krievijas sūtņa “Vācu nācijas Svētās Romas impērijā” grāfa Rumjanceva atmiņās attēlotā saruna ar impērijas ķeizaru (un Austrijas karali) Jozefu II. Reiz ķeizars jautājis grāfam Rumjancevam, kādēļ viņš par savu diplomāta rezidences vietu izvēlējis Frankfurti. Rumjancevs atjautājis ķeizaram, kādu pilsētu tad viņš ieteiktu. Ķeizars atbildējis: “Īstā impērijas galvaspilsēta, protams, ir Roma.” Cit. pēc *Schulze H.* Staat und Nation in der Europäischen Geschichte // München – 1994 – S. 128.
- ²¹ “Deutschland? Aber wo liegt es? Ich weiß das Land nicht zu finden..”, Cit. pēc *Schulze H.* Staat und Nation in der Europäischen Geschichte // op. cit. – S. 128.
- ²² Atbilstoši Lutera protestantisma ietekmei tā izplatījās vispirms Vācijas protestantiskajos apgabalos (t. i., Ziemeļvācijā), taču tās normējošais spēks ietekmēja arī Vācijas katolisko apgabalu valodu.
- ²³ Lai uzturētu tikpat labi funkcionējošu valsts pārvaldi valstī ar 100 000 iedzīvotājiem un valstī ar 1 miljonu iedzīvotāju, lielākajā valstī nav vajadzīgs skaitliski 10 reizu, bet tikai dažas reizes lielāks valsts aparāts.
- ²⁴ *Schulze H.* Staat und Nation in der europäischen Geschichte // op.cit. – S. 147.
- ²⁵ Šīs uzrunas sakopotas toreiz ļoti populārajā izdevumā *Fichte J. G.* Reden an die deutsche Nation // Berlin – 1808.

- ²⁶ Tuvāk par šo periodu sk. *Nipperdey*. Deutsche Geschichte 1800–1866 // 5. Aufl. – 1991.
- ²⁷ Tuvāk par šo periodu sk. *Schieder Th.* Das Deutsche Kaiserreich von 1871 als Nationalstaat // 1961.
- ²⁸ Apzīmējums “Veimāras republika” radies sakarā ar to, ka brīvi vēlētā Nacionālā Sapulce 1919. gada 31. jūlijā Veimārā pieņēma demokrātisko Vācijas valsts konstitūciju. Tuvāk sk. *Kolbs E.* Veimāras republika // Rīga – 1997.
- ²⁹ Sal. *Brubacker R.* Civic and Ethnic Nations in France and Germany // in: J. Hutchinson, A. D. Smith (eds.). *Ethnicity* // Oxford, New York – 1996 – pp. 168.
- ³⁰ Sal. *Hahn M. J.* Die rechtliche Stellung der Minderheiten in Deutschland // in: J. A. Frowein, R. Hofmann, S. Oeter. Das Minderheitenrecht europäischer Staaten // Berlin usw. – 1993 – Teil 1 // S. 63 ff.
- ³¹ Einbürgerungsrichtlinien, Punkt 3. 1. u. 3. 2. // Gemeinsames Ministerialblatt – 1978 – S. 16; 1984 – S. 521.
- ³² Tuvāk sk. *Ziemske B.* Die deutsche Staatsangehörigkeit nach dem Grundgesetz // Berlin – 1995.
- ³³ Sal. *Dribins L.* Nacionālais jautājums Latvijā 1850.–1940. // Rīga – 1997 – 135. un turpm. lpp.
- ³⁴ Sal. *Vēbers E.* Latvijas valsts un etniskās minoritātes // Rīga – 1997 – 81. un turpm. lpp.

Leo Dribins, Dr. hist.,
Filozofijas un socioloģijas institūta
Etnisko pētījumu centrs,
Latvija

POLITISKĀ NĀCIJA JEB VALSTSTAUTA: IDEJAS VĒSTURE UN MŪSDIENU IZPRATNE*

Nācijas jēdziens ir dzimis Eiropā senajos laikos. Romas impērijā sākotnēji par nācijām dēvēja no citām zemēm ieceļojušu cilvēku kopumus; tie galvenokārt bija ievestie vergi. Brīvo pilsoņu kopumu sauca par tautu – *populus*.¹ Vēlāk romieši par nācijām dēvēja barbaru ciltis. Semantikā tolaik sāka ieviesties cilvēku dalīšana pēc izcelsmes – *gentes*, pēc dzimšanas vietas – *nationes*. Tieši šo dalījumu pārmantoja viduslaiki, kad nācijas jēdzienu piesaistīja pastāvīgai dzīves teritorijai un pēc tam arī tajā esošajai valstij. Nācija tiek šķirta no dzimtenes. Sākas šā jēdziena politizācija. Turklāt par nācijām sauc tikai valsts privileģēto kārtu – tādā nozīmē kopš XV gadsimta runā par X gadsimtā nodibinātās feodālās Svētās Romas impērijas (Vācijas un Itālijas zemes) vācu nāciju. Pakļautie brīvie un nebrīvie pavalstnieki – te ir *tauta* vai pūlis (*Menge*). Tikai Mārtiņš Luters savos rakstos un runās apvieno visus vāciski runājošos vienas vācu tautas kopumā. Tajā tiek ietilpināti arī vācieši Baltijā (Livonijā). Tomēr arī Lutera skatījumā nācijas tiešā pārstāve ir muižnieciskā aristokrātija.²

Izcelsmes (*gens*) jēdziens pakāpeniski pārtop par etniskās piederības kopumu apzīmētāju. Vācu valodā top jēdziens – *Abstammungsgessellschaft* (izcelsmes sabiedrība). To attiecina uz ciltīm, cilšu apvienībām, novadu etnogrāfiskām kopībām. Vācijas mērogā šo jēdzienu nelietoja. Pakāpeniski iesakņojās nācijas termins, taču – apzīmējot pavalstnieku kopumu. Savukārt XVII gadsimtā

* Raksts sagatavots galvenokārt uz vācu valodā izdotās zinātniskās literatūras atziņu pamata.

Francijā par nāciju sāk dēvēt tādu valsts iedzīvotāju daļu, kas runā franču literārā valodā, citiem vārdiem – tā ir tautas izglītota daļa. Rodas baroka laikmeta valodas patriotisms. Tā propagandētājs bija arī lielais vācu zinātnieks Gotfrīds Vilhelms Leibnics. Viņa uztverē nācijas galvenās pazīmes ir dzīvesveids un valoda.³ Izcelsmes, valodas, kultūras un nacionālā rakstura faktori XVII–XVIII gadsimtā kļūst par nācijas komponentiem.

Par etnosu – nāciju – sāk plašāk spriest tikai XIX gadsimtā. Notiek arī nācijas jēdziena ideoloģizācija, un tās ietvaros sākas zināma konkurence starp politisko un kulturālo nācijas izpratni. Kaut gan īstenībā abi jēdzieni tolaik atspoguļo viena un tā paša nacionālā kopuma divas būtiskākās puses.

Kultūras nācijas teorijas pamatlicējs ir izcilais vācu domātājs Johans Gotfrīds Herders. Viņš liek vienlīdzības zīmi starp tautas un nācijas jēdzienu, bet vienlaikus nodala nāciju no valsts. Esot gan labi, kad vienā valstī dzīvo viena tauta ar vienu nacionālo raksturu, taču vēstures gaitas lišķoču dēļ tāda idille ir samērā reta parādība. Bez tam, viņaprāt, nācija esot noturīgāka nekā valsts vai valsts kārtība. Valstis rodas un izzūd, bet nācijas paliek.⁴ Te gan jāpaskaidro – tas teikts laikā, kad Vācija bija saskaldīta daudzās feodālvalstīs. Arī tādēļ Herders vērtē kultūras nāciju augstāk par valsti.

Līdzīgu viedokli pauž lielais dzejnieks Frīdrihs Šillers, kurš rakstīja, ka nācijas kultūra un raksturs ir relatīvi neatkarīgi no zemes un valsts politiskā likteņa.⁵

Turpretī Imanuels Kants dēvē nāciju par tiesisku pilsoņu kopumu, ko vieno viņu tiesiskais stāvoklis un no tā izrietošās intereses. Turklāt šā kopuma pamatu rada tā sabiedriskā izcelsme, t. i., pilsoniskā vai pavalstnieciskā piederība. Šajā skatījumā tiesības ir augstākas par valsti. Nācija ir tiesiskuma nesēja, reizē pakļauta šim tiesiskumam, ko pati ir radījusi.⁶ Ārpus šā kopuma paliks pūlis, kas nevēlas dzīvot tiesiskumā. Kanta ideāls ir brīvu cilvēku nācija tiesiskā valstī. Pēc viņa prognozes, šādai nācijai būs raksturīgs pilsonisks patriotisms, kas ir pozitīvs pretstats ārpus nācijas esošā pūļa zemo instinktu radītām nacionālās lielības, nacionālā naida un nacionālā vājprāta nosliecēm.⁷

Francijā XVIII un XIX gadsimta mijā dzimst valstiski determinēts politisks nācijas jēdziens, par kura tēviem uzskata dižos franču apgaismotājus Žaku Žanu Ruso un Šarlu Luiju Monteskjē, bet kuru pirmoreiz tieši definējis Emanuēls Jozefs Szejess 1789. gada manuskriptā “Kas ir trešā kārtā?”. Atbilde skan: tā ir franču nācija, kas pārstāv valstiski kopīgās, t. i., nacionālās intereses. Tā ir franču tautas vidusšķira, kas uzņemas kopīgo problēmu risināšanu un Francijas progresīvas attīstības nodrošināšanu. Tā ir Francijas pilsonība, ko vieno kopīgs patriotisms un kopīgas intereses.⁸

Lielās franču revolūcijas gaitā šis pilsonības apjoms tika paplašināts un pats Szejess izstrādāja likumkonceptiju par franču revolucionāro, brīvo valsts tautu, kurai pieder visa vara. Tās vienojošās saites ir patriotisms, gatavība aizstāvēt un virzīt tālāk revolūcijas ieguvumus.

Jakobīņu ideologs Abe Greguārs (*Gregoires*) savukārt radīja koncepciju par nacionālo valsti, kas ir nācijas gribas paudēja un īstenotāja. Tā top modernas valsts nācijas teorētiskais veidols.

Napoleons pārņēma šo modeli un izmantoja savā labā, kļūstot par nācijas pirmo personu, kam tika dotas pilnvaras rīkoties tās vārdā. Reizē ar to nācija tiek šķirta no demokrātijas. Sekas ir šovinisma uzplūdi, kuri sanaido frančus ar citām Eiropas tautām. Taču tas nebija etniskais šovinisms. Franču politiskajā nācijā cilvēki netika šķiroti pēc viņu etniskās izcelsmes. Par francūžiem tika atzīti visi Francijas pilsoņi. Franču politiskajā nācijā liela loma bija vācu kultūrai un valodai piederīgajiem elzasiešiem. Par franču nācijas sastāvdaļu tika atzīti ebreji, kurus turpmāk šajā valstī uzskatīja tikai par reliģisku minoritāti. XIX gadsimtā valsts politiskās nācijas ideja Francijā tiek konsekventi īstenota; visas valsts iekārtas – gan monarhijas, gan republikas, kas cita citu nomainīja, iet pa šo ceļu. Taču, to darot, tika izskaustas reģionālās etnogrāfiskās kultūras un notika cittautiešu asimilācija. Francija pārvērtās par nacionāli homogēnu valsti, kur visiem jārunā un jādomā tikai franciski. Tas radīja arī negatīvas sekas. Sašaurinājās kultūras reģionālais potenciāls, cilvēku nacionālā izvēle tika ierobežota. Tādēļ franču valstsnācijas modelis mūsdienu demokrātiskā pasaulē nav populārs, tam vairs nav sekotāju.

Taču tas nav vienīgais politiskās nācijas modelis. 19. gadsimtā Vācijā, arī Franču revolūcijas ideju ietekmē, bet cīņā pret Napoleona iekarošanas politiku, dzimst vācu politiskās tautas ideja. Turklāt vācu domātāji sāk lietot jēdzienus “nācija” un “tauta” vienā nozīmē, politiskai nācijai tuva ir vācu valsts nācijas izpratne. Ar to saprot nacionālu kopību, kas rodas un attīstās saistībā ar valsti un pastāv tikai konkrētās valsts ietvaros. Šā uzskata pirmos spilgtākos metus var saskatīt Johana Gotlība Fihtes darbā “Runas vācu nācijai”, kas nāk klajā 1808. gadā. Tajā izteikta doma un prasība, ka vāciešiem sava nācija jāveido ne tikai uz kultūras un valodas bāzes, bet arī politiski saliedējoties, balstoties uz savu valsti, tai jābūt patriotisma un tēvzemes mīlestības iemiesotājai un brīvu cilvēku kopībai, kur valsts kalpo nācijai, bet – ne otrādi.^{9*} Tiesa, šajā priekšstatā nācija apvienotu tikai vācu valstu kristītos pavalstniekus.

Johans Gustavs Droizens, Onno Klops, Roberts Blūms un citi pagājušā gadsimta domātāji savos darbos pamatoja vienotas kultūretniskas Visvācijas politiskās nācijas veidošanās nepieciešamību, lai atjaunotu vācu tautas politisko vienību, kura tika sagrauta XVII gadsimtā Trīsdesmitgadu karā un XVIII gadsimtā – Frīdriha Lielā karos ar Austriju. 1848. gada revolūcijā dzima ideja par demokrātisku apvienotu Vāciju, kura piederētu vācu kultūras un politiskai nācijai. Taču Vācijā tapa arī prūsiskais vienotās valsts vai impērijas nācijas modelis, precīzāk valsts tautas modelis, kuru dzīvē īstenoja Oto Bismarka militāri nacionālistiskā politika. Tas noteica, ka nāciju vada aristokrātija, kura audzina tautu militāri patriotisku ideju un jūtu garā un nodrošina tās nacionālo saliedētību. Šīs valstsnācijas pavalstnieku galvās tika iedzīta doma par vāciešu pārākumu pār citām nācijām un tautām. Līdzī nāca arī neiecietība pret minoritātēm pašā Vācijas impērijā – piemēram, pret poļiem Pozenes apgabalā. Demokrātiskais nācijas modelis tika noraidīts kā pārāk liberāls, vācu garam neatbilstošs. Nācija tika audzināta kareivīga šovinisma gaisotnē.

* Turpretī otrs spilgtākais tālaika vācu nacionālists Ernsts Morics Arnts (*Arndt*) saskatīja vāciešos vistīrāko etnisko nāciju, kuras esamības pamatos bija vāciskā izcelsme un valoda.

Vēlāk izrādījās, ka šāda valststautas tipa izaugsme bija fāze ceļā uz rasistiskas idejas pārvēršanos par baismu, graužošu spēku, kas XX gadsimtā satricināja visu Eiropu. Arī vācu tautai bija jāsamaksā briesmīga cena par šādu novirzi.

Kā Francija, tā Vācija deva pasaulei gan demokrātiskas, gan nedemokrātiskas politiskās nācijas idejas. Tās ietekmēja priekšstatu un nacionālo mērķu veidošanos daudzās Eiropas zemēs. Taču galvenokārt Rietumeiropā un Viduseiropā, kur izveidojās nacionālas valstis.

Austrumeiropā, kuru dalīja Krievijas un Austroungārijas pārnacionālās impērijas, populārākas bija etniskās nācijas idejas, jo tās rosināja uz cīņu par sava etnosa tiesībām paturēt un attīstīt savu kultūru, valodu, tradīcijas vai atjaunot savu teritoriālo kopību. Tādēļ, piemēram, tapa poļu apvienotās etnonācijas ideja, kuru centās realizēt Juzefa Pilsudska vadītā kreisā nacionālā kustība. Krievu un austriešu ideologu sludinātie impērijas kopīgās valststautas priekšstati neguva pozitīvu atbalsi, jo bija atrauti no īstenajām nacionālajām interesēm, nebija ar tām saderīgi. Šie priekšstati galvenokārt pauda valdošās muižnieku kārtas un pārvaldes birokrātijas viedokli, jo daudzietnisku valststautu ir vieglāk pārvaldīt nekā vairākus pakļautus etnosus.

Vispār XIX un XX gadsimtā politiskās nācijas un valststautas jēdzieni arvien vairāk attālinājās. Pirmais nozīmēja brīvu pilsoņu patriotisku, pašrosmīgu nacionālu kopību, bet otrs paklausīgu, valstij lojālu pavalstnieku masu, kas respektētu likumus un izpildītu rīkojumus ar apziņu, ka šāda kārtība ir noderīga.

XX gadsimtā pretrunu starp dažādiem nācijas priekšstatiem mēģināja pārvarēt izcilais vācu sociologs Makss Vēbers. Viņš brīdināja no nācijas vai tautas vienpusīgas interpretācijas, saskatot tajā tikai etnisku, kulturālu, valodīgu, politisku vai valstisku kopību. Viņaprāt, jāņem vērā visi šie komponenti, katram ir sava neatņemama loma un vieta. Turklāt nācija, kas pārsvarā balstīsies tikai uz politisko interešu kopību, nebūs stabila, jo pati politika ir mainīga. Katrā ziņā jābūt tautas pašpārvaldes kontrolei pār politiku.¹⁰ Diemžēl arī pašā Vācijā šie apsvērumi tika uzklauti pārāk vēlu.

Latvijā līdz 1918. gada 18. novembrim par politisko nāciju varēja spriest tikai no ārvalstu pieredzes un atziņām, bet krieviskās valststautas ideju objektīvi izvērtēt nebija iespējams. Krišjānis Valdemārs savā grāmatā "Tēvu zeme un vispārderīgais" asi kritizēja prūsiski vācisko nācijas modeli kā slimīgi šovinistisku, tādu, kam jāuztur tautā permanenta gatavība karam un jānomāc demokrātiskās brīvības idejas.¹¹ Par netaisnu viņš uzskatīja Prūsijas poļu un ebreju neiekļaušanu vācu nācijas jēdziena ietvaros un neaustriešu atstāšanu ārpus Austrijas valststautas mēroga. K. Valdemārs paredzēja, ka tāda attieksme izprovocēs nacionālo naidu šo valstu iedzīvotāju saimē.¹² Toties minētajā darbā slavēta franču nacionālās politikas pieredze, tās prasme attīstīt tautas kultūru. Liela pietāte izrādīta krievu valststautas idejai, jo tai neesot etnisks, bet tikai kopvalstisks saturs. Jaunlatvieši bija savas tautas kultūras nacionālisti, bet ne etnisti.

Pret etniskā faktora lomas pārspīlēšanu nācijas dzīvē aktīvi uzstājās mācītājs Kārlis Kundziņš. Savā apcerē "Tauta, tautietis, tautība", kas publicēta 1885. gadā žurnālā "Austrums", viņš uzsver, ka etniskā jeb "asiņu" izcelsme viena pati nebūt nenosaka cilvēka nacionalitāti. Galvenais faktors te ir vēsturiski radusies kopības griba un garīgās kopības izjūta, tādēļ dažādas etniskas tautas, dzīvojot vienā saderīgā valstī, kļūstot par vienu politisku tautu.¹³ Tā latviešu literatūrā ienāca politiskās nācijas priekšstats.

Latvijas valsts vienotās politiskās nācijas ideja dzima 1918. gadā reizē ar Latvijas Republiku. Pirmais to proponēja izcilais latviešu politiķis un domātājs Miķelis Valters rakstā "Latvijas valststauta", ko vācu valodā 14. novembrī publicēja Rīgā iznākošā avīze "Baltische Zeitung". M. Valters tur izskaidroja, ka latvieši nolēmuši dibināt savu neatkarīgo valsti, ir tās izveides iniciatori, bet viņu mērķis nav etnisks, viņi vēlas radīt vienotu valststautu, kurā sava vieta būtu arī vietējām minoritātēm, visiem ļaudīm, kuriem te bija dzimtene. Protams, ja viņi būs lojāli pret brīvo Latviju. Minoritāšu līdzdalība jaunās demokrātiskās republikas celtniecībā tika garantēta gan Latvijas Tautas Padomes politiskajā platformā, gan ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa pirmajā runā 18. novembrī. Avīzes "Jaunākās Ziņas" redakcijas rakstā "Esi sveicināta, jaunā Latvija!" 19. novembrī bija uzsvērts: lai gan

Latvijas “valsts ģēnija” pirmais izpaudums bija pašu latviešu nacionālā gribā, par augstāko varas nesēju kļūs “visa Latvijas nācija bez kādas izšķirības, ieskaitot arī mūsu cittautiešu līdzpilsoņus”. Tas pats bija akcentēts Jāņa Akuratera rakstā “Ceļā uz Latvijas izveidošanu” nacionālistiskās avīzes “Latvijas Balss” 1. numurā 1918. g. 16. decembrī. Tur pausta pārliecība, ka latviešu nacionālisms, kuram bija liela loma valsts nodibināšanā, neapstāsies pie tautības un tautiskuma ietvariem, bet attīstīsies, kļūstot par modernas valststautas kopīgu, vienojošu ideoloģiju – par valsts nacionālismu.

1920. gadā politiskās nācijas tapšanu aktīvi propagandēja Rīgas pilsētas galva Andrejs Frīdenbergs. “Jaunākās Ziņas” 5. jūnijā lasām viņa atziņu: “..šī ir mūsu kopējā zeme, kuru mēs aizstāvēsim pret jebkuru iebrucēju (..) Kad šai cēlā atziņā dalīsies latvji, vāci, ebreji un citi, kas apdzīvo mūsu zemi, tad būs dzimusi Latvijas politiskā nācija.”

Sagatavojot Latvijas Satversmes tekstu, arī tajā tika iekļauts no Francijas Lielās revolūcijas dokumentiem pārņemtais politiskās nācijas jēdziens. Satversmes izstrādāšanas komisijas loceklis advokāts Jānis Purgals šajā sakarībā paziņoja: Satversmes pants, ka valsts vara Latvijā pieder Latvijas tautai, nozīmē, ka varas nesēji ir visi pilsoņi. “Latvijas tauta ir politisks jēdziens”, kas nav idents ar etnogrāfisko jēdzienu “latvju tauta”.¹⁴ Latvijas vienotās nācijas ideju kaismīgi proponēja arī dzejnieks Rainis.

No minoritāšu politiskajiem darbiniekiem Latvijas nācijas ideju visenerģiskāk propagandēja vācbaltiešu frakcijas vadītājs Latvijas Saeimā un avīzes “Rigasche Rundschau” galvenais redaktors Pauls Šimans. Viņš centās pārliecināt savu nacionālo minoritāti, ka jāatmet augstprātīgā attieksme pret latviešu valstiskiem pasākumiem un patriotiski jāieklājas Republikā, bet latviešiem centās pierādīt, ka viņu dibinātai valstij jākļūst par visu Latvijas tautību kopējo interešu pārstāvi un domstarpību novērsēju.

Tomēr šo drosmīgo vīru balsis toreiz neguva plašu rezonansi Latvijas sabiedrībā. Pārāk lielas vēl bija vēsturē sakņotās nacionālās domstarpības starp latviešiem un minoritātēm piederīgajiem Latvijas pilsoņiem. Ievērojamais latviešu vēsturnieks Edgars Andersons šajā

sakarībā rakstīja: “Diemžēl maz bija latviešu, kas bija gatavi aizmirst pagātni un dalīties valsts pārvaldē ar sveštautiešiem, un vēl mazāk bija sveštautiešu, kas bija gatavi godīgi un draudzīgi dalīties ar latviešiem.”¹⁵ 20. gados Latvijā izplatās vadošās latviešu etniskās nācijas ideja, kura ietekmēja arī nacionālās valsts politikas pamatvirzienus. Tā bija reakcija uz Piektajā gadā, Pirmajā pasaules karā un Latvijas brīvības cīņās pārdzīvoto, kā arī uz minoritāšu zināmu skepsi pret neatkarīgo Latviju, latviešu nācijas spēju racionāli un efektīvi vadīt valsti. Tādēļ 20. gados Latvijā gan izveidojās valsts pilsoņu sabiedrība, kas sevišķi izpaudās ekonomiskajā dzīvē, bet vēl neizveidojās valsts pilsoņu kopīga politiska kultūra, kopīgs politisks patriotisms, kas dibināts uz kopīgu nacionālu apziņu.

Etnonacionālais uzskats par nāciju tobrīd izplatījās arī Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Rumānijā, Bulgārijā. No jaunajām valstīm tikai Somija nostājās uz politiskās nācijas ceļa. Acīmredzot šāda situācija tanī vēstures periodā bija nenovēršama. Nacionālo sabiedrību un valsti Austrumeiropā bija jāsāk veidot vienam etnosam. Taču zemēs, kur dzīvoja vairākas tautības, kur bija lielas minoritātes, šim etniskās nācijas valsts veidolam bija jāklūst par nākamās politiskās nācijas tapšanas ierosinātāju un veicinātāju. Domāju, ka tā tas arī būtu noticis, ja nesāktos Otrais pasaules karš, ja neiejauktos agresīvās totalitārās lielvalstis, ja Baltijas valstis netiktu okupētas.

Toties pēc Padomju Savienības sabrukuma un Baltijas nacionālo valstu atjaunošanas jautājums par politiskās nācijas izveidi mūsu reģionā ir kļuvis aktuāls. To galvenokārt nosaka divi apstākļi: 1) iekšējas politiskas stabilitātes radīšana, kura nav iespējama bez pamatnāciju un vēsturisko minoritāšu nacionālas apvienošanās – tas ir arī priekšnoteikums, lai turpmāk sekmīgi risinātos nacionālo valstu attiecības ar ieceļotāju minoritātēm, jo atrisinājumu var panākt tikai vienota pilsoņu nācija; 2) to prasa virzība uz iekļaušanos Eiropas Savienībā. Šī Savienība sastāv un sastāvēs no nacionālām valstīm, kuru bāze ir politiskās nācijas. Tādēļ tās valstis, kurās vēl nav izveidojusies pilsoniskā nācija, nespēs īsti integrēties Eiropas Savienības nacionālpolitiskajā gaisotnē un tās noteikumos.

Mūsdienās politiskās nācijas ideja ne tikai jāpropagandē un jāizskaidro. Jāpanāk, lai Latvijas valsts institūcijas, Saeima, prezidents un valdība īstenotu tādu etnopolitiku, kura veicina Latvijas politiskās nācijas tapšanu.

Protams jābūt skaidrībai par to, kāda ir mūsdienīga politiskā jeb valstsnācija.* Rietumu demokrātisko valstu zinātne pēc Otrā pasaules kara ir intensīvi strādājusi un devusi cilvēcei savus priekšstatus un orientierus, kuri mums vēl nesen nebija zināmi. Pat nacionālās inteligences apziņā vēl turas pirmskara priekšstati, kas daļēji radīti autoritāras varas ideoloģijas ietekmē. Jāņem vērā, ka mūsdienu pasaulē attīstās ne noslēgtas valstsnācijas, bet atklātas, plurālas sabiedrības nācijas ar savām demokrātiskām vērtībām. Tās noraida etnokrātiju, noraida savu tiesību pacelšanu pāri citām nacionālām kopībām un ir konformas ar apvienotās Eiropas ideju. Politiskās un valstsnācijas jeb tautas jēdzienam šodien ir jauni kritēriji. Amerikāņu pētnieks Žuans Lincs šajā sakarībā parāda, ka modernā sabiedrībā ir vairākas kolektīvas nacionālās identitātes: sava etniskā identitāte, savas valstsnācijas identitāte un subnacionālā identitāte. Piemēram, mūsdienu Spānijā, Katalonijā, ļoti daudzi cilvēki identificē sevi gan ar Spānijas valsts politisko nāciju, gan kataloniešu etnokulturālo nāciju, gan uzskata sevi par eiropiešiem, Eiropas Savienības tautu kopības ļaudīm. Tāda trīsveidība nebūt nekavē viņiem būt par patriotiem, paust savu nacionālo apziņu ar degsmi un pārliecību.¹⁶ To ir panākusi toleranta, demokrātiska politika.

Valstsnācija mūsdienās viennozīmīgi tiek uzskatīta par visu pilsoņu kopumu, kuru vieno kopīgs tiesiskums un kopīgas valstiskas nacionālas intereses. Amerikāņu zinātnieks Benedikts Andersons mūsdienīgo nāciju dēvē par cilvēku priekšstatos veidotu politisku kopumu. Šādai nācijai ir savi ietvari un suverenitāte.¹⁷ Tomēr viņš uzsver, ka arī šādai modernai nācijai ir vajadzīga sava kopvaloda, kas nodrošina nacionālās valstiskās komunikācijas funkcionēšanu.¹⁸

* Literatūrā, ko izdod angļu valodā vairāk lieto jēdzienu – politiskā nācija, bet vācu valodā – valstsnācija jeb tauta. Jēga ir analoga.

Ievērojamais vācu filozofs Jirgens Hābermāss savukārt paskaidro, ka mūsdienu nācija ir pilsoniskas demokrātiskas sabiedrības neatņemama iezīme un var rasties tikai šādā sabiedrībā. Hābermāss raksta: "Pilsoniskās nācijas identitāte nebalstās uz kādām kopīgām etniskām vai kultūras iezīmēm, bet gan uz pilsoņu praksi, tiem aktīvi izmantojot savas pilsoniskās tiesības."¹⁹ Tā ir tiesiski un politiski mobilizēta tauta, kura tic savai kopībai un ir gatava aizstāvēt to. Rietumu teorētiskā doma šo kopumu raksturo kā konstitucionālā demokrātiskā patriotisma iedvesmotu tautu. Protams, tai ir sava tēvzemes mīlestība un sava nacionālā vēsturiskā atmiņa. Tā saglabājas, bet kā visu pilsoņu īpašība un guvums dotajā zemē. Rodas universāla politikas ētika, kas stāv pāri etnosiem un etnosu grupām un reizē ir to garīgās stājas izteicēja.²⁰ Mūsdienīgā nācija neliek šķēršļus multikulturālismam savā zemē. Nacionālisma ideoloģijas pētnieks Pēteris Alters norāda, ka gan etniski homogēnās, gan multietniskās zemēs valstsnācijas ir tiesiski vienlīdzīgu pilsoņu politiski apzinīgas sabiedrības interešu kopības neatkarīgi no tā, pie kādām saimnieciskām, sociālām, etniskām, reliģiozām grupām viņi pieder. Tās ir politiskās sintēzes veidotas kopības.²¹ Tātad jābūt sintēzes politikai.

Par valstsnāciju izsakās arī politiķi. Vācijas Kristīgi demokrātiskās savienības pārstāvis, tās ilggadējais Bundestāga frakcijas priekšsēdētājs Volfgangs Šoible (*Schäuble*) saka, ka "agrāk nācija pirmām kārtām bija valodas un vēsturiskā likteņa kopība, bet mūsdienās tā ir kopīgas atbildības nesēja, visi pilsoņi ņem daļību šajā atbildībā. Cilvēki ir garīgi līdz tam izauguši, un viņiem ir tādas tiesības."²²

Šoiblem piebalso vēsturnieks Hristiāns Maijers, norādot, ka nācija savā mūsdienīgajā formā galvenokārt ir solidaritātes un atbildības kopība un pārstāv demokrātiskās iekārtas pamatu.²³

Sociologs Frīdrihs Hekmans savukārt saka, ka valstsnācijas koncepts par svarīgāko uzskata ne cilvēku izcelsmi, bet politiski ietonētu valstisku solidaritāti, kas balstās uz politisku pārliecību, uz nacionālo vērtību priekšstatiem un uz kopīgām institūcijām. Turklāt šim konceptam ir divi paveidi: *tautiski unitārais* un *etniski plurālais*. Pirmo vispilgtāk pārstāv Francijas nācija. Francija, sākot ar Lielo franču revolūciju, ir nacionāli homogenizējusi savus iedzīvotājus. Otrais visizteiksmīgāk

redzams Šveicē, kur tiek garantēta multietniskas valstiskas nācijas sadzīve.²⁴ Kaut kas vidējs ir tādās valstīs kā Anglija un Holande, kur savienoti unitārie un etniski plurālie principi. Jāpiebilst, ka šajās zemēs valsts kopnācija tapa liberālas politikas gaisotnē, industriālās revolūcijas ietekmē. Etniskas un kultūras nācijas veidoli Rietumos nav zuduši. Tie eksistē paralēli politiskās nācijas jeb valststautas izpratnei.

Tomēr būtu nepareizi, ja etniskās un kultūras kopības tiktu uzskatītas tikai par posmiem ceļā uz valstsnāciju. Tāda izpratne mazina šo kopības aspektu nozīmi mūsdienās, jo uzskata tos tikai par nacionālās pagātnes lieciniekiem. Šāds priekšstats būs sevišķi nepieņemams nācijām, kuras cīnās par savas vēsturiskās kultūras saglabāšanu. Arī igauņiem, latviešiem, lietuviešiem. Te jāizstrādā sava valsts jeb politiskās nācijas veidošanas koncepcija. Zbigņevs Bžezinskis pirms vairākiem gadiem ieteica mums Latvijā radīt tādu procesu, lai krieviski runājošie arī sajustu sevi par latviešiem.²⁵ Te nebija domāta asimilācija, bet viņu iekļaušanās Latvijas valsts kopnācijā. Brīvprātīga un interešu ierosināta iekļaušanās. Mums jādod visiem saviem līdzpilsoņiem iespēja gan saglabāt savu etnisko identitāti, gan kļūt par modernās nācijas cilvēkiem, gan kļūt par eiropiešiem. Tas ir iespējams.

Tas nav tālas nākotnes, bet tuvāko gadu desmitu uzdevums. Šai orientācijai nav pozitīvas alternatīvas. Tā jāizskaidro, jāpārliecina, ka politiskā nācija ir mūsu nacionālās kopdzīves rītdiena. Uz to jāiet, tai jāsapatavojas. Eiropas nacionālajā dzīvē noteicošā loma arvien vairāk piederēs politiskās nācijas jeb valststautas kopībai.

Literatūra

¹ Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 7 // Stuttgart – 1992 – S. 167–171.

² Turpat, 235. lpp.

³ Turpat, 305. lpp.

⁴ Herder J. G. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit // Sammelte Werke – Bd. 14 – 1967 – S. 87.

- ⁵ Schiller F. Deutsche Grösse // Nachlass. Auslässe. – Bd. 2/1 – 1983 – S. 431.
- ⁶ Kant I. Anthropologie in pragmatischer Hinsicht. 2. Teil, E. // Akademische Ausgabe (AA) – Bd. 7 – Berlin – 1968. – S. 311, 312 f., 313, 318, 321 f.
- ⁷ Kant I. Nachlass zur Anthropologie // AA – Bd. 15 – Berlin – 1969 – S. 590 f.
- ⁸ Siejes E. J. Politische Schriften. 1788–1790 // Darmstadt – Neuwied – 1975 – S. 122 ff.
- ⁹ Fichte J. G. Reden an die Deutsche Nation // Hamburg – 1978 – S. 138, 139.
- ¹⁰ Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. 5. Auflage // Tübingen – 1972 – S. 237.
- ¹¹ Sk. Valdemārs K. Raksti, 2. sēj. // Rīga – 1937 – 353.–354. lpp.
- ¹² Turpat, 402. lpp.
- ¹³ “Austrums” – 1885 – Nr. 5. – 276. lpp.
- ¹⁴ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas // 1921. III – 1312. lpp.
- ¹⁵ Andersons E. Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. II // Stokholma – 1984 – 531. lpp.
- ¹⁶ Linz J. Staatsbildung, Nationbildung und Demokratie // Transit – 1994 – Nr. 7 – S. 51, 52.
- ¹⁷ Anderson B. Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines erfolgreichen Konzepts // Frankfurt a. M. / New York – 1988. – S. 15.
- ¹⁸ Turpat, 53. lpp.
- ¹⁹ S. Praxis International // 1992 – Nr. 1 – p. 2.
- ²⁰ Sk. Sutor B. Nationalbewusstsein und universale politische Ethik // “Aus Politik und Zeitgeschichte”. B. zur “Das Parlament” – 1995 – Nr. 10 – S. 5–7.
- ²¹ Alter P. Nationalismus // Frankfurt a. M. – 1985 – S. 20, 21.
- ²² “Süddeutsche Zeitung” – 1994, 28. Dezember.
- ²³ Nation mit offenen Fenstern // “Der Spiegel” – 1994 – Nr. 24 – S. 25.
- ²⁴ Heckmann F. Ethnische Minderheiten, Volk und Nation. Soziologie inter – ethnischen Beziehungen // Stuttgart – 1992 – S. 214–219.
- ²⁵ Krievija tuvākajos desmit gados jūs neokupēs. (Zbigņeva Bžezinska saruna ar komentētāju Aivaru Ozoliņu) // “Diena” – 1994. g. 7. decembrī.

Summary

POLITICAL NATION: HISTORY OF THE IDEA AND THE PRESENT CONCEPT

Leo Dribins

The concept of nation has undergone various changes in the course of history. The idea of modern political nation was born during the French Revolution. Emanuel Joseph Sieyes was the first to define it as a patriotic totality of citizens. This idea was caught upon by Napoleon and the subsequent state powers in France considered as French all those citizens who spoke the French language and were involved in the national life.

The idea of the state nation or of state people was born in Germany in the 18th century. At first it was brilliantly expounded by Johan Gotlieb Fichte in his "Speech to the German Nation" (1808). According to this conception nation is an ethnos which is connected with the State, ready to defend the State; it unites all the Christian citizens. Later, especially during the 1848 German Revolution a concept appeared about the German democratic political nation; however, this concept did not gain ground because the Prussian military nationalistic policy entrenched the imperialistic chauvinistic model of State nation. The difference between this model and the French concept of the nation is very great.

The first ones to take interest in the concept of political nation in Latvia were the Young Latvians – first and foremost Krišjānis Valdemārs, who praised the French and criticized the German model. In 1885 Kārlis Kundziņš introduced Latvians to the model of an ethnically variagated and politically unified people.

The idea of the Latvian nation as that of the people of the Latvian state was born alongside with the establishment of independent Republic of Latvia in November, 1918. The most prominent exponents of this view were Latvian politicians Miķelis Valters,

* The article is based mainly on German language sources.

Andrejs Frīdenbergs, poet Rainis, Baltic German politician Paul Schiemann, etc. The Constitution of Latvia adopted in 1922 declared that the fullness of power in Latvia belongs to the people of Latvia, i.e. to the whole body of citizens. However, the idea about the ethnic nation lingered on strongly in the minds of Latvians and this factor influenced the national policy.

After the restoration of independent statehood in the 1990-s the necessity to build up a Latvian political nation became extremely topical. The interests of internal stability demand the welding together of Latvians and the historical minorities into a national totality of citizens. This is consonant with the movement of Latvia towards the European Union where the member states have historically developed according to the political or state nation model.

Scholars of the Western democracies have further developed the theory of nations (Benedickt Anderson, Jürgen Habermas, Peter Alter, etc.). The concept is gaining ground of a politically united and patriotic society which is faithful to the ideals of democracy and tolerant and pluralistic in ethnic and cultural matters. It does not hinder the development and identity preservation of ethnic and cultural bodies. The notion of the totality of a political nation will play an increasingly prominent part in matters concerning the whole nation.

Artis Pabriks, Dr. polit.,
Vidzemes Augstskola,
Latvija

KOMUNITĀRISMA UN INDIVIDUĀLISMA VĒRTĪBU IETEKME UZ POLITISKĀS NĀCIJAS VEIDOŠANOS LATVIJĀ

Šā raksta mērķis ir izvērtēt politiskās nācijas veidošanās iespējas mūsdienu Latvijā. Šajā darbā ar jēdzienu "politiskā nācija" es saprotu teritoriāli vienotu cilvēku kopumu, kura locekļiem ir vienādas tiesības un pienākumi visās dzīves sfērās un kopīga sabiedriskā kultūra. Parasti politiskā nācija veidojas, attiecīgas valsts pamattautai kulturāli, politiski un ekonomiski integrējot valsts teritorijā dzīvojošās minoritātes (*sk. shēmu nr. 1 pielikumā*). Politiskā nācija nozīmē pacelšanos pāri etniskās un kolektīvās piederības kritērijiem, tajā pašā laikā neatsakoties no savas etnokulturālās identitātes.

Par mana raksta pamatargumentu kalpo uzskats, ka politiskās nācijas izveidošana mūsu valstī ir Latvijas izdzīvošanas jautājums, kas daudzējādā ziņā noteiks to, vai Latvija ieies nākamajā gadsimtā kā demokrātiska un brīva valsts vai kā etnokrātisks un sabiedriskā ziņā sašķelts valstisks veidojums. Latvija kā neatkarīga un demokrātiska valsts var izdzīvot tikai tad, ja tā veiksmīgi apvieno savus iedzīvotājus politiskā nācijā, kurai par pamatu kalpo tādas vērtības kā personiskā brīvība, individuālisms, tiesiskums, kā arī citas liberālā demokrātisma idejas.

Pašreizējā laika posmā mūsdienu pasaule atrodas divu, savā ziņā pretrunīgu ideju krustceļos. No vienas puses, pieaug kolektīvo, sevišķi nacionālo, vērtību apzināšanas nozīme, no otras puses, pieaug prasības pēc individuālajām brīvībām. Dažādu etnisko grupu un nāciju tieksme kontrolēt savu kolektīvo dzīvi, kā arī noteikt tās turpmākās attīstības perspektīvas tolerances un tiesiskuma trūkuma dēļ bieži noved pie

sabiedriskās spriedzes vai bruņotiem konfliktiem. Tā vēl ļoti spilgtā atmiņā ir etniskais karš bijušajā Dienvidslāvijā. Pēc asiņaina kara nav atguvusies Čečenija, teroristu aktivitātes apdraud mierīgo iedzīvotāju dzīvības Ziemeļīrijā un Basku provincē Spānijā. Gandrīz visās Eiropas valstīs norisinās diskusijas par minoritāšu un sevišķi imigrantu stāvokli un tiesībām. Francijā, kā arī citās Rietumeiropas valstīs pieaug valsts institūciju vēlme arvien stingrāk kontrolēt imigrantu un citu iebraucēju uzturēšanās laiku valstī, kas arvien biežāk izraisa satraukumu no cilvēktiesību aizstāvju rindām. No otras puses, daudzos reģionos tiek piedzīvots neparedzēti liels demokrātijas un liberālisma ideju uzplaukums. Tā Austrumeiropā pēc Padomju Savienības sabrukuma ir izveidojušās neatkarīgas un demokrātiskas valstis, sabrucis apartheida režīms Dienvidāfrikā. Redzama izteikta vēlme aizsūtīt nebūtībā bijušo režīmu kritērijus, kas noliedza, ierobežoja un apspieda personas brīvību un tiesības. Tādējādi var apgalvot, ka, no vienas puses, ir acīmredzama vēlme uzsvērt kolektīvās tiesības un brīvības, no otras puses, sabiedrībā pieaug prasības pēc individuālajām brīvībām un tiesībām.

Latvijas sabiedrībā mēs varam novērot abas augšminētās tendences. Pirmā idejiskā novirziena piekritēji apgalvo, ka cenšas nostiprināt un atdot latviešu tautai tās vērtības un kolektīvās tiesības, kas daudzus gadus tika ignorētas, Latvijai esot Padomju Savienības pakļautībā. Tajā pašā laikā otrais politiski filozofiskais pasaules uzskats atgādina par individuālajām vērtībām un tiesībām, kuras nedrīkst tikt ignorētas – neatkarīgi no tā, kādas ir sabiedrības kolektīvās vēlmes un mērķi. Līdz ar to vairāk nekā jebkad aktuāls ir kļuvis jautājums, vai ir iespējams mūsdienīgā nacionālā valstī apvienot etniskās un kolektīvās vērtības ar demokrātijas un individuālisma vērtībām, kas ir politiskas nācijas pamatā. Lai izvērtētu Latvijas iespējas apvienot iepriekš minētās vērtības, es piedāvāju šā raksta pirmajā nodaļā ieskatīties politiskās filozofijas diskusijā par komunitārisma un individuālisma vērtību rašanos un savstarpējām attiecībām. Otrajā nodaļā es vēlētos nedaudz ielūkoties Latvijas valsts un tautas vēsturiskajā attīstībā no šo vērtību perspektīvas viedokļa. Trešo nodaļu es veltīšu mūsdienu situācijas izvērtējumam.

1. Komunitārisma un individuālisma vērtības sabiedrībā

1. 1. Komunitārisms

Termins komunitārisms ir cēlies no vārda *community* (sabiedrība), un tādēļ komunitārisma galvenais uzdevums politikā ir izcelt sabiedrisko vērtību nozīmi, kuras saskaņā ar šo jēdzienu stāv pāri atsevišķa indivīda interesēm. Sabiedrības un tās vērtību izveidošana nav nekas jauns politiskajā domāšanā. Komunitārisma saknes ir meklējamas sengrieķu filozofa Aristoteļa darbos, no kuriem visspilgtāk atmiņā ir iespaidies teiciens, ka cilvēks ir sabiedriska dzīvnieks. Sabiedriskās vērtības faktiski tika izceltas visos senajos filozofiski politiskajos traktātos, un starp galvenajiem šo vērtību iztirzātājiem var minēt Ciceronu, Svēto Augustīnu, Akvīnas Tomu. No jauno laiku domātājiem jāpiemin Ruso (*Rousseau*) Francijā un Hēgelis (*Hegel*) Vācijā. Mūsdienās galvenie komunitārisma ideju atbalstītāji ir Aliders Makintairs (*Alasdair Macintyre*), Čārlzs Teilors (*Charles Taylor*), Maikls Valcers (*Michael Walzer*).

Par spīti tam, ka vēstures gaitā zinātnieku izpratne par to, kas ir sabiedrība un kādas ir tās vērtības, bieži ir mainījusies, gribētu piedāvāt nelielu komunitāristu ideju apkopojumu. Viens no mūsdienu komunitārisma pīlāriem – Teilors – interpretē sabiedrību kā katra cilvēka dzīves nepieciešamību, kas veidojas no kopīgas kultūras un kopīgas valodas. Saskaņā ar šo uzskatu etniskā sabiedrība (nācija) ir tā cilvēku kopa, kurā indivīda personiskā neatkarība vislabāk var tikt īstenota. Piederība savai sabiedrībai (valstij) ļauj personai vispilnīgāk piedalīties tās pārvaldē un kopīgo labumu sadalē (Valcers).

Balstoties uz aksiomu, ka cilvēks sevi vispilnīgāk var realizēt tikai savā sabiedrībā, komunitāristi uzskata, ka sabiedriskais pienākums ietver lielāku vērtību nekā atsevišķa indivīda tiesības. Grupas intereses, kalpošana savai tautai, tēvzemei, reģionam, ģimenei vai uzņēmumam saskaņā ar komunitāristu viedokli var tikt novērtētas augstāk par kāda indivīda abstraktām prasībām pēc brīvības, jo, tikai pildot savu tiešo pienākumu, šī personība var iegūt patiesu brīvību. Citiem vārdiem runājot, palielinot savas sabiedrības dzīves līmeni, mēs rūpējamies par

sevi. Šeit kā piemērs varētu kalpot Japānas straujais ekonomiskais progress pēckara periodā. Sabiedrisko vērtību un pienākumu izcelšana bieži var novest arī pie tā, ka atsevišķi indivīdi spiesti vienā vai otrā situācijā rīkoties pirmām kārtām sabiedrības interesēs un tikai tad, kad tās apmierinātas, pievērsties savām interesēm. Šajā sakarā gribētos uzsvērt, ka komunitārisma ideju absolutizēšana var novest sabiedrību pie nedemokrātiskām pārvaldes sistēmām vai arī traucēt demokrātiskas pārvaldes izveidošanos sabiedrībā. Bijusī Padomju Savienība, islamiskie režīmi Āzijā ir tikai daži piemēri komunitārisma ideju absolutizēšanai.

Šā politiski filozofiskā virziena pārstāvjiem ir raksturīgi šādi vērtību postulāti. Pirmkārt, cilvēki ir sabiedriski dzīvnieki un, lai tie sevi spētu pilnībā realizēt, tiem ir jāpieder savai sabiedrībai. Otrkārt, atsevišķiem indivīdiem ir jāciena sava sabiedrība, kā arī citu indivīdu piederība citai sabiedrībai. Treškārt, ja indivīds savas intereses vai morāles izpratni vērtē augstāk par sabiedrības interesēm un tās morāli, sabiedrība ir tiesīga personai atgādināt, ka pienākumi ir vērtējami augstāk par viņa/viņas tiesībām.

1. 2. Individuālisms (liberālisms)

Var uzskatīt, ka 1651. gadā Tomasa Hobsa (*Thomas Hobbes*) *Leviatāns* (*Leviathan*) lika pamatus diskusijai par individuālajām vērtībām un līdz ar to mūsdienu liberālai politiskai filozofijai. Turpmāk liberālais pasaules uzskats tika izstrādāts Loka (*Locke*), Milla (*Mill*) darbos, kā arī vairāku mūsdienu politisko domātāju – Dvorkina (*Dworkin*), Berlina (*Berlin*), Ravlza (*Rawls*) u. c. pētījumos. Šajā darbā tiks izceltas šādas individuālistiskā pasaules uzskata vērtības: tolerance, personas tiesības un brīvības, kā arī procesu vērtēšanas objektivitāte (*impartiality*).

Politiskā liberālisma aizsākumi ir meklējami Eiropas reliģiskajos karos (sevišķi Francijā), kur asiņainas cīņas parādīja, ka ir neiespējami izkaut citādi domājošos un tādēļ valsts un labklājības labā ir jācenšās rast kompromisu starp cilvēkiem ar dažādiem pasaules uzskatiem. Saskaņā ar šo ideju nav iespējama valdība, kas neievēro

savas sabiedrības locekļu viedokli un intereses. Liberālajā politikas teorijā valdība bieži tiek uzskatīta par arbitru, kas regulē attiecības starp atsevišķiem indivīdiem un rada tiem maksimāli labvēlīgu vidi personiskai izaugsmei. Liberālais pasaules uzskats uzsver to, ka leģitīma valdība ir nevis tā valdība, kurai ir "kails spēks", bet gan tā valdība, kuru uztur sabiedriskais viedoklis. Šādai valdībai ir jānodrošina tās iedzīvotājiem vienādas tiesības un iespējas veidot savu dzīvi saskaņā ar to izvēlētajiem mērķiem. Ierobežojumi šo indivīdu darbībā var tikt likti tikai tad, ja to darbība traucē citiem līdzcilvēkiem īstenot viņu mērķus tādā pašā kapacitātē.

Saskaņā ar šo viedokli tādi teorētiķi kā Ralvlzs (*Rawls*) un Dvorkins (*Dworkin*) definē liberālismu kā līdztiesības (egalitāru) teoriju. Svarīgs aspekts šajā definīcijā ir tā sauktais objektivitātes princips. Tas nozīmē, ka jebkurš cilvēks vai situācija ir jāvērtē, izejot no šīs objektivitātes perspektīvas, līdzīgi kā to dara Temīda, kurai acis ir aizklātas (*behind the veil of ignorance*). Atšķirībā no komunitāristiem individuālisti uzsver tiesību pārākumu pār pienākumiem, tajā pašā laikā pieļaujot pienākumu un ierobežojumu nepieciešamību. Ideālas sabiedrības gadījumā ir maksimāli liels tiesību daudzums un minimāls pienākumu skaits, kas rodas, sabiedrības locekļiem brīvpaprātīgi vienojoties.

Šai diskusijai es gribētu uzsvērt šādus liberālisma postulātus. Pirmkārt, valsts un sabiedrība eksistē personas dēļ un nevis otrādi. Otrkārt, sabiedrībai, kas ir indivīdu kopums, ir tiesības mainīt tādu valdību, kas nerespektē indivīdu intereses un nenodrošina personām brīvas attīstības iespējas. Treškārt, valdībai jārespektē persona un jāatbalsta atsevišķu indivīdu darbība tiktāl, cik tā nav pretrunā ar citu tādu pašu indivīdu interesēm. Ceturtkārt, valdībai jāuztur objektivitāte, vērtējot indivīdu savstarpējās attiecības, tā, lai visiem būtu vienādas tiesības, neatkarīgi no to sabiedriskā stāvokļa vai piederības kādai grupai vai amatam.

Salīdzinot komunitārisma un individuālisma vērtības, ir redzams, ka komunitārisms liek uzsvāru uz sabiedriskajām vērtībām, kolektīvo morāli, pienākumiem un cieņu pret autoritāti, kamēr individuālisms izceļ personas neatkarību, līdztiesību, privāto interešu aizsardzību un tiesību pārākumu pār pienākumiem. Jāatzīst, ka neeksistē sabiedrības,

kurās šie viedokļi nemītos un netiktu kopīgi pārstāvēti. Tomēr ir svarīgi zināt, kurš no šiem vērtību kopumiem attiecīgajā sabiedrībā dominē, jo tas dod mums iespēju izsvērt politiskās nācijas rašanās un eksistences iespējas. No Eiropas vēstures ir redzams, ka politiskās nācijas vispirms izveidojās tur, kur dominēja individuālās vērtības (Anglija), kamēr etniskās nācijas veidojās tur, kur dominēja komunitārais pasaules uzskats (Vācija).

Sabiedriskās vērtības noteica politisko ideju un doktrīnu attīstību, bet tās savukārt – attiecīgās valsts etnisko un tiesisko politiku (*sk. shēmu nr. 2 pielikumā*).

Var apgalvot, ka individuālo un sabiedrisko vērtību mijiedarbība noteica to, kā radās modernās nacionālās valstis, kā arī to, ka šo vērtību eksistence turpina ietekmēt attiecīgo valstu politiku, arī etnisko politiku. Tās sabiedrības, kurās komunitārās vērtības dominē, uzstājās pret personu brīvībām, imigrāciju daudz asāk nekā tās valstis, kurās individuālās vērtības ir pārsvarā. Sabiedrībās, kurās dominē komunitārās vērtības, arī valsts kontroles līmenis pār tās pilsoņiem ir lielāks nekā liberālajās valstīs. Etniskās politikas laukā minoritāšu integrācijas līmenis šajās valstīs ir daudz zemāks, jo šo valstu sabiedrība redz imigrantus pirmām kārtām kā svešas grupas pārstāvjus un tikai pēc tam kā atsevišķas personības. Līdz ar to valstīs, kurās kolektīvās vērtības ir pārsvarā pār individuālajām, ir vieglāk runāt par demokrātijas ierobežojumiem vispārējā politikā, kā arī par etnisko nāciju eksistenci etniskajā politikā. Tajā pašā laikā liberālajās valstīs attīstās politiskās nācijas, kuras par pamatu etnisko minoritāšu un imigrantu integrācijai ņem viņu personiskās kvalitātes un vēlmi integrēties.

Lai noteiktu Latvijas politiskās nācijas iespējamību, ir nepieciešams ielūkoties latviešu tautas un Latvijas valsts vēsturiskajā attīstībā.

2. Politiskā nācija Latvijā no vēsturiskās perspektīvas viedokļa

2. 1. Etnopolitiskā attīstība līdz 1940. gadam

Latviešu tauta līdzīgi daudzām citām Austrumeiropas nācijām attīstīja savu etnisko identitāti, atrodoties apspiestā un atkarīgā stāvoklī. Lai gan latviešu tautas etniskie aizsākumi ir meklējami tālā pagātnē, par latviešu nāciju varam sākt runāt tikai, sākot ar XIX gs. otro pusi. Šajā laikā pieauga latviešu materiālā labklājība un izglītība, kas ļāva saliedēties Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un vēlāk arī Latgales iedzīvotājiem vienā tautā. Liela nozīme latviešu nācijas dzimšanā bija XIX gs. intelektuāļiem Krišjānim Valdemāram, Atim Kronvaldam, Krišjānim Baronam, Andrejam Pumpuram u.c. Ņemot vērā to, ka Latvijas teritorijā politiski un ekonomiski dominēja citu etnisko grupu (krievu, vācu) pārstāvji, latviešu tautai nācās nepārtraukti pierādīt savu eksistenci, kolektīvo identitāti un kultūras vērtību. Tikai ar izglītību un materiālo augšupeju bija iegūstams citu tautu respekts.

Atrodoties Krievijas impērijas atpalikušās un bieži vien diskriminējošās politiskās sistēmas ietvaros, tautas pārstāvjiem nācās ļoti grūti iekarot to izglītībai un ekonomiskajam stāvoklim atbilstošas politiskās pozīcijas. Līdz ar to Pirmā pasaules kara laikā izkristalizējās doma par savas valsts nepieciešamību, kura latviešu tautai spētu radīt maksimāli labvēlīgus attīstības apstākļus. Gribētos apgalvot, ka valsts izveidošanas ideja šajā gadījumā nozīmēja latviešiem līdztiesības iegūšanu citu nāciju un valstu vidū. Neatkarīga valsts kļuva par savas nacionālās un kolektīvās identitātes un vērtības apliecinājumu. Var uzskatīt, ka tieši komunitāristiskā dzīves izpratne bija valsts dibināšanas pamatā. Latviešu intelektuāļi un politiķi vēlējās radīt valsti, kurā valdītu etnisko grupu līdztiesība, taisnīgums un uzplaukums. Pārfrāzējot šo viedokli, varētu apgalvot, ka tikai brīvas tautas loceklis var būt brīvs. Ar šo principu ir izskaidrojamas arī plašās minoritātes tiesības pirmajā Latvijas Republikā, jo tālaika politiķi apzinājās nepieciešamību novērst dažādu etnisko grupu nelīdztiesību.

Tomēr gribētos apgalvot, ka tieši komunitārisma vērtības bija pamatā tam, ka Latvijas demokrātiskā valsts sagruva 1934. gadā. Pēc tam tika ierobežotas minoritāšu tiesības, un visubeidzot Padomju Savienības agresijas dēļ Latvijas valsts zaudēja savu neatkarību 1940. gadā. Politisko krīzi starpkaru Latvijā radīja kolektīvo vērtību nesavienojamība ar reālo situāciju. Latvijas valsts tika radīta, lai uzlabotu latviešu tautas stāvokli. Tajā pašā laikā kolektīvā dzīves izpratne lika Latvijas politiķiem akceptēt plašas minoritāšu tiesības. Valstij attīstoties, uz etniskiem kritērijiem balstītā sabiedrībā šīs divas perspektīvas nonāca pretrunā, jo minoritāšu tiesības traucēja latviešiem iegūt nedalītu kontroli pār savas valsts politiskajiem, ekonomiskajiem un kultūras resursiem. Etniski kolektīvo vērtību pārsvars sabiedrībā bremsēja individuālo vērtību attīstību un tādējādi arī politiskās nācijas veidošanos Latvijā. Zināmā mērā tālaika situāciju var salīdzināt ar reliģisko grupu savstarpējām attiecībām viduslaiku Eiropā, kas vispirms noveda pie reliģiskajiem kariem un valstiska mēroga slaktiņiem (Sv. Bartolomeja nakts Francijā), bet pēc tam pie tolerances un reliģijas nodalīšanas no valsts varas. Šāds risinājums ļāva daudzām Eiropas valstīm sekmīgi turpināt valsts varas stiprināšanu un politiskās nācijas veidošanu neatkarīgi no to iedzīvotāju reliģiskās (lasi: etniskās) piederības. Vienkārši runājot, viduslaikos problēma tika atrisināta, "aizmirstot" par valsts pilsoņu reliģisko piederību.

Līdzīgā situācijā vairākus gadsimtus vēlāk Latvijas valdība nespēja izveidot "anacionālu" valsti un apvienot tās iedzīvotājus ap neetniskām, tas ir, politiskām un vispārcilvēciskām, individuālistiskām vērtībām. Tālaika politiskā doma un realitātes nepieļāva šādu attīstības scenāriju. Tāpēc notika minoritāšu atsvešināšanās no valsts, jo to intereses vairs netika pārstāvētas. Notika arī daudzu latviešu atsvešināšanās no valsts varas, nacionāla režīma nodibināšana iznīcināja demokrātiju Latvijā un abstraktas nacionālās intereses nostādīja pāri daudzu indivīdu interesēm. Divdesmit neatkarības gadi izrādījās pārāk īss laika periods, lai rastos Latvijas politiskā nācija. 1940. gadā valsts sabruka bez neviena šāviena, jo liela tās iedzīvotāju daļa bija atsvešinājusies no valdības un neredzēja tajā savu interešu aizstāvi.

Dzīves paradokss bija tas, ka Latvijas valsts izveidojās, pateicoties tam, ka latviešu sabiedrībā dominēja komunitārās, sabiedriski etniskās vērtības. Tajā pašā laikā šo vērtību pārsvars pār individuālajām vērtībām sekmēja šīs pašas valsts sabrukumu 20 gadus vēlāk.

2. 2. Etnopolitika un sabiedriskās vērtības padomju periodā

Runājot par pēckara periodu, kad Latvija atradās padomju okupācijā, jāteic, ka kolektīvo vērtību pārsvars pār individuālajām vērtībām lielā mērā noteica latviešu tautas attīstības perspektīvu, kas noveda pie neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. Padomju Savienībā eksistējušās vērtības liekas svarīgas no divu perspektīvu viedokļa. Tās ir attiecības starp etniskām grupām un valsti un attiecības starp valsti un indivīdu.

Pirmkārt, Padomju Savienībā tāpat kā lielākajā daļā autoritāro un totalitāro režīmu, indivīda intereses bija pakļautas valsts un sabiedrības interesēm. Padomju Savienībā valsts vara un tās spēks slēpās represīvajā mehānismā un nevis kontrakta un piekrišanas (*contract and consent*) mehānismā. Padomju Savienības pilsoņu tiesības un pienākumi neizrietēja no indivīdu-sabiedrības un sabiedrības-valsts savstarpējas vienošanās, bet gan tika vienpusēji deklarēti no valsts puses un valsts interesēs. Laika gaitā tas noveda pie lielas daļas indivīdu atsvešināšanās no valsts un no abstraktās padomju sabiedrības.

Savukārt padomju valsts nespēja no tās teritorijā dzīvojošajām etniskajām grupām un nācijām izveidot padomju sabiedrību, kas zināmā mērā būtu padomju politiskā nācija, jo neeksistēja jau iepriekš minētās kontrakta un piekrišanas attiecības un valsts daudzējādā ziņā izrādījās nelegitīma tās iedzīvotāju acīs.

Otrkārt, bez indivīdu atsvešināšanās no valsts notika etnisko grupu, šajā gadījumā latviešu, atsvešināšanās no padomju valsts. Liela daļa jauno, uzņēmīgo cilvēku, kas dzima padomju okupācijas perioda pirmajos divdesmit gados, bieži saskārās ar problēmām veidot savu karjeru, jo to apgrūtināja viņu etniskā piederība. Bija ļoti grūti saglabāt savu nacionālo identitāti, esot Padomju Savienības augstākajos varas ešelonos, jo pastāvēja lingvistiskā, kulturālā, kā arī ekonomiskā

minoritāšu diskriminācija. Principā karjeras kāpnēs bija saistītas ar atšķelšanos no savas nacionālās identitātes, jo valsts kultūra Padomju Savienībā bija krieviska un neiekļāva sevī latviskās identitātes elementus. Padomju Savienība savos pamatos bija krieviska valsts, un tās ideoloģiskais dogmatisms neļāva tai veidot politisko nāciju, balstoties uz vispārcilvēciskajām tiesiskuma un individuālisma vērtībām.

Saskaņā ar Leitina un Brasa teoriju šāda situācija multietniskās un bieži nedemokrātiskās valstīs noved pie atsevišķu sabiedrības daļu atsvešināšanās no valsts un vēlmes iegūt autonomiju vai neatkarību, lai efektīgāk sekmētu savas grupas locekļu socioekonomisku attīstību.

Var apgalvot, ka saskaņā ar šādu scenāriju politiskā situācija attīstījās arī Padomju Savienībā, kura tā arī sagruva 1991. gadā.

3. Latvijas valsts atjaunošana un politiskās nācijas perspektīvas pašreizējā situācijā

Šajā nodaļā nedaudz pakavēšos pie tām vērtībām, kas noteica Latvijas valsts atjaunošanu. Ņemot vērā, ka Padomju Savienībā netika respektētas etnisko grupu, kā arī indivīdu tiesības, ideja par atjaunotu Latvijas valsti sevī ietvēra domu radīt politisko sistēmu, kur abas šīs prasības tiktu respektētas.

Astoņdesmito gadu neatkarības kustībai bija trīs vadmotīvi. Pirmais – atjaunot Latvijas nacionālo valsti. Otrais – garantēt latviešu tautas nacionāli kolektīvās tiesības. Trešais – garantēt individuālās brīvības un tiesības. Saskaņā ar šiem mērķiem ir iespējams definēt politisko sistēmu, kas apmierinātu visas minētās prasības. Tai vajadzētu būt nacionālai, demokrātiskai un liberālai valstij, kurā komunitārisma un individuālisma vērtības būtu maksimāli sabalansētas un veicinātu vienotas Latvijas sabiedrības veidošanos. Ja mēs aplūkojam pašreizējo situāciju, es gribētu apgalvot, ka Latvijas valsts atrodas samērā tālu no šā ideāla.

3. 1. Nacionāla valsts

Grūti nosaukt Latviju par nacionālu valsti neatkarīgi no tā, vai vārdā "nacionāla valsts" kāds uzsver politisko vai etnisko aspektu.

Ja mēs runājam par etnisko pusi, tad ir redzams, ka etniskie latvieši Latvijā ir aptuveni 55%. Nelielām procentuālām izmaiņām šajā gadījumā nav nozīmes. Tas nozīmē, ka etniskie latvieši ir absolūtā, kā arī etniskā majoritāte, tomēr minoritātes joprojām veido lielu daļu no Latvijas pašreizējiem iedzīvotājiem (~45%). Neatkarīgi no tā, vai daļa padomju laika imigrantu emigrēs vai paliks Latvijā, to skaits joprojām būs pietiekami liels, lai Latviju nevarētu dēvēt par nacionālu valsti tās etniskajā aspektā.

Ja aplūkojam Latviju kā nacionālu valsti politiskā aspektā, arī tad faktiski nevaram runāt par Latviju kā nacionālu valsti. Politiskas nācijas galvenie pamatelementi ir vienota sabiedriskā kultūra un vienotas tiesības un pienākumi visiem sabiedrības locekļiem. Latvijā līdz šim neeksistē kopīga sabiedriskā kultūra; ja neskaita visu tās iedzīvotāju kopīgo padomisko mantojumu, nemanāma ir arī valsts politika šādas kultūras veidošanā. Latvijas iedzīvotāji nav vienoti arī savās politiskajās tiesībās un pienākumos, jo aptuveni trešdaļa iedzīvotāju nav tiesīgi piedalīties valsts pārvaldē. Tas nenoliedzami samazina Latvijas kā demokrātiskas valsts autoritāti starptautiskajā arēnā, bet daudz bīstamāks faktors ir tas, ka šī iedzīvotāju daļa var atsvešināties no valsts, kurā tā dzīvo. No šo cilvēku viedokļa skatoties, Latvijas valstij trūkst leģitimitātes. Šajā sakarā jābilst, ka, ja valsts politika ir vērsta uz to, lai ilgstoši liegtu pilsoņu tiesības lielai tās iedzīvotāju daļai, tad valsts sekmē iedzīvotāju fragmentāciju gan tiesiskā, gan tradīciju ziņā un tādējādi grauj savu eksistenci. Gribu apgalvot, ka Latvijas pašreizējais Pilsonības likums, kā arī izglītības sistēmas prakse pēckara imigrantiem integrācijas tiesības liedz. Kā vienu no galvenajiem faktoriem es gribētu minēt nedabisko iebrucēju sadalījumu vecuma grupās naturalizācijas veikšanai, kas bieži nedod iespēju potenciālajiem pilsoņiem iziet naturalizācijas pārbaudi tikai tāpēc, ka viņi neietilpst attiecīgajā vecuma grupā. Kavējošs faktors

ir arī tas, ka Naturalizācijas pārvalde finansiālu līdzekļu trūkuma dēļ nevar veikt savu darbu atbilstoši valsts vajadzībām.

Ierobežota ir arī Latvijas etnisko minoritāšu iespēja integrēties latviešu kultūrā. Joprojām latviešu valodas skolās nelabprāt uzņem minoritāšu bērnus, jo tas bieži sagādā grūtības mācību procesā. Skolotāji nav sagatavoti apmācīt nelatviešu bērnus latviski un sekmēt to integrāciju latviešu kultūrā.

3. 2. Demokrātija un liberālisms

Ja mēs skatāmies no demokrātiskās un liberālās perspektīvas viedokļa, tad parasti ar liberāldemokrātisku sabiedrību mēs, pirmkārt, saprotam sabiedrību, kur visiem tās locekļiem ir dotas vienādas tiesības piedalīties pārvaldē, kā arī vienādas tiesības rīkoties ar kopējiem resursiem. Otrkārt, ar šo terminu mēs saprotam sabiedrību, kur valsts eksistē cilvēku labad, un tas, cik daudz valsts rīkojas savu pilsoņu labā, nosaka, cik demokrātiska un leģitīma tā ir. Ņemot vērā Latvijas Pilsonības likuma ierobežojošo raksturu, apdraudēta ir arī Latvijas demokrātiskā perspektīva, kas ir ciešā saiknē ar Latvijas valstisko neatkarību.

Pat tāds komunitārisma aizstāvis kā zinātnieks Valcers (*Walzer*) uzsver, ka tad, ja valsts uzskata, ka tā nespēj visiem saviem iedzīvotājiem sniegt vienādas tiesības, šai valstij ir jāsašķeļas, jo vienā valstī nevar pastāvēt divas radikāli atšķirīgas kopienas. Katrai valstij, lai tā spētu pastāvēt, ir jābūt vienotam iedzīvotāju sastāvam, un imigrantiem, kas apmetušies uz pastāvīgu dzīvi, ir jādod iespējas kļūt par šīs valsts pilsoņiem (*Walzer, 1992; 83*). Nesenie Baltijas Datu nama pētījumi rāda, ka liela Latvijas iedzīvotāju daļa ir atsvešinājusies no valsts un neuzticas tās institūcijām (*sk. tabulu nr. 1 un nr. 2*).

**Latvijas iedzīvotāju uzskati par to,
vai viņi spēs mainīt sabiedrībā nepopulāru lēmumu (%)**

	Latvieši	Krievi
Noteikti	3	4
Droši vien	16	11
Droši vien, ka ne	19	18
Nav iespēju	49	52
Grūti pateikt	13	15

Iedzīvotāju uzskati par eksistējošo politisko režīmu (%)

	Latvieši	Krievi
Padomju sistēma negatīva, eksistējošā – pozitīva	29	17
Abas sliktas	36	31
Padomju sistēma pozitīva, eksistējošā – negatīva	18	28
Grūti pateikt	17	24

Šīs tabulas parāda, ka faktiski Latvijas valsts eksistē, neņemot vērā un nepārstāvot tās iedzīvotāju intereses. Līdz ar to mēs varam jautāt, cik legītīma un demokrātiska ir eksistējošā Latvijas valsts, ja mazāk nekā trešdaļa tās iedzīvotāju ir apmierināti ar pastāvošo politisko sistēmu, bet mazāk nekā 1/5 daļa uzskata, kā tā var kaut ko izmainīt sevis labad.

Ņemot vērā iepriekš sniegtos argumentus, var apgalvot, ka pēc neatkarības atjaunošanas nav pilnībā īstenots neviens no atmodas laikā deklarētajiem mērķiem. Nav izveidota nacionāla valsts, nav īstenota dzīvē demokrātija un tautas pārstāvniecība, un indivīda tiesības nav nodrošinātas. Politiskā nācija eksistē tikai tās rudimentārā formā.

Principā situācija ne ar ko neatšķiras no tās situācijas, kas eksistēja pirmskara Latvijā trīsdesmitajos gados, kā arī Latvijai esot Padomju Savienības sastāvā. Visos trīs gadījumos neeksistē politiskā nācija, valsts iedzīvotāji ir radikāli fragmentējušies un atsvešinājušies no valsts varas. Faktiski neeksistē arī politiskā stratēģija, kā iziet no krīzes, jo tas prasītu uzsākt radikālas reformas gan sabiedrībā, gan valsts institūcijās.

Kā vienu no galvenajiem iemesliem tam, ka Latvijā joprojām neeksistē politiskā nācija, kas apvieno visus Latvijas iedzīvotājus, gribētu minēt komunitārisma un autoritārisma ideju pārsvaru sabiedrībā pār individuālajām vērtībām. Šīs vērtības nosaka politisko ideju un doktrīnu saturu, bet tās savukārt atstāj savu iespaidu uz politiku. Varētu minēt tikai dažas politiskās konsekvences, kas pastāv šo ideju dominances dēļ. Joprojām eksistē etniskās piederības aile Latvijas pilsoņu pasēs, etniskā piederība tiek prasīta vairākumā valsts oficiālo dokumentu, nav atcelts pieraksts, kas padomju laikā bija viens no galvenajiem autoritārās valsts kontroles mehānismiem pār saviem pilsoņiem. Bieži vien sabiedriski politiskās diskusijās tiek runāts par kolektīvo atbildību, vainu utt.

Varētu izdalīt šādus iemeslus komunitāristisko vērtību pārsvaram pār individuālajām vērtībām mūsdienu Latvijas sabiedrībā.

Pirmkārt, jau kopš latviešu nācijas pirmsākumiem, pateicoties vācu intelektuāļu ietekmei (Herders, Fihte, Merķelis), attīstījās uzskats, ka nācija ir etnokulturāls un nevis tiesisks veidojums.

Otrkārt, gadsimtus ilga latviešu tautas apspiestības stāvoklis to vēl vairāk iekšēji konsolidēja un atsvešināja no citām etniskajām grupām un valsts.

Treškārt, Krievijas un Padomju Savienības autoritatīvās pārvaldes sistēmas neļāva attīstīties personībai un indivīdam, bet ļāva iesakņoties uzskatam, ka valsts ir kaut kas ārpus sabiedrības eksistējošs, par ko sabiedrībai nav daļas un kurai prasīt atbildību nozīmē pārkāpt likumu.

Ceturtkārt, atjaunotā Latvijas Republika ir pārņēmusi mantojumā varenu birokrātisko mašīnu, kas joprojām strādā saskaņā ar vecajām autoritārisma tradīcijām un pēc principa: iedzīvotāji eksistē valsts labad un nevis otrādi. Latvijas tauta un pārvaldes aparāts joprojām

nav sapratis to, ko Loka (*Locke*) laikabiedrs Halifaks (*Halifax*) darīja zināmu 17. gs. angļu tautai. Proti, ja tauta zaudē karali, tā joprojām ir tauta, bet, ja karalis zaudē tautu, viņš vairs nav karalis.

Politiskās nācijas attīstīšana un izveide ir aktuālākais politiskais uzdevums mūsdienu Latvijā. Lai tas tiktu paveikts, jāneitralizē vai jāpārveido atbilstoši mūsdienu apstākļiem minētajos četros punktos izklāstītie sabiedriskie uzskati un jāsekmē sabiedrības liberalizācija. Faktiski tas nozīmē mainīt sabiedrības izpratni, kas nav paveicams īsā laika periodā. Tomēr politiskās nācijas labad ir iespējams kaut ko darīt nekavējoties, sevišķi jau etniskās politikas laukā. Etniskajā politikā ir jāsekmē minoritāšu kulturālā, kā arī politiskā integrācija. Tas nozīmē minoritāšu bērņus iespējami vairāk iesaistīt skolās ar latviešu mācību valodu, sagatavot skolotājus efektīvi strādāt klasēs, kur daļai skolēnu dzimtā valoda nav latviešu. Beidzot šādu skolu, tikai retais minoritātes bērņs nebūs integrējies latviskā vidē. Līdz ar to nākamajās paaudzēs veidosies vienota kultūra un tradīcijas, kas ir viens no politiskās nācijas pamatelementiem. Lai veicinātu politisko integrāciju, ir jāsekmē, nevis jābremzē naturalizācijas process. Tas nozīmē, ka jebkuram patstāvīgam iedzīvotājam ir jāatgādina, ka viņš/ viņa ir spējīgs saņemt pilsonību un valsts nevēlas šo personu atstumt. Jāatceļ nepilsoņu iedalījums vecuma grupās pakāpeniskai naturalizācijas veikšanai, bet naturalizācijas process jāīsteno, balstoties uz katra potenciālā pilsoņa personiskajām īpašībām (piem., latviešu valodas prasmi).

Par ilgtermiņa politikas mērķi varētu nosaukt liberālā un demokrātiskā pasaules uzskata audzināšanu Latvijas sabiedrībā, kur par pamatu ņemta nevis konkrētā cilvēka piederība kādai reliģiskai, etniskai vai sociālai grupai, bet gan šā cilvēka personiskās kvalitātes.

Jāsekmē visas sabiedrības, kā arī valsts institūciju liberalizācija un demokratizācija. Tas ir panākams ar valsts kontroles samazināšanu pār tās iedzīvotājiem un iedzīvotāju kontroles palielināšanu pār valsts institūcijām.

Politiskā nācija Latvijā eksistēs tad, kad būs izkoptas pietiekami daudzas tradīcijas, kuras spēs vienot visus Latvijas iedzīvotājus. Šo tradīciju bāze ir atsevišķais "mazais cilvēks" un viņa tiesības un

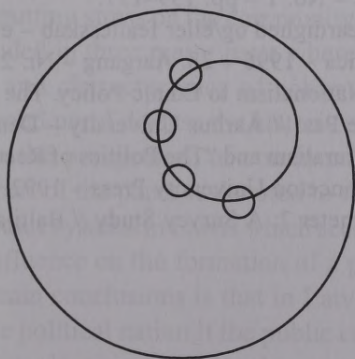
brīvības. Politiskā nācija Latvijā eksistēs tad, kad valsts ierēdņi un “sabiedriskā doma” nebrīnīsies, kāpēc Latvijas pilsoņi nav šīs valsts patrioti, bet gan jautās, ar ko mēs esam atvieglājuši mūsu iedzīvotāju dzīvi. Politiskā nācija Latvijā eksistēs tad, kad Latvijas iedzīvotāju intereses būs kļuvušas par valsts interesēm.

Gribētos apgalvot, ka politiskās nācijas tapšanu traucē gadu gaitā veidojies uzskats, ka valstiskās, sabiedriskās, tostarp arī etniskās intereses ir stādāmas pāri individuālajām interesēm. Ja Latvijā izdosies mainīt šos vērtību kritērijus par labu liberāli demokrātiskajam pasaules uzskatam, mēs varēsīm patiesi runāt par nacionālu, demokrātisku un brīvu Latvijas valsti, kas spēj, grib un var aizstāvēt gan atsevišķu indivīdu, gan latviešu tautas intereses. Ja šos kritērijus neizdosies mainīt, nākamai paaudzei nāksies domāt par to, kā atjaunot Latvijas otro republiku.

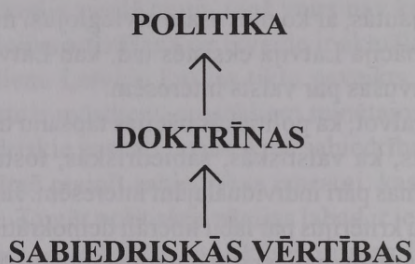
Pielikums

Shēma nr. 1.

Politiska nācija

Paskaidrojums: lielais aplis – politiska nācija;
vidējais aplis – pamattauta;
mazie apli – integrētās minoritātes.

Literatūra

- Aviner, S.; de-Shalit, A.* Communitarianism and Individualism // Oxford University Press – New York – 1992.
- Brass P. R.* Ethnic Groups and the State, in P.R. Brass (ed.), Ethnic Groups and the State // London and Sydney: Croom Helm – 1985.
- Laitin D. D.* The National Uprisings in the Soviet Union // World Politics – 1992 – Vol. 44 – No. 1 – pp. 139–177.
- Poulsen J. J.* Retfeardighed og/eller feallesskab – et grundrids af politisk filosofi // Politica – 1996 – 28. Aargang – Nr. 2.
- Pabriks A.* From Nationalism to Ethnic Policy. The Latvian Nation in the Present and the Past // Aarhus University – Denmark – 1996.
- Taylor C.* Multiculturalism and “The Politics of Recognition” // Princeton, New Jersey: Princeton University Press – 1992.
- New Baltics Barometer 2: A Survey Study // Baltijas Datu Nams – 1996.

Summary

INFLUENCE OF THE COMMUNITARIAN VALUES AND INDIVIDUALISM ON THE DEVELOPMENT OF THE POLITICAL NATION IN LATVIA

Artis Pabriks

The main goal of this paper is to discuss the possibility of emergence of the political nation in Latvia. The paper starts with definitions where with the term "political nation" I understand a territorially united body of people who possess equal rights and duties in all spheres of life and who share a common social culture. With political nation I understand ethnic nation and its members' ability to overcome their ethnic interests in favour of common interests at the same time not abandoning or in any other way giving up their ethnic identity.

The main argument of the paper is that Latvia's society as well as many other societies in the contemporary world are standing on the crossroads where they have to choose between two basic values namely individualism or collectivism. My belief is that there exists a way where these values can be merged without abandoning either of them. However, in the Latvian case the public culture frequently favours exclusion of individualism while putting stress on the community.

The paper is divided in three major parts where in the first part I discuss the origins and characteristics of communitarianism and liberalism. In the second part I discuss the historic experiences of the Latvian nation from the perspective of communitarian/individual dilemma. The third part of the paper is devoted to the possible future developments of the value systems in Latvia which according to my point of view has direct influence on the formation of a political nation in Latvia. One of the main conclusions is that in Latvia there will be a chance to develop the political nation if the public culture will loosen some of its collective identities and develop more respect for the individual values of each member of the society.

Irena Sutiniene, Ph. D.,
Department of Social Changes,
Lithuanian Institute of
Philosophy and Sociology,
Lithuania

HISTORICAL CONSCIOUSNESS OF THE ETHNIC GROUPS IN LITHUANIA AND THEIR INTEGRATION

An important condition for the integration of society is the collective self-consciousness of its members, which constitutes the basis for their collective identity and creates a sense of solidarity. Collective self-consciousness has always had notional referents – criteria, according to which members of the group determine their membership (Grosby, 1995, p. 90). In sociological theories these referents are defined as “symbolic configurations” (Kavolis, 1991) or symbolic centres of groups (Grosby, 1995), a system of values and symbols of the group (T. Parsons, S. N. Eisenstadt etc.). The historical consciousness of a group is a part of such a “symbolic configuration” and is particularly important for the identity of national and ethnic groups. A. D. Smith defines the role of historical consciousness in the ideology of nationalism as an especially important one: “It was only the past that could define “us”, the collectivity, which was the bearer of future” (Smith, 1994, p. 13). According to B. Anderson, it is the historical narrative of the nation that creates a framework for a nation in homogeneous, empty time (B. Anderson, 1991, p. 204).

Historical consciousness is “an understanding of the present and hopes for the future, expressed through interpretation of the past” (Ruesen, 1988, p. 12). From this definition it is clear, that historical consciousness is a social representation and is connected with the present values and aims of a particular group or land society. It is the problems of the relations of the interpretation of the past with the

present that traditionally constitute the subject matter for investigation in this sphere. The issues investigated here – the connections of the historical consciousness of ethnic groups with their integration in a civic nation – are placed in this traditional sphere.

To reach the aim of the present survey it is important to distinguish between the two aspects of historical memory according to B. Schwartz. In his view, our memory can recall events of the past in the form of a sequence (“chronicle memory”), but not all of the events are estimated uniformly: some of them are “inverted with extraordinary significance and assigned a qualitatively distinct place in our conception of the past” (Schwartz, 1982, p. 377). These elements are those which are significant for the group and express its values – they are a part of the symbolic configuration which unites the group.

One of the ways of conveying significance of the past in the present, which is important for collective identity, is sacralization of the past. According to E. Shils, “connectedness with the past always has a certain amount of sacrality” (Shils, 1995, p.81). Sacrality is that peculiarity of collective memory and other interpretations of the past, which stipulates the formation of group solidarity and collective identity: “Communities exist because they bring their members together in a common experience of the sacred (Shils, 1995, p.81).

These preconditions were taken into account while choosing the subject and methods of analysis. Two components of historical consciousness were analyzed – collective memory and interpretations of the sacralized past (mentioned, celebrated, etc.). In collective memory, here being understood according to M. Halbwachs, more spontaneous and less articulate choices of events in the collective past are expressed. A layer of sacralized past is composed of those elements and interpretations of the past which are deliberately connected to the values and aims of the group and are regarded as significant (celebrated, referred to, etc.). The analysis is mostly based on representative investigation (questionnaires, standardized interview) of Lithuanian boundary population, conducted in 1994, and the data of the investigations of Lithuanian adult population in 1991 and 1992.

In the restored State of Lithuania a civic nation is formed (it is united by common territory, economics, citizenship, educational system (Smith, 1988, p. 10–11). But the civic concept of a modern nation, according to A. D. Smith, “often lacks or omits the solidarity and homogeneity implied in the ethnic concept; the modern nation, to become truly a “nation”, requires the unifying myths, symbols and memories of the pre-modern ethnic” (Smith, 1988, p. 11). So, accomplices of historical consciousness of various national groups in Lithuania is an index which we need for homogeneity and solidarity. But formation of cultural and memorial symbols which consolidate a civic nation in most cases is problematic and differs from one country to another. There are many questions to be asked in relation to analysis of this sphere: how is the historical consciousness of civic nations which is composed of several ethnic groups formed? How is the historical consciousness of a civic nation formed which is statistically dominated by one group? Is this common historical memory formed as a combination of interpretations of histories of various nations, “a hybrid”, or do national minorities accept the “historical narrative of the majority”? If this is the case, how does it change, when it becomes historical memory of a civic nation? Do the narratives of the minorities destroy the narrative of the dominating nation? Only part of these issues are touched upon in this analysis: the aim of which is to determine and describe the “integrating” and “differential” elements of the historical consciousness of various national groups in Lithuania, and also more distinctive tendencies of formation of the historical consciousness of a civic nation.

Peculiarities of the Historical Identity of Lithuanian ethnic Groups

In the present stage of the restoration of the State of Lithuania, the historical identity of the ethnic groups and its relation with the past is different. The nationalism of Lithuanians, after political independence and international recognition were achieved, entered the second stage of the “bureaucratic cycle”, referred to as the “creation

of the nation" (acc. to A. D. Smith) the main point of which is the "creation of a strong central authority which has enough power and competence to satisfy the social and cultural needs of all the population" (Smith, 1994, p. 229). The phenomenon of "romantic nationalism" is on the decrease and that of "state nationalism" on the increase in this stage; in the latter, elements adding up to the nation's ethnical peculiarity, including its historical consciousness – are not so significant and are used for targets of bureaucratization. But, as A. D. Smith points out, when mobilizing and directing, the role of the past of the nation decreases, its role in the definition of identity still remains important (Smith, 1988, p. 16).

TABLE I

Interest of the past among border population
(in percentages)

Are you interested in the past, history?	Nationality				
	Lithuanians	Russians	Poles	Byelo-russians	Others
Yes	50	43	32	36	42
A little	40	36	45	44	49
No	10	21	23	20	10

The national groups of the border regions differ not only in their attitudes to their ethnic motherland or to Lithuania's history, but also in their attitude to the past in general. According to the answers in the questionnaires the past is seen to signify more to the Lithuanians and to the smaller national minorities, such as the Ukrainians, the Germans, the Jews, etc. It is of less importance to the representatives of other nationalities.

The Lithuanians attach greater importance to the long periods of political oppression and the curbing of their national identity experienced not so long ago under the Soviet rule and also in the 19th century, the time of the Lithuanians becoming aware of themselves as a nation. The consciousness of the nation's past, especially of the times of its ancient heroes is awakened in times when a national community

is subjected to oppression and reprisals, when their national identity is threatened, when they are coerced into separation or sent into exile (Smith, 1988, p. 14). Ever since the Lithuanians became aware of their national identity and in periods of national revival under occupation experienced by Lithuanian Poles, when they became a typical "ethnic" nation, history has been significant and continues to be so.

The significance of the past plays a different role in the sense of the national identity of the Lithuanian Poles. The national identity of most of them was formed by *vertical* assimilation, namely the culture of the Polish manor houses and towns took roots in single peasant settlements, which never came into direct contact with the ethnic culture, nor were they part of Poland's territory. Following World War II, the so-called Polish urban culture and that of estate manor houses has virtually disappeared and only separate elements of Polish culture have been assimilated by the peasant communities, namely the language and Catholicism, which distinguished them from Russians, Byelorussians, etc. They hardly know anything of the culture and the history of those Poles who used to live in Poland, nor have they much idea of the ideology of contemporary Polish nationalism. Their poor sense of identity, lacking a solid basis of historical and ethnic culture, was also largely the result of russification, whose results, in their turn, remained superficial (may be owing to lifelessness of the bureaucratic forms of Soviet patriotism). Therefore the place of national identity was taken by *local or territorial* identities – regional, homeland, etc. This might account for the low interest on part of the Poles in the past (Table 1) and a pronounced identification of national communities with the areas they live in (*territory* of Vilnius, etc.): Poles – 14%, Lithuanians – 6%, Russians – 3%. But in the Polish communities, as in other ethnic groups, it is identification with Lithuania that prevails (Lithuanians – 72%, Poles – 58%, Russians – 55%).

During the ongoing restoration of the State of Lithuania, the nationalism and changes by the Lithuanian Poles of their national identity show many features of the *second wave* of nationalism, when the nationalism of the minority communities arises either as a reaction to the state nationalism or as its imitation (A. D. Smith, 1994,

pp. 219–220). Because of the *non-historicity* of cultural identity of the Lithuanian Poles and its weakening due to russification, a new, discrepant identity has arisen under the influence of a variety of factors: strong regional identity, larger economical backwardness of the regions they live in, integration into the state of Lithuania, intensification of relations with Poland, etc. While the national identity and linkage with their ethnic motherland of the Lithuanian Poles is gaining strength, the significance of the past in the awareness of identity of the Lithuanian Poles is likely to increase. At present the Poles appear to be less interested in Poland's than in Lithuanian's history: 52% of the Poles take interest in Lithuania's policies and 14% do not. At the same time, 27% of Lithuanian Poles take interest in Poland's policies and 37% – do not. Asked which country's history they considered as their own, only 5% of the respondents answered it was Poland's. 10% of the respondents consider that Poland's history should come second in importance (this question was answered only by people with university education). Of the selected respondents Poles constituted 23%. Some Poles seem to identify themselves more with Lithuanian's history, while for others the historical identification was dual (a Lithuanian–Polish one).

The national identity of the Lithuanian Byelorussians shows a pattern similar to that of the Poles – the past holds little significance for them, too, and just like the Poles they care more for the local identity rather than the regional one. 18% of the Byelorussians, 8% of the Poles and 6% of the Lithuanians identify themselves with their own city, village, etc. Even though the attitude of the Byelorussians to their motherland is more positive than that of Poles to theirs (many of them have come from their motherland), in Byelorussia their national and historical identity has so far been rather weak till now (probably attributable to the russification and sovietization policies) and only recently it has started showing signs of revival. At the same time the Byelorussians living in Lithuania are developing a sense of national and historical identity. Byelorussians are susceptible and open to the present developments in Lithuania. Among the Byelorussians the number of those who take interest in Lithuanian politics is bigger than

it is among the Poles (64%). Since the historical narrative of their ethnic motherland is in the making now, their historical identity may develop particular Lithuania-related traits.

The identification of Lithuanian Russians with the historical narrative of their ethnic motherland Russia is larger than that of the Poles or the Byelorussians (20% of the respondents with university education regard it as "their own" and another 12% relegate it to the second place). This is so because the Russian identity and history dominated in the former USSR and most Russians entered Lithuania in the Soviet times and it is only now that they are considered a national minority. They care about the past and the history more than do the Poles or Byelorussians do but less than the Lithuanians. This could be explained by the fact that their identity was never subjected to dampening or suppression. Their stronger sense of identity with their ex-state goes to show that territorial identification outside Lithuania – the Baltic Region, the world – is more important for Russians than it is for other nationalities. This group follows the events in Lithuania with interest equal to that which they show for the developments in Russia.

All the national minorities are interested in the present developments in Lithuania (with most of them this interest is greater than their concern about those in their motherland). They identify themselves more or less with the history of Lithuania. There are to be observed certain features of "dual" historical identification. This might provide a basis for the formation of a common historical consciousness of a civic nation of Lithuania.

The collective memory of ethnic groups in Lithuania

According to M. Halbwachs collective memory is a past experienced by large and smaller groups, which is recalled as commonly shared (Halbwachs, 1980, p.53). Thus conceived, the collective memory corresponds to the layer of historical experience (not yet become history) in terms of J. Ruesen's concept of historical consciousness. Empirical analysis is conducted by means of

H. Schuman – patterned questionnaires prepared as conceived by M. Halbwachs. Respondents were asked to answer open-ended questions about which events in Lithuania, and in the world as a whole, they felt to be of particular importance and why.

Compared with the memories registered in 1989 (V. Gaidys et al., 1989), the collective memory in 1994 shows greater variety and comprises a wider scale. In 1989, all the events were centered along one structural axis, which was comprised of losing independence in the years 1940–1950 and restoring independence as from 1988. The events in Lithuania were the dominant ones with all respondents, especially so with the Lithuanians. In 1994 the memories of all the respondents span a vaster scale both spatially and in terms of time with all respondents, including the non-Lithuanians: they comprise the events that took place between the losing and the restoring of the independence, Lithuania in between the two wars, the Brezhnev times, the Chernobyl disaster. Geographically, the scope has widened as well.

The significance of particular events to the collective memory has undergone the following changes: with 11–23% among the Lithuanians and 14–29% among other national communities the World War II has more than twice gained in importance. The weight of the restoration of independence remains almost unchanged in the collective memory of the Lithuanians, with the non-Lithuanians it increases from 7 to 17%. The significance of the perestroika and its aftermath and the disintegration and break-up of the Soviet empire weighs heavier in the collective memories of all the nations.

The increase in importance of the impact of the war and decrease of ethnocentrism, especially in the collective memory of the Lithuanians, goes to show that in 1994 the collective memory depended to a lesser extent on the aims set for the present, but that it is likewise affected by an “objective” assessment of the historical significance of the events.

In 1989 the overall pattern of the collective memory of Lithuanians and non-Lithuanians, as well as the interpretation of events differed widely, the respective respondents seemed to be recalling worlds wide

apart. Thus, World War II was interpreted by the non-Lithuanians in terms of "Soviet patriotism", but the Lithuanians recalled the disasters of their nation and the causes for their bitter personal experiences. In 1994, the gap in the interpretations had narrowed down to considerable similarity. The overall pattern of the collective memory of Lithuanians and non-Lithuanians shows more similarity than it did in 1989. The restoration of Lithuania's independence is now found to be more significant by the non-Lithuanians, too, but "perestroika" and collapse of the Soviet Union had a greater meaning for the Lithuanians. Even though the number of Lithuanians who commemorate January 13 is greater than that of the non-Lithuanians, this date to both means the same – human sacrifices. The events of the Soviet period between the post-war period and the national revival have gained more significance both for Lithuanians (1.3 to 4%) and the non-Lithuanians. The Soviet stereotypes have been disappearing from the collective memory of the non-Lithuanians and the memory of the Lithuanians is less affected by the ideology of National Revival.

TABLE 2

The most important events in 60 years
(frequency of mentioning in per cent)

Events, changes	Lithuanians		Other nationalities		All	
	1989	1994	1989	1994	1989	1994
Restoration of Independence in 1990 (Revival in 1989)	41	43	7	17	37	31
World War II	11	23	14	29	13	26
"Perestroika", collapse of USSR	9	17	22	28	14	22
January 13	–	16	–	3	–	9
Annexation of Lithuania to USSR in 1940	16	10	2	1	15	6
Post-war, collectivization	6	6	1	1	5	4
Amalgamation of Germany	–	4	–	2	–	3
Chernobyl disaster	0.3	2	0.1	2	0.3	2

Times of Stalin–Brezhnev	–	2	0.2	3	0.1	3
Stalin's repressions	10	1	2	–	9	0.5
Events of the period between the wars in Lithuania	0.4	1	–	1	0.4	1

The collective memory of diverse national groups differs widely in these respects: the restoration and independence of the state of Lithuania, freedom as a value among the criteria for reminiscing (commemorating) events carry more weight for the Lithuanians and the Poles than they do for the Russians. Dominating in the collective memory of the Russians are the events having occurred in Russia (World War II and the collapse of the USSR). The Lithuanians are more deeply affected by memories of human sacrifices sustained and emotions experienced, which are to be commemorated. For other nationalities the events are oftener recalled for the changes and the economical hardships they occasioned. The events in Poland were not referred to. This may indicate that identification of Poles with their motherland is taking shape only now.

Do these differences in the collective memory of different ethnic groups in any way affect their integration into the State of Lithuania? In order to try and answer this question, the relation of the most different features (aspects) of the collective memory to civic loyalty and the integration indices were analyzed. Integration indices in Lithuania are contentment with the life in Lithuania and assessment of the position and the future prospects for the respective national group, assessment to the civic loyalty – the attitudes to the restoration of Lithuania's independence in 1990 and now having in possession a Lithuanian passport and/or the desire to obtain one.

The significance of the restoration of the independence relates positively to the integration into the State of Lithuania and the civic loyalty in the collective memory: those who refer to the restoration of independence as an event to serve as a criterion for integration, are more satisfied with the life in Lithuania and more highly evaluate the future prospects in Lithuania for their national groups. Meanwhile, the significance of events in Russia (the "perestroika"), the big

changes and the encountered economic difficulties as reasons for choosing the events relate more to indices of “non-integration” – negative assessment of their national prospects and a lesser satisfaction with life in Lithuania. Thus, the degree of integration into the State of Lithuania is affected by the differences in the collective memory. Yet, the approval or disapproval of Lithuania having regained independence (in 1990 and currently) are not related to the differences in the collective memory. Thus, even though the differences in the collective memory reflect the integration degree into the State of Lithuania, they do not imply civic disloyalty and are in no way linked to it.

Interpretations of sacralized Past

In the historical layer of consciousness the relationship to the past comprising “the deepest and most fundamental values of the group” is, according to B. Schwartz, more fully embodied and more articulate than in the collective memory: we are concerned not only with elements recalled but also with the ones that are held sacred, are celebrated and perpetuated in monuments, memorials, signs and symbols. This layer is empirically examined by investigating the elements of the Lithuanian historical narrative, namely the most valued heroes in the history, the events and periods chosen by the respondents. We asked the respondents to answer frankly worded questions. The non-Lithuanians were asked to answer questions concerning the “sacralized past” of their motherlands.

One of the indicators of “sacralized past” which binds the sacral, ritual relations with the past, was the answer to the open question: “The anniversaries of which historical events should be celebrated in the most solemn and festive manner?”

In this layer of historical consciousness we may perceive a tendency to integration, which is more clearly articulated than it is in the collective memory and which may be regarded as a manifestation of the historical consciousness of a civic nation of Lithuania, comprised of people of different nationalities who think the restoration of

Lithuanian independence to be the most important event (March 11, February 16). This constitutes the groundwork for the formation of common state traditions and common experience of the sacred, which, according to E. Shils, “unifies members of a community”. The greatest differences of opinion between the Lithuanians and the national minorities are concerning the celebration of the end of World War II. The very fact that part of the non-Lithuanians have referred to it as a Soviet tradition – as the “Victory Day” and that the same non-Lithuanians named another traditional celebration a Soviet tradition (though not an anniversary of an event, notably, March 8, shows that this difference in opinion is related to the survivals of Soviet traditions among non-Lithuanians). Obviously, their identification with this tradition was stronger than it was for the Lithuanians. Yet, “the Victory Day” does not seem to be a sign of the national identity of the Russians or of other national minorities. Thus, the inhabitants of Visaginas, whose majority are Russians who settled there in the recent past, celebrated that day far less frequently than the inhabitants of Shvenchioneliai, which comprise Poles and Byelorussians, who have been living in Lithuania for a long time.

While investigating the national groups, which differentiate the relation of the indices of the layer of historical consciousness by means of the indices of integration and the civic loyalty (the same as we did in investigating the collective memory), the following tendencies of attitudes were established: the significance of February 16 could be an index–symbol of a high degree of integration and of civic loyalty to Lithuania. Those who have referred to this event, are satisfied with their life in Lithuania and evaluate their future prospects in this country and the restoration of the independence of Lithuania positively. Those who mention the “Victory Day” are less satisfied with their life in Lithuania and their assessment of the future prospects for their national group is not so good, yet most of those referring to the “Victory Day” approve of the restoration of Lithuania’s independence anyway. Thus, the significance of observing the holidays of Soviet tradition is not closely linked with a low degree of integration and civic disloyalty in Lithuania (less so than the indices of the collective memory indicate).

Heroes of History

The images of the heroes of history are also indicative of sacral attitudes to the past, respect being considered due to the heroes and is related to the cult of ancestry and has an aspect of sanctity (Wecter, 1985, p. 3). In the list of the most honoured historical personalities of the population the "canonical" part can be singled out. This group comprises 9 to 10 heroes who had significance for the entire population of Lithuania even way back in 1992 and only the place they are ranked in their interpretation have somewhat changed. It is just these heroes for the population's majority that are symbols of group identification.

The most striking tendency of changes in this "canonical" section (which transpired from the answers given by the Lithuanian respondents) is the increasing weight attached to the roles played by rulers (Kings, Presidents) and a lessening in the popularity of the heroes of the national revival and of dukes (with the exception of Vytautas the Great). This is indicative of Lithuanian nationalism, which has taken the upper hand over the "bureaucratic" nationalism (manifested here much more clearly than by the popularity of the events referred to above).

TABLE 3

The most vivid historical personalities of Lithuania (in percentages)

Personalities	Boundary population, 1994						All population, 1992					
	Lt	Rs	Pl	Brs	Ot.	All	Lt	Rs	Pl	Brs	Ot.	All
Vytautas the Great	39	15	13	9	18	26	39	21	21	16	2	36
A. Smetona	38	8	10	11	11	24	17	6	-	13	-	14
Mindaugas	23	5	7	7	14	15	11	8	4	4	-	9
Gediminas	14	17	9	9	21	14	12	15	7	21	6	14
A. Brazauskas	15	18	13	28	23	14	5	7	6	8	6	5
V. Landsbergis	21	7	4	4	12	13	11	1	3	4	-	9
J. Basanavichius	13	2	2	2	2	8	8	1	-	4	-	8
A. Snieckus	3	4	7	9	7	5	2	10	17	8	5	5

K. Grinius	5	1	1	-	2	3	2					
A. Stulginskis	5	1	1	-	-	3	4	1	-	-	-	3
V. Kudirka	6	2	-	-	-	3	3	-	-	-	-	2
Kestutis	3	1	2	-	-	2	5	-	-	-	-	4
Jogaila	1	1	5	-	-	2	-	-	3	-	-	1

During first stage of the “bureaucratic cycle” up to the re-establishment of the State and its international recognition in 1991 – there was need for revival of national myths about freedom fighters, romantic figures of Lithuanian dukes to help boost the awareness of the historical national identity of the Lithuanians and stimulate their aspirations for independence. The mythological heroes symbolized and represented the beginning of the becoming of a nation. In the second stage, the stage of achieving and consolidating the longed-for independence, it was the symbols of the state and of authority that became more important. In 46% of the responses Mindaugas, the founder of the state and the unifier of the Lithuanians is qualified as a symbol of a strong state, but 25% of the respondents rank him as a symbol of glorious state. Vytautas the Great is regarded as a symbol of a strong state by 73% and as symbol of a glorious state by 53% of the respondents. As far as the personal qualities of the heroic images are concerned, Vytautas and Mindaugas rank as symbols of patriotism and devoted work for the benefit of their motherland (with 27% and 29% of the respondents, respectively), for other outstanding personal features Vytautas are referred to by 27% of the respondents, but 13% of the respondents single out Mindaugas as a carrier of those traits. Hence, the images of heroes may serve as symbols of personal identification (Wecter, p. 3).

Comparison of the lists of heroes esteemed and valued by the national minorities in 1992 and 1994 (see table 4) reveal certain tendencies. For one thing, the gap has narrowed between the preferences of the Lithuanians and those of the non-Lithuanians (an exception is Vytautas): the presidents A. Smetona and K. Grinius, the dukes Gediminas, Kestutis, the heroes of the National Revival of Lithuania – V. Kudirka, J. Basanavicius and others have acquired more

of stature in the eyes of the representatives of the other nationalities (in 1992 the respondents of the minorities had not mentioned them at all). The Lithuanian-Polish king Jogaila has moved up the list of historical Lithuanian heroes ranked as to their importance (the rating has risen thanks to the attitude of the Polish respondents). Similarly, A. Snieckus' rating has risen with both Lithuanians and non-Lithuanians, although he used to be more favoured by the non-Lithuanians. All this reflects acceptance on the part of non-Lithuanians of interpretations of Lithuania's history, which, no doubt, are quite natural to Lithuanians themselves. This argues a "diffusion" of the great personalities, as regards their importance, among the national groups. It could be attributed to the fact that, ever since 1994, representatives of other nationalities have come to know Lithuania's history better. One can likewise see it from the decreased popularity of Vytautas with the non-Lithuanians, which may be because in 1992 Vytautas was the only Lithuanian hero known to them.

Duke Gediminas ranks equally in popularity with Lithuanians, as well as with non-Lithuanians. He was popular with in 1994 as much as he was in 1992. He is frequently referred to as the founder of Vilnius and he is valued by the non-Lithuanians for his tolerance.

Thus, this part of the historical consciousness can be said to be the one, in which the configuration of the heroes of Lithuanian history takes shape, namely interpretation of Lithuanian history shared by all the national groups, this is mostly the case when the national minorities accept the interpretation of Lithuanian history (extracts from the "tales of national history"). However, observable is another tendency as well towards "symbolic configuration" of Lithuanians, replenished by heroes related to the history and interests of the ethnic motherland of the national minorities. Those are the historical personalities common to Lithuanian and Poles or common to Lithuanian and Byelorussians, notably, Jogaila, Jadvyga, P. Skorina, T. Kosciushko or personalities related to Lithuania – J. Pilsudski, Zheligovski, and others. There are discrepancies in the evaluation only of a few personalities (that of J. Pilsudski, Zheligovski and partly also of Jogaila). In most cases, there are heroes entered into the list by representatives of the other

nationalities in order to remind the Lithuanians of personalities (J. Lelevel, P. Skorina, K. Kalinauskas, etc.) and of events (e.g. the rebellions), which have played an important role in Lithuania's history, but are forgotten by the Lithuanians. The historical narrative is replenished with new meanings.

In order to determine in what way the similarities and dissimilarities of those symbol configurations affect the integration of the population, four heroes were chosen, whose evaluation revealed the greatest differences, namely, Vytautas, A. Smetona, Jogaila, A. Snieckus and the ratios of their evaluation to the indices of integration and loyalty were studied. The following tendencies transpired: the higher were the evaluations of Vytautas and A. Smetona (the symbols of the state independence), the higher were the levels of civil loyalty and of integration. Jogaila is also appreciated for his civil loyalty, although less so in terms of integration (the evaluation spells worsening of the future prospects for the national group). According to some indices, A. Snieckus is less appreciated out of civil loyalty: from those who appreciate him, 42% approve of independence, 37% harbour certain doubts and 17% disapprove of independence. From among those who have chosen Vytautas, 71% approve of independence, 17% have doubts, and 6% do not approve and they reckon the prospects for their national group lower, yet they are satisfied with their life in Lithuania. Thus, in this configuration of symbols only one symbol is contained, notably A. Snieckus, (his image is that of a symbol of economic stability under the Soviets) that can be regarded as an ideological element indicating a lesser integration.

The brightest and the darkest periods

Since, as mentioned above, the different values and their aspects in the historical consciousness can be expressed by different types of symbols, another group of indices was examined referring to "valuable past", namely the answers to the questions "which are the brightest, the happiest and the darkest periods in Lithuanian history and why?" The results confirmed the above-mentioned opinion of A. D. Smith

that the myth of a one-time “golden age” is more meaningful for the nation in times of oppression: after the restoration of the Lithuanian state the “golden age” of the Lithuanian nation is removed from the period between the two wars to the present (the time after the year 1988) and the significance of the principality of Lithuania. But as far as the darkest periods are concerned, the present period in Lithuania’s history places second. This stands to reason – it is more difficult to make myths of and to idealize the present just by closing one’s eyes to the experienced hardships.

TABLE 4

The brightest and the darkest periods of Lithuanian history
(in percentages)

Periods	Boundary population in 1994						All population of Lithuania in 1991		
	LT	RS	PL	Brs	Ot	All	LT	Non- LT	All
The brightest periods									
Lithuania between the wars and the Restoration of independence in 1918	32	8	8	7	4	20	34	12	30
Restoration of independence (after 1988)	42	18	18	22	38	32	29	13	26
Soviet period	8	22	17	26	20	14	6	16	8
A period till mid. XVI century (Lublin union)	13	4	3	4	–	9	14	6	13
The darkest periods									
1940, World War II and the postwar period	46	27	29	20	27	40	–	–	–
The entire Soviet period	35	15	11	11	11	24	64	33	58
Occupation of tsarist Russia	9	1	2	–	–	5	11	3	9
Present difficulties (since 1988)	22	37	42	51	39	28	20	29	22

The evaluation made by different national groups mostly differ in the significance attached to independence and to economic welfare. Relating the interpretations more closely to the present make us think that they should be closely related to integration in the state of Lithuania. Analysis of the empirical data confirmed the tendency to evaluate the Soviet period as one of the brightest ones and the present as a dark one, and this is linked with lack of satisfaction with the life in Lithuania and with worsened prospects for the future of national groups and hence a lower degree of approval for the restoration of Lithuania's independence in 1990 and at present. And reversely, a positive assessment at present of the period between the two wars and the principality of Lithuania as the brightest periods is associated with a higher degree of integration and civic loyalty (by the indices of approval of restoration of the independence).

Conclusions

In order to achieve a civic nation of Lithuania it is essential to consolidate the myths of the past and a historical memory which help to consolidate and unify the civic nation (Smith, 1988, p. 4). According to the indices of empirical investigations there are certain signs in the historical consciousness of the national groups in Lithuania that a common historical memory of Lithuanians is in the making, namely the collective memories of the national groups are growing similar (the role of World War II and the significance of the restoration of independence receive identical interpretations by Lithuanians and non-Lithuanians). The study of the obtained indices for various national groups suggests that sacralized history for diverse national groups also shows very much in common: the structure of celebrating and commemorating events of the past; there are certain elements and symbols in the myths and history of the nation which are shared by and are equally significant for members of all national communities (the personality of Gediminas, etc.), ever more non-Lithuanians begin to appreciate the significance of the regained independence and the Soviet stereotypes are disappearing.

The remaining slight differences in the interpretation of Lithuania's history, a better understanding of the Lithuanian historical symbols and the corresponding symbols of the respective ethnical motherlands of the national groups suggest that a common historical narrative of a civic nation can be achieved in the consciousness of the masses based on the history of the Lithuanian nation, and the national minorities are able to assimilate those and replenish them with essential elements and add valuable accents. There are not many events or personalities concerning the various nationalities that receive contradictory evaluation (the images of the personalities of J. Pilsudski and Zheligovski, etc.)

The biggest differences in the interpretation of the past by diverse national groups relate to differing degrees of significance attached to the values of economic welfare and of independence. The former means more to the non-Lithuanians and the latter weighs more with the Lithuanians. It is these differences in the interpretation of history that account for the differing degrees of integration in the State of Lithuania and of civic loyalty. There are other differences in the interpretation of the values of the past and in the collective memory that are also more or less related to the integration in the State of Lithuania, but hardly have anything to do with civic loyalty or disloyalty.

There are many features in the interpretations of the past by the Lithuanians that prove that the nationalism of the Lithuanians is now in the transition stage from the "romanticism" (which accompanies the movement of the national revival) to the phase of the "bureaucratic" nationalism (the terms of A. D. Smith.)

Literature

- Anderson B.* Imagined Communities // London – New York – Verso – 1991.
Czarnowski S. Kult bohaterow I jego spoleczne podloze // *Dziela* – vol. 4 – Warszawa – PWN – 1956.
Gaidys V., Tureikyte D. Historical memory of Lithuanians (empire characteristics) // *Phylosophy. Sociology* – Nr. 1 (4) – 1991.
Grosby S. The Significance of Nationality, Values and Post-Soviet Youth. The problem of Transition // Milano – Franco Angeli – 1955.

- Halbwachs M.* The collective memory // New York – Harper Row – 1980.
- Ruesen J.* Geschichte sehen. Beitrage zur Astetik den historischen Museen // Pfaffenweiler: Centaurus – 1988.
- Kavolis V.* Nationalism, Modernisation, and the Polylogue of Civilizations // Comparative Civilizations Revue – 1991 – No 25.
- Schwartz B.* The Social Context of Commemoration // A Study in Collective Memory, Social Forces – Vol. 61 – No. 2 – 1982.
- Shils E.* The Value of Community, Values of Post Soviet Youth, the Problem of Transition // Milano – Franco Angeli – 1995.
- Smith A. D.* Nationalism in the XX century // Vilnius – “Pradai” – 1994.
- Smith A. D.* The Myth of the “Modern Nation” and the myths of nations // Ethnic and Racial Studies – Vol. 71 – No. 1 – January – 1988.
- Szacka B., Savisz A.* Czas przeszly I pamiec spoleczna // Studia nad swiadomoscia historyczna. – T. 3 – Warszawa – 1990.
- Tarkowska E. E.* Czas spoleczentwie // Warszawa – Wydawnictwo PAN – 1987.
- Wecter D.* The Hero in America // Ann Arbor: The University of Mitchigan Press – 1985.

Vladislavs Volkovs,
Filozofijas un socioloģijas institūta
Etnisko pētījumu centrs,
Latvija

KRIEVVALODĪGĀS JAUNATNES VĒSTURES APGUBE UN POLITISKĀS NĀCIJAS VEIDOŠANĀS PROBLĒMA LATVIJĀ

Politiskā nācija vieno dažādas sociālās, etniskās un nacionālās grupas vienā politiskā kopumā. Mūsdienā Latvijā, kur ir ne tikai panākumi, bet pastāv arī vēl nerealizētās iespējas demokrātijas attīstībā, politiskās nācijas problemātikas apzināšana ir ļoti aktuāla. Šis jautājums ir sevišķi nozīmīgs nacionālo attiecību sfērā.

Nacionālām attiecībām Latvijā ir ievērojams attīstības potenciāls. Šis potenciāls ir saistīts pirmām kārtām ar naturalizācijas procesu. Naturalizācijas gaitā paplašinās Latvijas valsts subjektu loks, tostarp – ar nelatviešiem. Tāpēc jau tagad ir svarīgi noskaidrot, kā dažādas tautības Latvijā izprot politiskās nācijas ideju, kādi politiskās nācijas modeļi jau pastāv viņu politiskajā apziņā, kā politiskās nācijas idejas iesaistās cilvēku vēsturiskajā apziņā.

1996. gada septembrī un oktobrī tika veikta skolēnu aptauja vairākās Rīgas skolās ar krievu mācībvalodu, kā arī pirmā kursa studentu aptauja Rīgas valsts augstskolās un komercaugstskolās. Aptaujas mērķis bija noskaidrot krievvalodīgo skolu un augstskolu jauniešu attieksmi pret naturalizācijas procesu Latvijā, vēstures apguvi un politiskās apziņas orientāciju.

Politiskās nācijas jēdziens ir samērā jauns ne tikai sabiedriskās domas līmenī, bet arī politoloģiskajā analizē Latvijā. Autors balstījās uz pieņēmumu, ka šis jēdziens atspoguļo cilvēku reālu orientāciju kompleksu. Tas satur valstī dzīvojošo dažādu tautību cilvēku uzskatus par viņu kopējām politiskajām interesēm, normām, simboliem,

vērtībām, vēsturi un nākotni. Demokrātiskajā sabiedrībā pie tādām kopējām vērtībām var pieskaitīt valsts likumu ievērošanu, saprašanos starp tautībām, turpmāku demokrātijas attīstību. Acīmredzot pilsoņu prioritātīva attieksme pret šīm kopējām vērtībām veido politisko nāciju. Politiskās nācijas ideja piemīt arī vēsturiskajai apziņai. Tāpēc ir ļoti svarīgi izpētīt, kā dažādas tautības uztver savu pašu un kopējo valsts iedzīvotāju sociālo un politisko lomu valsts vēsturē. Tikai uz šā pamata var rast secinājumus par politiskās nācijas vēsturiskajām saknēm cilvēku apziņā. Politiskā nācija ir arī daudznacionālas sabiedrības evolūcijas mērķis. Šajā ziņā ir nepieciešams saprast, kādus principus cilvēki uzskata par politiskās nācijas vēlamā modeļa pamatiem (obligāta valsts valodas apguve visiem iedzīvotājiem, pakāpeniska visas izglītības pāreja uz valsts valodu vai valsts garantijas izglītībai lielāko minoritāšu valodās).

Veiktais pētījums ļauj precizēt šādus Latvijas politiskās nācijas modeļa izpratnes aspektus krievvalodīgās jaunatnes vidū:

- 1) politiskās nācijas ideju vēsturiskās un politiskās apziņas struktūrā;
- 2) politiskās nācijas struktūru veidojošos elementus;
- 3) krievvalodīgās jaunatnes vēsturisko apziņu;
- 4) krievvalodīgās jaunatnes nacionālās un politiskās apziņas īpatnības attieksmē pret politiskās nācijas ideju.

Pētījumā piedalījās 357 respondenti, kuri veidoja šādas grupas:

- 1) latvieši, kuri uzskata krievu valodu par dzimto valodu, Latvijas Republikas pilsoņi – 41 (11%);
- 2) nelatvieši, kuri vēlas pieņemt Latvijas pilsonību – 51 (14%);
- 3) nelatvieši, kuri nevēlas pieņemt Latvijas pilsonību – 159 (45%);
- 4) nelatvieši, Latvijas Republikas pilsoņi – 102 (29%);
- 5) jaukta grupa (latvieši, kas nevēlas pieņemt Latvijas Republikas pilsonību, un nelatvieši, kas nav norādījuši savu valstisko piederību) – 4 (1%).

Kādi pasākumi Latvijā veicami kā galvenie?
(% no respondentu kopuma)

Veicamie pasākumi	Nosaukti starp pieciem galvenajiem pasākumiem	Nosaukti ne kā galvenie vai vispār nav nosaukti
1. Nodrošināt ekonomikas attīstību	92,9	7,1
2. Attīstīt demokrātiju	38,3	61,7
3. Konsekventi ievērot Latvijas likumus	33,9	66,1
4. Uzsākt efektīvu cīņu pret noziedzību	58,9	41,1
5. Nostiprināt saprašanos starp tautībām	74,2	25,8
6. Paplašināt nelatviešu iedzīvotāju kultūras tiesības	57,8	42,2
7. Piešķirt pilsonību visiem LR pastāvīgajiem iedzīvotājiem	68,5	31,5
8. Iestāties NATO	24,0	76,0
9. Paplašināt Latvijas un Krievijas kontaktus	64,4	35,6

Pēc tabulas datiem redzams, ka problēmas, kas visvairāk attiecas uz politiskās nācīgas ideju (“attīstīt demokrātiju”, “konsekventi ievērot Latvijas likumus”, “nostiprināt saprašanos starp tautībām” un citas) neieņem galveno vietu krievvalodīgās jaunatnes apziņā, izņemot – “nostiprināt saprašanos starp tautām”.

Prioritāte ierādīta tādām uzdevumam kā “nodrošināt ekonomikas attīstību”. 92,9% respondentu tieši šim uzdevumam devuši priekšroku

* Visās tabulās procentos norādīta tā respondentu daļa, kas piekrīt anketas tēzēm.

pirmo piecu svarīgāko mērķu skaitā Latvijas Republikā. Savukārt 58,9% no respondentu kopuma par tādu uzdevumu atzinuši nepieciešamību efektīvi cīnīties ar noziedzību, 64,4% – nepieciešamību paplašināt Latvijas kontaktus ar Krieviju.

Pēc raksta autora uzskata, jautājumi, kas tieši attiecas uz politiskas nācības veidošanos Latvijā, anketās formulēti kā šādi mērķi: “attīstīt demokrātiju”, “konsekventi ievērot Latvijas likumus”, “nostiprināt tautību savstarpējo saprašanos”, “paplašināt nelatviešu iedzīvotāju kultūras tiesības”, “piešķirt Latvijas Republikas pilsonību visiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem”. Anketēšanas rezultāti liecina, ka politiskas nācības veidošanas uzdevumu krievvalodīgo jauniešu apziņa uztver kā šķietamu kolīziju starp pastāvošo Latvijas Republikas likumdošanu un Latvijas demokrātiskās iekārtas radušos modeli, no vienas puses, un vēlmi ievērojami palielināt nelatviešu iedzīvotāju svaru valsts politikajā un sabiedriskajā dzīvē, no otras puses.

Latvijā krievu valodā iznākošās preses lappusēs ir attēlota nelatviešu iedzīvotāju vēlēšanās paplašināt kultūras un politisko tiesību spektru. Taču šajā pētījumā atklājās, ka priekšroka dota mērķim, kas izteikts diezgan vispārīgā formulējumā “nostiprināt saprašanos starp tautībām” – ieņemot pasākumam “piešķirt Latvijas Republikas pilsonību visiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem” (atbilstīgi 74,2% un 68,5%).

Šajā pētījumā izvirzīts uzdevums – noteikt krievvalodīgās jaunatnes attieksmi pret Latvijas politiskās nācības veidošanās vēsturiskajām tradīcijām. Visapjomīgāk šis uzdevums formulēts anketas jautājumā, kurš paredz noskaidrot attieksmi pret sabiedriskajiem un politiskajiem spēkiem, kas bijuši Latvijas 20. gadsimta vēstures svarīgāko notikumu rosinātāji. Anketēšanas rezultāti šajā jautājumā parādīti 2. tabulā.

Kas galvenokārt veicinājis šos notikumus?

(% no respondentu kopuma atbilžu izvēles)

	Latvieši	Nelatvieši	Visas Latvijas tautības	Latvijas politiķi	Spēki ārpus Latvijas	Noticis nejauši
1. Latvijas Republikas nodibināšana 1918. g.	49,6	5,3	9,5	23,6	11,8	3,9
2. Parlamentāras demokrātijas veidošanās 1918.–1934. g.	21,7	4,9	14,9	38,3	5,0	1,1
3. Autoritārā režīma nodibināšana 1934. gadā	17,4	4,5	0,8	51,2	9,0	2,2
4. Okupācija 1940. gadā	7,3	16,9	1,4	2,8	54,9	1,6
5. Nacistiskā okupācijas režīma izveidošana	17,4	10,7	1,6	7,3	53,2	1,4
6. Slāvu iedzīvotāju migrācija	23,9	8,4	5,6	17,5	20,6	2,2
7. Neatkarības pasludināšana 1990. gadā	50,7	2,5	13,8	27,0	10,1	3,9
8. Ekonomiskā reforma 1990.–1996. g.	24,2	4,2	9,5	48,0	9,0	1,9
9. Preses brīvība Latvijā	13,2	12,3	38,0	16,6	6,8	5,0
10. Latvijas Republikas pilsonības likuma pieņemšana	47,3	0	0,8	51,5	1,4	1,1

Kā redzams 2. tabulas datos, par galvenajiem Latvijas jaunāko laiku vēstures dalībniekiem krievvalodīgā jaunatne uzskata "latviešus", "Latvijas politiķus", "spēkus ārpus Latvijas", "visas Latvijas tautības". Nelatviešu lomu gan pozitīvajos, gan negatīvajos Latvijas vēstures notikumos respondenti neuzskata par tik nozīmīgu. Svarīgi arī atzīmēt, ka aptaujātā skolu un studējošā krievvalodīgā jaunatne uzskata Latvijas vēstures un mūsdienu notikumus par likumsakarīga vēstures procesa izpausmi. Kopumā, pēc respondentu domām, nejašu faktoru loma Latvijas vēsturē nepārsniedz 5%.

Latviešu prioritāti krievvalodīgā jaunatne saskata tādos notikumos: "neatkarības pasludināšana 1990. gadā" (50,7%); "Latvijas Republikas nodibināšana 1918. gadā" (49,6%);

Visu Latvijas tautību prioritāro lomu respondenti attiecinājuši tikai uz vienu notikumu – "preses brīvība Latvijā" (38%). Respondenti Latvijas politiķu ietekmi saskata vispirms: "Latvijas Republikas pilsoņības likuma pieņemšanā" (51,5%); "autoritārā režīma nodibināšanā 1934. gadā" (51,2%); "1990.–1996. g. ekonomiskajā reformā" (48%); "parlamentārās demokrātijas izveidē 1918.–1934. g." (38,3%).

"Spēkiem ārpus Latvijas" respondenti piešķirusi sevišķi svarīgu nozīmi tikai negatīvajos Latvijas vēstures notikumos: "1940. gada okupācija" (54,9%); "nacisma režīma nodibināšana" (53,2%).

Analizējot respondentu atbildes uz šo jautājumu, iespējams izdarīt vairākus secinājumus.

Pirmkārt, nelatviešu lomu Latvijas vēstures pozitīvajos procesos krievvalodīgā jaunatne vērtē kā nenozīmīgu. Tāpēc iepriekš minētajai kolīzijai respondentu apziņā – starp politisko realitāti Latvijā un politiskajām cerībām – nav droša balsta aptaujātās krievvalodīgās jaunatnes vēsturiskajā apziņā. Tātad nav arī nopietnu vēstures argumentu pret pašu Latvijas politiskās nācības veidošanās ideju – uz latviešu piedāvāto vērtību pamata.

Otrkārt, aptaujātās jaunatnes politiskā apziņa diemžēl nav tik augsta, kādu veido ilgstošas demokrātiskas tradīcijas. Latvijas vēsturi respondenti lielā mērā uztver kā sabiedriskas un politiskas elites produktu, turklāt tādu tie pamatos redz veselu Latvijas vēstures laikmetu – 1918.–1934. g. parlamentārās demokrātijas pieredzi.

Vispārēja aina nevar noslēpt atšķirības vērtējumos, ko sniedz respondenti, kuri pieder tādām grupām kā tie, kas "vēlas pieņemt Latvijas Republikas pilsonību" un tie, kas "nevēlas vai nav vēl izlēmuši pieņemt Latvijas Republikas pilsonību" (norādīti iekavās 3. tabulā).

3. tabula

Kas galvenokārt veicinājis šos notikumus?
(% no katra grupējuma)

	Latvieši	Visas Latvijas tautības	Latvijas politiķi	Spēki ārpus Latvijas	Noticis nejauši
1. LR nodibināšana 1918. g.	51,0 (49,0)	8,0 (8,0)	31,0 (20,0)	2,0 (14,0)	2,0 (38,0)
2. Parlamentārā demokrātija 1918.–1934. g.	18,0 (23,0)	14,0 (13,0)	41,0 (40,0)	8,0 (3,8)	2,0 (0,6)
3. Autoritārā režīma nodibināšana 1934. gadā	20,0 (15,7)	0 (1,2)	49,0 (57,9)	10,0 (9,4)	4,0 (1,2)
4. Okupācija 1940. gadā	2,0 (9,4)	4,0 (9,4)	4,0 (2,5)	59,0 (50,9)	6,0 (0,6)
5. Nacistiskā okupācijas režīma izveidošana	14,0 (13,8)	2,0 (1,8)	3,0 (6,2)	52,0 (53,0)	0 (0,6)
6. Slāvu iedzīvotāju migrācija	31,0 (20,0)	2,0 (7,5)	23,5(18,2)	17,6 (19,5)	0 (3,1)
7. Neatkarības pasludināšana 1990. gadā	39,0 (50,9)	17,6 (11,9)	33,0 (33,0)	8,0 (22,0)	2,0 (3,1)
8. Ekonomiskā reforma 1990.–1996. g.	23,5 (22,6)	17,6 (8,0)	45,0 (53,0)	8,0 (6,9)	0 (1,8)
9. Preses brīvība Latvijā	16,0 (14,0)	47,0 (39,0)	12,0 (25,8)	6,0 (6,9)	2,0 (5,7)

10. Latvijas Republikas pilsonības likuma pieņemšana	53,0 (47,0)	0 (0,6)	43,0 (56,6)	2,0 (1,8)	2,0 (0,6)
--	-------------	---------	-------------	-----------	-----------

Respondenti, kuri vēlas pieņemt Latvijas Republikas pilsonību, tādos notikumos kā ekonomiskā reforma un preses brīvība redz visu Latvijas tautu lomu lielāku nekā respondenti, kuri vēl nav izvēlējušies pieņemt Latvijas Republikas pilsonību. Turklāt pirmajā respondentu grupā izplatīta atturīgāka attieksme pret "Latvijas politiķu" lomu šajos notikumos, nekā to uzskata respondenti, kuri nevēlas pieņemt Latvijas Republikas pilsonību.

Anketēšana atklāja noteiktu sakarību starp to, kādus informācijas avotus respondenti izmanto, lai apgūtu Latvijas vēsturi, un to, vai viņiem vispār ir interese par Latvijas vēsturi, no vienas puses, un vēlēšanos vai nevēlēšanos pieņemt Latvijas pilsonību, no otras. Kopumā 72% respondentu par galveno Latvijas vēstures zināšanu avotu nosaukuši vidusskolas vēstures stundas (starp tiem, kas vēlas pieņemt Latvijas Republikas pilsonību, šo avotu atzinuši 65%, bet, kas nevēlas pieņemt Latvijas Republikas pilsonību, – 71%).

Avoti, kas ietekmējuši zināšanas par Latvijas vēsturi
(% no grupējuma)

	Respondenti, kas izteikuši vēlēšanos iegūt LR pilsonību	Respondenti, kas nav izteikuši vēlēšanos iegūt LR pilsonību	Nelatvieši, Latvijas Republikas pilsoņi
1. Vēstures stundas vidusskolā	96,1	95,0	94,2
2. Masu informācijas līdzekļi latviešu valodā	71,0	52,0	60,8
3. Masu informācijas līdzekļi krievu valodā	82,4	71,7	81,4
4. Radnieki, paziņas, draugi	74,6	62,0	66,0
5. Patstāvīga interese par vēstures zinātnes materiāliem	67,0	60,0	59,0

Šajos datos atklājas tendence, ka mazāka interese par Latvijas vēstures avotiem (vidusskolas mācību stundas; masu informācijas līdzekļi latviešu un krievu valodā; vecāki, paziņas, draugi; patstāvīga interese par Latvijas vēstures zinātnes materiāliem) ir tiem krievvalodīgajiem jauniešiem, kuri nav izteikuši vēlēšanos iegūt Latvijas Republikas pilsonību. Taču nevar nepievērst uzmanību arī tam, ka aptaujātajiem nelatviešiem, Latvijas Republikas pilsoņiem, anketā nosauktie Latvijas vēstures informācijas avoti ir mazāk

ietekmējuši zināšanas par Latvijas vēsturi nekā tiem jauniešiem, kas vēlas kļūt par Latvijas Republikas pilsoņiem.

Starp respondentu grupām, kuri vēlas un kuri nevēlas iegūt Latvijas pilsonību, izrādījies atšķirīgs to personu skaits, kam bijusi precīza informācija par Latvijas Republikas vēstures notikumiem un vēsturiskajiem darbiniekiem. Tā starp personām, kas vēlas pieņemt Latvijas pilsonību, 31% varēja nosaukt pareizi visu Latvijas Republikas prezidentu uzvārdus. Bet to vidū, kuri nav izlēmuši pieņemt Latvijas Republikas pilsonību, šī daļa bija 27%. Šajās abās grupās atšķiras arī respondentu daļa, kas pareizi atbildējusi uz jautājumu, kāda bijusi latviešu daļa Latvijas iedzīvotāju struktūrā 1940., 1990., 1996. gadā. Starp tiem, kas vēlas pieņemt Latvijas pilsonību, pareizas atbildes devuši atbilstīgi 19,6%, 23,5%, 45% respondentu. Starp tiem, kas nav izlēmuši iegūt Latvijas pilsonību, – atbilstīgi 16,9%, 21% un 42%.

Pētījums noskaidroja arī dažas krievvalodīgās jaunatnes attieksmes īpatnības pret politisko nācījas ideju, tās nostāju valodas, politikas un nepilsoņu tiesību jomā.

5. tabula

Kādus valodas politikas un nepilsoņu tiesību principus Latvijas valstiskuma pamatā liktu personas, kas izteikušas vēlēšanos iegūt Latvijas Republikas pilsonību.
(% no grupējuma)

	Jā	Daļēji jā	Nē	Nezinu
1. Obligāta valsts valodas apguve visiem iedzīvotājiem	33 (26)*	57 (53)	10 (20)	0 (1)
2. Pakāpeniska visas izglītības pāreja uz valsts valodu	10 (6)	33 (25)	57 (67)	0 (2)
3. Valsts garantijas izglītībai lielāko minoritāšu valodās	80 (87)	12 (8)	8 (2)	0 (3)
4. Tādu pašu ekonomisko tiesību nodrošināšana pastāvīgajiem iedzīvotājiem kā pilsoņiem	96 (89)	0 (7)	2 (1)	2 (3)

* Iekavās uzrādīti LR pilsoņi nelatvieši.

Izrādījās, ka aptaujāto nelatviešu, Latvijas Republikas pilsoņu, vidū salīdzinājumā ar respondentu grupu, kas vēl tikai gatavojas kļūt par Latvijas pilsoņiem, ir lielāka to cilvēku daļa, kas negatīvi izsakās par tādiem Latvijas Republikas valstiskuma nostiprināšanas pasākumiem kā:

- valsts valodas apguve visiem iedzīvotājiem;
- visas izglītības pakāpeniska pāreja uz valsts valodu.

Pētījums parādīja arī pretrunas, kas raksturīgas krievvalodīgās jaunatnes apziņai Latvijā attiecībā uz Latvijas politiskās nācijas veidošanās sociāli ekonomiskajiem un politiskajiem apstākļiem. 6. tabulā redzams, ka respondenti vienā un tajā pašā Latvijas vēstures posmā augsti vērtē, piemēram, “demokrātiskas brīvības un cilvēka tiesības” un tajā pašā laikā uzskata, ka nav iedibinātas “cieņas pilnas attiecības starp tautībām” vai arī – augsti vērtē “Latvijas valstiskuma nostiprināšanu”, bet zemi – “valsts atbildību pilsoņu priekšā”.

6. tabula

Kurš no Latvijas vēstures posmiem visvairāk atbilst minētajiem procesiem
(% no respondentu kopuma)

	1918. – 1940.	1944. – 1990.	1990. – 1996.
1. Visas Latvijas ekonomiskais uzplaukums	40,0	40,0	9,2
2. Sociālā taisnīguma nodrošinājums sabiedrībā	19,6	60,0	7,0
3. Demokrātiskas brīvības un cilvēka tiesības	19,3	27,0	30,5
4. Latviešu kultūras uzplaukums	52,7	15,9	28,0
5. Visu Latvijas tautu politiska vienlīdzība	13,7	68,0	3,3
6. Valsts atbildība pilsoņu priekšā	19,3	43,0	12,8

7. Visu Latvijas tautu kultūras uzplaukums	14,8	57,0	10,0
8. Iespēja attīstīt ekonomisko iniciatīvu	18,0	13,7	61,3
9. Cieņas pilnas attiecības starp tautībām	16,8	67,5	3,0
10. Latvijas valstiskuma nostiprināšana	35,5	7,5	51,5

Protams, šādu pretrunu avots lielā mērā ir pati Latvijas sabiedrība, kur sastopamie uzskati pretstata dažādas demokrātiskas vērtības citu citai. Demokrātisko vērtību saskaņošana acīmredzot arī būs tas reālais ceļš, kas ejams, lai veicinātu Latvijas krievvalodīgās jaunatnes iekļaušanos Latvijas politiskā nācijā.

Summary

HISTORICAL KNOWLEDGE OF THE RUSSIAN-SPEAKING YOUTH AND THE DEVELOPMENT OF A POLITICAL NATION IN LATVIA

Vladislav Volkov

The author of this article regards the political nation to be an important concept for the political community of many social, ethnic and national groups in the Latvian society. The process of naturalization of part of non-Latvians leads to the enlargement of the number of the LR subjects. Therefore it is essential to know the attitude of young people to the idea of the political community (political nation). The attention of the present study was turned mainly to such problems as the models of a political nation in the political consciousness and to the notion of stereotypes of historical consciousness that were formed by the young people during their acquisition of historical knowledge at school and from other sources and which became the foundation of attitude to the political nation.

The idea of a political nation has been reduced by the author to the problem of relations between Latvians and national minorities in the past and the processes of political reality of today.

The article is based on the data of sociological research that took place in Riga secondary schools and universities (with Russian as the language of instruction) in 1996.

The author made the following conclusions from these data:

1. The idea of a political nation is not first and foremost in the consciousness of Russian-speaking youth. Respondents consider economic problems to be more acute than the problems of the political relations between Latvians and the national minorities. For instance, 92.9% of the respondents regarded the need of economic development as the main task for the people in Latvia, and 74.2% of them regarded mutual understanding between national groups to be also a main concern.

2. The respondents acknowledge the decisive role of Latvians in the formation of a Latvian political nation. The sociological data show that 49.6% of the respondents regard Latvians as the main political force in the proclamation of the Latvian Republic in 1918, and 50.7% are of the same opinion regarding the restoration of LR independence in 1990. And only 9.5% and 13.8% respectively consider that Latvia's residents played an equal role in these processes.

3. Interest in the history of the LR is larger among the youth that want to receive LR citizenship than among those who do not want to obtain it.

4. The young people who want to receive LR citizenship have a more loyal attitude to such demands as "Latvian language is compulsory to all Latvia's residents" and "The Educational system must be based on the Latvian language" than the youth who already are LR citizens;

5. The attitude of young people to the formation of a political nation in Latvia is rather contradictory. These contradictions reflect the complicated nature of the transition of the Latvia to democracy. Thus the respondents often attributed to one and the same historical

period of Latvia such contradictory characteristics as “democratic rights and freedoms” and “little desire to regulate relations between Latvians and the national minorities” on the basis of humanism.

TREŠĀ DAĻA

VALODAS POLITIKA UN VALODU APGUVE

Dzintra Hirša, Dr. philol.,
Valsts valodas centrs,
Latvija

VALSTS VALODAS POLITIKAS PAMATVIRZIENI LATVIJĀ

Kā zināms, pasākumu kopumu, kas vērsts uz valodu funkcionālā sadalījuma mainīšanu vai saglabāšanu, sauc par valodas politiku. Tā vienmēr ir viena no valsts politikas galvenajām sastāvdaļām, ko diemžēl daudzi politiķi Latvijā vēl nenovērtē, un šī nevērība bieži vien visai spēcīgi ietekmē valodas politikas rezultātus un valsts valodas statusa atjaunošanas tempus.

Lai izstrādātu zinātniski pamatotu valodas politiku, nepieciešami trīs priekšnosacījumi:

- 1) jāapzinās valodas situācija valstī;
- 2) jāapzinās mērķi, kas jāsasniedz ar šīs politikas palīdzību;
- 3) jābūt skaidriem valodas politikas pamatprincipiem, lai šos mērķus varētu īstenot.

Jau 1992. gadā toreiz nodibinātais Valsts valodas centrs bija apzinājis valodas situāciju valstī un, ņemot to vērā, izvirzījis šādus Latvijas valodas politikas mērķus:

1) nodrošināt latviešiem tiesības runāt un tikt saprastiem latviešu valodā visās valsts un sabiedriskās dzīves sfērās, kā arī privāt-uzņēmēju darbībā;

2) nodrošināt latviešu valodai dienesta valodas funkcijas visās varas un pārvaldes struktūrās, uzņēmumos, organizācijās u.c., t.i., radīt iespēju arodleksikai atgriezties dzīvajā aprītē un attīstīties;

3) nodrošināt visiem latviešiem izglītību dzimtajā valodā (galvenokārt tas attiecas uz Latgali);

4) uzlabot latviešu valodas mācīšanas kvalitāti skolās un veicināt pareizu latviešu valodas lietošanu pašu latviešu vidū;

5) veicināt latviešu valodas apguvi cittautiešu vidū, vienlaicīgi veicinot lojālo cittautiešu integrēšanos Latvijas sabiedrībā, kultūrā un vidē.

Taču, lai šos mērķus sasniegtu, bija jāformulē arī galvenie pamatprincipi, uz kuriem būtu jābalstās valodas politikai. Un šie pamatprincipi bija un arī pašreiz ir:

1) latviešu valodas tiesības Latvijā neierobežo citu tautību tiesības lietot savu valodu kultūrautonomijas ietvaros;

2) nevienai citai valodai Latvijā, izņemot latviešu valodu, nevar būt valsts valodas funkcijas, proti, jāievēro valodu hierarhijas princips – Latvijā ir viena valsts valoda un pārējās valodas ir svešvalodas;

3) divu svešvalodu prašana – tā ir norma, kas paturama Latvijas izglītības sistēmā arī turpmāk, taču būtu paplašināms mācāmo valodu skaits un šo valodu izvēles iespējas;

4) citu tautību iedzīvotājiem ir tiesības uz izglītību dzimtajā valodā;

5) valsts ar savu institūciju vai privātuzņēmēju palīdzību rada apstākļus latviešu valodas mācīšanai visiem Latvijas iedzīvotājiem.

Lai izvērtētu valodas situāciju un noteiktu tālākos valodas politikas pamatvirzienus, Latvijā tika veikta sociolingvistiska aptauja, ko īstenoja Latviešu valodas institūta Sociolingvistikas daļa I. Druvietes vadībā. To atbalstīja Sorosa fonds, ANO Attīstības programma, ASV Informācijas birojs un Valsts valodas centrs. Šīs sociolingvistiskās aptaujas rezultāti, no vienas puses, un Valsts valodas centrā saņemtā informācija, no otras puses, rāda puslīdz precīzu valodas situācijas ainu valstī, proti, kas ir izdarīts šajos gados

minēto mērķu sasniegšanā. Kā redzams, pēdējie trīs mērķi ir saistīti ar izglītības jautājumiem. Tāpēc sāksu vispirms ar tiem.

1. problēma. Visakūtākā un sāpīgākā problēma ir tā, ka pagājuši jau septiņi gadi kopš neatkarības atgūšanas, taču Latgalē joprojām saglabājas situācija, kas neļauj visiem latviešu bērniem izvēlēties skolu ar latviešu mācībvalodu, kaut gan Latvijā nav neviena lauku rajona, kurā krievi būtu absolūtā vairākumā. Bet Latgalē starp pilsētām tikai Daugavpilī un Rēzeknē ir neliels krievu pārsvars. Latvijā ir tikai divi pagasti, kuros krievu īpatsvars pārsniedz 80% (Biķernieki Daugavpils rajonā un Goliševa Ludzas rajonā). Divdesmit vienā pagastā no apmēram 513 Latvijas pagastiem krievu ir vairāk nekā puse, bet šie pagasti neveido vienotu teritoriju. Tomēr, neskatoties uz to, vēl 15 Latvijas pagastos nav latviešu skolu vai latviešu klašu. Šī problēma valstij jāatrisina pirmām kārtām.

2. problēma. Latviešu valodas mācīšanas kvalitātes nodrošināšana latviešu skolās. Tā vismazāk saistās ar politiskās nācījas problēmu, taču tā ir svarīga mums pašiem. Sociolingvistiskās aptaujas dati vērtē valodas mācīšanas kvalitāti kā neapmierinošu. Respondentus daudzviet neapmierina skolu nespēja nodrošināt skolēnus ar elementārām pareizrakstības zināšanām, pārāk sarežģītas esot mācību grāmatas, pārāk liels gramatikas īpatsvars utt. Pirmoreiz domājot par šo problēmu, man ienāca prātā ķecerīga doma – vai ieaudzināt nepatiku pret savu valodu nebija kādreiz apzināti veidotas valodas politikas stratēģija. Diemžēl tas ir atstājis pēdas visā latviešu sabiedrībā. Manuprāt, latviešu valodas lingvistiskā kvalitāte pārdzīvo visnopietnāko krīzi. Šo krīzi radījusi anglofonā kultūra, absolūtās brīvības ilūzija, vēlēšanās lingvistisko kvalitāti aizstāt ar politisko, trimdas latviešu iekonservētās valodas pretstatīšana vietējo latviešu “padomju” valodai utt. Turklāt vērojama nopietna sociolingvistisko funkciju izraisītā arhaiskā latviešu valodas tipoloģiskā modeļa un tipoloģiski svešo valodu modeļu konfrontācija.

3. problēma. Latviešu valoda minoritātes skolā. Latviešu valodas mācīšanu minoritāšu skolās 2/3 respondentu vērtēja kā neapmierinošu. Kā galvenie trūkumi tika minēti: zemas prasības – 41,8% respondentu, sliktas mācību grāmatas – 17,7% respondentu, slikti skolotāji – 17,5%

respondentu. Lai situāciju mainītu, ir izveidota Latviešu valodas kā otrās valodas skolotāju asociācija, kas rīko kursus skolotājiem, kuri māca latviešu valodu minoritāšu skolās; palīdzību sniegs arī Latviešu valodas apguves valsts programma.

4. problēma. Pietiekami daudz neatrisinātu jautājumu ir arī pieaugušo izglītībā. Valsts valodas centrs sava juridiskā statusa dēļ nav varējis veikt pieaugušo mācīšanas koordinācijas darbu, tāpēc nesen izstrādātā Latviešu valodas apguves valsts programma ir visai aizkavējusies. Tomēr iespēju robežās Valsts valodas centrs ir veicinājis latviešu valodas apgūšanu pieaugušajiem. 1997. gada pavasarī Valsts valodas centrs sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministrijas Pieaugušo izglītības nodaļu ir izstrādājis programmu "Latviešu valodas mācīšana pieaugušajiem", kuras ietvaros ir sagatavotas divas mācību grāmatas un audiokasete (pirmoreiz ar fonētikas vingrinājumiem), kas var noderēt arī plašākai auditorijai. Tika rīkoti semināri skolotājiem, uzņemta videofilma skolotājiem un interesentiem, kas pagaidām ir rādīta tikai Austrumlatvijas televīzijā. Kopā ar Britu Padomi, ANO Attīstības programmu, Sorosa fondu un Izglītības un zinātnes ministriju esam izveidojuši Valodu mācību centru, kur māca daudzas valodas, tostarp arī latviešu valodu. Turpat notiek jaunās metodikas izstrāde. Taču Latvijā liela pieprasījuma pēc latviešu valodas kursiem vairs nav. Tai pašā laikā ir saglabājies pieprasījums pēc mācību līdzekļiem. Faktiski atziņa, ka latviešu valoda ir jāprot, paliek vairāk apziņas, nevis darbības līmenī. Šeit saskatu vairākas problēmas. Viena no tām ir saistīta ar valsts valodas atestāciju. Atestācijas procesu var vērtēt dažādi, taču cilvēki ir mācījušies, kārtojuši eksāmenu. Bet paiet laiks, un tā kā latviešu valodu šis cilvēks nelieto varbūt tieši valodas vides dēļ, viņš aizmirst pat to pašu mazumiņu, ko iemācījies. Faktiski viņa valodas prasme, kā mēs zinām, tolaik bija tikai starta pozīcijās. Taču šim cilvēkam bija izvēle – uzturēt valodas prasmi vai ne. Un šeit parādās indivīda attieksme pret valsti. Savukārt valstij ir jādomā, kā šo prasmi uzturēt arī turpmāk, un to var panākt trejādi:

- 1) radot lielāku nepieciešamību pēc valsts valodas;
- 2) kvalitatīvi uzlabojot atestācijas procesu;

3) dažādojot un paplašinot pieaugušajiem domāto valodas mācīšanas metodiku.

Taču, ja runājam par pieaugušo izglītību, ilūzijas nav jālolo, un nacionālā programma nebūs tā, kas piespiedīs kādu mācīties. Tomēr valstij jādara viss, lai latviešu valodu mācītu profesionāli labi sagatavoti cilvēki un lai rosinātu cilvēkus mācīties.

Kādas pārmaiņas ir notikušas, kā tiek pildīti Latvijas valodu politikas mērķi – valodas situācija iestādēs, uzņēmumos, uzņēmējdarbībā, kādā valodā veidojam dienesta attiecības utt.?

Sociolingvistiskie aptaujas dati rāda, ka kopš Valodu likuma pieņemšanas 1989. gadā un tā grozījumiem 1992. gadā valodu hierarhija mainās par labu latviešu valodai galvenokārt divās pozīcijās: 1) lietvedībā – tā uzskata 84,3% respondentu, to skaitā Rīgā – 90,4%, Daugavpilī – 76,8% respondentu; 2) darba apspriedēs un sanāksmēs – 81,9% respondentu (Rīgā – 86,3%, Daugavpilī – 50,7%).

Šos datus apstiprina arī Valsts valodas inspekcijas dati, jo vismazāk sūdzību ir par lietvedību. Visvairāk sūdzību saņemts par valodas nelietošanu un par pārkāpumiem vizuālajā informācijā. Turklāt valodas nelietošana saistās galvenokārt ar privātuzņēmējdarbību. Stāvoklis valsts iestādēs un uzņēmumos ir uzlabojies, bet privātuzņēmējdarbībā tas joprojām ir neapmierinošs. Galvenā darba valoda tur joprojām ir krievu valoda. Valodu likums nosaka to, ka darbiniekiem jālieto valsts valoda tikai attiecībā pret iedzīvotāju, nevis otru darbinieku vai padoto. Privātuzņēmumos darba sēdēs runā galvenokārt krievu valodā, jo Valodu likuma 6. pants noteic, ka darba sanāksmēs un sēdēs var lietot arī citu valodu un rīkotājs tulkošanu nodrošina tikai tādā gadījumā, ja kāds pieprasa to. Kas tad to var pieprasīt no saimnieka, ja tas pats neprot runāt valsts valodā?

Sociolingvistiskās aptaujas dati ļauj spriest arī par to, kuri pasākumi ir veicinājuši valodas situācijas maiņu:

1) valodas prasmes atestācija darbam noteiktā amatā – 62,5% respondentu;

2) valodas nepieciešamība pilsonības iegūšanai – 25,3% respondentu;

3) Valsts valodas inspekcijas darbs – 5,7% respondentu;

4) citi pasākumi un notikumi – 6,5% respondentu.

Protams, šo situāciju veicināja arī civildienesta reforma, jo tā paredzēja, ka par ierēdņiem var strādāt tikai cilvēki, kas prot valsts valodu augstākajā pakāpē.

Izvērtējot valodas situāciju, jāatzīst, ka valodas politikas pamatvirzieni joprojām ir šādi.

1. Valsts valodas statusa tiesiskais nodrošinājums.
2. Latviešu valodas pozīciju nostiprināšana izglītībā.
3. Latviešu valodas mācīšanas uzlabošana visos līmeņos.
4. Mācībvalodu un valodu lietojuma sabalansējums izglītībā un sabiedrībā.
5. Latviskās vides veidošana.
6. Atestācijas pilnveidošana.
7. Latviešu valodas zinātniskās bāzes nodrošināšana.

Visi valsts valodas politikas virzieni gūst savu tiesisko bāzi jaunajā valsts valodas likumprojektā, kas principiāli atšķiras no iepriekšējā. Valsts valodas likumprojekta galvenās nostādnes ir šādas.

1. Joprojām nav nostiprināts latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statuss valodas pamatlikumā. Pašreizējā Valodu likuma 4. pants paredz blakus latviešu valodai arī citas valodas lietošanu. Saeimā iesniegtais likumprojekts ir likums par valsts valodu.

2. Likumprojekts nereglamentē citu valodu lietojumu Latvijā, bet tikai valsts valodas lietošanu un aizsardzību. Citas Latvijā lietojamās valodas šī likuma izpratnē ir svešvalodas.

3. Dažādu institūciju un uzņēmumu darbiniekiem jāprot un jālieto valsts valoda apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai. Tas nozīmē, ka valsts valoda darbiniekam ir jālieto gan pēc klienta pieprasījuma, gan jārūnā ar amatā līdzīgu, gan arī zemākstāvošu. Šī norma iekļauta likumprojektā tā iemesla dēļ, ka saskaņā ar pašreizējo Valodu likumu darbiniekam ir jārunā latviešu valodā tikai ar klientu. Valsts valodas inspekcijā ir daudz sūdzību par to, ka priekšnieki ar padotajiem nerunā latviešu valodā.

4. Par darba sanāksmju valodu tiek noteikta tikai valsts valoda. Pašreizējā Valodu likuma 6. panta prasības neattiecas uz privāt-uzņēmēju darbību. Cilvēkam, ieņemot kādu amatu vai strādājot kādā

profesijā, valoda jāprot noteiktā pakāpē, un tas nevar sagādāt viņam grūtības to lietot arī darba sēdēs un sanāksmēs. Sociolingvistiskie dati rāda, ka šī norma neradīs lielas grūtības.

5. Lielas pārmaiņas ir iecerētas izglītībā. Pirmkārt, ņemot vērā sociolingvistiskās aptaujas rezultātus, minoritāšu skolās iecerēts paaugstināt valsts valodas prasmes standartu. Otrkārt, paredzēts, ka valsts finansētajās profesionālajās un augstākajās mācību iestādēs mācību valoda ir latviešu valoda; līdz 2005. gadam uz latviešu mācībvalodu jāpāriet visām valsts finansētajām vidusskolām (10.–12. klase). Šī norma nodrošinās visiem absolventiem vienlīdzīgas iespējas darba tirgū. Krievu skolas atražo esošo lingvistisko situāciju. Arī valodas vide (piemēram, Rīgā ir tikai 36% latviešu) darbojas pretī, respektīvi, kavē integrācijas procesu. Un šī situācija apdraud Latviju kā nacionālu valsti no iekšpuses.

Valstī integrācija nevar balstīties tikai uz valodas prasmi. Valodas prasme ir priekšnosacījums integrācijai. Šai sakarā mināmi interesanti skaitļi par mācībvalodu vidusskolās – 9,7% krievu un 15,3% citu minoritāšu pārstāvju uzskata, ka mācībām jānotiek latviešu valodā, bet daži priekšmeti ir jābūt krievu valodā, vēl 1% krievu un 4,1% citu tautību cilvēku uzskata, ka mācībām jābūt tikai latviešu valodā. Tomēr šķiet, ka izglītības jautājums Latvijā kļūs par politisku, nevis integrācijas jautājumu. Latvijas sabiedrībai derētu pārdomāt iespēju diferencētai pieejai minoritātēm, un nevis tāpēc, ka tā būtu vēršanās pret kādu minoritāti, bet gan tādēļ, lai valodas situācija Latvijā latviešu valodai būtu labvēlīgāka nekā tagad.

6. Sevišķa uzmanība ir veltīta valodas kvalitātes nodrošināšanai. Valodas kvalitātes nodrošināšana ir paredzēta vēl vienā likumprojektā, kas Saeimā jau pieņemts pirmajā lasījumā. Tas ir Vietvārdu likums. Vietvārdu sakārtošanā mēs esam ļoti kusli, un šis sakārtošanās process ir ļoti sarežģīts.

7. Pilnveidot Latvijas vidi nozīmē arī sakārtot uzrakstus, ko mēs lasām uz ēkām, skatlogos, veikalos. Latviskā vide veidojas tikai tad, kad protam atrast vislabākās proporcijas starp latviešu valodu un svešvalodām valsts vizuālajā tēlā. Iespējams, ka to veicinās iesniegtais labojums likumam “Par Uzņēmumu reģistru”.

8. Valodu lietojuma sabalansējums sabiedrībā – gan masu informācijas līdzekļos, gan izglītībā – ir viena no būtiskākajām valodas politikas problēmām. 1995. gadā tika pieņemts Radio un televīzijas likums, kura 19. pants ietver vēlamo valodu proporciju. Tur ir noteikts, ka:

a) katram raidījumam ir jānotiek vienā valodā – raidījuma valodā. Raidījuma fragmenti citās valodās jānodrošina ar tulkojumu (dublējot, ieskaņojot vai subtitrējot). Šis noteikums neattiecas uz valodas mācīšanas raidījumiem un mūzikas skaņdarbu izpildījumiem,

b) raidījuma valodu nosaka pēc attiecīgā raidījuma skaņas pavadījuma vai valodas, kurā raidījums tiek dublēts vai ieskaņots. Raidījuma valoda, ja tā nav valsts valoda, jānorāda publicējamā raidījuma secības izklāstā (raidījuma programmā),

c) demonstrējamām filmām jābūt dublētām vai arī ar oriģinālo skaņas pavadījumu un subtitriem latviešu valodā, bet bērniem paredzētām filmām jābūt dublētām vai ieskaņotām latviešu valodā,

d) televīzijas raidījumiem svešvalodās (izņemot tiešās pārraides, retranslāciju, raidījumus ārzemēm, ziņu un valodas mācību raidījumus) jābūt subtitriem latviešu valodā,

e) raidorganizācijas veidotajā programmā raidlaika apjoms svešvalodās nedrīkst pārsniegt 30% no raidlaika kopapjoma mēneša laikā. Šis noteikums neattiecas uz Latvijas Televīziju, Latvijas Radio, kabeļtelevīziju, kabeļradio, satelīttelevīziju, satelītradio, kā arī uz pierobežu radio un televīziju.

Turklāt “Nacionālā pasūtījuma” uzdevums valodas jomā ir nodrošināt:

1) latviešu valodas un kultūras attīstību, sekmējot vienkopienas valsts nostiprināšanu,

2) raidījumu veidošanu par Latvijā dzīvojošo mazākumtautību dzīvi un kultūru.

Kā zināms, Latvijas Radio un Latvijas Televīzijas 2. izplatīšanas programmas pamatā ir valsts valoda – 20% gada raidlaika ir mazākumtautību valodās.

Televīzijas uzņēmējsabiedrības bieži vien ignorē Radio un televīzijas likumu, respektīvi, valodu proporcijas, bet Radio un televīzijas

padome to nespēj izkontrolēt, jo šķiet, ka kontroles mehānisms vēl nav radīts. Izveidojusies paradoksāla situācija – likums radīts latviešu valodas aizsardzībai, bet televīzija aizsargā krievu valodu.

Un vēl viena doma par valodu sabalansējumu Latvijā. Protams, diskutējama. Nesen atklāta Stokholmas Ekonomikas augstskolas filiāle Latvijā. Manuprāt, varētu uzskaitīt četrus argumentus, kāpēc šādas augstskolas nav vēlamas. Pirmkārt, jaunieši tur iegūst zināšanas, ko var iegūt Latvijas augstskolās, pieaicinot lektoros no ārzemēm. Otrkārt, mēs gatavojam uzņēmējdarbības speciālistus nevis valstij, bet privātstruktūrām, kam tas būtu jādara pašām. Treškārt, mācības notiek angļu valodā. Angļu valoda šeit eksistē bez kultūras seguma, tātad rodas jautājums, kāda vide ir šajā skolā – nacionāla vai kosmopolītiska. Un, ceturtkārt, mēs dodam darbu ārvalstu speciālistiem, bet mūsu speciālisti paliek bez darba.

Diemžēl šeit nav apskatīti vēl citi valsts valodas politikas virzieni – atestācijas reorganizācija, latviešu valodas zinātniskais nodrošinājums, datorlingvistikas attīstība un mācību programmu izstrāde uz šīs bāzes, valodas sliekšņu izstrāde tiem, kas mācās latviešu valodu u.c.

Tās ir dažas pārdomas par valodas situāciju Latvijā un par Latvijas valsts valodas politikas pamatvirzieniem, par to, kā labu var pārvērst par sliktu un sliktu dažreiz par labu. Bet varbūt šeit izklāstītais izraisīs pārdomas par to, vai Latvijā top politiskā nācija?

Summary

BASIC TRENDS OF LANGUAGE POLICY IN LATVIA

Dzintra Hirša

There are three main prerequisites to be taken into account in order to elaborate the theoretical guidelines of a language policy:

- 1) awareness of the existing language situation in the country;
- 2) determination of the goals of language policy;

3) development of basic principles of language policy to achieve these goals.

The transition from the totalitarian state to a democratic system faces many problems. In a society where the number of Latvians and non-Latvians is proportionally about fifty–fifty, implementation of radical changes, concerning ideology in particular, must be considered a complicated, ungrateful, dangerous and difficult task. (In 1935 Latvians made up 77 per cent of the population of the country while the Russians and Belorussians together accounted for 10.2 per cent. By 1989, as a result of the occupation, these figures had changed to 52 percent and 36.8 per cent respectively. In addition, there was now also a previously non-existing Ukrainian minority of 3 per cent. Most of these, plus some of the smaller minorities, largely from various parts of the former Soviet Union, were the so-called Russian-speakers, i. e. people who used Russian as their language of communication.)

Considering the existing situation where such a large percentage of the population consisted of Russian-speakers, the State Language Centre was established in 1992 and the objectives of the State language policy were defined. These objectives were:

1) to ensure the rights of Latvians to speak their language and be understood in all spheres of state and public life, including the activities of privately owned enterprises;

2) to ensure that the Latvian language should fulfil the official functions in all government and public administration structures, enterprises, organizations etc., i. e. to effect the return of professional terminology to its live usage and promote its development;

3) to ensure that all Latvians have the possibility of obtaining education in their mother tongue (this applies mainly to Eastern Latvia);

4) to perfect the teaching of the Latvian language in schools and stimulate its correct usage among Latvians;

5) to foster the mastery of the Latvian language among aliens and thereby promote their loyal integration into the Latvian community, culture and social environment.

Therefore, attainment of the objective and formulation of the basic principles were required to substantiate the language policy. These basic principles now are:

1) the inherent rights of the Latvian language in Latvia do not infringe upon the rights of other nationalities to use their own language as part of their cultural autonomy;

2) no other than the Latvian language in Latvia fulfils the functions of the state language, namely, the principle of language hierarchy is to be observed. Latvia has but one state language and all other languages are considered as foreign languages.

Problem No.1. The most urgent and painful problem is the following: seven years have already passed since the restoration of independence, but there still exist 15 civil parishes without schools or classes with Latvian as the language of instruction, mainly in the Latgale region. It could be added that there are no rural districts where Russians form a majority; among towns and cities only in Daugavpils and Rezekne there is a small predominance of Russians. There are 513 civil parishes in Latvia; Russians are more than half of the population in 21 civil parishes, but these do not form a single contiguous territory. The State must ensure the rights to education in the State language throughout the whole territory of Latvia as soon as possible.

Problem No. 2. Ensuring a high quality of teaching to the Latvian children.

Problem No.3. The situation of Latvian in minority schools.

Problem No.4. Latvian as part of adult education.

The two latter problems are being solved under the National Programme for Latvian Language Training sponsored by the United Nations.

The data of sociolinguistic surveys show that since adoption of the Language Law in 1989 (additions and amendments in 1992) the changes in language hierarchy (in favour of Latvian) have taken place in two main areas: 1) office work, business documentation (positive answer was given by 84,3% respondents: 90,4% respondents in Riga, 76,8% – in Daugavpils). 2) business meetings (positive answer was

given by 81,9% of the respondents: 86,3% in Riga, 50,7% – in Daugavpils).

The data of sociolinguistic surveys allow us to evaluate the effectiveness of the activities intended to change the hierarchy of languages in Latvia.

According to public opinion, the most useful measures have been:

1) the State language proficiency certification – 62,5% of the respondents,

2) the language proficiency tests for naturalization – 25,3%,

3) activities of the State Language Inspection – 5,7%,

4) other measures and activities – 6,5%.

After evaluation of the language situation in Latvia, we have to admit that the main directions of language policy must still remain:

1. Ensuring of legal status of Latvian as the official state language.
2. Strengthening the position of Latvian in education.
3. Improvement of the teaching of Latvian at all educational levels.
4. Determining the proper balance of language use in society and educational establishments.
5. Formation of a Latvian linguistic environment.
6. Further development of the language proficiency certification system.
7. Securing the basis for a scientific study of the Latvian language.

All these directions are included in the “Bill on the State Language”. There are significant differences between the existing “Law of Languages” (1989, 1992) and the new Bill. The Bill is based on the following considerations.

There is no legal basis for Latvian as the only official language in the existing Law, since Article 4 of the 1992 Law states that there are other languages which can be used in official communication.

This has prevented the required usage of the state language, in private enterprises in particular. Latvians have been employed as interpreters and clerks by alien owners. The personnel could do without the state language or use it only from time to time. The result was the fall in the number of the state language users. One could always apply to the administration by using the Russian language. It caused a decline in the knowledge of the Latvian language. Therefore the Bill does no longer provide for a possible choice of the languages used.

The new Bill would establish a State language, i. e. the Latvian language.

The Latvian language is to be the only state language, and the Bill refers only to the state language and no other languages. The other languages spoken in the country are defined as foreign languages by the Bill.

The second change calls for the subsequent use of the state language at meetings and sittings.

In Parliament, State and local-government institutions, civil institutions, enterprises and organizations, except national cultural heritage associations, the language used at all the meetings and working sessions is the official State language. If there are aliens present, some other language can be used, but the translation into Latvian must be provided on the request by at least one of the participants. Substantial changes are envisaged in the education system. However, this sphere calls for the most strenuous efforts. In trade schools some professions are still acquired only in the Russian language. When leaving school a great number of youths have poor knowledge of the Latvian language. It is only of late that the situation has taken a favourable turn for the Latvian language. The integration process is hampered by the present linguistic environment (for example, in Riga the residents of Latvian origin constitute about 36 per cent of the total). The situation presents an internal threat to Latvia as a national state: knowledge of the language creates the necessary prerequisites for integration. So, to this end, first, the Bill provides for raising the criteria in evaluating the knowledge of the State language in minority schools. Second, to carry on instruction of secondary school students (from the age of sixteen) only in the state language (with a transition period of ten years). This provision was offered by the Cabinet of Ministers, while the Saeima added another. In the State-financed and local-government financed institutions of secondary education at least one half of the subjects must be taught in the Latvian language. Third, vocational training must be provided only in the State language.

The Bill directs a special attention to the use of languages in public information and mass media. Radio broadcasts and telecasts

are regulated by the Television and Radio Law. Article 19 states the following:

a) any broadcast must take place in a single language. The transmission of fragments in other languages must be accompanied by translation (by dubbing, recording or subtitling). This rule does not apply to language teaching programmes and musical performances;

b) the broadcast language is determined by the appropriate recorded accompaniment or the dubbed or recorded language. If the broadcast language is not the State language, it should be indicated in the broadcast programme;

c) films planned for display must either be dubbed or have the original sound accompaniment and captions in the Latvian language. Films for children must be dubbed or recorded in the Latvian language;

d) telecasts in foreign languages, save live coverages, retransmissions, broadcasts for abroad, newsreels and teaching programmes, must be supplied with Latvian subtitles;

e) the amount of broadcasting time done or planned in foreign languages, should not exceed 30 per cent of the total monthly transmission time. This rule is not applicable to Latvian Television, Latvian Radio, cable-television, cable-radio, satellite television, satellite radio as well as frontier area radio and television.

Latvian Radio and Latvian Television Programme 2 use mainly the State language, 20% of the transmission time is allowed for programmes in minority languages.

In accordance with international tradition, the state language is to be used in courts of law and cultural relations.

The Bill directs special attention to the spelling of proper names, spelling used in documentation, advertisements, instructions for use and place-names, as well as consolidation of a uniform terminology and other aspects of language culture.

Aija Janelsiņa–Priedīte, Dr. philol.,
Latviešu valodas apguves valsts programma,
Latvija

LATVIEŠU VALODAS APGUVES VALSTS PROGRAMMAS NOZĪME SABIEDRĪBAS INTEGRĀCIJĀ

Latvijā aizvien vairāk sarūk to cilvēku skaits, kas domā, ka latviešu valoda nebūs jāmāca, kā arī to, kas domā, ka tā nebūs jāmācās. Jau šis faktu konstatējums vien norāda uz zināmu integrācijas procesu, ja par integrāciju uzskatām iekļaušanos Latvijas valstī pēc atjaunotās neatkarības 1991. gada augustā. Tomēr par spīti tam, ka 1997. gada 5. jūnijā Valsts valodas likums pieņemts Saeimas pirmajā lasījumā, un ka notiek intensīvs darbs pie jauna izglītības likuma, nevienam nav īstas skaidrības par to, kāda izskatīsies Latvijas valodas politika pat tuvākajā nākotnē. Šo apmulsumu vēl palielina statistiku dažādie dati un to pluralistiskās interpretācijas.

UNDP (ANO attīstības programmas) finansētās Latviešu valodas apguves valsts programmas (LVAVP) ietvaros Baltijas Datu nama regulāri (2 reizes gadā) veiktās aptaujas rāda zināmu stabilitāti Latvijas latviski nerunājošo iedzīvotāju uzskatos. Šīs aptaujas (1996. g. jūnijs; 1997. g. februāris/marts) starp latviski nerunājošiem sniedz šādu informāciju. 70 (68)% respondentu vēlas uzlabot savas latviešu valodas zināšanas un no šiem 70 (68)% vairāk nekā 60 (60)% vēlas uzlabot savas latviešu valodas zināšanas, lai brīvi prastu runāt, lasīt un rakstīt, kas norāda uz zināmu vēlmi integrēties Latvijas valstī.

Toties rodas jautājums, kā lai to panāk, ja līdztekus citi dati (*Richard Rose, William Maley: Nationalities in the Baltic States, A Survey Study, University of Strathclyde, Glasgow 1994; Richard Rose: New Baltics Barometer II, A Survey Study, University of Strathclyde, Glasgow 1995; Richard Rose: New Baltic Barometer III, A Survey Study, University of Strathclyde, Glasgow 1997*) rāda, ka no 1993.

līdz 1994. gadam nelatviešu latviešu valodas zināšanas nav būtiski uzlabojušās, 1996. gada pašvērtējumā tās tiek pat vērtētas par 10% zemāk. Šie sākotnēji šķietami negatīvie dati šodienas kontekstā ir vērtējami arī pozitīvi. Pirmkārt, valodas zināšanu pašvērtējums ir mainījies, cilvēki saprot, ka viņu zināšanas nav tik labas, kā sākumā šķitis, un, otrkārt, respondenti 1996. gadā atbildējuši atklātāk nekā iepriekšējos gados.

Tajā pašā LVAVP aptaujā 19 (5)% respondentu kā galvenās grūtības saistībā ar latviešu valodas apguvi min finanses un 18 (20)% to, ka trūkst iespējas valodu lietot vidē. Pats interesantākais fakts tomēr ir tas, ka 1996. gada jūnija aptaujā 21% respondentu par apguves šķērslī uzskata to, ka latviešu valoda ir grūta valoda un 14% šo šķērslī saskata latviešu valodas grūtajā gramatikā. Kopā 35% respondentu uzskata latviešu valodas sarežģītību kā galveno grūtību. Šeit saskaramies ar pašu latviešu radītu mītu. Latviešu valoda nav sarežģītāka par krievu valodu, bet, to pastāvīgi apgalvojot gan augstskolās, gan skolās, šāds mīts kļūst par pseidopatiesību. Uz mītiem nevar veidot nedz sekmīgu valodas mācīšanu, nedz arī valodas mācīšanos.

Minētā LVAVP aptauja mūs arī informē, ka tikai 3 (0)% respondentu Latvijas pilsonība ir motīvs apgūt latviešu valodu, kas saskan ar Naturalizācijas pārvaldes (NP) aptauja tika veikta 1995. g. dec. – 1996. g. janv.) datiem, proti, ka no 33 000 cilvēku, kuriem 1996. gadā bija tiesības naturalizēties, uz naturalizāciju bija pieteikušies tikai 450, kas atbilst 1,5%. Atkal jājautā – kāpēc, īpaši tādēļ, ka citi NP dati rāda, ka 63% no šā gada potenciālajiem pretendentiem vēlētos Latvijas pilsonību, bet tikai 8% jūtas pietiekami sagatavoti un zinīgi, lai uz to pretendētu.

Rodas pamatots jautājums, kāpēc potenciālie pretendenti nejūtas pietiekami zinīgi un sagatavoti un ko Latvijas valsts ir darījusi, lai viņus tādus padarītu, jo, kā mums visiem zināms, zinīgums un sagatavotība nenāk pati no sevis. Kas neatkarīgajā Latvijā ir un tiek darīts, lai integrētu Latvijā dzīvojošos nelatviešus Latvijas valstī? Kas ir darīts, lai audzinātu lojālus Latvijas pilsoņus (iedzīvotājus), kas ir darīts, lai veidotu dialogu starp latviešiem un šīm integrējamām

grupām? Jājauc, vai saasinātās diskusijas par pilsonības likumu, kā arī pēc piecu gadu neatkarības pieņemtā okupācijas deklarācija un bieži patvaļā darbojošās valodas inspekcijas veicina vai kavē Latvijas iedzīvotāju valstisko domāšanu un integrāciju valstī?

Pamatā visas šīs parādības atspoguļo padomju mehānismus – nevis iekļaut un integrēt, bet ar sodiem un represijām izstumt un apzīmogot. Nacionālas valsts vārdā tiek turpināta padomju politika, mainīti tiek tikai epitēti – padomju pret latviešu. Vai tāds ir demokrātiskas valsts veidošanas process?

Padomju laika mantojumam nāk klāt gan pašu latviešu, gan nelatviešu dažādas ilūzijas par īstenību. Latvieši pēkšņi atgūto neatkarīgo Latviju vēlas redzēt kā 1939. gada tiešu turpinājumu, nobīdot malā visas pārmaiņas, kas notikušas pēdējo piecdesmit gadu laikā. Latviešu kolektīvā vēsturiskā atmiņa vēl ir dzīva, un tā saskata 1991. gada neatkarībā tiešu 1939. gada pēctecību. Tomēr 1991. gada Latvijas valstiskā aina ir pavisam citāda, jo kā demogrāfiskā, tā sociālā situācija, kā arī valstiskā apziņa ir krasi mainījusies. Situācija ir mainījusies arī tai Latvijas iedzīvotāju daļai, kas daļēji vēl šodien neapzinās, ka atrodas citā valstī, kur nu vēl kaut kādā neatkarīgā Latvijā, kuras priekšvēsture viņiem bija un ir pilnīgi sveša. Patiesībā 1991. gada Latvija ir jauna valsts visiem Latvijas iedzīvotājiem un tā prasa visu iedzīvotāju integrāciju valstiskā domāšanā.

No latviešu puses, protams, ir grūti sniegt labestības roku, ja pats vēl jūties samīdīts un pazemots. No otras puses, nevar veidot valsts politiku uz emocijām un aizvainotību. Nav arī iespējams veidot drošu valsts un starptautisku politiku, ja valstī ir 700 000 (viena trešā daļa) pastāvīgo iedzīvotāju, kuru politiskais statuss ir neskaidrs, kas nerunā latviešu valodā, kas veido šķirtu sabiedrību. Valstij ar tik nesakārtotu iekšējo struktūru nav vietas nedz ES, nedz NATO, kas tomēr nepieciešamas kā neatkarīgas Latvijas drošības garantī. Šo nepieciešamību pastāvīgi atgādina Krievijas valsts svīru histēriskie uzbrukumi Baltijas valstīm.

Kādi tad būtu priekšnoteikumi un procesi, lai šie neskaidrā statusa iedzīvotāji kļūtu par lojāliem Latvijas pilsoņiem, lai tie integrētos Latvijas valstī? Šeit jāpatur prātā, ka katra integrācija ir garš un

sarežģīts process. Tieši šis procesa elements Latvijā tiek aizmirsts. Vai arī tas nav padomju domāšanas mantojums: vai nu esi par vai pret, zīmogs virsū un viss. To, ka sabiedrības maiņas nenotiek pēkšņi, bet ir process, padomju ideoloģija nepieņēma. Ar šo mantojumu mums jācīnās arī šodien. Par demokrātu un neatkarīgas valsts pilsoni nevar kļūt piespiedu kārtā, par tādu ir jāizaug. Tas attiecas vienlīdz kā uz latviešiem, tā nelatviešiem, kā pilsoņiem, tā nepilsoņiem.

Mainīt cilvēka pasaules uztveri ir viens no visgrūtākajiem uzdevumiem, protams, ja netiek izmantoti populistiski saukļi krīzes situācijās. To, pie kā tie noved, pietiekami skaidri rāda mūsu nesenās pagātnes piemēri. Lai panāktu uzskatu maiņu, ir jāizveido nopietna stratēģija, nepieciešama ilga un plaša skološana. Nav nedz iespējams, nedz lietderīgi mēģināt pārveidot 700 000 cilvēku domāšanu, toties būtu bijis reāli 33 000 jauniešu sagatavot naturalizācijai. Kas ir darīts viņu skološanā? Vai ir sagatavota interesanta programma, kas šiem jaunajiem cilvēkiem paskaidrotu, kādā valstī viņi dzīvo, kādi ir šīs valsts mērķi? Ka valstij viņi ir vajadzīgi. Ka valsts viņiem dod garantijas, bet ka par šīm garantijām savukārt no viņiem sagaida šādu vai tādu pienākumu pildīšanu. Ka valsts viņus gaida kā pilntiesīgus pilsoņus un valsts nākotnes veidotājus. Šādas informācijas vietā viņi ir birokrātiski apgaismoti par naturalizācijas procedūru un tās sekām. Skatoties uz vātajiem mēģinājumiem sagatavot šos jaunos cilvēkus naturalizācijai, neviļus rodas jautājums, kāda bija valstiskā domāšana tiem, kas manifestēja naturalizācijas sadalījumu vecuma grupās? Vai tas tikai nav bijis birokrātisks solis, lai apmierinātu ārvalstis?

Domājot par šo jauno cilvēku naturalizācijas gaitu, būtu jādomā par vidi, kurā viņi auguši. Šie jaunie cilvēki ir auguši padomju laika ģimenēs, tos skolojuši padomju laika skolotāji. Kāda ir prese un citi masu mediji, kas ir viņu galvenie informācijas avoti? Kāda skološana notikusi, lai šie cilvēki, arī viņu apkaime, uzzinātu kaut ko par šo jauno valsti, kurā viņi dzīvo? Kā ir notikusi viņu tiešās apkaimes, skolotāju un vecāku skološana? Kas ir darīts, lai viņus izglītotu atziņā, ka viņi paši ir spējīgi un tiesīgi izlemt savu nākotni? Viņi nav auguši tradīcijā, kurā atļauts pašam izšķirt un domāt, viņi ir pieraduši pie valsts un citu autoritāšu – vecāku un skolotāju – aizbildniecības. Lai cilvēks

saprastu, ka viņš ir atbildīgs par sevi un savu rīcību, tas šādai domāšanai ir mērķtiecīgi jāaudzina. Vai šāda audzināšana ir notikusi vai notiek neatkarīgajā Latvijā? Nenotiek! Visās jomās redzams autoritārisms, pavēles, rīkojumi, eksāmeni eksāmenu galā, sodi, represijas. Vārdam “demokrātisks” Latvijā ir pavisam cita nozīme nekā Rietumos. Demokrātija un demokrātisks Latvijā ir diemžēl liekvārdiņi, ko izmanto, ironizējot par sabiedrību un tās attiecībām.

Pirmais priekšnoteikums ceļā uz integrāciju Latvijas valstī ir valodas zināšanas. Nepieciešama arī zināma kultūras izpratne. Motivācija valodas un kultūras apguvei šiem integrējamiem cilvēkiem meklējama drošības sajūtā, ka neviens viņus nepadzīs un neizraidīs tādēļ, ka viņi nav asimilējušies, un ka neviens viņus ar varu neasimilēs (kā tas notika padomju laikā). Šeit jau ir problēmas kodols, proti, ka daudziem latviešiem ar integrāciju un lojalitāti vien nepietiek, viņi sagaida asimilāciju. Varbūt jāformulē vēl asāk. Latvijā lojalitāti pret valsti izprot pilnīgā asimilācijā. Tiek aizmirsts, ka īslaika asimilācija vienmēr ir piespiedu mehānisms, kas izraisa nepatiku un pretestību. Latvijas gadījumā tā pat ir nereāla, tātad jāmeklē citi ceļi, kas atrodas tuvāk realitātei.

Nav jau tikai vēsturiski politiskā pagātne, kas nosaka latviešu domāšanu, bet arī tieksme uz izolētību un separātismu. Liela daļa latviešu nemaz nevēlas nelatviešiem iemācīt latviešu valodu, argumentējot, ka “viņi jau šā vai tā neiemācīsies latviski”, “viņi jau šā vai tā nekļūs par latviešiem”, vai arī, “ko tad mēs, latvieši, darīsim, ja viņi iemācīsies latviski”, vai arī “tas nozīmē latviešu valodas un latviešu iznīcināšanu”. Tieši šie pretrunīgie argumenti sevī slēpj šo izolētības tieksmi. Mēs, latvieši, gribam palikt par sevi. Šādas neauglīgas diskusijas var turpināt līdz bezgalībai. Tās ir piemērotas krogū pie alus glāzes, nevis valsts politikas veidošanā.

Arī Latvijas prezidents Guntis Ulmanis pēc sarunas ar Naturalizācijas pārvaldes priekšnieci Eizēniju Aldermani izvirza līdzīgus jautājumus. “Man bieži vien nav skaidrs, kāda ir atsevišķu politiķu nostāja pret sabiedrības nākotnes modeli – vai mēs vēlamies integrēt citu tautību cilvēkus vai atbrīvoties no viņiem. Šajā jautājumā jābūt precīzai valsts politikas definīcijai. Precīzāk – jautājums ir par

to, cik lielā mērā Latvija ir ieinteresēta sev lojālu cilvēku integrēšanā vai cik lielā mērā gribam paši ar savu darbību radīt pretpēku un ienaidnieku savai valstij. Un vai, integrējot lojāli noskaņotu svešautiešu daļu, mēs vienlaikus nenostiprināsim arī savu identitāti?" (*Izglītība un Kultūra, 1996. g. 3. oktobris*)

Lai cilvēks spētu integrēties kādā sabiedrībā, nepieciešams jaunās vides labvēlīgs noskaņojums un piederības izjūtas piedāvājums, jo nevienam nav ne mazākā iemesla integrēties nelabvēlīgi noskaņotā vidē. Šajā ārkārtīgi sarežģītā situācijā nepieciešama psiholoģiski pamatota, plaša ilgtermiņa programma, kas soli pa solim, no vienas puses, palīdz nelatviešiem integrēties, no otras puses, sagatavo pašus latviešus pieņemt šos cilvēkus par pilntiesīgiem Latvijas iedzīvotājiem.

Tieši Latvijas nelatviešu integrācijas nolūkos tika izveidota UNDP organizētās darba misijas izstrādātā *Latviešu valodas apguves valsts programma*, ko 1995. g. 31. oktobrī Latvijas Ministru kabinets apstiprināja par *Latviešu valodas apguves valsts programmu*.

Kādi tad ir šīs programmas integrējošie faktori? Vispirms daži Latvijai neraksturīgi programmas pamatnosacījumi. Programma ir izstrādāta desmit gadiem, ko darba misijas valodas politikas speciālisti uzskatīja par absolūto minimumu, lai programma palīdzētu veidot integrētu sabiedrību. Programma pakāpeniski soli pa solim aptver dažādas ar latviešu valodu saistītas jomas, šādi dodot pietiekami daudz laika abām pusēm izprast savu lomu šajā procesā.

Programmas pamatā ir neapstrīdams latviešu valodas apguves process, bet tas ir balstīts uz sadarbību un nosacītu brīvprātību. Valodas apguvei kā daļai no integrācijas procesa ir nepieciešams laiks. Pēkšņas pārmaiņas ar represiju palīdzību var panākt straujāku attiecīgo likumu izpildi, bet ne nostājas maiņu. Daudz svarīgāk ir vispirms mainīt nostāju un pēc tam pildīt likumu aiz pārliecības par tā nepieciešamību.

Programma kā pirmo soli paredz minoritāšu skolu (ar minoritāšu skolām šajā rakstā tiek apzīmētas visas skolas ar citu mācībvalodu) latviešu valodas skolotāju tālākizglītošanu, lai tie ar jaunu saturu, metodi un pieeju mācītu latviešu valodu kā otro valodu gan skolās, gan pieaugušajiem. Jau šī programmas daļa ietver pirmo integrācijas

soli. Skolotājiem jāaptver, ka jāmāca lietot latviešu valodu, nevis tikai enciklopēdiskas zināšanas par valodu un latviešu kultūru, sarunvalodas stereotipus. Skolotājiem jānobriest tik tālu, ka viņi spēj būt tik toleranti un saprast, ka valodas kļūdas ir valodas mācīšanās procesa sastāvdaļa. Ar televīzijas un dažādu jaunu mācīblīdzekļu palīdzību ir paredzēts ne tikai darīt latviešu valodas apguves kursus pieejamus visiem, kas to vēlas, bet arī celt latviešu valodas prestižu un pārvarēt mītus par latviešu valodas bezgalīgajām apgūšanas grūtībām. Iesaistot šajā procesā minoritāšu skolu priekšmetu skolotājus un skolu vadību, pastāv iecere šo aizsākto dialogu pozitīvi veidot tālāk nākotnē. Ar pozitīvu latviešu valodas apguves procesu, kurā ar pozitīvu nostāju iesaistītas abas puses, pamazām un pakāpeniski tiek veicināts integrācijas process.

Strādājot ar programmu, jālauž daudz stereotipu un aizspriedumu abās pusēs. Abas puses jūtas aizvainotas un cietēja lomā, abām pusēm ir vēsturiski un kolektīvi izveidoti mīti un neuzticība. Cik dziļi iesakņojušies padomju laika domāšanas stereotipi, rāda latviešu skolu skolotāju noraidošā attieksme pret programmas ierosināto latviešu un minoritāšu skolu priekšmetu skolotāju sadarbības projektu, ko latviešu skolu skolotāji uztvēruši kā soli atpakaļ uz padomju laika abu skolu sapludināšanu.

Par nevēlēšanos dalīties latviešu valodas zināšanās liecina arī Inas Druvietes aptauja (*Ina Druvieta (red.), Valodas situācija Latvijā: Sociolingvistisks pētījums, 2. daļa, Latviešu lingvistiskā kompetence un valodas procesa vērtējums, Rīga, Latviešu valodas institūts, 1996*). Uz jautājumu "Vai jūs ar cittautiešiem, kas prot latviešu valodu, runājat latviski", tikai 12% respondentu atbildējuši, ka to dara vienmēr sadzīves situācijās un 8% iestādēs un organizācijās. Kā lai citādi nelatvieši iemācās latviski, ja paši latvieši nemēģina veidot vidi? Bez pašu latviešu palīdzības tas nav iespējams.

Šie jautājumi rada nākamo būtisko jautājumu. Visai neskaidrai valodas un izglītības politikai cauri spīd dažu latviešu aprindu vēlme strauji un bez kompromisa likvidēt skolas ar krievu mācībvalodu un atbalstīt tikai mazo minoritāšu skolas. Citiem ir mazliet pieļāvīgāks variants, proti, krievu skolas latviešu valodā. Tas nu patiesi būtu solis

uz aparteīdu, jo kāpēc lai vieni ietu latviešu, otri kādreizējās krievu mācībvalodas skolās, ja skolas pamatā atšķir tikai etniskā izcelsme?

Šajā situācijā ļoti interesanti aplūkot Rasmus Kārkliņas pētījumu par "Etnisko integrāciju un skolu politiku Latvijā" (*Diena*, 1997. g. 11. jūnijs). R. Kārkliņa savā rakstā, pirmkārt, analizē publicētos statistiskos datus par skolēnu sadalījumu pēc tautības un mācībvalodas, kas rāda, ka faktiskie skaitļi nemaz tik rožaini nav, kā tos cenšas iztulkot Latvijas presē. Savukārt šie "rožainie" skaitļi tiek negatīvi skaidroti krievu presē, kam, pēc R. Kārkliņas skaidrojuma, nav iemesla. Otrkārt, R. Kārkliņa norāda uz dīvaino skolu attīstību Latvijā, ka skolas nekādi nesaplūst. R. Kārkliņa raksta: "Latvijas izglītības sistēmā ļoti maz kas liecina par kustību etniskās integrācijas virzienā homogenizācijas nozīmē, tomēr pastāv integrācija tādā nozīmē, ka plaši tiek akceptēts *status quo*. Caur mācību valodu nodalītās skolas darbojas kā kultūras identitātes sargs gan latviešiem, gan nelatviešiem. Šķiet, ka tas saskan ar Latvijas iedzīvotāju vairākuma gribu un kalpo kā garantija etniskajam mieram."

Arī mana pieredze rāda, ka nebūtu gudri likvidēt cittautiešu, tas ir, krievu skolas. Latvieši argumentē, ka tās nav krievu identitātes skolas, bet gan citu mazākumtautību asimilējošas skolas zem krievu mācībvalodas aizsega. Ja arī tā būtu, tad tā ir viņu brīva izvēle. Valstij nav tiesības nevienam uzspiest jebkādu etnisku identitāti, ja šis indivīds pats to nevēlas.

Skolu ar krievu mācībvalodu ir skaitliski tik daudz, ka tās nav iespējams asimilēt, pat ne pilnībā integrēt pārskatāmā laika periodā. Tas tādēļ nenozīmē, ka ar tām nebūtu jāstrādā, tieši otrādi. Latviešu valodas apguves valsts programmas izstrādātāji atzinuši, ka ar latviešu valodas stundām nepietiek, lai krievu mācībvalodas skolās uzlabotu latviešu valodas līmeni. Programma paredz desmit gadu laikā pakāpenisku pāreju no 10% priekšmetu latviešu valodā pirmajā klasē uz 50% – 8. un 9. klasē. Tas dotu arī skolotājiem pietiekami daudz laika iemācīties latviešu valodu, mainīt attieksmi un pašiem integrēties un darboties integrācijas labā. Pašlaik skolās notiek plašas diskusijas par priekšmetu izvēli, par metodiku, kā mācīt svešā valodā, kā atrast optimālu modeli. LVAVP ļauj skolotājiem pašiem izmēģināt dažādas

stratēģijas, pārrunāt un apkopot pieredzi, lai izkristalizētu optimālo variantu.

Latviešu valodas apguves valsts programma jāuztver kā ilgtermiņa modelis, kas pēc vajadzības paplašināms un papildināms. Šis modelis ir uzmanīgs mēģinājums, kā veidot dialogu. Ja jau nelatviešu attieksme pret latviešu valodu ir mainījusies, ja nelatvieši jūt nepieciešamību mācīties latviski, tad no latviešu puses būtu jādara viss, lai veicinātu šo dialogu un attīstītu toleranci un izpratni citam pret citu.

Ne jau valoda viena pati veicina integrāciju, bet tā ir instruments, ar ko uzsākt šo procesu. Tādēļ nepieciešama ilgtermiņa pakāpeniska integrācijas politika, kuras darba rīks ir valoda. Latviešu valodas apguves valsts programmas uzdevums ir šo darbarīku darīt pieejamu visiem Latvijas iedzīvotājiem, kas to vēlas.

Summary

THE ROLE OF THE NATIONAL PROGRAMME FOR LATVIAN LANGUAGE TRAINING IN PROMOTING SOCIAL INTEGRATION IN LATVIA

Aija Priedīte

One of Latvia's essential problems is that its ethnically, politically, and socially divided society continues to exist on a foundation built of illusions – all the way up to government level. Latvians have made a mental jump over 50 years of occupation and regard the renewed Republic of Latvia as a direct successor to the Latvia of 1939. Others – the former migrant Soviet workers, who swarmed into Latvia during the Soviet era as part of a policy of russification, and their successors who are still here – have not yet understood that they live in an independent Latvia, nor do they know the history of the country they are living in. If 700,000 people, or one-third of Latvia's population,

have an unclear citizenship status, then for reasons of state security and international relations this problem requires a solution.

The problem is aggravated by the two communities having different sources of information and Latvia has done virtually nothing to overcome this situation. All of Latvia's inhabitants – both citizens and non-citizens – must acquire an awareness of statehood and the basic principles of democracy. The Latvian press has been active in discussing the problems of democracy, citizenship, and historical legacy, but one third of Latvia's population is isolated from this process of evaluation and mental evolution due to a language barrier. Such a state within a state causes the country's interior to remain wrapped in an unmanageable obscurity. This discourages Western countries from trying to incorporate Latvia into various Western European structures.

This results in a paradoxical situation: while those inhabitants who do not speak the Latvian language yet seek to become integrated into Latvia, their determination verified by their readiness to learn Latvian, Latvian society, however is not yet ready to welcome them.

In order for a person to be ready to integrate into a given society, a benevolent environment and an invitation to belong are imperative, for who wishes to integrate into a hostile society?! In a situation as complicated as this a psychologically grounded, sound, broad, and long-term programme is needed to help non-Latvians integrate step by step, as well as to prepare Latvians for accepting these people as full-fledged inhabitants of their country.

It was specifically for the purpose of promoting the social integration of Latvia's non-Latvians that the UNDP organised a mission for elaborating the *National Programme for Latvian Language Training*, which was approved by Latvia's Cabinet of Ministers October 31, 1995.

What are the factors of integration in this programme, which are not characteristic of Latvia? The programme is designed to span a period of ten years, which the language policy mission experts considered the absolute minimum for helping promote an integrated society. Step by step the programme is encompassing various fields related to the Latvian language, thereby giving both the Latvians and

the non-Latvians enough time to understand their role in this process. Undoubtedly, the process of learning the Latvian language constitutes the basis of the programme, but the underlying principles are to be mutual cooperation and a voluntary approach. The learning of the language as part of the integration process requires time. Sudden changes effected by a repressive approach can achieve a faster compliance with the law but not a change in ingrained attitudes. It is much more important to first change attitudes in order to finally achieve respect for the language law.

Working within the programme, many stereotypes and suspicions must be overcome. Both the Latvian and Russian-speaking sides feel offended and see themselves in the role of the sufferer. Both sides nurture historically and collectively created myths and mutual distrust. It is hoped that with the help of the programme it will be possible to change the attitudes of the Russian-speaking population as well as the content and methodology of teaching the Latvian language by presenting it as a modern second language course. The programme envisages use of television and other modern communication tools to make the language courses available to everyone who is interested in them, as well as to boost the prestige of the Latvian language and overcome the myth about how difficult it is to learn Latvian. By involving minority school teachers and their school administrations, it is hoped that the already initiated dialogue continues to develop on a positive note into the future. With a positive Latvian language learning process seen in a positive light by both Latvians and non-Latvians, the integration process should proceed smoothly.

The *National Programme for Latvian Language training* must be viewed as a long-term model to be expanded and supplemented when and where there is a need. This model is a careful attempt to initiate a dialogue. If the attitude of non-Latvians towards the Latvian language is to change and if they see the need to learn Latvian, the Latvians must do everything in their power to facilitate and maintain this dialogue and teach themselves and others mutual tolerance.

Language alone does not ensure integration but it is a tool with which to start up this process. This is why there is no need for a long-

term policy of gradual integration in which the main tool is language. The aim of the *National Programme for Latvian Language Training* is to make this tool accessible to all inhabitants of Latvia who wish to use it.

Mark Diachkov, Ph. D.,
Professor,
Institute for languages in Russia,
Russia

A VISION OF NATIONAL UNITY AND INTERESTS OF ETHNIC MINORITIES

“Pluribus unum” – “Unity in Diversity” is the basic principle not only of the European Community where of the 344 million citizens close on 50 million, i. e. more than one in seven, speak a language other than the majority language of a certain member-state, but also of any multiethnic country. The difference lies in the emphasis laid upon the first or upon the second element of this formula in various countries. The state is undoubtedly interested in emphasizing the first element (unity), with respect to ethnic minorities, their preference depends upon concrete historical, political and cultural conditions. The state tries to achieve this unity by various means: educational, cultural, economic, administrative, coercive, or a combination of them. One of most significant factors in solving interethnic problems and hence in forming a political nation is the linguistic one. In this paper several different ethnolinguistic situations will be discussed which either promote or hamper the formation of a political nation.

The first situation under discussion refers to autochthonous ethnic minorities in Germany (North Frisians, German Danes, Sorbs). In most cases their ethnocultural and ethnopolitical preferences coincide with the preferences of the state. Though they are interested (especially, nowadays) in preserving and developing their ethnocultural and ethnolinguistic identity, they completely realise and psychologically feel as an integral part of the German polity. In other words, they feel themselves at the same time like Frisians and Germans, Sorbs and Germans. As to the German Danes, they also identify themselves with Germany and say that Danes live in Denmark, while German Danes – in Germany. Such a situation has been gradually formed in the course

of history by means of various factors whose description goes beyond the limits of the present paper. Of significance is also the fact that federal structure of Germany is based on territorial and partially historical rather than ethnic principles. (For a more detailed description see¹). However, this equilibrium naturally resulting from the process of the state development is sometimes considered as something achieved once and forever, as something which should not be constantly supported and preserved. For example, the recent decision by the University of Flensburg to close down the Frisian professorship in order to save money and intention of University of Kiel to follow suit in the near future may alter the balance in interethnic relations in Northern Germany and is detrimental to both the interests of the state and of the Frisian minority. An insignificant financial gain may lead to much greater political losses.

In Russia the situation has been utterly different. I mean not the USSR which, to my mind, was an artificial conglomerate of absolutely different nations (e.g. compare the Estonian Soviet Socialist Republic with, say, the Turkmenian or Uzbek Soviet Socialist Republics). In this context it would be proper to note that it was not Mikhail Gorbachov who brought about the disintegration of the country, as some people allege. He was the first to understand on the official level the inevitability of its disintegration. In the present analysis I mean Russia proper, i. e. the Russian Federation whose ethnic minorities amount to about one hundred. The policy of the state, especially after 1917, has resulted in cultural and psychological alienation of many ethnoses from the numerically and politically dominating Russian ethnos. My impression is that many of them are far from feeling themselves Rossians (not Russians, but Rossians in a wider sense of the word). Here it would be proper to note that in multiethnic polities two major processes are under way, ethnic assimilation of the minor ethnoses, on the one hand, and interethnic integration, on the other. These two processes, as a rule, are inversely directed and inversely proportional. Very often, the stronger one is interethnic integration, the weaker is ethnic assimilation of minority ethnoses². The German example above is very spectacular. In Russia, both before and after 1917, the process of ethnic assimilation was predominant. It can be vividly shown by an example of the Caucasus

which after Papua New Guinea occupies the second place in the world as to population density (the number of people per unit of territory). As far back as the early 19th century a Russian military historian of the time, general V. A. Potto, explained failures of the Russian army in the Caucasus war by "complete lack of knowledge of the topography and the socio-political situation in the region"³. After about 170 years similar words were repeated by another Russian general E. Vorobyev who fought against the Chechenians in the Russian–Chechenian war⁴. That means that for all that period of more than 150 years the Russian authorities have been unable to get familiarised with significant characteristics of the land which they consider part and parcel of their own country and with the ethnos which they consider part of the political nation. Situations in many other non-Russian regions of the Russian Federation are similar, if not identical. Up to now attempts to achieve Russia's interethnic unity comprising all the peoples of the multiethnic and multilingual Russian state have not been completely successful. The process of ethnic assimilation in the USSR was sufficiently strong, while all attempts at integration were of a purely political and often oppressive character (proclamation of a mythical "Soviet people").

Subsequent measures after the disintegration of the USSR: formation of "the subjects of the Federation" out of both Russian provinces and former autonomous republics, whose titular population in numerous cases is only a minority, have led thus far only to weakening of the central federal power and sometimes to even greater ethnic disintegration. One is to take into account that the political culture in Russia, in contrast to that in Germany, prompts numerous heads of the "subjects of the Federation", especially republics within the RF, to feel themselves heads of self-contained governments rather than local state officials. The state proves unable to use economic, cultural and educational means and in most cases uses administrative and oppressive ones which cannot satisfy the interests of non-Russian ethnoses and remove the contradictions between the ruling elites, the ethnoses themselves and the central power.

Consideration of a third interethnic situation brings us far from Europe to the southern part of Africa. The population of the present-day Republic of South Africa is about 38 million people of whom about

6 million are Afrikaners (Boers), 3.5 million – English settlers and the rest (about 28.5 million) aboriginal African ethnoses. English is a minority language of the country, however, under local conditions it fulfils all the functions of the majoritarian one. Such languages as Zulu (8.5 million speakers), Xhosa (6.5 million speakers), Afrikaans (5.8 million speakers), Northern Sotho (3.7 million speakers), Tswana (2.8 million speakers), Southern Sotho (2.6 million speakers), Tsonga (1.6 million speakers), Swazi (0.9 million speakers), Venda (0.6 million speakers), Ndebele (0.3 million speakers) and others fulfilled until recently minoritarian functions. Of the two “white” ethnoses practically all Afrikaners spoke English, while not all English settlers spoke or even understood Afrikaans. The Afrikaners always complained that the role of their mother tongue in the country was unjustly undervalued. Sometimes it led to tensions between the two white communities. The situation has radically changed after the collapse of the apartheid regime. At present all the above-mentioned eleven languages have obtained an official status. At secondary schools of all types English remains a compulsory subject from the very first year. Some of the non-white secondary schools have introduced local languages as media of instruction and compulsory subjects. Have these changes satisfied ethnolinguistic demands of the non-white population? Far from being so. In certain strata of the population, including the ethnic elites, there has appeared a strong reluctance to enhance the social functions of the local languages. They prefer to preserve English as the only or predominant medium of communication in various spheres of life⁵. The years of English language domination do not permit them as yet to fully realise the significance, value and functional possibilities of their own mother tongues. The interests of the state leadership to develop the local languages and to enhance their functions come into contradiction with the interests of certain strata of the population. However, the government continues to pursue its language policy aimed at their enhancement. At the same time the newly introduced system of administrative division into nine large provinces including one Free State (former Orange) and one kingdom (KwaZulu Natal) is fraught with ethnic and political tension and conflicts including a possibility of disintegration. As is shown,

enhancement of minority languages alone does not always improve an interethnic situation.

The situation in Latvia has its own peculiarities. As is known, the Russians in Latvia can be divided into two groups – those living in Latvia since the 17th century and those who moved in after World War II as citizens of the USSR to which Latvia was annexed. Of 46.5% of the non-Latvian population of the Republic the Russians constitute 33.5% (according to data of 1994), while the “aboriginal Russians” account 16.2%⁶.

Against this background an attempt can be made to analyse the interests of the state and the interests of the non-Latvian mostly Russian-speaking population which can be called a minority only with certain reservations. Two main trends can be distinguished in the present-day Latvia: an intention to form an interethnically integrated state with Latvian majority or to form a purely Latvian state with an insignificant number of ethnic minorities. The latter one is to a certain extent explainable taking into account the atrocious repressions against Latvians and their deportations by the Soviet regime identified with new settlers most of whom were Russians. However, this intention seems to come in conflict with the spirit of the European Community, on the one hand, and to be practically unattainable under present conditions, on the other.

According to their interests the non-Latvian relative minority (48%), or more precisely to say minorities, can be also divided into at least two groups. One group, irrespective of its ethnic origin, moves to full integration into the Latvian polity with or even without preserving any peculiar ethnocultural and ethnolinguistic features. This group includes most of the “aboriginal” non-Latvians and their descendants and a certain number of post-annexation “newcomers”. The interests of this group or groups are in agreement with the general trend of forming a political nation. The other group prefers restoration of the situation which existed before 1991, though this preference is often not revealed publicly. Most of them prefer to consider themselves members of the “Soviet people” rather than of any ethnic community. In most cases this group includes settlers who came to Latvia after its annexation as to a part of their own

country – the USSR. The interests of this group are undoubtedly directed against the interests of the Latvian state, against the formation of a political nation.

What are the ethnolinguistic interests of the above mentioned groups? The tangle of contradictions seem to be concentrated around the role and functions of the Russian language which can be considered in Latvia as a regional one, since it is traditionally used within the state by residents of that state irrespective of their ethnic origin and at the present moment is known to practically everybody. If this fact has been recognized, the linguistic policy of the country is to be formed in accordance with provisions of the European Charter of Regional and Minority Languages. As is known, these provisions refer to the use of a regional language in the courts, in the administrative and public services, in the media, in education (Article 8). With regard to education, a regional language is to be used, without prejudice to the teaching of the official one (in this case Latvian), in pre-school, primary, secondary, technical, vocational, university and other establishments of higher education. Fulfilment of these requirements undoubtedly facilitates the inclusion of non-Latvian ethnic communities into the Latvian polity, the formation of a political nation and the establishment of balance in interethnic relations. In this respect they should fully coincide with the interests of the state. Deviations from these provisions may result in unnecessary and undesirable ethnic polarization and slacken the pace to interethnic integrity. In practice both local languages (the official language of the state – Latvian and the regional language of the state – Russian) together with at least one foreign language (most probably English) are to be used at all levels of education including the higher level. An attempt of certain groups of the non-Latvian population (those not interested in interethnic integration and in the formation of a political nation in Latvia) to use the Russian language as the only or predominant language of instruction at the higher educational level for non-Latvian students (which would mean either preservation of the Soviet practice of the so-called “language streams” in universities and higher learning institutions, or the formation of purely Russian-language higher educational establishments), seems to contradict the provisions of the

Charter and is absolutely senseless and even detrimental to interethnic situation of a small European state. Such practice would promote ethnic disintegration within the country, estrange Latvia from the European and world community of nations rather than facilitate its integration into it.

Here arises a question of correct distribution of roles, including those in higher education, between the three languages mentioned above. The answer to this question cannot be given "on the spot". It requires a very serious study closely connected with formulation of language policy of the state for five, ten, fifteen and, probably, twenty years, including the language policy in education.

Thus, one can see that the interests of both the state and the non-Latvian population are heterogeneous and in numerous cases have not been stabilized as yet. It is quite natural, since the newly restored state is only six years old. However, the task of developing a political nation in Latvia is one of the most urgent ones on the agenda of the sociopolitical life of the country. Hopefully, the experience of other multiethnic countries of Europe, Asia, Africa, America and Oceania may be valuable and useful for the purpose.

References

- ¹ *Diachkov M. V.* Autochthonous Ethnic Minorities in Germany and Their Schools (in Russian) // 'Obrazovaniye v mire' – Issue 6 – Moscow – 1995 – pp. 17–46.
- ² *Diachkov M. V.* Social Role of Languages in Polyethnic Societies (in Russian) // Moscow – 1993 – pp. 53–80.
- ³ *Potto V. A.* The Caucasian War (in Russian) // Vol. 5 – Stavropol – 1994. – p. 241.
- ⁴ 'Kuranty' – No 17 – January 27 – 1995.
- ⁵ *Van der Walt Th.* Private Communication.
- ⁶ *Vēbers E.* (ed.) Etnosituācija Latvijā (in Latvian) // Rīga – 1994 – p. 4.
Druviete I. (ed.) The Language Situation in Latvia. Sociolinguistic Survey // Riga – 1995.

Giovanni Poggeschi,
Academy of Europe, Bolzano,
Italy

THE CASE OF SOUTH TYROL

Before I begin to talk about the ways to solve the minority question in Italy and, particularly, in South Tyrol, I have to trace a quick history of this region.

The South Tyrol, or Alto-Adige, or Autonomous Province of Bolzano, has always been historically a bridge between the Latin and the Germanic civilization.

I say Latin more than Italian, because the people who traditionally lived there since the decline of the Roman Empire, and at the same time since the moulding of the Romance languages, were the ladins, or the "Reto-Romansch", of the same family of the Swiss Romansches and the Frioulans.

But the penetration of the Italians from the South and of some German tribes, mainly from Bavaria, from the North, shaped many centuries ago the present ethnic and linguistic composition of the autonomous region called Trentino-Alto Adige. This Region is divided into two parts, which are themselves a "special" Region, with many competencies in which the State cannot interfere (of course with the exception of the invasion of the fundamental principles defined by the Italian Constitution): the "Italian" Trentino and the "German" South Tyrol, but with a strong Italian minority (about one third of the whole population). About twenty thousand people speaking Ladin share a relatively big area across the two Provinces.

I would like to place my speech inside the field of analysis of this meeting, which concerns the creation, or rather, the restoration of the Nation State in the Baltic Countries.

The perspective of South Tyrol is definitely different, but interesting to study also for my distinguished Baltic colleagues, because

South Tyrol has a long experience of a system of linguistic rights which shows many interesting, and sometimes doubtful, features.

We may affirm that the wish of a South Tyrolian annexation to Austria, let alone the desire of creating a little State within the Alps, does not exist anymore nowadays. South Tyrol wants to be a "hinge" between two worlds, a real laboratory for the cohabitation of different linguistic and historical groups.

The situation of Latvia, Estonia and Lithuania is totally different, and I would consider the utilization of certain models adapted in South Tyrol even dangerous for such different realities. But maybe some techniques of sharing the power among two big communities could be interesting to analyze. And, of course, it is important to study the real linguistic rights of this Region. In this case you can find, on the other hand, interesting elements to compare.

We have to make one more step beyond not to leave any doubts about the history of this wonderful alpine land.

Both Trentino and Alto Adige belonged to the Hasbourg Empire before the first World War. After the defeat of Austria, and the victory of Italy, not only the towns of Trento and Trieste, which were both symbols of Italian patriotism, changed to Italy, but also the Germanic area of South Tyrol, which was not part of the Italian territorial claims. It was a kind of unexpected gift meant to punish Austria. I don't need to explain to a Baltic audience the tragic meaning of being treated as exchanged goods from one Power to another.

The fascists tried to italianize South Tyrol forcing the people to adopt Italian first and family names, and mainly helping a big wave of emigration from the poor parts of Italy, mainly the South and the neighboring Trentino and Veneto, to support the new heavy industries of the Bolzano area.

It was a big demographic and cultural shock for this area, which was Germanic and rural, with some special features of civic law too. On the other hand, I wouldn't insist on the political angle of the disaster of living under the fascism: the alternative in the motherland was Hitler.

Nevertheless, the Italian policy towards the south Tyrolians was quite rough and sometimes even ridiculous. For instance, an historian

named Ettore Tolomei had the task to italianize the Germanic place-names of Alto Adige at all costs; sometimes it was easy because of the Latin origin of the place, but many times the only true version was the Germanic one because the locality was founded or named by the Germans, and the Italian denomination was consequently rather artificial. I guess you are also experts in this field of changing the place-names according to the winners of the time.

After the second World War the scene was going to be different. Italy and Austria, and, of course, also Germany, which is a sort of second "Motherland" for the German speaking inhabitants of South Tyrol, shared the common destiny of the losers.

Nevertheless, the German minority succeeded in obtaining a special protection. This protection has a double nature: international and national.

The international protection derives from the De Gasperi-Gruber (according to the names of the respective Ministers of Foreign Affairs) Agreement between Italy and Austria which was signed on the 5th September of 1946.

The creation of the Region Trentino-Alto Adige is also connected with the implementation of this agreement, but the decision to create Regions to which the State entrusted special powers was merely an internal affair. In fact, it was the Constitutional Assembly which decided to institute the "special Regions" in the islands, Sicily and Sardinia, and in the border zones in which a considerable number of alloglots lived, that is to say Val d'Aosta, Trentino-Alto Adige and Friuli-Venezia Giulia.

One of the reasons for the creation of such new institutional entities was precisely the protection of the linguistic rights of the minorities who lived in those areas: the Germans and Ladins in South Tyrol, the French in Valle d'Aosta and Slovenians (and maybe Friulans, I say maybe because Friulan is a typical "not recognized" minority) in Friuli-Venezia Giulia.

But a special provision for the linguistic minorities was also expressed in the Constitutional text, in spite of a wing inside the

Assembly which considered sufficient the indirect protection through the establishment of the Autonomous Regions.

This article is number six, and it is one of the basic principles ruling the whole Italian system: "The Republic protects the linguistic minorities by proper rules." Not surprisingly, this article follows the art. 5, which organizes the State on a regional basis, "recognizing and promoting the local autonomies", but in the frame of a unitary and indivisible State.

Like in many new Constitutions in Central and Eastern European countries, the fear of secession causes the principle of the non-divisibility of the State, and it is interesting to remember that this principle was not especially referred to the German minority, but to Sicily, in which the wish of independence was strong, especially within the conservative circles linked to the Italian-American mafia.

The De Gasperi-Gruber Agreement was implemented by the Statute of the Trentino-Alto Adige.

Alcide De Gasperi was the only politician who sat both in the Austrian and in the Italian Parliaments, being native of the town of Trento, and he was for many, decisive years the leader of the Italian Government, and possibly the most important Italian politician of the post-War period and one of the personalities who contributed to forge the new idea of Europe. I insist upon this thing, because he shows how European and universal a person can easily be who comes from a border land.

The Austrian idea was to create a special Region just for the South Tyrol, but De Gasperi, who had understood the importance and the potentiality of the Regional special Autonomy, succeeded in extending to his own native Trentino the status of special Autonomy.

I am sure that his fellow-countrymen are still grateful to him, because Trentino, which had always traditionally been a poor and backward land, has known in the past decades, like South Tyrol, a great economic progress, which is also due to the Regional Autonomy.

The Region Trentino-Alto Adige was created by a Constitutional Law on the 26th February of 1948. This Constitutional Law is the Statute, which was largely amended in the fall of 1971, after a decade,

or more, of struggle by the German minority who felt betrayed by the attitude of the Italian Governments, which had not kept the promise of the large protection provided for in the Statute.

The result of this Constitutional reform was the so-called *Pacchetto*, a document agreed on the Italian Government and the representatives of the German speaking minority and supported by the Austrian Government.

The *Pacchetto* consisted of a number of measures aimed at improving the protection of the German minority, and, at a lower level, also of the Ladin one.

The measures were 137, and Austria had to watch over their observance by the Italian authorities. A "calendar" that the Italian authorities had to follow and respect was also provided. In case of disagreement, the International Court of Justice had the authority to intervene.

The "South Tyrolian affair" was declared solved by the Austrian Government in 1992. Austria saw to it that Italy achieved the protection of the German minorities, but it is clear that the "softer" attitude is to be explained by the necessity for the Austrians to obtain a favorable vote by Italy in order to join the European Community.

Now that we know the historical situation of South Tyrol and its recent development better, I can examine some of the most important and original techniques for ensuring the protection of linguistic rights in this area.

First of all I have to say that, in my opinion, the most effective technique for the protection of a minority has to be searched for territorial Autonomy.

In fact, the creation of the Autonomous Province of Bolzano, in a territory that corresponds almost exactly to the one traditionally inhabited by the minority, is the basis of most of the other specific measures.

By enacting Provincial Laws in subjects determined by the Statute, the Province has a real possibility to exercise the linguistic and fundamental rights of the citizens living inside South Tyrol.

The Italian Constitutional Court has recently recognized that the Province has the authority and competence to protect the minorities, and, although such an approach seems to us quite natural, it has not always been this way. In fact the Constitutional Court had denied this Regional (and Provincial) authority, with a series of sentences in the sixties, saying that the linguistic question was too delicate not to have a unique discipline determined and imposed by the State.

The most distinctive feature from among the institutional mechanisms to protect the minorities in South Tyrol is the *proportional, or Proporz* in German. It consists in a proportional distribution of the holding of the public offices between the three linguistic groups of the Province. This measure was first meant to balance the presence of German speaking officials with that of the Italian speaking officials. It actually means that, if we have 70% of Germans, 29% of Italians and 1% Ladins, 70 civil servants will be Germans, 29 will be Italians and one will be Ladin.

This mechanism guarantees the exact representation of the groups inside the institutions. It concerns the Public Administration of the State, of the Province and of the other Public Authorities. Private persons do not have to obey this criterion.

Such a mechanism is possible because of the existence of another institutional peculiarity, that is the linguistic, or ethnic, census. Every citizen who resides in South Tyrol has to declare to which of the three groups he belongs. The *proportional* and the linguistic census share the common goal to protect well the linguistic rights of every group, but there has been much criticism in the last decade because this mechanism seems a bit too rigid, and it can also lead to unexpected and not desirable effects.

The risk is to create two separate groups that do not communicate. This is also due to the educational system which provides for two different kinds of school, the German and the Italian ones (and the Ladin in the two valleys). In those schools, the language of the other group is taught as a foreign language, and the result is that, while normally the Germans master Italian well, too many Italians do not acquire sufficient knowledge of German. Maybe the situation has

improved in the last years, and it is not impossible to foresee a future generation of bilingual citizens in South Tyrol.

Even if the minority protection in Italy is traditionally seen with an individual approach (the members of the minorities are protected, not the minority itself), we have some features of collective rights. This is a crucial point, and the debate on the nature of the collective rights is disputed: by collective rights I mean the institutional mechanisms for ensuring the rights of a determined group of people, not just a sum of individuals.

For instance the Regional Statute provides for the majority of the members of linguistic group in the Regional Council or in the Provincial Council of Bolzano to promote an application before the Constitutional Court against a law encroaching on the rights of the relative minority. To be able to do so it is necessary that the "separate vote for linguistic groups" be denied, or that the bill be approved in spite of the contrary vote of the two thirds of the members of the linguistic group within the Council that has proposed the question.

This is a very interesting case, because it means an exception to the ordinary means of making complaints before the Constitutional Court.

It is also very interesting because it gives this right to a subject which is very difficult to fit into a juridical category.

Another similar right is given to the Province of Bolzano, which can lodge a complaint before the Constitutional Court when a national law encroaches on the rights of the German and the Ladin minorities. This possibility is normally afforded to every Region, but the reasons are different, and they consist in the violation of the Regional Statute or of the principle of the protection of the linguistic minorities.

Other features concern civil law.

In fact, the Statute entrusts the Region and the province of Bolzano with legislative competencies in some fields where traditional local legal rules are present. That is the rule for the land registers, which are arranged according to the Austrian model; the so-called *maso chiuso* (closed farm), whose purpose is ensuring the unity of a family's agricultural enterprise in its management and

through consecutive hereditary successions; and the so-called *regole dell'arco alpine* (alpine rules), collective properties of pieces of land, which can be exploited for timber, pasture or plantation.

The case of South Tyrol shows how the implementation of a detailed system of linguistic rights inside a democratic country is a deterrent effect against violence.

This does not mean that the South Tyrolians have lost the right to self-determination. If they wish so, they only have to remember that to the Italian minority the same rights should be guaranteed.

But the majority of the young inhabitants of the Region have stated their *Heimat* is South Tyrol, but that Austria is no longer *Vaterland*. Maybe it is Italy, maybe it is Europe. I will not begin here a discussion of the future of idea of the national State. Surely, this concept is undergoing a crisis in Western Europe, but, I say it once more, the Baltic situation is not comparable here.

CETURTĀ DAĻA
SOCIOLOĢISKIE PĒTĪJUMI PAR
VALSTISKĀS APZIŅAS UN
POLITISKĀS NĀCIJAS VEIDOŠANOS

Владас Гайдис, доктор социологии,
Литовский институт Философии и социологии,
Литва

ПОЛИТИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ И
ПАССИВНОСТЬ В ЛИТВЕ
(на примере опросов
общественного мнения 1989–1996 годов)

Становление гражданского и демократического общества тесно связано с участием граждан в политической жизни страны, проявлениями которого являются участие в выборах, в делах местного самоуправления, в общественных организациях и т. п. Важным параметром, характеризующим состояние активности, является также наличие или отсутствие мнения по важнейшим проблемам государственной и общественной жизни страны. Этот параметр в определённой мере может изучаться на основе данных опросов общественного мнения. Репрезентативные опросы в Литве проводятся с весны 1989 года, что даёт возможность

проследить некоторые тенденции в соотношении активности – пассивности наших граждан*.

При изучении политической активности исследователи чаще всего используют показатель активности во время выборов. Соглашаясь с тем, что это очень важный показатель, мы предлагаем для рассмотрения более “мягкий” показатель – долю респондентов, указавших свои партийные предпочтения. Это как бы “внутренняя”, “виртуальная” политическая активность, роль которой не столь очевидна, но она несомненно влияет на “видимые”, поведенческие факты. Рассмотрим доступные нам данные об уровне партийной идентификации (т. е. долю респондентов, указавших, какой партии они симпатизируют, за какую партию они голосовали бы).

Таблица 1

Доля (%) респондентов, высказавших своё мнение о своей партийной идентификации

10.1989	11.1989	12.1989	04.1990	08.1990	01.1992
91,8	93,8	93,9	85,1	64,3	52,4
03.1992	06.1992	09.1992	11.1992	03.1993	06.1993
64,0	60,2	52,8	87,4	69,9	71,5
09.1993	12.1993	03.1994	05.1994	10.1994	12.1994
55,2	54,1	47,0	43,1	43,9	49,2
02.1995	04.1995	06.1995	02.1996	09.1996	
52,0	86,2	70,5	56,5	51,9	

* Используемые данные получены во время исследований, проведённых Центром исследования общественного мнения при Институте философии, социологии и права, а также Центра исследований общественного мнения и рынка “Вилморус”. Более подробные эмпирические данные см. в [1; 2].

Данный динамический ряд можно прокомментировать следующим образом.

1. В 1989 году наблюдалась политическая сверхактивность населения. Решались фундаментальные актуальные вопросы жизни страны – независимость, отказ от социализма и тоталитаризма. Даже менее политически активный слой населения – нелитовцы – были чрезвычайно активны: в ноябре 1989 года доля политически идентифицирующих себя была 93,8%. Эпогеем манифестации политической воли можно считать “Балтийский путь” 23 августа 1989 года, по данным нашего опроса собравший около 840 000 взрослого населения Литвы [3]. В дальнейшем доля активных снизилась до 50–65%. Это неудивительно, потому что выдержать уровень политической мобилизации 1989 года вряд ли возможно длительное время.

2. Наиболее интересными точками тренда являются ноябрь 1992 года, когда доля “внутренне активных” достигла 87,4% и апрель 1995 года – 86,2%. Дело в том, что эти опросы проводились сразу же после выборов. В первом случае – после парламентских, а во втором – после местных. Можно отметить закономерность, что перед выборами доля неопределившихся (в т. ч. незнающих, не желающих отвечать) достигает половины населения, во время выборов уровень активности значительно выше, а после выборов доля идентифицирующих себя наивысшая. Далее происходит монотонная релаксация до обычного уровня. К сожалению, опросы проводились не позднее, чем за месяц до выборов, поэтому остаётся неясным, когда же происходит “внутренняя активация” населения: за три, две недели до выборов, за неделю, за день или же утром во время выборов. Можно выдвинуть гипотезу, что у значительной части респондентов ответ на вопрос, за кого голосовать, формируется в самый последний момент и даже (для тех, кто не пришёл на выборы) уже после выборов.

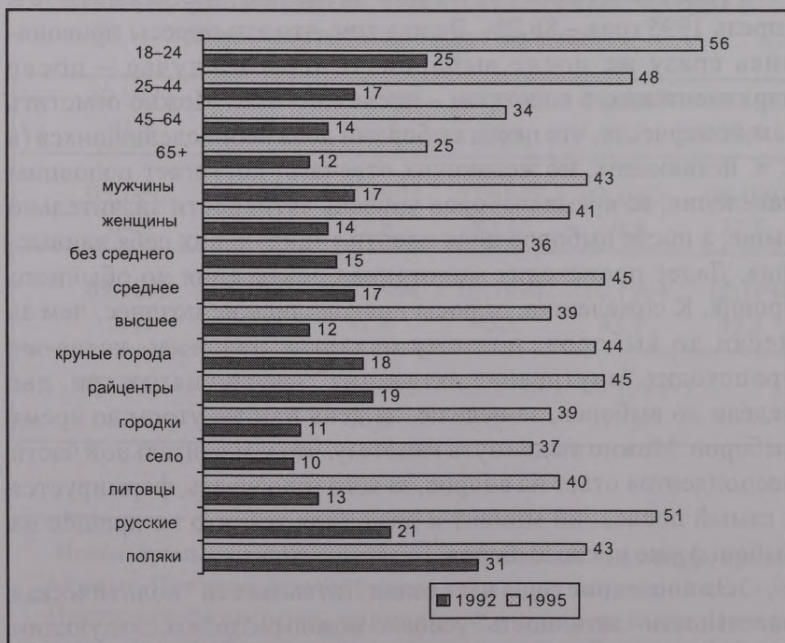
3. За последние годы население Литвы на оси “политическая пассивность – активность” условно можно разделить следующим образом: политически апатичные (политически не активизи-

руются даже в период выборов) – 10–15%; политически пассивные (активизируются лишь в период выборов) – 30–45%; политически активные (постоянно имеющие свою политическую идентификацию) – 45–55%.

Далее рассмотрим социальные и демографические параметры пассивности – это важная информация для исследования интеграционных процессов в обществе. Проанализируем долю не участвовавших в выборах 1992 и 1995 годов в разных социально-демографических группах (по данным опросов общественного мнения).

Таблица 2

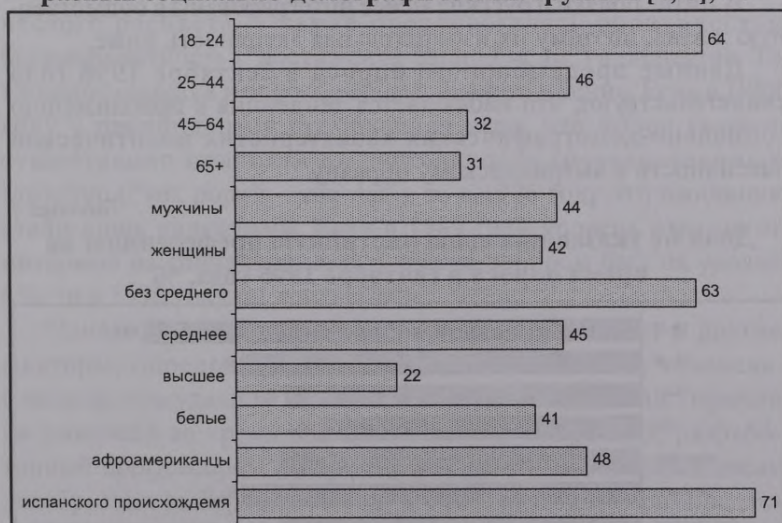
Не участвовавшие в парламентских выборах 1992 года и местных выборах 1995 года в разных социально-демографических группах (данные опросов в ноябре 1992 года и апреле 1995 года, %)

Из данных следует, что некоторые различия повторяются в обоих опросах. Весьма пассивны молодые избиратели; активность мужчин и женщин мало отличается; нет яркой зависимости от образования; город более пассивен, чем село; русские и поляки более пассивны, чем литовцы. Являются ли эти различия или сходства универсальными, или же они свойственны только Литве? Сравним эти данные с данными о президентских выборах в США.

Таблица 3

Не участвовавшие в президентских выборах 1988 года в США в разных социально-демографических группах [4, 8], %

Некоторые тенденции повторяются и в США, и в Литве. Например, пассивность молодёжи. В США это объясняется тем, что молодёжь ещё не выработала навыков участия в политической жизни – считает более важными проблемы создание семьи, поиск хорошей работы [4, 9]. Возможно, что такое объяснение подходит и для Литвы. Значительной разницы между активностью мужчин и женщин нет ни в Литве, ни в США.

В Литве весьма активны сельские жители. Можно предположить, что они в большей степени ощутили воздействие

реформ, поэтому небезразличны к политике. Кроме того, на селе больше пожилых людей, которые весьма активны.

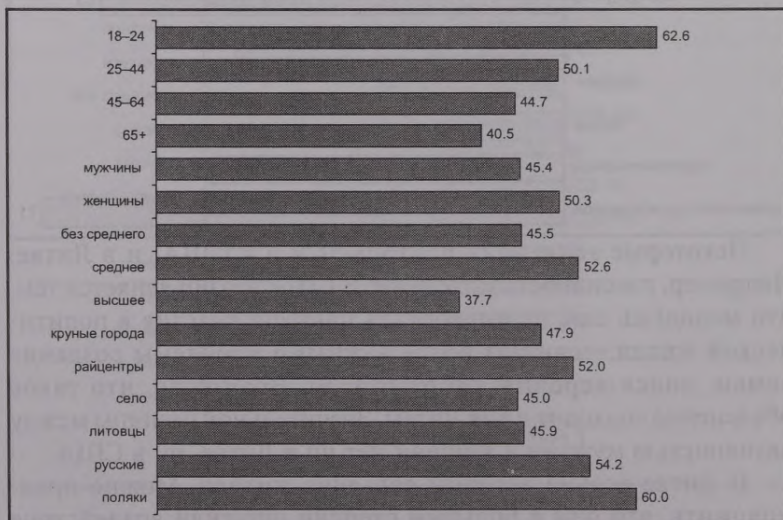
В США очень большое различие между активностью групп с высоким и низким уровнем образования. Это объясняется тем, что более образованные люди имеют большую политическую компетенцию, больше возможностей интересоваться политикой, политические перемены более влияют на их жизнь [4, 9]. В Литве такой (казалось бы весьма естественной) закономерности пока не наблюдается. Влияют большие диспропорции в образовании разных возрастных групп (старшее поколение значительно менее образовано) и тип местожительства (на селе уровень образования значительно ниже).

В Литве поляки и русские менее интегрированы в общественную жизнь, поэтому их избирательная активность ниже.

Данные предвыборного опроса в сентябре 1996 года свидетельствуют, что наблюдается тенденция к приближению социально-демографических характеристик политической пассивности к американскому образцу.

Таблица 4

Доля не указавших свою партийную преференцию во время опроса в сентябре 1996 года, %

Как видим, опять повторяется закономерность, что менее активна молодёжь, национальные меньшинства. С другой стороны, более пассивными стали люди с более низким образованием, менее активно стало и село. Очевидно эти особенности социально-демографических групп сохраняются на длительное время.

Перед выборами становятся особенно частыми рассуждения о причинах политической пассивности населения. К сожалению, в этих рассуждениях чаще всего повторяется лишь стереотип о “разочарованности в политике”. Конечно, этот тезис справедлив, если сравниваем период Возрождения и период нынешний. В 1989–1990 годах были завышены ожидания быстрого экономического расцвета, а также предполагалась политическая бесконфликтность (“достижение единой цели”) в обществе. То же самое касается и опросов общественного мнения. Если в 1989 году у респондентов преобладала вера, что опрос сможет существенно повлиять на деятельность государственных структур (“*vox populi – vox dei*”), то в 1996 году эти ожидания стали лишь надеждами. Если в 1989 году уровень отказов от интервью на социально-политические вопросы был на уровне 6%, то в 1996 году он достиг 20%.

Однако, кроме “разочарованности”, существуют и другие факторы, определяющие состояние пассивности человека. Считаем, что удачной попыткой описания “анатомии” причин пассивности во время выборов является вопросник, разработанный профессором Р. Роузом [5, 63] и использованный после декабрьских выборов 1995 года в России. В нем были предложены следующие альтернативы для пояснения причин неучастия в выборах: был в отъезде (18%); не знал, за кого голосовать (14%); устал от политики (12%); нет партии, соответствующей моим интересам (8%); не доверяю политикам (29%); мой голос ничего не решит (20%); нечестные выборы, результаты будут подделаны (8%); Дума не имеет власти, выборы бесполезны (6%); не понимаю политику (8%); никогда не голосую (5%); выборы для нашей страны не нужны (0%); другое (6%); не знаю (5%).

Можно предположить, что некоторые альтернативы для Литвы не актуальны (подделка результатов, парламент не имеет власти); однако недоверие к политикам и “мой голос ничего не решит” скорее всего были бы популярными ответами. Именно на эти индикаторы предполагается обратить особое внимание в будущих исследованиях в Литве.

Исследователи общественного мнения постоянно сталкиваются и с другой проблемой, тесно связанной с уровнем политической активности. Это проблема готовности людей открыто выразить свои политические взгляды. Казалось бы, в демократическом обществе такая проблема не должна существовать, в любом случае, не должна существовать боязнь указать свою партийную идентификацию во время опроса. К сожалению, у части населения сохраняется нежелание публично выражать свои политические предпочтения (что даёт основание говорить не только о “public opinion”, но и о “unpublic opinion” [6]). Наиболее ярко этот феномен проявился перед выборами в парламент 1992 года. Ни политологи, ни журналисты не предполагали победы Демократической партии труда (партия, основанная на отколовшейся от КПСС части коммунистов), тем более с таким сокрушительным результатом – большинство в парламенте. Сторонники этой партии проявляли себя сдержанно, стеснительно велась и предвыборная агитация. Даже в день выборов проводившая опрос (“exit poll”) западная компания, специализирующаяся в такого рода опросах, сделала крупнейшую ошибку в предсказании итогов. Более того, на следующий день после оглашения триумфа этой партии журналистам с трудом удавалось на улице найти хотя бы одного сторонника и взять у него интервью. Наш центр исследования общественного мнения правильное соотношение сил определил уже в марте того года, результат повторился и в июне. Однако не нашлось ни одного канала масс медиа, который бы решился опубликовать столь неправдоподобный прогноз.

Как объяснить то, что во время опросов был получен соответствующий действительности результат? Почему

респонденты отвечали искренне? В 1989–1992 годах во время опросов, которые касались политической идентификации, мы использовали специальные процедуры, повышающие гарантию анонимности ответов: вопрос о партийных предпочтениях заполнялся самим респондентом и интервьюер не видел ответа, если респондент не желал этого; анкета вкладывалась в конверт, на котором была поставлена печать учреждения (т. е., исключалась возможность раскрытия конверта); заклеенные конверты с анкетами перемешивались на глазах у респондента. Возможно, такая сложная и трудоёмкая процедура давала более корректный результат.

Рассмотренное нами явление нежелания искренне высказать свои партийные предпочтения может быть описано терминологией Э. Ноэль [7]. Э. Ноэль использует понятие “климат общественного мнения”, суть которого состоит в том, что это общественное мнение об общественном мнении. Т. е. если начинает формироваться мнение о снижении рейтинга определённой партии (но это именно общественное мнение, а не мнение лидеров общественного мнения), то сторонники начинают стесняться своей партийной предпочтении из-за боязни определённой социальной изоляции. В 1992 году в Литве произошло, в сущности, противоположное явление – выигрывающая сторона скрывала свои предпочтения.

Во время парламентских выборов 1996 года также чувствовалось (имеется в виду субъективная оценка интервьюеров), что сторонники Демократической партии труда стесняются высказать свои политические предпочтения. Однако во время опроса (в котором уже не было предпринято специальных мер по “анонимизации” ответа) данную партию указало 3,9%, что не столь отличается от реальной ситуации на выборах – 4,9%. Это свидетельствует, что в определённом смысле уже правомерно говорить об открытом обществе в Литве, где можно выражать свои политические предпочтения без боязни социальной изоляции.

Резюме. Несмотря на спад политической сверхактивности 1989–1990 годов, общество Литвы сохраняет весьма высокий уровень политической ангажированности, доля политически апатичных лишь 10–15%. Политическая активность (здесь рассматривался лишь один её компонент – партийная идентификация) достигает своего пика во время выборов, возможно, даже после оглашения результатов. Далее происходит монотонная релаксация до уровня 45–55%. Нежелание побеждающей стороны публично указать свои партийные предпочтения в 1992 году противоречило известной модели (Э. Ноэль) политического поведения. Во время парламентских выборов 1996 года нежелание высказать свое мнение в ситуации опроса общественного мнения эмпирически не было зафиксировано.

Литература

- ¹ *Gaidys V., Tureikytė D.* Opinions 1989–1994 // Vilnius: Institute of Philosophy, Sociology and Law – 1994 – pp. 116.
- ² *Gaidys V.* Partiju populiarumas viešosios nuomonės apklausoje 1989–1996 m. // In: Ed.: A. Krupavičius – Politinės partijos Lietuvoje – Kaunas – Litterae Universitatis – 1996 – pp. 93–114.
- ³ *Gaidys V., Tureikytė D.* Agoral Gatherings in Lithuania: An Example of “The Baltic Way” // In: Protection of Environment: Mental Changes and Social Integration Perspective – Ed.: Biela A. Lublin – Central European Center for Behavioral Economics – 1993 – pp. 85–90.
- ⁴ *Erikson R., Luttberg N., Tedin K.* American Public Opinion. Its Origins, Content and Impact // New York – Macmillan Publishing Company – 1991.
- ⁵ *Rose R.* New Russia Barometer V: Between Two Elections // Studies in Public Policy – No 260 – Glasgow – University of Strathclyde – Centre for the Study of Public Policy – 1996.
- ⁶ *Gaidys V.* Political Preferences in Lithuania: Why the 1992 Election was a Surprise // In: Lithuanian Society in Social Transition – Ed.: Taljūnaitė M. – Vilnius – Institute of Philosophy, Sociology and Law – Lithuanian Sociological Association – 1995 – pp. 8–15.
- ⁷ *Noelle-Neumann E.* The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin // Chicago – University of Chicago Press – 1984.

Summary

POLITICAL ACTIVITY AND PASSIVITY IN LITHUANIA

(public opinion polls: 1989–1996)

Vladas Gaidys

The key indicators of political activity are voting rates, number of party members, etc. In this paper another indicator of political activity – the rate of intentions to vote measured by polls is investigated. In Table 1 the rate of intentions to vote in 1989–1996 is presented. The highest level (super-activity) was registered in 1989–1990 during our “Velvet revolution”. It could not last for long, of course. In the subsequent period we see some interesting regularities: 45–55% are active all time, 30–45% are excited only in the period of elections, 10–15% are passive even in the period of elections. The level of activity grows slowly before elections (part of the people decide for whom to vote only on the day or the eve before – 17,5%), the highest level is reached one month after elections, then in the following year the activity goes slowly down to 45–55%.

The most passive part of the population (*Table 2: percentage of people in different groups who did not take part in the elections of 1992, 1995*) is found in the youngest generations and ethnic minorities. The same patterns are observed in the USA (*Table 3*).

The reasons for non-voting were studied in November 1996 (representative national survey, N=1000, multiple answers to the question): 32.6% – “disappointed in politics, do not believe that Seimas will change anything”; 17.9% – “my vote does not matter”; 15.9% – “was busy”; 15.3% – “have no interest in politics”; 14% – there was not a party which would be in accordance with my interests”; 9% – “life is not affected by the elections” 8.9% – “was ill”; 5.5% – “did not get invitation to vote”; 2.6% – “do not understand politics”; 0.4% – “did not understand how to fill out the ballot, too many people in the polling station”.

During the elections to Seimas in 1992 we had empirical evidence that supporters of the Labour Democratic party (this party got more than half of the seats during the elections) concealed their preferences during polling. It was in contradiction to the concept of "spiral of silence" proposed by E. Noelle-Neumann (those confident of victory speak up, while losers tend towards silence). This fact enabled us to speak about "unpublic opinion" in Lithuania in 1992. There is empirical evidence that "unpublic opinion" did not exist during the election campaign of 1996. We interpret this change as one more step towards democratisation of our society.

Aksel Kirch, Ph. D.,
Ethnopolity Working Group,
Institute of International and Social Studies,
Estonia

SOCIAL INTEGRATION OF LOYAL NON-ESTONIANS IN ESTONIA*

1. INTEGRATION AND THE FACTORS THAT INFLUENCE IT

Estonia's independence in August 1991 was an unexpected event for many non-Estonians, especially for Russians. From that point on a transitional process to a new paradigm (i. e. in fact, to a new mentality) of Estonians being the majority and Russians the minority in Estonia started.¹

Integration in the Estonian society is a complicated process of formation of the state, which takes place in the economy, in the political and cultural life on the basis of the Estonian culture. At the same time the switch of loyal non-Estonians over to the Estonian language environment is a precondition for the integration of the whole society.

In this article the author focuses his attention on the problems of social and national integration of the biggest ethnic minority group in Estonia – Russians. The author understands integration as a process of voluntary assimilation and emergence of a civil society where non-Estonians are able to participate in the local cultural and political life, are forming a civic integrating society and overcoming the separation and segregation.

The main problem of integration is not the division of rights or an agreement on finding a common language for communication.

* The author wants to thank Marika Kirch and Tarmo Tuisk for helping to prepare the current article and ARIKO MG Ltd for carrying out the sociological survey.

Integration can take place when people have common values and objectives and also a common understanding of the future society.

Integration is considered as a process of the formation of an integrated, cooperating, democratic and well-functioning society. Estonia is re-establishing the principles of a nation state. The higher status of the Estonian language is one of the main guarantees for the maintenance of their own ethnic identity. For most Russians poor command of the local language is one of the major obstacles to a quick integration process. Generalizing the effect of the knowledge of the Estonian language and culture, we can say that integrated society will emerge through the acceptance of the idea of Estonian nation state including well-defined status for the several ethnic minority groups living in this society.

At the same time Russians and other non-Estonians should be entitled to their original ethnic culture and identity. The problems of integration are linked with the problems of identity. Peoples' self-determination depends on ethnic and national identity. In the future as a result of the integration process Russians living in Estonia should have double identity: Russian ethnic identity and Estonian national identity (so-called Estonian Russians).²

Today we see several obstacles to this process – in a form of *index of ethnic differentiation* – is shown in the Chart 1 (data based on March 1996 all-Estonia survey, N=1,300).

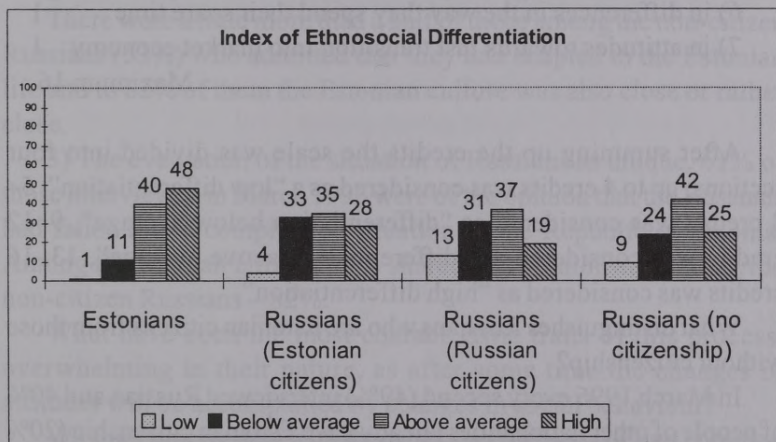
As one can see from Chart 1, today the ethnocultural origin of Estonians and Russians is highly valued, both groups of respondents identify themselves strongly with their own ethnic culture.

But besides this, it is evident, that those who have got Estonian citizenship (among them native Russians of Estonia) perceive Estonians ethnic peculiarity and appreciate it more than Russians who are citizens of Russian Federation or without any citizenship.

Due to the sufficiently high feeling of differentiation of the peculiarities between Estonians and Russians, it is possible to assert the following.

The presented data give a reason to claim that the Estonian citizenship as such is still neither the only or a very influential factor facilitating the integration.

Chart 1

Index of Ethnosocial Differentiation consists of the following indicators:

Do you consider that Estonians and Russians living in Estonia differ in their ethnic character?

	Credits
1) they are entirely different and this causes problems	4
2) rather different, it does not cause any problems	3
3) hard to say	2
4) differences in character are so small that they do not cause any problems	1
5) there is no difference at all, based on ethnic origin	0

In which domains does the difference between Estonians and Russians come out most evidently (up to 3 options)?

	Credits
1) in everyday life	3

2) in different attitudes towards internal policy and government	4
3) in different attitudes to Estonia–Russia relations	4
4) in relation to Estonian statehood	4
5) in attitudes towards their work obligations	2
6) in differences in the way they spend their spare time	1
7) in attitudes towards fast transition into market economy	1
	Maximum 16

After summing up the credits the scale was divided into four sections: up to 4 credits was considered as a “low differentiation”, 5–8 credits was considered as “differentiation below average”, 9–12 credits was considered as “differentiation above average”, 13–16 credits was considered as “high differentiation”.

What distinguishes Russians who are Estonian citizens from those without citizenship?

In March 1996 every second (49%) interviewed Russian and 40% of people of other nationalities already have Estonian citizenship (20% of Russians and 11% of other nationalities have Russian Federaton citizenship). According to our representational researches there were 16% of Estonian citizens among the interviewed Russians in February 1993 and 35% in December 1994.

Accordingly, the facts received in the course of the interviews of the last three years confirm that the national (state) identity process among the non-Estonians has taken a big step forward.

1) General adaptation to the Estonian life. The majority of Russians with Estonian citizenship (69%) feel that they have adapted to the Estonian life and are fully conformed with it.

There are considerably less of those fully adapted to the Estonian life among the Russian citizens – only every second person (49%).

2) Attitudes towards Estonian culture and towards possibilities of integration. The Estonian culture seems to be rather close to the majority of local Russians irrespective of citizenship (75% Russians with Estonian citizenship and 64% of Russians with Russian citizenship). The statistical gap is not too big. It seems to us that this

fact rather testifies to the superficial evaluation of real integration problems in terms of culture as well as to readiness of local Russians to acknowledge the Estonian culture as acceptable and understandable. The more profound problems related to the cultural adaptation and integration may still not have been fully recognized.

There were a little more than a half of those among the non-citizen Russians (53%) who admitted that they had adapted to the Estonian life and to 62% of them the Estonian culture was also close or rather close.

3) The evaluation of the situation of Russians as unique. 61% of those interviewed in March 1996 were of the opinion that the Russians had fallen into a complicated situation in the Republic of Estonia. Among the Russian citizens 75% shared this opinion and among the non-citizen Russians – 82%.

What have been the most characteristic traits of this process, overwhelming in their nature, as after some time the changes in attitudes will be accompanied by changes in social behaviour?

We shall hereby deal with them only on the basis of two common indicators (data of three researches carried out in 1992–1996):

First – on the basis of the indicator of tenseness of the psychological environment of Estonian–Russian relationships.

Second – on the basis of the indicator of the social stratification as the division of social welfare in the Estonian society.

A. Changes in relations between Estonians and Russians as an indicator of the psychological environment in Estonia.

During the last decades the majority of Russians living in Estonia have been fairly excluded from the Estonian society as a whole as regards to space (new living quarters) and mentality (little knowledge of Estonian language, following mainly Russian language mass media). Despite the so-called “voluntary” segregation, the relations between Estonians and Russians have actually always been mainly tolerant in real life.

The relations of Estonians and Russians have been tense since 1988 until the peak of the independence movement in 1991 and by now the tenseness has considerably decreased. That strain, though, originated from the different political views of Estonians and Russians and not from the dislike on ethnic background (*See Table 1*).

Table 1

Tensions in inter-ethnic relations between Estonians and Russians in April 1992, February 1993 and March 1996 (in percentages)

	RUSSIANS				ESTONIANS	
	Total	Tallinn	Narva	Ida-Viru	Tartu	Total
April 1992 (N=925)						
No tension	28	14	47	43	22	—
Some tension	36	38	33	33	41	—
Average tension	19	25	9	10	30	—
Above average tension	17	23	11	14	7	—
February 1993 (N=867)						
No tension	39	40	46	42	33	53
Some tension	43	45	37	39	48	36
Average tension	12	11	9	10	14	8
Above average tension	6	4	8	9	5	3
March 1996 (N=1300)						
No tension	62	73	33	49	71	64
Some tension	22	16	25	26	18	24
Average tension	13	8	34	20	7	7
Above average tension	3	1	8	5	4	5

To summarize the above:

- * The percentage of Russians who in April 1992 felt certain difficulties in relations with Estonians (average or above average tensions) reached 36% of all the people questioned.
- * The percentage of those who in February 1993 felt average and above average tensions in the relations between Russians and Estonians was among Estonians 11% and for Russians 18%.
- * According to the research conducted in March 1996 the number of the people of the last category was approximately the same – 12% among Estonians and 16% among Russians.

However, there is no “overtension” – or, in other words, there has been no danger of ethnic conflicts between Estonians and Russians in the past two or three years.

Accordingly, the opposition in Estonia is not caused by an ethnic phenomenon but by the low readiness for, and fear of the economic, social and political changes that are taking place and will continue over the next years. People are worried about their future and many of them cannot see any possibilities of overcoming the difficulties.

B. Changes in Estonia in the years 1993–1996 on the basis of social stratification index.

One of the most informative indicators of the social changes in the transitional period from post-socialism to market economy is the division of the population according to the social stratification and the changes thereof.

We have divided in our research the questioned people into four main classes – elite, upper middle class, lower middle class and lower class.

The division into the social strata (classes) was “calculated” on the basis of four basic sociological characteristics. The characteristics were: education (from primary to higher education), social group (from the unemployed to proprietors), monthly income (from EEK 500 to more than EEK 2500 per family member) and attitude towards general welfare in future – after two years.

It must be stressed that such analysis is arbitrary. A stratification index is no measure on any absolute scale. The real wealth of people must be reflected in statistics.

For better understanding of the division into four classes certain professions can be taken as characteristic of a group, e.g. the representatives of the elite are: a top official, a banker, an editor-in-chief;

The representatives of the upper middle class are: a lawyer or an owner of a small enterprise;

The representatives of the lower middle class are: a teacher, a worker;

The representatives of the lower class are: the unemployed and pensioners.

What does the calculation of the *stratification index* give?

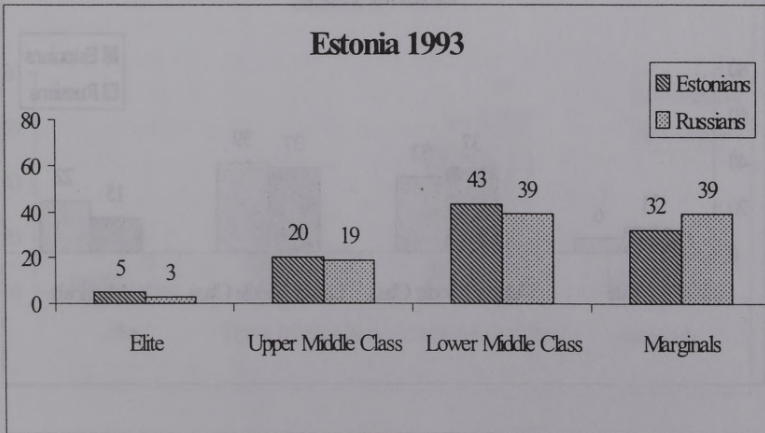
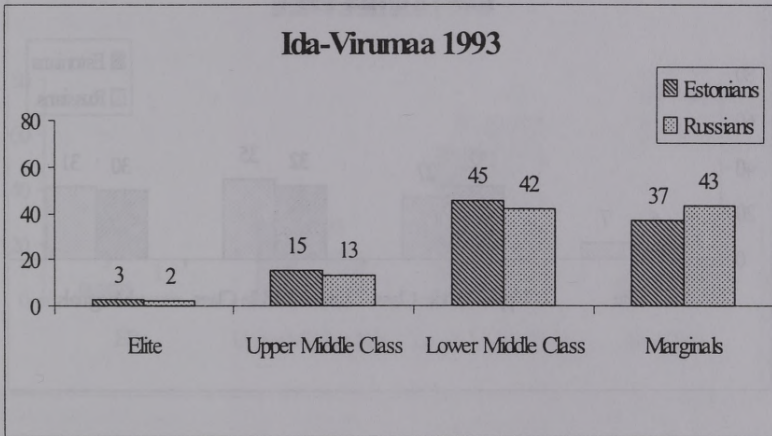
This enables to evaluate tendencies all over Estonia and at the same time to bring out regional characteristics and the trends particular to single ethnic groups. The situation below the region of Ida-Virumaa, where Estonians form a minority, is going to be characterized particularly.

The data of three researches (Feb. 1993, N=936; Dec. 1994, N=1,853 and Mar. 1996, N=1,300, in percentages) in Chart 2 prove that there are new strata in Estonia emerging on the account of reshaping the old ones and through the birth and growth of the new ones. That process is especially fast in Tallinn, where already in the end of 1994 every sixth or seventh person was a representative of the elite whereas in the whole Estonia only one of ten belonged to that stratum.

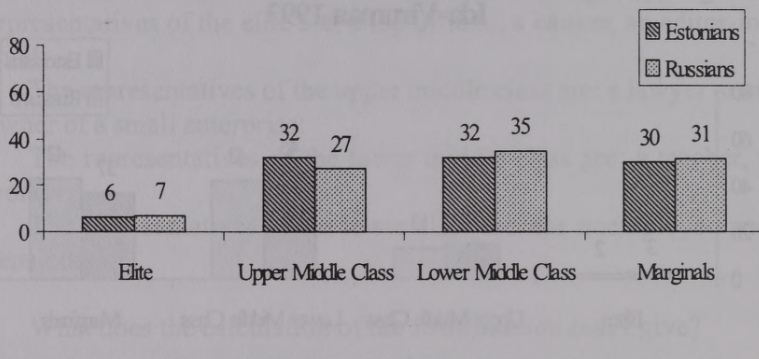
Characterizing Ida-Virumaa, one can claim that the marginalization (i.e. belonging to the lowest class according to the sum of social characteristics) has abruptly decreased in the last two years. While in 1991 30% of Estonians and 31% of Russians belonged to the poorest stratum (marginals) in 1996 there were only 9% and 14% accordingly, which means two and a half times less marginals.

Chart 2

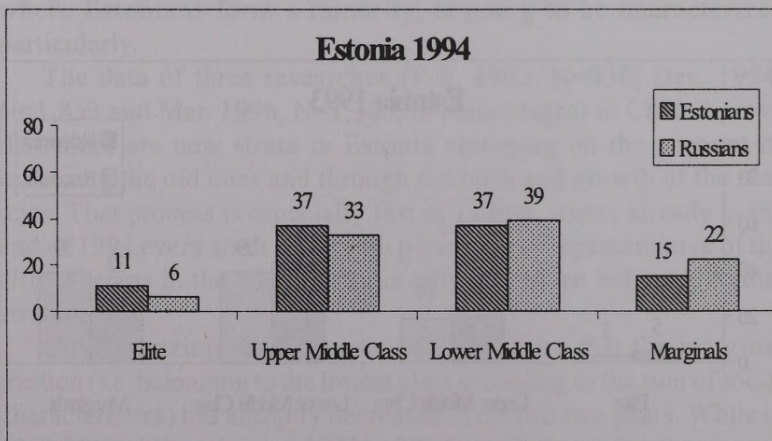
Social Stratification of Estonians and Russians
 1993, 1994, 1996³ (in percentages)

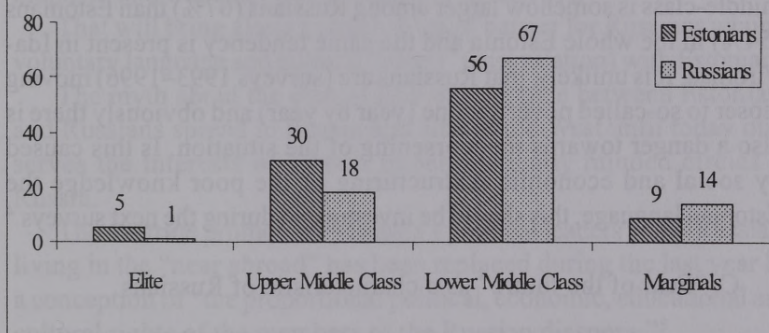
Ida-Virumaa 1994

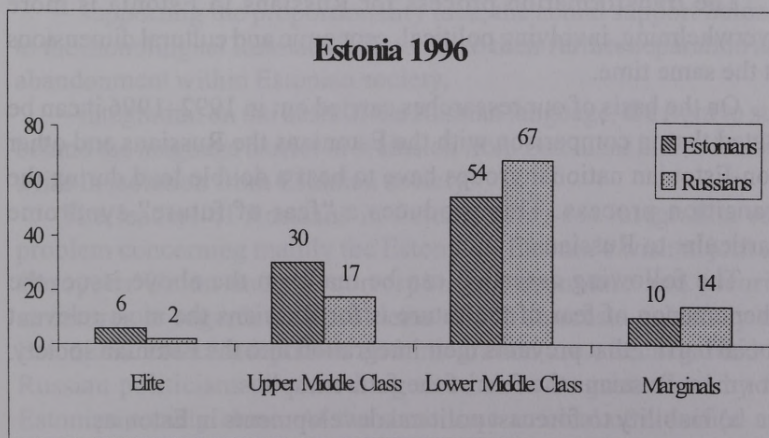
Estonia 1994

Ida-Virumaa 1996

Estonia 1996

Thus in Ida-Virumaa an important progress has been made – the *social stratification index* has approached the corresponding average of the whole Estonia and there is almost no difference left (*See Chart 2*). The data show also that there are no significant differences between Estonians and Russians. The only difference is that lower middle-class is somehow larger among Russians (67%) than Estonians (54%) in the whole Estonia and the same tendency is present in Ida-Virumaa. It is unlikely, that Russians are (surveys 1993–1996) moving closer to so-called poverty-zone (year by year) and obviously there is also a danger towards the worsening of the situation. Is this caused by social and economic restructuring or the poor knowledge the Estonian language, this should be investigated during the next surveys.⁴

C. “Fear of the future” as a characteristic of Russians

Today most Estonians are in general satisfied with the political changes in Estonia and therefore the transition to the liberal market economy is for them easier to endure.

The transformation process for Russians in Estonia is more overwhelming, involving political, economic and cultural dimensions at the same time.

On the basis of our researches carried out in 1992–1996 it can be stated that in comparison with the Estonians the Russians and other non-Estonian national groups have to bear a double load during the transition process. This produces a “fear of future” syndrome particular to Russians.

The following assertion can be made on the above issue: the phenomenon of fear of the future is for Russians the most relevant social barrier that prevents their integration into the Estonian society. For most Russians the fear of the future implies:

- a) inability to forecast political developments in Estonia;
- b) little trust in the potential of the economic development of Estonia as a small state;
- c) danger of rapid cultural assimilation – unease concerning the change of cultural identity.

The effect of fear of the future on the integration process is obvious.

The fear of the future is an obstacle to understanding and accepting the idea of a national state, an obstacle to the extensive dissemination of the new paradigm (mentality) of Estonians as the majority and Russians as the minority in Estonia.

That will bring along a psychological barrier for Russians against voluntary language and cultural "union" (assimilation) with Estonians.

The myth about the eternal lack of tolerance between Estonians and Russians spread in Russia and also in the West until today only serves the interests of certain imperialistically minded circles in Russia.

The doctrine promoted by Russia's political leaders about Russians living in the "near abroad" has been replaced during the last year by a conception of "the proportional political, economic, educational and cultural rights of the members of the Russian diaspora."⁵

In the Estonian context this conception favours the separation and neglect of the monolingual Russians within Estonian society and leaving them to their own resources:

- supporting the proportionality idea, the actual support belongs to the monolingual Russians in Estonia, to their further separation and abandonment within Estonian society,

- integration on the basis of the Russian language, the right to stay behind the language barrier in seclusion from Estonians and to leading a life in isolation from Estonian society.

The leaders of Russians in Estonia often see integration as a problem concerning mainly the Estonians. Estonia's wish to join the European Union and the corresponding economic and security structures is regarded as problems which interests primarily the Estonians. Hence adaptation and integration are often regarded by Russian politicians as something that has to be guaranteed by the Estonian society alone. At the same time an ideal of a unified and conflictless society should be to the benefit of all Estonian people in the context of joining the European structures.

In the meantime a spontaneous voluntary language acquisition by the Russians in Estonia has been going on. The assimilation with the

language environment (a voluntary assimilation process) is reflected not only in the many Russians tending to send their children to Estonian kindergartens and to primary schools. Many Russians wish to solve the problems on their own without the participation of politicians. The Russians cannot, in fact, integrate into the existing political landscape as long as the majority of Russian movements and factions are opposed to Estonian society and as long as the ordinary citizens remain indifferent toward Estonian policies. The recognition of considerably different basic political values also requires a rapid integration of those people, i. e. in five or six years.

A great many Russians living in Estonia, according to an estimate one third, have a double (national) identity, a certain group has even a triple identity (Russian, Soviet and Estonian). The state of being in between two identities can be characterised in several ways. On the one hand it is difficult to break cultural and other links with the fatherland, on the other hand a certain degree of adaptation and integration in the land of residence is felt to be necessary once the newly arisen political situation requires commitment and involvement.

According to the sociological data the changes have mainly occurred only in their attitudes. For example, by now the approach to the need of Estonian language learning has become positive and about 90% of Russians are convinced of the necessity for that. The results of several surveys still show that the Russians' command of Estonian has not greatly improved in recent years. The listed facts and development trends present in a certain logical sequence of development, which goes to show the Russians' "positive acquiescence with their situation" but not yet a straight and active readiness to integrate into the Estonian society. In our opinion the groupings with genuinely different ambitions have emerged among Russians, starting from the voluntary assimilants to the clearly imperial-minded people.

2. WHAT ARE THE MOST ACUTE PROBLEMS IN ESTONIA AND IDA-VIRUMAA?

Adaptation and integration of Estonians and Russians into the market society will probably proceed at different pace in different areas and will also be conditioned by the extension of democracy in Estonia. The interplay of processes in the society accounts for the fact that changes in one field become an essential precondition for changes and developments in some other field. It is obvious that the participation of different nationalities in the changes of the social structure and in the political and cultural life in general are conditioned, for example, by the linguistic and cultural adaptation of non-Estonians.

It is essential to know the opinions and feelings of people in the North-East of Estonia (Ida-Virumaa) as a social organism (structure) in order to understand its internal discordance.

The research carried out in March 1996 included a large section of questions about acute problems (the so-called trouble points). Additionally the questions about the concrete problems in Ida-Virumaa which might hinder the change of the region into an Estonian-minded area were asked. There are two parallel processes going on.

A. Migration Processes in Ida-Virumaa

With the assertion of Estonian identity people leave Ida-Viru county. The emigration of Russians and other bigger national groups is presented in Table 2. It is evident that the people who do not accept the Estonian identity will leave. The relatively high emigration of non-Estonians proves the above.

Table 2

Migration of Russians in Ida-Viru county, 1989-1995⁶

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Total
Immigrants	2566	2044	1495	1201	534	35	217	8419
Emigrants	2067	1756	2180	6915	2695	1693	1726	1932
Migration balance	499	288	-685	-5705	-2161	-1339	-1509	-10612

Migration of Ukrainians, Byelorussians, Jews, Finns, Germans, Tartars and other in Ida-Viru county, 1989–1995

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Total
Immigrants	657	463	311	214	101	58	30	1834
Emigrants	822	564	705	1385	602	349	507	4934
Migration balance	-165	-101	-394	-1171	-501	-291	-477	-3100

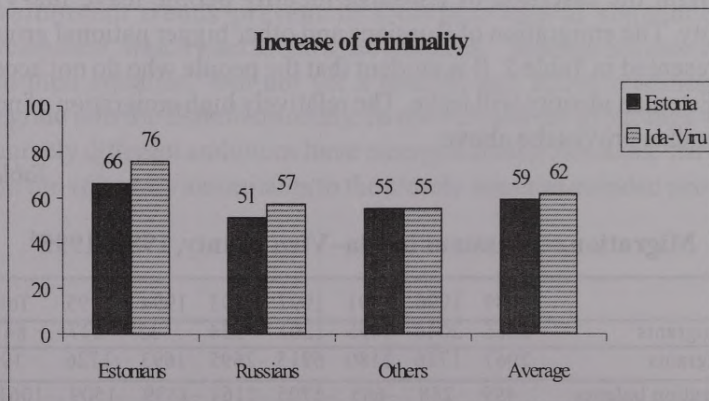
The migration statistics of the recent years demonstrate that Ida-Virumaa is gradually changing into a county inhabited mostly by Estonians. Naturally, the total number of leavers is still barely noticeable – from 1993 to 1995 only 7572 non-Estonians and 141 Estonians. Thus, the average of the last years is a little more than 1 per cent of the total 210 thousand inhabitants of Ida-Virumaa per year.

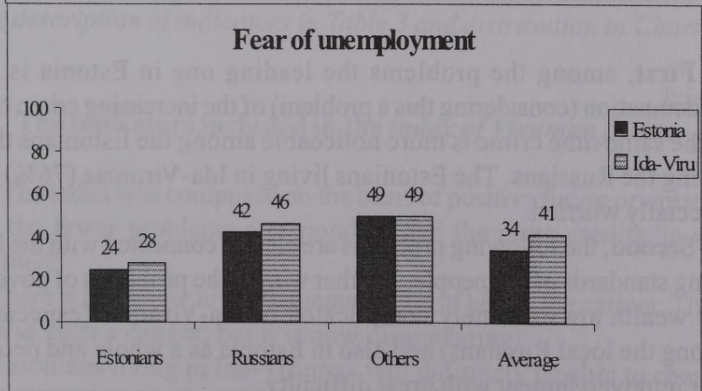
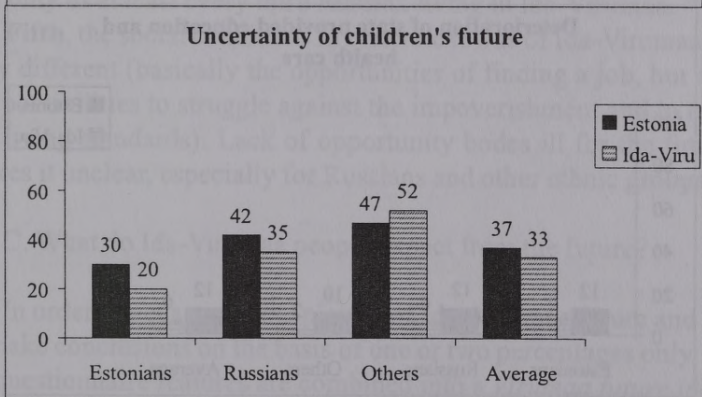
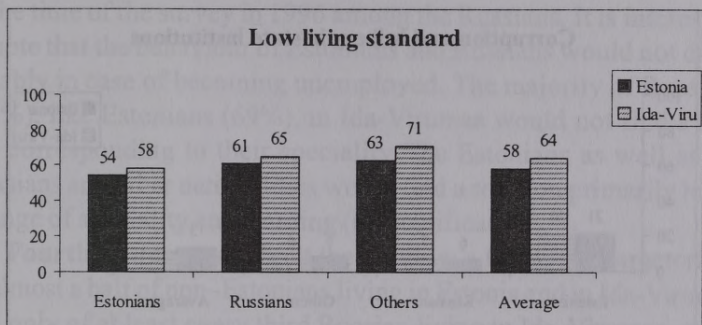
B. Priority of social problems in Estonia and in Ida-Virumaa

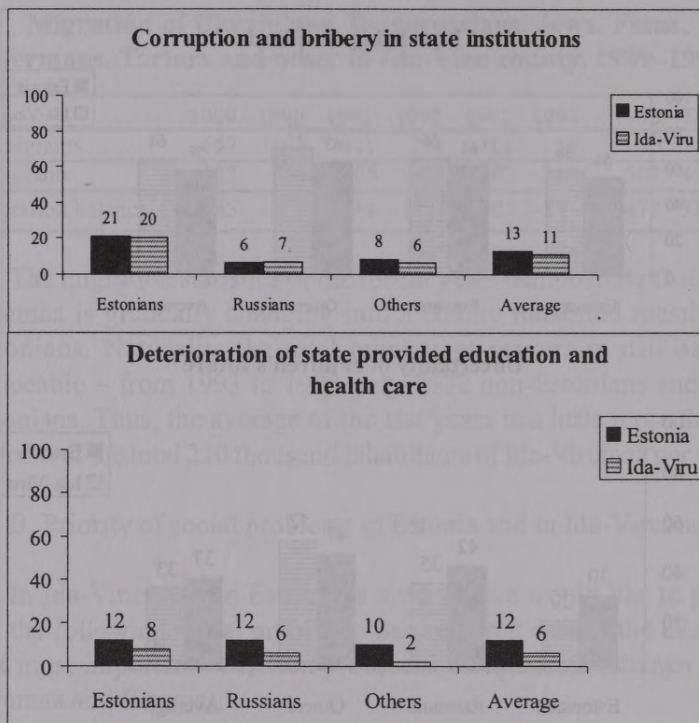
In Ida-Virumaa and Estonia as a whole, we would like to point out the following social problems. See research data in the *Chart 2* (six most important of fifteen problems, comparison between Ida-Virumaa and Estonia):

Chart 2

Six Most Important Problems in Estonia and in Ida-Virumaa (in percentages)

First, among the problems the leading one in Estonia is the condemnation (considering this a problem) of the increasing crime rate. At the same time crime is more noticeable among the Estonians than among the Russians. The Estonians living in Ida-Virumaa (76%) are especially worried.

Second, the following problems are clearly connected with the low living standards of the people. In other words, the problems of poverty and wealth are extremely complicated in Ida-Virumaa (especially among the local Russians) and also in Estonia as a whole and people bear impoverishment with great difficulty.

Third, the Russians' fear of losing a job (to become unemployed) is clearly sensed in Ida-Virumaa. In comparison with Estonians there were considerably more unemployed (and potentially unemployed)

at the time of the survey in 1996 among the Russians. It is interesting to note that the behaviour of Estonians and Russians would not differ notably in case of becoming unemployed. The majority of Russians (67%), like Estonians (69%), in Ida-Virumaa would not find a new job corresponding to their speciality. The Estonians as well as the Russians and other nationalities would find a solution primarily in the change of speciality and learning (re-qualification).

Fourth, the concern about the children's future is characteristic of almost a half of non-Estonians living in Estonia and in Ida-Virumaa and only of at least every third Russian living in Ida-Virumaa.

Fifth, the social conditions in concrete towns of Ida-Virumaa are very different (basically the opportunities of finding a job, but also the possibilities to struggle against the impoverishment and to raise the living standards). Lack of opportunity bodes ill for the future, makes it unclear, especially for Russians and other ethnic groups.

C. What do Ida-Virumaa people expect from the future?

In order to get a complete picture of Ida-Virumaa future and not to make conclusions on the basis of one or two percentages only, the 13 questionnaire features are combined into a *Virumaa future index* (See description of indicators in Table 3 and distribution in Chart 3).

Table 3

The indicators included in the *index of Virumaa future*

The index was composed on the basis of positive future orientation i. e. the fewer problems a respondent had the more credits he was awarded:

- 1) There is no danger to the Estonian nation of becoming extinct. There was such a danger, but it is now disappearing;
- 2) Estonians living in Ida-Virumaa will definitely be able to change the area into an Estonian-minded region;
- 3) It will take 10 or more years to change the Northeast Estonia into an Estonian-minded region.

The following problems in Ida-Virumaa are:

- 4) ...hopelessly big share of aliens;
- 5) ...the little interest of aliens for the Estonian language and culture;
- 6) ...disloyalty of local Russians.

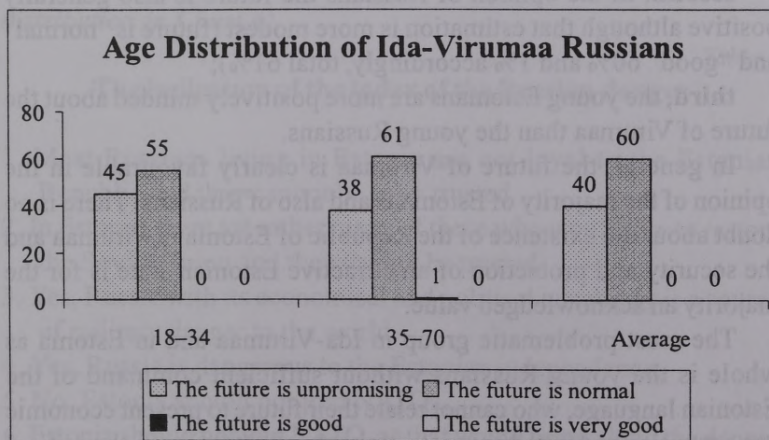
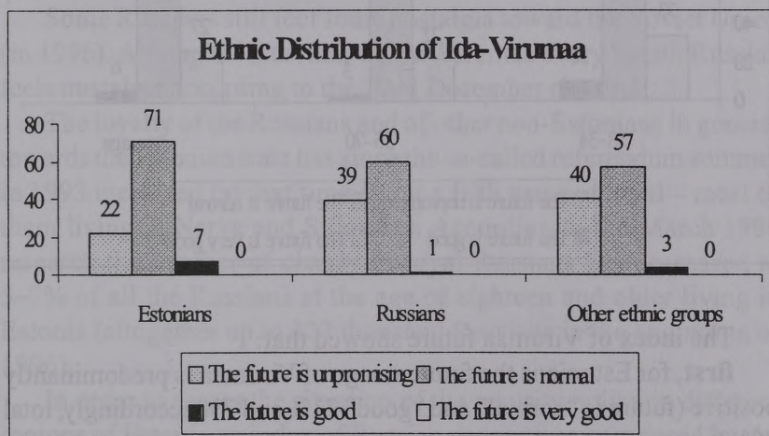
The government programme for facilitating the integration of the Northeast should:

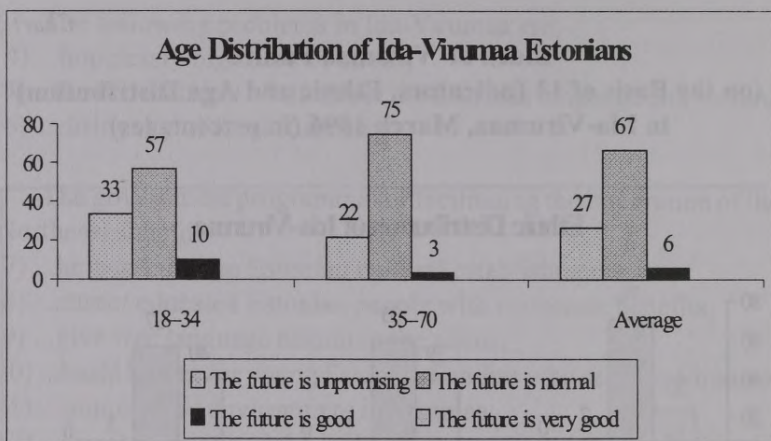
- 7) ...help to build up Estonian cultural establishments;
- 8) ...attract educated Estonian people with economic benefits;
- 9) ...give free language tuition to the aliens;
- 10) ...build homes for young Estonian families who settle in Virumaa;
- 11) ...improve the environment in Virumaa;
- 12) ...assist in creating jobs in the countryside and in developing the entrepreneurship;
- 13) Estonians in Virumaa are patriotic.

The questionnaire yields in maximum 40 credits according to the 13 indicators.

The explanation of the index division: the future is unpromising (1-10), the future is normal(11-20), the future is good (21-30), the future is very good (31-40).

Index of Virumaa Future
(on the Basis of 13 Indicators, Ethnic and Age Distribution)
in Ida-Virumaa, March 1996 (in percentages)

The index of Virumaa future showed that:

first, for Estonians the future image of Virumaa is predominantly positive (future is “normal” and “good” 71% and 7% accordingly, total 78%);

second, in the opinion of Russians the future is also generally positive although that estimation is more modest (future is “normal” and “good” 60% and 1% accordingly, total 61%);

third, the young Estonians are more positively minded about the future of Virumaa than the young Russians.

In general, the future of Virumaa is clearly favourable in the opinion of the majority of Estonians and also of Russians. There is no doubt about the existence of the Republic of Estonia in Virumaa and the security and protection of an attractive Estonian state is for the majority an acknowledged value.

The most problematic group in Ida-Virumaa and in Estonia as whole is the young Russians without sufficient command of the Estonian language, who cannot relate their future to present economic opportunities and who have not received any attention in the critical period of identity changes. The young Russians should be helped to find their way in Estonian society and not simply to learn the language. It is important for the youth to break out of the isolation

that was left to them by their parents as heritage of the previous society.

C. Is there any danger from Russia?

Some Russians still feel some nostalgia toward the Soviet Union (in 1996). Among the Russians of Ida-Virumaa every fourth Russian feels nostalgic according to the 1994 December research.

The loyalty of the Russians and of other non-Estonians in general towards the Estonian state has since the so-called referendum summer in 1993 increased (at that time about a fifth was not loyal – most of them living in Narva and Sillamäe). According to the March 1996 research the number of clearly disloyal Russians has decreased to 5–7% of all the Russians at the age of eighteen and older living in Estonia (altogether up to 327 thousand Russians in the beginning of 1996).

In order to assess the situation of the security policy in different regions of Estonia an index of Russian danger was composed by the authors (*see the description of indicators in Table 4 and the distribution in Chart 4*).

Table 4

The indicators of the index of the Russian danger

1. Most Russians living in Estonia are not loyal to the Estonian Republic and they cannot be fully trusted.
2. In Estonia, there are rather many of those who would like to restore the Soviet Union and they cannot be trusted.
3. Yes, Russia with its economical and political instability is a source of military danger to the world.
4. Yes, Russia is dangerous to the Estonian independence.
5. No, Estonia should not join NATO.
6. Estonia should not join NATO, as that would bring along the danger of conflict with Russia.

Maximum 20 credits on the basis of the 6 features of the questionnaire. The explanation of the index division: no Russian

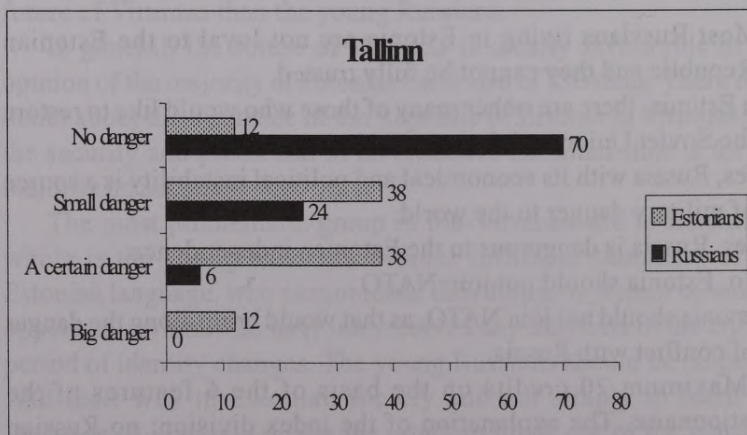
danger (1–5), Russian danger is little (6–10), there is a real Russian danger(11–15), the Russian danger is great (16–20).

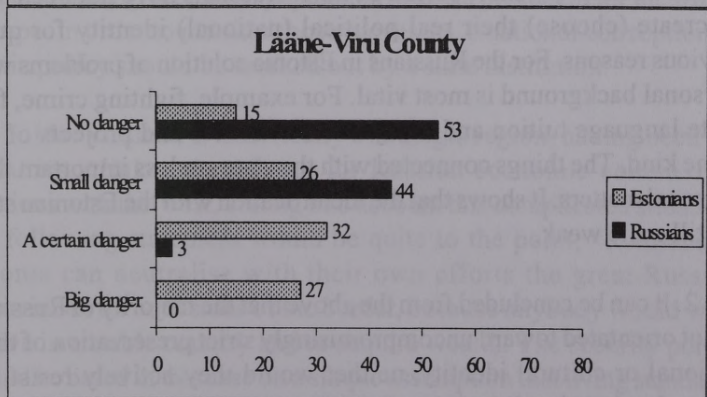
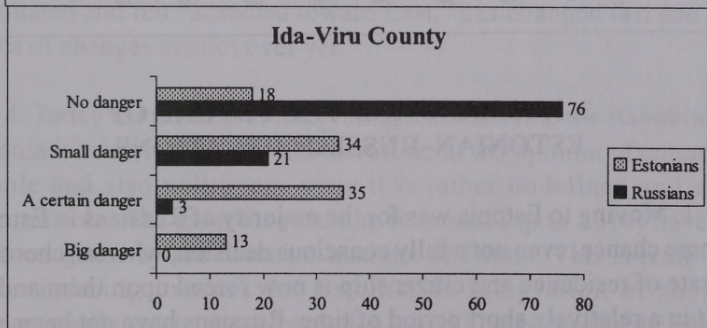
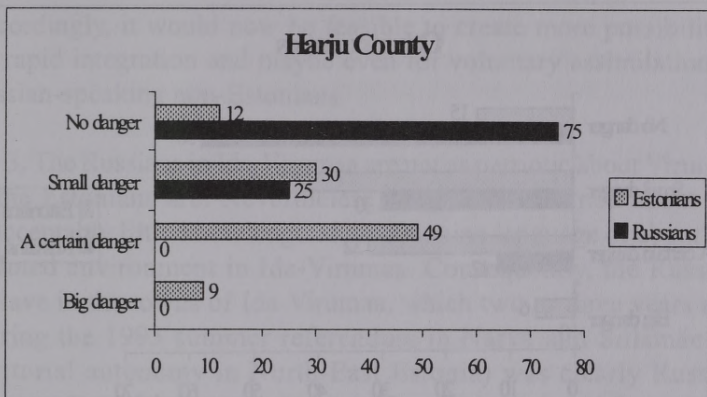
The values of the *index of the Russian danger* prove that in general the Russians of Ida-Virumaa are quite tolerant, if not to say benevolent towards the imperial influence of Russia – 76% of the questioned Russians and 18% Estonians do not sense any danger from Russia. The difference is thus fourfold and this is quite a dangerous fact in itself. We think that the interior reason in the state could be living as a majority in the region. For example, the Russians living as a minority in the South- and Central Estonia (also in Tartu county), perceive the Russian danger considerably more acutely.

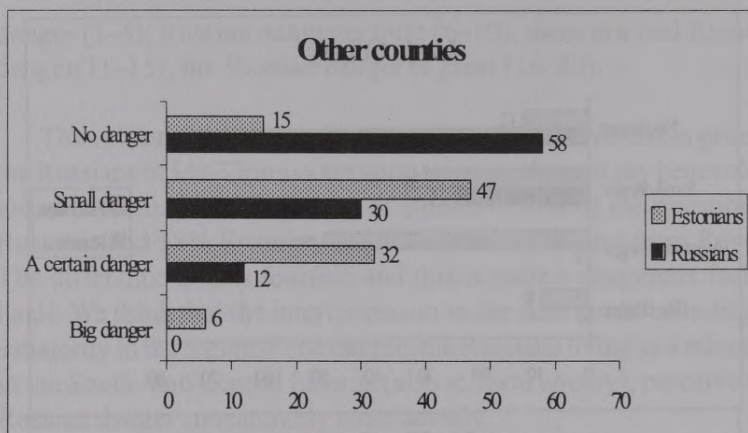
We are of the opinion that a failure of realizing the danger of Russia by the Russians in Estonia and particularly in Ida-Virumaa is not connected only with their not sensing the military and political influence from the Russian side, but indicates that the Russians in Estonia do not yet fully believe in the economic stability of Estonia. Years of economic success will give the Russians the belief in the development of Estonia's potential as a small state.

Chart 4

Index of "Russian Danger"
(in percentages)

3. RUSSIANS AND THE FUTURE OF ESTONIAN-RUSSIAN RELATIONS

1. Moving to Estonia was for the majority of Russians in Estonia a mere chance, even not a fully conscious decision, whereas choosing a state of residence and citizenship is now forced upon them and all that in a relatively short period of time. Russians have not been able to create (choose) their real political (national) identity for quite obvious reasons. For the Russians in Estonia solution of problems with personal background is most vital. For example, fighting crime, free state language tuition and many other activities and projects of the same kind. The things connected with the state are less important than personal matters. It shows that the identification with the Estonian state is still quite weak.

2. It can be concluded from the above that the majority of Russians is not orientated toward uncompromisingly strict preservation of their national or cultural identity, neither would they actively resist the general cultural-political trends in Estonia. On the basis of several examinations it can actually be noted that Russians have developed a positive attitude toward varying their cultural and national identity.

Accordingly, it would now be feasible to create more possibilities for rapid integration and maybe even for voluntary assimilation of Russian-speaking non-Estonians.

3. The Russians in Ida-Virumaa are not as patriotic about Virumaa as the Estonians are. Nevertheless, they are concerned about the unacceptably little knowledge of the Estonian language or about the polluted environment in Ida-Virumaa. Consequently, the Russian enclave in the towns of Ida-Virumaa, which two or three years ago (during the 1993 summer referendum in Narva and Sillamäe on territorial autonomy in North-East Estonia) was clearly Russia-orientated and felt "attracted toward East," has changed fast and the times of changes are not over yet.

4. Today the process of integrating Russians into the Republic of Estonia is relatively hectic and therefore, in the opinion of common people and also politicians view it is rather undefined and also interminable. The most far-reaching forecasts (up to 2010) have so far been given by the Estonian Institute of Future. This is really an overwhelming process for Estonia, as integration of such a proportionally great part of population is also a precedent for the whole Europe. In order to monitor those processes, a national conception of ethnic policy should be worked out by a state institution.

5. Ida-Virumaa is historically a strategic region, having been for centuries a link and mediator for Russian economic-commercial relations with the West. Taking into account this complicated situation, the following statement would be quite to the point, "Russians in Estonia can neutralise with their own efforts the great-Russian chauvinism on both sides of the border, because anybody would wish to live in a stable country and to acquire wealth. The security policy would be based in this case on a simple assumption that living standards should be kept in Estonia higher than in Russia."⁷

6. Russians in Estonia do not sense the danger from Russia not only because the military and political influence from the Russian side is not felt, but because Russians living in Estonia have still too little faith in the stability of the Estonian economic success. Only the accomplishments in economy can reassure Russians about the development potential of a small country. The people, whose national identity has always been based on size, power and immense natural resources (Soviet immigrants), would not feel themselves secure in a small state with a limited and unstable field of economy. In this sense it is easy to make Russians believe stories about the lack of perspective of the Estonian economy and about the influence of the economy of big states. This aspect is also important with respect to the loyalty of the Russians and to the relations between the citizens of the two states. In this context, the process of joining European Union will probably be supported by Russians. The EU will give more faith in an economically stable and democratically developed society. Therefore, the process of association with the EU is supporting Estonian inner integration.

7. The ideal situation would be if every citizen of Ida-Virumaa were proud of living a free, democratic and wealthy life in the neighbourhood of Russia.

At the same time the Estonians of Ida-Virumaa must feel especially secure about the continuity of their identity and about the state support for special economic programmes.

The Russians of Ida-Virumaa must feel secure about their future and about the future of their children and they should be particularly sure about the stability of their near future.

References

- ¹ *Geistlinger M., Kirch A. (ed.). Estonia – A New Framework for the Estonian Majority and the Russian Minority // Braumüller Verlag – Wien – 1995 – pp. 63–66, 159.*

- ² *Kirch M.* Identificational Diversity in Estonia: Grounds for Integration or Grounds for Disintegration // In: *Changing Identities in Estonia. Sociological Facts and Commentaries* // Tallinn – Akadeemia Trükk – 1994 – pp. 11–24.
- ³ The method used for obtaining the stratification index (and for all indexes of this article) involved calculations were made by David. D. Laitin (University of Chicago) and the algorithm is described in the chapter: *Kirch A.* Social stratification of the Society – the Basis of Civil Society in Estonia // In: *Geistlinger, M. Kirch, A. (ed.). Estonia – A New Framework for the Estonian Majority and the Russian minority* // Braumüller Verlag – Wien – 1995 – pp. 63–66, 159.
- ⁴ *Kirch M.* and *Kirch A.* Russians in Contemporary Estonia: from Adaptation to Integration // *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences. Humanities and Social Sciences* – Vol. 45 – No. 2 – 1996 – pp. 216–218.
- ⁵ Yeltsin's circles see possibility for creating a Russian enclave in Estonia and Latvia // *Sõnumileht* – 1996 – 15 March.
- ⁶ Source: Calculations based on data from Reference Book of Population Statistics, 1996/1 (Statistical Office of Estonia) // Tallinn – 1996 – pp. 42–103.
- ⁷ *Hvostov A.* Post-modernist security // *Eesti Päevaleht* – 1996 – 23 September.

Brigita Zepa, Dr. soc.,
Baltijas Datu nams, Latvijas universitāte,
Latvija

LĪDZDALĪBA KĀ POLITISKĀS NĀCIJAS VEIDOŠANĀS NOSACĪJUMS

Politiskās nācijas veidošanās nav iedomājama bez stabilām, drošām horizontālajām un vertikālajām saitēm sabiedrībā: pirmās veido ierindas cilvēku interešu respektēšana, viedokļu uzklauššana no politisko varu īstenojošo subjektu puses un politiskā uzticēšanās no ierindas cilvēku puses, bet horizontālās saites ir tās, kas veidojas starp dažādu sabiedrības grupu piederīgajiem. Visu šo saišu stiprināšanās sekmē *sabiedrības integrāciju, bet, runājot par politisko nāciju, svarīgi uzsvērt integrāciju Latvijas pilsoņu vidū: gan starp valsti un ierindas pilsoni, gan arī starp pilsoņiem.* Attiecību stabilizēšanos, savstarpēju uzticēšanos starp valsti un ierindas pilsoni vislielākā mērā sekmē politiskā līdzdalība.

Pārskatā par tautas attīstību (1996) Latvijas iedzīvotāju politiskās līdzdalības analīzē atklājās, ka tādi nozīmīgi līdzdalības izpausmes veidi kā piedalīšanās priekšvēlēšanu kampaņā, piedalīšanās vēlēšanās, kā arī darbība sabiedriskajās organizācijās pēdējo gadu laikā ir mazinājusies. To varētu skaidrot kā Atmodas laikā uzbangojušo politisko aktivitāšu pakāpenisku kritumu, tomēr jāuzsver, ka kritums ir pārāk ievērojams, piemēram, aktivitāte Latvijas Republikas 6. Saeimas vēlēšanās (tajās piedalījās 72% balsstiesīgo vēlētāju) ir pat zemāka, nekā tas parasti ir valsts likumdevēja vēlēšanās Skandināvijas valstīs, kur tā svārstās ap 80%. Ņemot vērā to, politiskās līdzdalības mazināšanās skaidrojumam ir jāmeklē arī citi cēloņi, jautājums ir ne tikai par politiskās līdzdalības mazināšanos, bet arī par tās kvalitāti.

Politiskās līdzdalības kvalitāte

Par politiskās līdzdalības kvalitāti var spriest, piemēram, vērtējot vēlētajū uzvedību 6. Saeimas vēlēšanās (1995), par to liecina izvēles motivācija, kā arī laiks, kad izdarīta izvēle, t. i., cik pārdomāta ir bijusi izvēle. Par līdzdalības kvalitāti liecina arī vēlētajū apmierinātība ar savu izvēli dažus mēnešus pēc vēlēšanām. Labākajā gadījumā vēlētajū izvēlei vajadzētu balstīties uz drošu informāciju, politiskās situācijas, partiju ideoloģiju un programmu izpratni, kā arī – informētību par politisko līderu aktivitātēm. Taču pēcvēlēšanu analīze liecina par citām norisēm.

Izvēles motivācija: protests, ne līdzdalības mēģinājums

6. Saeimas vēlētajū uzvedību var raksturot kā **protesta** balsošanu, jo daudzos gadījumos 6. Saeimas vēlēšanās balsojums bija iepriekšējās izvēles noliegums: lielākā daļa vēlētajū, vīlušies iepriekšējā izvēlē, nebalsoja vairs par to partiju, par kuru bija balsojuši 5. Saeimas vēlēšanās. Iespējams, ka tā ir pārejas sabiedrības iezīme, kur vēlētajū uzvedību vairāk raksturo jauna uzticama politiskā spēka meklējumi pēc tam, kad notikusi vilšanās iepriekšējā, bet nevis mēģinājumi ietekmēt, mainīt sava izvēlēta politiskā spēka politiku. Tas nozīmē, ka vēlētajū pilnībā paļaujas uz līderiem, gaida risinājumu “no augšas”, viņiem nav raksturīga vēlēšanās vai arī nav pieredzes, attiecīgo prasmju, kā ietekmēt politiskos līderus “no apakšas”; Latvijā nav izveidojušies demokrātijas valstīs pazīstamie paņēmieni, veidi, kā kontrolēt parlamenta locekļu darbību “no apakšas”, piemēram, interešu grupas u. tml. Politiskā līdzdalība Latvijā visbiežāk aprobežojas ar piedalīšanos vēlēšanās.

Tas zināmā mērā izskaidro, kāpēc partiju identitāte Latvijā vēl joprojām ir visai vāji attīstīta, neskatoties uz to, ka daudzpartiju sistēma Latvijā pastāv vairāk nekā piecus gadus. Pēcvēlēšanu pētījumi liecina, ka aptuveni tikai katrs ceturtais vēlētais identificē sevi ar kādu partiju, uzskatot to par savējo. Spēcīgāk partiju identitāte ir izteikta partijām ar konsekventu nacionālo politiku. Katrs trešais no “Tēvzemei un

Brīvībai” un LNNK, kā arī no “Latvijas Ceļa” un Sociālistu partijas vēlētājiem pēc vēlēšanām turpina identificēt sevi ar šīm partijām.

Izvēles laiks

Aptauju rezultāti liecina arī par to, ka daudzi vēlētāji (43%) savu izvēli izdarījuši pēdējās nedēļas laikā (*sk. Zepa B. 1996*). Tas liecina, ka izvēle bijusi nekvalitatīva, sasteigta.

Vēlētāju apmierinātība ar savu izdarīto izvēli

Nemot vērā iepriekšminēto, nav nejaušība, ka jau divus mēnešus pēc 6. Saeimas vēlēšanām ievērojama vēlētāju daļa nebija apmierināti ar savu izvēli (42%), bet atsevišķos gadījumos arī vairāk. Šajā ziņā sevišķi izceļas “Tautas kustība Latvijai” balsotāji, 60% no viņiem divus mēnešus pēc vēlēšanām pauda neapmierinātību ar savu izvēli (*sk. I. att.*). Vairāk vai mazāk apmierināti ar savu izvēli ir ap 45% vēlētāju: visvairāk to ir “Tēvzemei un brīvībai” atbalstītāju vidū – vairāk nekā divas trešdaļas no viņiem pilnībā vai daļēji ir apmierināti ar izvēli. Rodas jautājums, kāpēc vēlētāju neapmierinātība ir tik augsta.

Interese par politiku – Rietumu demokrātijas valstu līmenī

Varētu domāt, ka vēlētāju nekvalitatīvās izvēles pamatā ir neziņa, vāja interese par politiku, tās neizpratne. Tiesa, iedzīvotāju interese par politiku pēdējo gadu laikā ir mazinājusies, taču tā nav zemāka kā tipiskās demokrātijas valstīs (Latvijā pēc 1995. g. aprīļa un oktobra aptaujas datiem vairāk vai mazāk ieinteresēti politikā ir 43% Latvijas iedzīvotāju, par politiku nemaz neinteresējas ap 15–20%). Spriežot pēc šiem skaitļiem, Latvijas iedzīvotāju interese par politiku neatpaliek no citām demokrātijas valstīm.

Taču neskatoties uz to, daudzi cilvēki (ap 70%) – Latvijas iedzīvotāji, (*sk. Oslands O. 1996.*), to vidū arī tie, kas aktīvi interesējas par politiku, – apgalvo, ka politika ir tik sarežģīta, ka grūti to saprast. Domājams, ka grūtības rada ne tikai orientēšanās dažādajās

politiskajās ideoloģijās, ko piedāvā Latvijas politiskās partijas, bet, iespējams, ka izpratni vēl vairāk sarežģī politiskās elites uzvedība, jo “ideoloģiju grūtības” ir arī partijām un to līderiem. Latvijas politiķi un politologi pašreizējo politisko situāciju raksturo kā politisku krīzi, definējot to kā politisko partiju deideoloģizāciju (Ostrovskā I. 1996), depolitizāciju (Osis U. 1996); tā ir situācija, kad politiskās partijas, to līderi savās aktivitātēs vadās nevis pēc partiju ideoloģijas, bet gan pēc merkantilistiskiem apsvērumiem, ko nosaka cīņa par ietekmes sfērām un varu. Tāpēc varam vērot, no vienas puses, masu grūtības orientēties politisko spēku paletē, masu neizpratni par notiekošo, neizpratni par politisko ideoloģiju spektru, bet, no otras puses, tas rada politiskās elites atsvešināšanos no masām, kas izpaužas gan zemajā politiskajā uzticēšanās valsts galvenajām institūcijām – valdībai un parlamentam, gan arī zemajā politiskajā gandarījumā – politiskās ietekmes iespēju vērtējumā par varas institūciju lēmumiem.

Politiskā uzticēšanās valsts galvenajām institūcijām

Latvijas iedzīvotāju pozitīva attieksme pret Latvijas galveno institūciju darbību vērojama vienīgi 1991. gada pirmajā pusē, kas uzskatāms kā uzticības apliecinājums valdībai un parlamentam, kā atbalsts politiskajam kursam un centieniem saglabāt Latvijas valstisko statusu laikā, kad tas tika apdraudēts (AP + 48, MP + 46) (*sk. 2., 3. att*). Taču jau 1991. gada otrajā pusē galveno institūciju vērtējums krasi pazeminās, ko, domājams, izraisīja sociālo un ekonomisko problēmu saasināšanās: cenu celšanās, bezdarba rašanās – tādējādi gada beigās pārsvaru gūst negatīvais vērtējums (AP -9, MP -4). Saprotams, ka līdz augusta notikumiem (1991. gadā) galveno institūciju vērtējumā dominēja politiski motīvi – par vai pret Latvijas valstisko neatkarību, bet nostiprinoties valstiskajam statusam, iedzīvotāju attieksmē arvien lielāku svaru guva neapmierinātība ar sociāli ekonomisko problēmu risināšanas veidiem un tempiem.

Reitinga lejupslīde, aizsākusies 1991. gadā, ar lielākiem un mazākiem kritumiem turpinās visu 1992. gadu un zemāko līmeni

sasniedz 1992. gada nogalē un 1993. gada sākumā (AP –47, MP –50). 1992. gada nogalē uzskatāma par zemāko kritumu iedzīvotāju sociālajā noskaņojumā un politiskajās attieksmēs. Gan ekonomiskās situācijas kritiskais vērtējums, gan politisko līderu zemie reitingi 1992. gada nogalē atgādina krīzi, pēc kuras, kaut arī neliels, tomēr vērojams pacēlums. Arī Saeimas un MK reitingi kopš 1993. gada pavasara un vasaras (majā AP –40, MP –41, augustā Saeima –38, MK –41) pakāpeniski ceļas, līdz jaunu kritienu lejup izraisa Bankas “Baltija” krīze 1995. gada vasaras sākumā (jūnijā Saeima –42, MK –41).

Ievērojams kāpums MK vērtējumam vērojams, A. Šķēlem stājoties premjera amatā. Atšķirībā no iepriekšējiem vērtējumiem, viņa vadītā kabineta vērtējums pusgada darbības laikā ir samērā stabils. Iespējams, ka A. Šķēles uzsvars uz dzīves standarta paaugstināšanu, kas atbilst pašreizējam “masu pieprasījumam” – nostādņēm, kur materiālās vērtības gūst arvien ievērojamāku svaru, daudzos raisījis cerības un radījis pozitīvu attieksmi pret valdības vadītāju un viņa vadīto Ministru kabinetu.

Saeimas un Ministru kabineta darbības vērtējuma pamatā ir iedzīvotāju sociālā pašsajūta, labklājības pašnovērtējums, dominējot kritiskam ģimenes materiālā stāvokļa vērtējumam, arī valsts galveno institūciju vērtējumā dominē negatīvais, sociālie un ekonomiskie satricinājumi skaudri skar gan Saeimas, gan MK vērtējumu: spilgtākais piemērs – Bankas “Baltija” maksātnespēja. Bez tam, domājams, kritisko attieksmi pret Saeimas un Ministru kabineta darbību ietekmē arī iedzīvotāju vērtību maiņa, kas notiek paralēli straujajām sociāli ekonomiskajām pārmaiņām.

Tas, ka kopš 1991. gada ne Saeimas, ne Ministru kabineta reitingā nav noticis lūzums par labu pozitīvam vērtējumam, liecina par zemu politisko uzticēšanos, par to, ka jau ilgu laiku pastāv ievērojama distance starp valsts galvenajām institūcijām, no vienas puses, un ierindas cilvēkiem, no otras puses.

Politiskais gandarījums

Politiskais gandarījums, citiem vārdiem, ticība savai politiskajai ietekmei (*efficacy*) – ir sajūta, ka cilvēki var ietekmēt politisko lēmumu pieņemšanu (*Corbet M.*, 1991). Tas nenozīmē, ka cilvēks noteikti cenšas ietekmēt kādu politisku spēku, tā drīzāk ir pārliecība, ka tas ir iespējams. Savā ziņā tas ir saistīts ar politisko aktivitāti, jo tie, kas tic, ka var ietekmēt politisko lēmumu pieņemšanu, parasti arī piedalās vēlēšanās.

1993. gada decembrī, 1994. gada maijā un 1996. gada maijā veikto Latvijas iedzīvotāju aptauju dati liecina, ka 75% iedzīvotāju uzskata, ka, “vēršoties pie valdības ierēdņiem, vidēja līmeņa cilvēks neko nevar panākt”. Tas ir rādītājs, kas liecina par distanci starp ierindas pilsoni un politisko eliti (*sk. 4. att.*). Jāuzsver, ka pēdējo trīs gadu laikā šī distance nav mazinājusies. Savu iespēju vērtējumā nav atšķirību starp latviešiem un citu tautību piederīgajiem, starp sievietēm un vīriešiem, Rīgas un lauku iedzīvotājiem. Var vienīgi uzsvērt, ka Latgales iedzīvotāji viszemāk vērtē savas iespējas kaut ko panākt (84%). Kaut arī nelielā mērā, tomēr gados jaunākie iedzīvotāji savas iespējas vērtē augstāk, līdzīgi arī cilvēki ar augstāko izglītību: jo augstāks izglītības līmenis, jo augstāk cilvēks vērtē savas ietekmes iespējas, līdzīga ir arī ienākuma līmeņa ietekme: jo tas ir augstāks, jo augstāks ir arī politiskais gandarījums.

Tomēr kopumā zemais politiskais gandarījums liecina par vāju sabiedrības integrāciju, kas uzskatāms par nopietnu kavēkli pilsoniskās nācijas veidošanās procesā.

Vērtību maiņa un politiskā līdzdalība

Ziemeļu un Baltijas valstu salīdzinošajā projektā Baltijas Datu nams kopā ar Tartu universitātes, Lietuvas ZA un Ūmeo universitātes (Zviedrija) sociologiem jau vairākus gadus seko līdzī vērtību izmaiņām Ziemeļu un Baltijas valstīs. Salīdzinošais pētījums apstiprina teorētiskas hipotēzes, ka vērtību maiņa notiek saskaņā ar ekonomiskajām pārmaiņām (*Halman L., Petterson T.*, 1994). Tā,

piemēram, Zviedrijā, kur ekonomika drīzāk raksturojama kā stabila, nevis krasām maiņām pakļauta, arī iedzīvotāju vērtības pamatā ir visai stabilas. Pavisam citāda situācija ir Baltijas valstīs, kur notiek straujas sociāli ekonomiskas pārmaiņas. Tiesa, sekmīgāk ekonomiskās reformas norit Igaunijā, kas iedzīvotājos rada zināmas cerības, ka dzīves līmenis sāk stabilizēties, un daudzi tuvākajā nākotnē jau paredz savas labklājības celšanos. Salīdzinājumam var minēt, ka ap 60% igauņu ir apmierināti ar savas valsts ekonomiku (pārējās Igaunijas tautības – 50%), savukārt tikai ap 25% latviešu ir apmierināti ar mūsu valsts ekonomiku, no nelaviešiem – 28%. (sk. Rose R., 1995.)

Izrādās, ka straujas pārmaiņas nav notikušas tikai kaimiņvalsts ekonomikā, pēdējo piecu gadu laikā mainījušās arī igauņu vērtības. Jautājums – kādas ir šīs pārmaiņas?

Mazāk svarīgas kļuvušas sociālās vērtības, piemēram, *tīra vide*, kā arī nacionālās vērtības, piemēram, *nacionālā drošība*, savukārt nozīmīgākas igauņu skatījumā kļuvušas hedonistiskās, uz individuālismu orientētās vērtības (*ērta, interesanta dzīve, pašrealizācija*). Šajā ziņā vērojama igauņu vērtību tuvināšanās zviedru viedoklim par dažādu vērtību nozīmību cilvēka dzīvē. Notiek tā sauktā vērtību “vesternizācija”. Tā kā Latvijā lēnāk notiek ekonomiskās pārmaiņas, mazāk mainījusies arī vērtību sistēma. Taču, vērtējot pēdējos gados notikušo, var saskatīt līdzīgas tendences, kādas vērojamas Igaunijā. Latvijai raksturīgi, ka sociālo un nacionālo vērtību nozīmīgums jūtami mazinājies, to vidū jāmin *tīra vide, nacionālā drošība, brīvība, miers pasaulē, stabila ģimene*, bet ar stabilitāti izceļas tādas vērtības, kā *ērta, patīkama dzīve, pašrealizācija, sociālā atzinība*. Tātad vērtības, kuru centrā ir indivīda pašattīstība, indivīda dzīves komforts.

Vērtības dažādās vecuma grupās

Izrādās, ka vērtības diferencējas atkarībā no vecuma, pat lielākā mērā nekā starp dažādu tautību piederīgajiem.

Vērtību diferenciacija attiecas gan uz strukturālām pārmaiņām dažādu paudžu vērtību sistēmās, gan arī uz paudzes intencēm

kopumā, kas izpaužas kā visu vērtību paaugstināts vai pazemināts vērtējums.

Tā, piemēram, raksturīgi, ka starp latviešiem 1993. gadā visaugstāko vērtējumu daudzām vērtībām devuši jaunieši vecumā no 20 līdz 29 gadiem. Varētu domāt, ka tieši šā vecuma jauniešu vidū notikusi visstraujākā vērtību aktualizācija, jo gan sociālās un materiālās, gan uz individuālismu vērstās vērtības šai grupai šķiet nozīmīgākas nekā citu, visbiežāk vecāka gadagājuma cilvēkiem.

1995. gada pētījumā redzam jau citādu ainu – dažādās vecuma grupās diferencējas attieksme pret vērtībām: visaugstāko vērtējumu sociālajām, ētiskajām un materiālajām vērtībām dod vidējā vecuma grupa (40–49 gadi), bet hedoniskās un individuālisma vērtības (*bezrūpīga, interesanta un viegla dzīve, sabiedrības atzinība, īsta draudzība*) visaugstāko vērtējumu guvušas visjaunākajā grupā (15–19 gadu), savukārt tiem, kam pāri 50 gadiem, raksturīgi, ka lielākā daļa no viņiem vērtībām devuši viszemāko vērtējumu.

Arī nelatviešu vidū 1993. gadā “dominēja” jauniešu grupa (20–29 gadi), kas gandrīz visām vērtībām piešķīra lielāku nozīmību, bet pēc diviem gadiem šīs pozīcijas ieņēma cita jauniešu grupa (15–19 gadu), aiz sevis atstājot divdesmitgadniekus. Savukārt nelatviešu vecākā grupa (60–74 gadi) gan 1993., gan 1995. gadā visām vērtībām devusi viszemāko vērtējumu, ar ko tā atšķiras no latviešu vecākās paaudzes.

Interesanti, ka nelatviešiem vērtējumu amplitūda pa vecuma grupām ir ievērojami lielāka nekā latviešiem, citiem vārdiem, distance starp dažādu paaudžu vērtību sistēmām ir lielāka, salīdzinot ar latviešiem. Krievu un citu nacionālo minoritāšu grupas jauniešiem nozīmīgākas šķiet vērtības ar hedonisku ievirzi: *interesanta, bezrūpīga, viegla dzīve, kā arī vara un pašrealizācija*.

Arī latviešu jauniešiem nozīmīgākas nekā vecāka gadagājuma cilvēkiem ir *pašrealizācija, interesanta un viegla dzīve*. Redzams, ka gan latviešu, gan nelatviešu jauniešiem aktuālākas šķiet uz individuālismu un hedonistiski orientētas vērtības, salīdzinot ar vecāka gadagājuma cilvēkiem. Var teikt, ka starp jauniešu grupām nav izteiktu atšķirību. Par ievērojamām atšķirībām varam runāt

vecāka gadagājuma grupās. Latviešiem brieduma gados un vecākiem aktuālas ir sociālās vērtības: *miers pasaulē, brīvība, valsts drošība, vienlīdzība*, kā arī ētiskās un estētiskās vērtības: *dzīve saskaņā ar sirdsapziņu, taisnīgums darbā, stabila ģimene un skaistais pasaulē*. Savukārt, nelatviešu vecākajai paaudzei svarīgākas ir *vienlīdzība un dzīve saskaņā ar sirdsapziņu*.

Jāuzsver nelatviešu paaudžu atšķirīgā nostādne pret *nacionālo drošību* kā vērtību, salīdzinot ar latviešiem: *nacionālā drošība* svarīgāka šķiet latviešu vecāka gadagājuma cilvēkiem, bet nelatviešiem otrādi – svarīgāka tā šķiet jaunākajām paaudzēm. Domājams, ka tas liecina par valstiskās identitātes veidošanos krievu un citu minoritāšu jaunatnes apziņā.

Kopumā latviešiem raksturīgi, ka galvenā atšķirība starp paaudzēm ir attieksmē pret hedoniskajām un individuālisma vērtībām, bet nelatviešu paaudzes šķir ievērojama distance ne tikai attiecībā uz šīm vērtībām, bet arī attiecībā uz sociālajām, ētiskajām, estētiskajām vērtībām. Tas mudina domāt, ka **nelatviešu jaunieši daudz ātrāk adaptējas jaunajos apstākļos, notiek viņu integrācija sabiedrībā**. Vērojama tuvināšanās starp latviešu un cittautiešu jauniešu vērtību sistēmām, bet saglabājas distance starp vecāko paaudžu vērtību sistēmām.

Tātad vērojami konflikti vērtību priekšstatos starp dažādām sociālajām grupām: starp latviešu jauno un vecāko paaudzi, vēl vairāk tas vērojams starp jauno un vecāko paaudzi nelatviešu vidū, konflikts vērtību priekšstatos pastāv arī starp latviešu vecāko paaudzi, no vienas puses, un nelatviešu vecāko paaudzi, no otras puses.

* * *

Sabiedrībā notiek pārmaiņas vērtību priekšstatos, mazinās nacionālo, sociālo vērtību nozīmīgums, it īpaši jaunās paaudzes skatījumā, pazeminās arī politiskā līdzdalība. Tas zināmā mērā izskaidro to, ka jaunieši mazāk nekā vecāka gadagājuma cilvēki piedalījās 6. Saeimas vēlēšanās: vecuma grupā no 18 līdz 24 gadiem līdzdalība vēlēšanās bija par 15% zemāka nekā vidēji visu vēlētāju

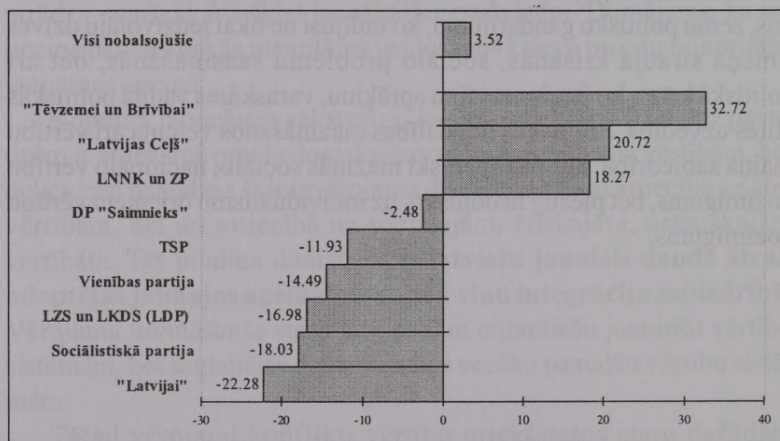
līdzdalība. Tiesa, ārzemēs veiktie pētījumi liecina, ka jauniešu piedalīšanās vēlēšanās tradicionāli ir pasīvāka, salīdzinot ar vecākām paaudzēm. Rietumu zinātnieki šo faktu skaidro ar jauniešu aizņemtību ģimenē ar bērnu audzināšanu, ar karjeru utt. (sk. *Erikson R., Luttbeg N., Tedin*, 1988). Domājams, ka politiskās līdzdalības mazināšanās zināmā mērā skaidrojama ar vērtību maiņu, kas vairāk vai mazāk skar visas vecuma grupas.

Kopumā var teikt, ka pēdējos piecos, sešos gados mazinājusies politiskā līdzdalība nav skaidrojama tikai ar Atmosfēras laika politisko aktivitāšu uzbangojuma atplūdiem, bet arī ar zemu politisko uzticēšanos, zemu politisko gandarījumu, ko radījusi ne tikai iedzīvotāju dzīves līmeņa strauja krišanās, sociālo problēmu saasināšanās, bet arī politiskā krīze, ko izraisa savtīgu aprēķinu, varaskāres vadītā politiskās elites uzvedība. Politiskās līdzdalības mazināšanos veicina arī vērtību maiņa sabiedrībā, kur pakāpeniski mazinās sociālo, nacionālo vērtību nozīmīgums, bet pieaug hedonisko, uz individuālismu orientēto vērtību nozīmīgums.

Politiskās izvēles pašvērtējums

VAI ŠOBRĪD, DIVUS MĒNEŠUS PĒC VĒLĒŠANĀM,
JŪS ESAT APMIERINĀTS AR SAVU IZVĒLI

Izvēles vērtējums (balsstiesīgie LR pilsoņi, kas piedalījās vēlēšanās).
Vidējais vērtējums skalā no -100 līdz +100 (-100 – ļoti slikti,
+100 – ļoti labi).

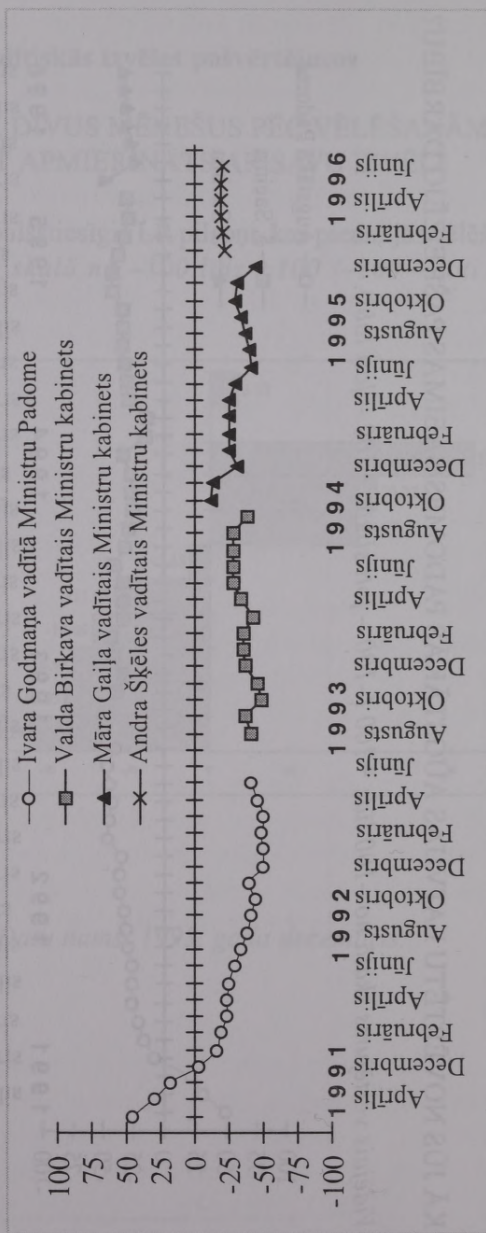

Avots: Baltijas Datu nams. 1995. gada decembris.

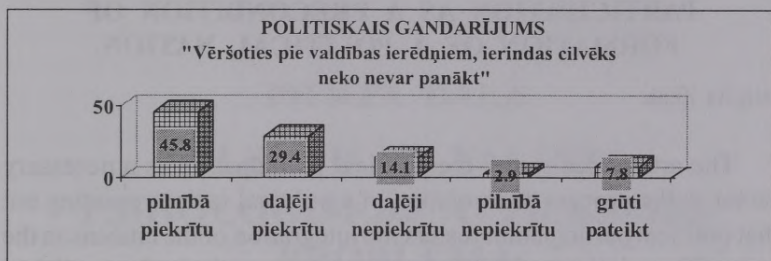
Ministru Padomes/kabineta vērtējums

KĀ JŪS NOVĒRTĒTU LATVIJAS MINISTRU PADOMES/KABINETA PAŠREIZĒJO DARBĪBU?

Vidējais vērtējums skalā no -100 līdz +100 (-100 – ļoti slikti, +100 – ļoti labi).

Avots: Baltijas Datu Nams. 199., 1992., 1993. 1994., 1995., 1996.

Avots: Baltijas Datu nams. 1996. gada maijs

Literatūra

- Corbet M. American Public Opinion // Longman – New Yourk & London – 1991 – p. 305.
- Erikson R., Luttbeg N., Tedin K. American Public Opinion // Macmillan Publishing Company New York & Collier Macmillan Publishers – London – 1988 – p. 9.
- Halman L., Petterson T. Individualization and value fragmentation. Results from the European Values Study 1981–1990 // Paper presented at the XIII World Congress of Sociology – Bielefeld – Germany – July 8–23 – 1994.
- Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1996 // UNDP – Rīga.
- Osis U. Postsociālistiskās Latvijas politiskā kretīnisma ziedu laiki // Diena – 1996. g. 10. aprīlis.
- Oslands O. (Red.) Dzīves apstākļi Latvijā // LR Valsts statistikas komiteja – Rīga – 1996 – 274 lpp.
- Ostrovskā I. 6. Saeimas vēlēšanas: izvēle un rezultāti // Socioloģijas un Politoloģijas žurnāls – Nr 7 – 1996.
- Rokeach M. The Nature of Human Values. The Free Press // Macmillan Publishing Company New York & Collier Macmillan Publishers – London – 1973.
- Rose R. New Baltic Barometer. A Survey Study // University of Strathclyde – 1995.
- Zepa B. Vēlētāju uzvedība Saeimas un pašvaldību vēlēšanās. 1990–1995 // Socioloģijas un Politoloģijas žurnāls – Nr. 7 – 1996 – 12. lpp.

Summary

PARTICIPATION AS A PRECONDITION OF FORMATION OF A POLITICAL NATION

Brigita Zepa

The article deals with the political participation as a necessary factor in the process of formation of a political nation, pointing out that political participation fosters the integration of the citizens in the state. The analysis of findings allows to conclude that political participation has considerably decreased in the past six years. Also the quality of political participation, is rather weak, which can be judged from the behaviour of voters in the last parliamentary election. Not long after the election many voters expressed dissatisfaction with the choice they had made.

Data analysis allows to reach a conclusion that the decrease in political participation of the past six years can be explained not only by the aftermath of extensive political activities during the period of the Awakening, but also by the low level of political trust and the feeling of political powerlessness of the common people. This has been caused not only by the rapid deterioration of living standards of most residents and aggravation of social problems, but also by the political crises, brought about by self-interest and aspirations for power among the political elite. The decrease of political participation also has fostered a value change in the society, where the importance of social and national values has been gradually decreasing, particularly among the younger generation.

PIEKTĀ DAĻA
PILSONIS UN VALSTS:
PSIHOLOĢISKĀS ATTIEKSMES
PROBLĒMA

Ilga Apine,
Dr. habil. hist., profesore,
Filozofijas un socioloģijas institūts,
Latvija

LATVIJAS MINORITĀŠU APZIŅA
CEĻĀ UZ POLITISKO NĀCIJU

Latvijā vēl turpinās pārejas periods, tas atbilst tranzītsabiedrības tipoloģiskām iezīmēm. Mūsdienu politiskās un garīgās dzīves orientācijai (postmodernismam) raksturīgas atvērtas sabiedrības iezīmes, kas pieļauj uzskatu daudzveidību, plurālismu un toleranci attiecībā pret citādo, atšķirīgo.¹

Ceļā uz politisku nāciju ir jāpārvar plaša starp latviešiem un nelatviešiem, pilsoņiem un ārpilsoņiem. Pilsoņu kopuma kodolu veido latvieši. Taču iekšēji sašķelta ir arī latviešu sabiedrība. Tajā pastāv dziļa sociāla un mantiskā diferenciacija, dalīšanās Latvijas latviešos, Austrumu un Rietumu trimdas latviešos. Joprojām ir aktuāls un tiek diskutēts jautājums par latviešu repatriāciju no Austrumiem un Rietumiem, par viņu sociālpsiholoģisku adaptāciju Latvijas dzīvē.

Kritusies latviešu politiskā aktivitāte. Par viņu politisko inertumu liecina Baltijas Datu nama pētījumā konstatētais fakts, ka 4/5 latviešu uzskata, ka sabiedrībai maz iespēju kontrolēt politiķu darbību un pie ierēdņiem neko nevar panākt.² Vēl jāturpina pētījumi, kā pilsoniska apziņa veidojas dažādās vidēs un sociālās grupās. Pilsoņu nelatviešu (22% no pilsoņu kopuma) politiskā aktivitāte ir vēl zemākā līmenī. Viņi vāji pārstāvēti politiskajās struktūrās. Nepilsoņiem (28,3% iedzīvotāju) politisku tiesību nav.

Svarīgi noteikt kopīgo pamatvērtību loku (to nepaplašinot un pārāk nedetalizējot), kuram piekrīt sabiedrības lielākā daļa un uz kura pamata sabiedrība ir spējīga konsolidēties. Galvenās pamatvērtības varētu būt šādas: cieņa pret valsti, reformu un privatizācijas atbalstīšana, LR ārpolitiskas stratēģijas pieņemšana un orientācija uz saskanīgu un stabilu Latviju.

Pilsoņu kopuma saliedēšana uz šo vērtību pamata nozīmētu latviešu un Latvijas tradicionālo etnisko minoritāšu kopības apliecinājumu. Veiksmīgāk notiktu arī pēckara ienācēju integrēšanās Latvijas sabiedrībā un pakāpeniska piepulsēšanās pilsoņu kopumam. Tāds varētu būt virzīšanās mehānisms uz politisko nāciju, uz konsolidētu demokrātiju, kas var ilgt gadu desmitus. Ilze Ostrovska raksta, ka līdzdalība ir resurss, kas nemaksā naudu, bet tā ir demokrātijas skola: vairojas piederības apziņa, veidojas uzticēšanās publiskai varai.³

Šajā rakstā iecerēts aplūkot Latvijas cittautiešu apziņas transformācijas 90. gados. Galvenā uzmanība tiks pievērsta krieviem. Viņi ir vislielākā nacionālā grupa LR (32,6% no iedzīvotāju kopskaita), pēc latviešiem otra lielākā grupa pilsoņu kopumā, bet kopā ar latviešiem veido tanī 94,5%.⁴ Krievu stājas un noskaņu maiņas ir ļoti svarīgas.

Etnopsiholoģijas fenomenu sistēma ietver tradicionālu uzvedības modeli – arhetipu, ko aprakstījis Kārlis Gustavs Jungš⁵. Arhetipā iekodēts tautas agrākais kolektīvais liktenis. Uzvedību ikdienā nosaka etniskie stereotipi – standartizēti shematizēti spriedumi par citām tautām un arī atšķirīgais nacionālā rakstura tips. Visbeidzot, svarīgi vērot nacionālās pašapziņas aktivitātes pakāpi un pašidentifikācijas pārmaiņas.

Arhetipu iespaids Latvijas krievu apziņā manāms tikai niansēs. Krievijas impērijas vēsture ierakstījusi krievu cilvēka apziņā bēgšanas sindromu no dzimtenes Krievijas: no varas spaidiem, no reliģiskām vajāšanām, pašam no sevis. Impēriskās apziņas palieka varētu būt literatūrā pieminētā patriotiskā gigantomanija – tieksme pēc varen plašas dzimtenes. Nacionālais raksturs, kaut arī vēstures gaitā mainās, ir stabilāks, nekā nacionālā pašapziņa. Krievu nacionālajam raksturam uzslāņojas tādi dinamiski psiholoģiski elementi kā pašidentifikācija un vērtību orientācija, kurus tieši ietekmē politiskās un ekonomiskās pārmaiņas Latvijas neatkarības laikā. Tieši šajā līmenī svarīgi saziņēt pozitīvās pārmaiņas.

Politisko nāciju veidošanās procesā svarīga nozīme ir cittautiešu stabilitātes nodrošinājumam. Padomju ekonomikas ekstensīvais raksturs un mērķtiecīgi virzīta politika veicināja migrantu plūsmas pārvietošanos un radīja nekur nepiesaistītu, neiesakņotu cilvēku masu. Maksimālais darbaspēka pieplūdums Latvijā bija 60.–70. gados. Tāpat ienācēju vairākums Latvijā nodzīvojuši vismaz 20 gadu, bet simti tūkstoši Latvijā ir dzimuši.

Ilgstoši dzīvojot vienā vietā, cilvēkiem spēcīgāki kļūst iedzīvošanās motīvi, saistība ar lokālo vidi, sadzīvisko saišu noturība, mainās psiholoģiskā un lingvistiskā orientācija. Repatriācijas tempi no Latvijas Austrumu virzienā samazinās. Sešos gadus (1990–1995) no Latvijas pavisam izbrauca 123 700 cilvēku. Galvenie repatriācijas virzieni bija: Krievija, Ukraina, Baltkrievija, Izraēla. Visaugstākais izbraukšanas temps bija vērojams 1992. gadā. Šajā gadā no Latvijas izbrauca: 27,3 tūkstoši krievu, 7,1 tūkstotis baltkrievu, 7,5 tūkstoši ukraiņu: kopumā 46,9 tūkstoši cilvēku. 1993. gadā no Latvijas izbrauca pavisam 27,9 tūkstoši cilvēku, 1994. gadā – 18,8 tūkstoši, 1995. gadā – 10,6 tūkstoši, bet 1996. gadā – 7,3 tūkstoši.⁶

Repatriācijas tempi Baltijas valstīs ir samērā līdzīgi. To konstatē Maskavas pētnieki, uzskatot, ka krievu diaspora Baltijā bez īpaša lūzuma evolucionē un adaptējas vietējos apstākļos.⁷ Taču pavisam citāds krievu diasporas stāvoklis ir bijušās PSRS musulmaņu reģionos. 1994. gadā no Kazahijas izbrauca ap 0,5 milj. cilvēku – krievu un krievvalodīgo. Izbraukšanai ir ekonomiski un arī citi motīvi. Paliekot

šajos reģionos uz pastāvīgu dzīvi, krieviem nāktos piemēroties pilnīgi citai civilizācijai, jo šajās valstīs atdzimst musulmanisma tradīcijas.⁸ Baltijas valstu krieviem ar šādu krasu pārorientēšanos nav jārēķinās.

Latviešu un cittautiešu ģeogrāfiskais izvietojums Latvijas teritorijā (cittautieši dzīvo samērā izkliedēti starp latviešiem) ir labvēlīgs politiskās nācijas veidošanās nosacījums. Latvijā nav neviena administratīva rajona vai pilsētas, kurā nebūtu pilsoņu pārliecinoša vairākuma. Izņēmums ir Seda Valkas rajonā un Zilākalna pagasts Valmieras tuvumā. Latvijas reģioni, rajoni un arī pilsētas pārliecinoši pārstāvētas LR politiskajās institūcijās.⁹ Cieši kontakti pastāv starp pilsoņiem un ārpilsoņiem, latviešiem un cittautiešiem, jo viņi dzīvo līdzās. Šinī ziņā nelabvēlīgāka situācija ir Igaunijā. Ziemeļaustrumu reģionā kompakti dzīvo ap 200 tūkstoši neigauņu.

Atšķirību starp mūsu valstīm konstatē arī starptautiskie novērotāji. Žurnālā "The Economist" rakstā par Baltiju salīdzinoši vērtēts Baltijas valstu, īpaši Latvijas un Igaunijas, etnopolitiskais stāvoklis. Angļu novērotāji saskata kopīgas iezīmes visās trijās valstīs: okupācijas atstātās smagās sekas (vispirms jau pēckara ienācēju lielo skaitu un pārkrievošanās pilsētas). Stingrie naturalizācijas noteikumi Latvijā un Igaunijā tomēr nestimulēja krievu prombraukšanu. Kopumā Latvijas salīdzinājums ar Igauniju ir par labu Latvijai. Igaunijai nopietnas problēmas varot radīt ziemeļaustrumu reģions ar kompaktu krievu izvietojumu, kurā igauņu tikpat kā nav. Krievi masveidīgi pieņemot Krievijas pilsonību un minētajā reģionā var izveidoties citas valsts pilsoņu vairākums. Novērotāji atgādināja, ka 1993. gada referendumā 97% no tiem, kas tanī piedalījās, atbalstīja reģiona autonomijas ideju. Turklāt Igaunijā vienu laiku varas iestādēm bija konflikts ar pareizticīgo baznīcu. Pretstatā tam Latvijā neesot izolētu anklāvu, pareizticīgās baznīcas pārstāvji jūtoties visādā ziņā labāk nekā padomju laikā. Vietējie krievu biznesmeņi plaukstot, pateicoties sakariem ar Krieviju. Vēl rakstā pieminēts, ka latviešu valoda Latvijā neesot tik sāpīga problēma cittautiešiem, jo to vieglāk iemācīties.¹⁰

Statistiskie rādītāji par jauktām laulībām un to etniskiem rezultātiem arī liecina par pārmaiņām cittautiešu apziņā. Jaukto laulību ievērojamais īpatsvars kādā valstī jau pats par sevi tiek uzskatīts par

tādas sabiedrības pazīmi, kurā nav lielas spriedzes starpetniskajās attiecībās, nav etniska rakstura aizspriedumu un ir augstāks tolerances līmenis. Latvijā jaukto laulību īpatsvars ir augsts: krieviem 38–40%, baltkrieviem, ukraiņiem, poļiem un lietuviešiem 80–90%. Arī latviešiem tas stabili turas ap 18% – kā vīriešiem, tā sievietēm.¹¹

To jauniešu etnisko izvēli, kuri auguši jauktajās ģimenēs, ilustrēsim ar baltkrievu un poļu demogrāfisko uzvedību (līdzīga tā ir arī ukraiņiem un lietuviešiem). 80% no tiem bērniem, kuri 1994. gadā piedzima mātēm polietēm un 79% – mātēm baltkrievietēm, augs jauktajās ģimenēs. Jauniešu, kam viens no vecākiem ir latvietis, izvēlei, apliecinot savu nacionālo piederību, ir stabila latviska orientācija (87–92%) visos laulību variantos, arī tad, ja mātes ir polietes vai baltkrievietes.¹² Tā ir kopš 60. gadiem konstatējama tendence, nevis pašreizējās situācijas uzspiesta rīcība. Jauktās ģimenes Latvijā, kurās viens no vecākiem ir latvietis, jau ilgstoši dod pieaugumu latviešu demogrāfiskajam potenciālam.

Etnopsihologi saskata etniskās izvēles cēloņus kultūras un valodas sociālajā prestižā, etniskajā vidē, atmosfērā, kāda valda ģimenē un, protams, vecāku nacionālajā pašapziņā. Jauniešiem no etniski jauktās vides var būt pievilcīgas latviešu noturīgās kultūras tradīcijas un spilgtā nacionālā pašapziņa. Paralēli šai tendencei turpmāk Latvijā var sākt izpausties arī cita – lielāka – sliecība uz poļu, ukraiņu, baltkrievu nacionālo kultūrvidi, ko veicinās nacionālo kultūras biedrību un nacionālo skolu funkcionēšana. Vēl jāmin jaukto ģimeņu vēlme sūtīt savus bērnus uz latviešu bērnudārzniem un skolām. Acīmredzot to dara arī dažas viennacionālās cittautiešu ģimenes. 1995. gadā skolās ar latviešu mācībvalodu mācījās 4,6% krievu, 7,6% baltkrievu, 7% ukraiņu, 10% poļu un 53,7% lietuviešu.¹³ Tiesa, vairākums baltkrievu, ukraiņu, poļu bērnu turpina apmeklēt krievu skolas.

Mainījusies un turpmāk mainīsies Latvijas minoritāšu lingvistiskā orientācija, par ko liecina Baltijas Datu nama socioloģiskie pētījumi, kā arī Inas Druvietes vadībā veiktie sociolingvistiskie pētījumi. Jau 1994. gadā ap 40% krievu un 53% citu skaitliski mazāko minoritāšu pārstāvju dažādā līmenī prata latviešu valodu.¹⁴ Pēdējos gados latviešu valodas prasme ir augusi. Viena no visvairāk pārkrievotām nacionālām

grupām Latvijā ir baltkrievi. 1989. gadā vairākums baltkrievu (77 tūkstoši no 120 tūkstošiem) ģimenē lietoja krievu valodu, bet latviešu valodu prata tikai 18% baltkrievu. 1995. gadā situācija bija mainījusies – 40,3% baltkrievu jau prata latviešu valodu. Vislabākās valsts valodas zināšanas bija Latvijā dzimušajiem jauniešiem vecumā no 15 līdz 24 gadiem, kā arī baltkrieviem LR pilsoņiem. No Rīgā dzīvojošiem baltkrieviem LR pilsoņiem 54,2% prata latviešu valodu.¹⁵ 37,5% Latvijas poļu prot latviešu valodu. Neticami liekas tas, ka poļu vidū ir maz latviešu valodas pratēju, bet jāievēro, ka 10% poļu atzīst latviešu valodu par savu dzimto valodu.¹⁶ Daugavpilī – pilsētā, kurā 64% iedzīvotāju krievu valoda ir ģimenes valoda, bet dzimtā – 69%, lielākā daļa (80%) pilsētnieku (krievi, baltkrievi, poļi) ir pārliecināti, ka valsts valoda ir jāzina, bet 42% to arī prot.¹⁷

Naturalizācijas pārvaldes veiktajās aptaujās pilsonības kandidāti (dažāda vecuma cilvēki) gan gatavojās naturalizācijai, bet tikai 37% atzina, ka viņi ir labi sagatavoti latviešu valodas pārbaudei. Jaunie cilvēki, kuriem naturalizācija bija iespējama jau 1996. gadā, izteica vēlmi to darīt (63%), bet 26% nebija pilnīgi sagatavoti latviešu valodas pārbaudei.

Var gribēt un vajag veicināt straujāku progresu valsts valodas apguvē un tās pozīciju nostiprināšanā, bet nevar neredzēt pārmaiņas attieksmē pret latviešu valodu. Lingvistiskā orientācija ir svarīgs valstiskās apziņas indikators.

Visai bieži konstatēta Latvijas krievu politiskā pasivitāte, piebilstot, ka tam varēja būt stabilizējoša nozīme 90. gados. Gandrīz 300 tūkstoši LR pilsoņu krievu nav izveidojuši ietekmīgas politiskas partijas. Izrādījās neseismīgi mēģinājumi radīt kādu kopīgu, visus krievus vienojošu sabiedrisku organizāciju. Šo neveiksmi skaidro ar krievu kopienas dziļo diferenciāciju, tās iekšējo sadrumstalotību. Nacionālā pašapziņa krieviem nav tik izteikta, lai tā kļūtu par vienojošu spēku. Gandrīz divas trešdaļas latviešu par galveno kolektīvo identitāti atzīst etnisko piederību, bet cittautiešu vidū tādu ir tikai viena piektā daļa.¹⁸

Sociāli aktīvi cilvēki, kam bija liegta līdzdarbība politikā, ar divkārtu enerģiju centās sevi apliecināt citā jomā – ekonomiskā. Bet

vai līdz ar to nepadziļinājās viņu atsvešinātība no valsts? Der atcerēties, ka latvieši PSRS laikā, rūpīgi sargājot savu kultūras vidi, tādā veidā distancējās no valsts ideoloģijas. Izglītotā krievu jaunatne nav neaktīva, tā konsekventi un mērķtiecīgi tiecas pēc labas mūsdienīgas izglītības.

Ģenādijs Jevdokimovs krievu avīzē “SM–segodņa” norāda uz dažu krievu iedzīvotāju grupu samierināšanās motīviem ar dzīvi Latvijā. Krievu tautības LR pilsoņi esot lielāki patrioti par pašiem latviešiem un bezmaz jau gatavi triecienuzbrukumā ieņemt Pitalovu. Rietumnieciski orientētā tehnokrātija, sevišķi jaunatne, esot priecīga par atraušanos no Krievijas aisberga. Mazāk izglītota un pieticīgākā krievu iedzīvotāju daļa arī mazāk uztraucas par pilsonību, ir laimīga, ka var palikt tur, kur viņi ir, privatizēt dzīvokli un izdzīvot.¹⁹ Autors izdara secinājumu, ka liela krievu daļa faktiski ir apmierināta ar postpadomju telpā notikušām pārmaiņām un saprot to neatgriezeniskumu¹⁹. Ar savu pasīvo (mierīgo!) uzvedību viņi objektīvi atbalsta valsti un stiprina tās pamatus.

Izglītoto krievu pašsajūtu 90. gadu vidū raksturo izšķiršanās par palikšanu Latvijā. Ļoti daudziem krieviem tā jau kļuvusi par dzimteni, bet Krievija paliek garīgā dzimtene, kur turpina attīstīties krievu kultūra. Politiski un sadzīviski palielinās distance no Krievijas, uz to veidojas skats it kā no malas. Šāda pieeja raksturīga Latvijas krievu preseī, aprakstot politiskās peripetijas Krievijā. Lūzums, šķiet, iestājās 1993. gadā. Krievijā – uz krievu patriotisma pusi, Latvijā – uz samierināšanos ar jauno īstenību un pielāgošanos tai.

90. gadu vidū krievu intelektuāļi Maskavas un Sanktpēterburgas žurnālos plaši apraksta krievu apziņas metamorfozes. Viņi raksta par nācijas “aizluztājiem spēkiem”, “nogurušo mentalitāti”, vairāku identitāšu vienlaicīgu krīzi un “krievu nācijas metafizisko pārgurumu”.²⁰ Šādas noskaņas un izjūtas, šķiet, mazāk skārušas Latvijas krievus. LU Vēstures un filozofijas fakultātē diskusijā par krievu garīgās kultūras perspektīvām Latvijā tika saņemts šāds Latvijas krievu inteliģenta paštēls: rietumnieciski audzināts, saistīts ar Latviju (uzņēmis sevī kaut ko no baltiešu mentalitātes), bet psiholoģiski jūtas kā krievs, saglabājot krieva nacionālo raksturu.

Tā tad cittautiešu integrācija, kas vienlaikus ir arī tuvināšanās latviešu videi, valsts struktūrām, notiek. Tomēr ceļš uz politisko nāciju var būt lēnāks vai arī straujāks. Šim procesam ir daudz šķēršļu gan pagātnes mantojuma veidā, gan cilvēku domāšanā.

Naturalizācija Latvijā rit lēni. 1995. gadā pilsonību ārpus kārtas (LR pilsoņu laulātie, Krievijas latvieši u. c.) varēja iegūt ap 60 tūkstošiem. 1996. gadā tiesības iegūt pilsonību naturalizējoties bija 33 tūkstošiem Latvijā dzīvojošajiem jauniešiem vecumā no 16 līdz 20 gadiem. 1997. gadā šīs tiesības ieguva vēl 30 tūkstoši – vecumā no 20 līdz 25 gadiem. Pilsonību naturalizācijas ceļā laikā no 1995. g. 1. februāra līdz 1997. g. jūlijam faktiski ieguva 5144 cilvēki un ap 2000 iesniegumu tiek izskatīti.²¹ Tas nozīmē, ka līdz 1997. gada vasarai tiesības naturalizēties bija 124 000 cilvēku, bet izmantoja šīs tiesības 5% no ārpilsoņiem.²² Tā tad ārpilsoņi neizmanto iespējas, kuras ir pavērusi likumdošana. Kā to vērtēt – vai tā ir pasivitāte vai arī ignorance? Visbiežāk dzirdams skaidrojums, ka pilsonības kandidātiem ir nepietiekamas valsts valodas zināšanas. Ir arī citi, psiholoģiski cēloņi. Ārpilsoņi pilsonības likumu uzskata par netaisnīgu. Trijos gados pilsonības likuma apspriešanas laikā ir uzkrājušās negatīvas emocijas. Tieši izglītotā sabiedrības daļa jūtīgāk uztver pārestības, un tās ir akumulējušās jauniešu apziņā, attur tos no pilsonības iegūšanas. Tagad nākušas klāt bažas par krievu skolu turpmāko likteni. Ar saprātīgu, sistemātisku izskaidrošanu (presē, skolās) neuzticību varētu kļiedēt, bet naturalizācijas noteikumus padarīt vienkāršākus esošā likuma robežās.

Igaunijā naturalizācijas sākums ir veiksmīgāks. Tur ir par pusi mazāk ārpilsoņu nekā Latvijā, bet naturalizējušies jau ap 100 tūkstošiem cilvēku.

Latviešu prese veltī samērā maz uzmanības nelatviešu organizācijām, viņu aktivitātēm. Ja parādās publikācijas, tās ir konstatējošas, nevis vērtējošas un latviešu lasītāju pozitīvā garā audzinošas. Līdz ar to galvenā informācijas plūsma par minoritāšu dzīvi valstī ir krievu valodā. Latvijas prese nepalīdz kļiedēt etniskos stereotipus. Etniskie stereotipi pastāv visās sabiedrībās. Turklāt autostereotips (priekšstats par savu tautu) ir drīzāk idealizēts, bet priekšstats par citu tautu, ar

ko nonāk kontaktā, – negatīvi iekrāsots. Mūsu gadījumā vēl pievienojas rūgtās vēsturiskās atmiņas, totalitārisma laika slogs, un masu apziņas līmenī eksistējošais negatīvi iekrāsotais krieva tēls, kam dažkārt tiek izvirzīts rēķins par režīma pārinodarījumiem. Latviešu avīzēs ir sastopami rusofobiski raksti, kā arī izteicieni un lasītāju vēstules, no kuriem izriet, ka krievi atbalsta veco režīmu, gatavi Latviju pievienot NVS utt. Tas neatbilst socioloģisko pētījumu rezultātiem. Taču izdabāšana pūļa noskaņai un peldēšana pa straumi turpinās.

Krievu prese (īpaši “SM”) kopš 1991. gada ieņem aizsardzības pozīciju un arī, pielāgojoties lasītāju daļas noskaņai, pauž nostāju, ka šī ir latviešu valsts, ka pret cittautiešiem tā izturas kā pret svešiniekiem. Pārestības un aizvainojuma noskaņa lasītāju vidū tiek saglabāta un nostiprināta, kaut gan kopš 1991. gada daudz kas ir mainījies.²³ “Ruskaja gazeta” bieži raksta par Latvijas vēstures jautājumiem. Minētie vēstures fakti lielākoties ir pareizi, bet interpretācija atgādina Krievijas impērijas oficiālo historiogrāfiju.²⁴ Šāda preses pozīcija neveicina pilsonisku sabiedrību un politisku nāciju. Prese abās valodās savstarpēji nepārklājas, tā kalpo nevis integrācijai, bet atsvešina sabiedrību no valsts un politikas.

Nepietiekami integrācijas procesā tiek izmantota kulturāla – patiesu kultūras vērtību un kultūras centru konsolidējošās iespējas. Latvijā ir šādi centri (Nacionālo kultūras biedrību asociācija, Rakstnieku savienība), ieinteresētās valstiskās struktūras (Tieslietu ministrijas Nacionālo lietu nodaļa, Kultūras ministrija). Par kultūru dialoga apslēptām iespējām liecina plaša mēroga pasākums 1996. gada septembrī – nacionālo kultūru festivāls “Latvijas vainags”.

Kultūru dialogos raisīsies lēni, ja nepratīsim pilnīgāk izmantot krievu un citu tautību inteliģences potenciālu. Krievu humanitārā inteliģence Rīgā, Viļņā un Tartu ieņēma nozīmīgas pozīcijas Atmosdas laikā, aktīvi un atklāti uzstājās pret Interfronti un līdzīgām organizācijām, palīdzēja nodibināt kontaktus ar Krievijas demokrātiskām kustībām. Baltijas valstu neatkarību krievu inteliģence atbalstīja jau tad, kad reālā neatkarība vēl bija tālu, un savu orientāciju tā nav mainījusi. Ar savu ilggadēju žurnālistu, tulkotāju, redaktoru darbu tādi

cilvēki kā Roalds Dobrovenskis, Jurijs Abizovs, Marina Kosteņecka un citi jau sen ir integrējušies Latvijas intelektuālajā un kultūras dzīvē, bet daudzi no viņiem joprojām nav LR pilsoņi. Attieksme pret viņiem Latvijā ir nepelnīti vēsa. Šķiet, ka Igaunijā un it sevišķi Lietuvā krievu inteligence ir ciešāk saistīta ar valstiskām struktūrām un viņu intelektuālais potenciāls tiek izmantots lietderīgāk.²⁵

Latvijā vērojams progress valstiskuma nostiprināšanā un pārejā uz tirgus saimniecību, bet kavējas pilsoniskās sabiedrības veidošana. Nestabilas ir civiļciskās attiecības, pastāv sapratnes un tolerances deficīts. Nemazinot plaisas starp iedzīvotāju grupām, slāņiem, tautībām, nepārvarot to neuzticību publiskai varai, politiskā nācija nebūs iespējama.

Literatūra

- ¹ *Kūle M., Kūlis R.* Filosofija // R. – 1996. – 430.–439. lpp.
- ² *Zepa B.* Valsts statusa maiņa un pilsoniska apziņa // Latvijas ZA Vēstis. A. – 1995. – Nr. 7/8. – 41.–44. lpp.
- ³ *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1996* // UNDP – Rīgā – 1996. – 83. lpp.
- ⁴ *Vēbers E.* Latvijas valsts un etniskās minoritātes // Rīga – 1997. – 19. un 28. lpp.
- ⁵ *Jungs K. G.* Psiholoģiskie tipi // Rīga – Zvaigzne – 1993. – 16.–17., 97.–98. lpp.
- ⁶ *Vēbers E.* Ethnic Minorities in Latvia in 1990 s // Humanities and Social Sciences. Latvia – No 3(12) – 1996. – p. 5; Latvijas demogrāfijas gadagrāmata // Rīga – 1997. – 138. lpp.
- ⁷ *Куда идет Россия? Альтернативы общественного развития* // Москва – 1995 – стр. 350.
- ⁸ *Ибрагимов Э.* Пятая колонна или строители мостов (русскоязычные в мусульманских постсоветских странах) // Россия. – 1996. – май – июнь – стр. 66–67.
- ⁹ *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1995* // Rīga – 1995. – 23. lpp.
- ¹⁰ *Moreover. Them and us.* Riga, Tallin and Vilnius // The Economist. – August 17 th – 1996 – pp. 67 – 69.

- ¹¹ *Mežgailis B.* Etnogrāfiskā perturbācija Latvijā un tās seku likvidēšana // Rīga – 1996. – 48. lpp.
- ¹² *Ezera L., Zvidriņš P.* Etniskās asimilācijas izpēte Latvijā // Latvijas ZA Vēstis. – Nr.11/12. – 1994. – 32.–34. lpp.
- ¹³ Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1996. – 73. lpp.
- ¹⁴ *Zepa B.* Valsts statusa maiņa. – 42. lpp.
- ¹⁵ The Language Situation in Latvia // Rīga – 1995. – 13., 30., 38. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 29.–31. lpp.
- ¹⁷ Социологическое исследование. Культура и язык // Даугавпилс – 1994 – стр. 8–10.
- ¹⁸ Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1996. – 86. lpp.
- ¹⁹ *Евдокимов Г.* Штрихи к автопортрету // СМ–Сегодня – 1996 – 4 мая.
- ²⁰ *Фрумкин К.* Усталость нации // Дружба народов – 1996 – №4. *Иванова Н.* После // Знамя. – 1996 – №4.
- ²¹ *Aldermane E.* Ceļā uz pilsonisko sabiedrību // Latvijas Vēstnesis. – 1997. – 22. jūl.
- ²² Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1997. – 54. lpp.
- ²³ *Voika I.* Mans kaimiņš krievs // Sestdiena – 1996. – 18. maijā.
- ²⁴ *Ростовцев А.* Призвать королей русских // Русская газета. – 1996 – №5. – 3. февр.; *Бриловская Б.* Власть чужеземцев в Латвии // Turpat. – 1996 – № 6. – 10 февр.; *Ростовцев А.* Московский форштадт // Turpat – 1996 – 11 мая; *Ростовцев А.* Помогите нерусским белорусам // Turpat – 1996 – 8 июня.
- ²⁵ *Apine I.* Krievi Baltijas valstīs // Diena. – 1996. – 25. nov.

Summary

THE CONSCIOUSNESS OF LATVIAN MINORITIES ON THEIR WAY TO POLITICAL NATION

Ilga Apine

There are objective and subjective preconditions for a development of a political nation. The author of this article deals with the subjective side of this process – changes of consciousness, mainly paying her attention to Russians. Russians in Latvia constitute the largest national group after the Latvians (816 thousand – 32,6% of the population). There is the historical, traditional Russian minority

(16% of the size of the citizens) and a great number of post-war arrivals among Russians. For this reason the Russians here are very differentiated, politically passive, their organizations are mainly connected with the matters of culture.

We accept it as an axiom that Latvia still belongs to the type of society in transition, it is on its way to complete democracy. Society is cleaved into: Latvians, non-Latvians, citizens, non-citizens. Our hypothesis maintains that positive changes of consciousness have taken place after Latvia renewed its independence in 1991.–1996. These changes may remain unnoticed, because Latvian society lacks objective information about Russians, about their problems and wishes.

It is possible to judge the changes of consciousness of aliens by objective processes taking place, such as: the rate of repatriation and naturalization, the process of mastering the state language, the number of mixed marriages. There are accessible data for research workers from the Central Statistical Bureau of Latvia, the Ministry of Education, the Department of Naturalization and different research projects in demography, social linguistics and sociology. All these indices allow to draw some ethnopsychological conclusions. Moreover the author makes use of her observations from contacts with Russian intelligentsia and students in Riga and Daugavpils.

The article considers such positions as:

1. The stability of the contingent of aliens. Migration was stopped in 1990. The rate of repatriation slows down. Hundreds of thousands were born in Latvia and have been living here for a long time, more and more reasons for integration are developing.

2. The geographical distribution of citizens and non-citizens (Latvians and Russians) in Latvia is favourable for integration, but not for isolation of national groups. There is a convincing majority of citizens in all the regions of Latvia, so there is a stable political representation of regions, too. The distribution of national groups is exterritorial. There are no great isolated Slavic regions in Latvia, and regular contacts among Latvians and Russians are taking place.

3. The changes of consciousness of aliens can be observed in ethnodemographic processes. One of them is ethnically mixed marriages. The great number of these (18% – among Latvians, 38–40% – among Russians) testifies to a certain level of tolerance in society. The permanent tendency is that children from mixed families,

where one of the parents is Latvian, get stable orientation to Latvian environment.

4. Linguistic orientation (the level of mastering the state language, the initiation of the young Russians into the values of Latvian culture) can be judged from indices about the skill of the state language among Russians, Ukrainians, Poles and other national groups. Mastering Lettish is becoming more effective in schools with Russian language of instruction.

Conclusions: The permanent orientation of Russians to stay in Latvia and to integrate in the society of Latvia can be observed in the processes mentioned above. Representatives of Russian intelligentsia and educated young Russians are even able to formulate, to define the changes in their own self-identification. A new type of Russian in Latvia is developing: brought up in the European way, he is still interested in the culture of Russia, but has moved away from Russia in politics and mode of life. He is orientated towards Latvia as his home country, he wants to stay here and become part of it. It is important for Latvian society to have the will to accept and to include in the political nation those who are loyal and want to naturalize.

Irena Juozeliuniene, Ph. D.,
Lithuanian Institute of Philosophy and Sociology,
Lithuania

ATTITUDES TOWARDS THE NATION-STATE IN THE LIGHT OF ETHNIC DIVERSITY OF LITHUANIAN SOCIETY

I. PRECONDITIONS FOR THE RECENT ATTITUDES TOWARD THE STATE RELATED MATTERS: SEVERAL ASPECTS OF THE "NEW NATIONALISM"

Ethnicity could be understood as a building block of Lithuanian society. That concept enables us to take multi-ethnicity of a national state as a point of departure in analyzing the patterns of attitudes.

Proceeding from a few remarks on the basic prerequisites of the recent attitudes toward state-related matters, I'll attempt to examine the evaluation of Lithuanian society in terms of democracy as well as to present different perspectives for the further development of an ethnically heterogeneous Lithuanian nation-state.

It must be noted that Lithuanian society numbers 109 ethnic groups or nationalities, which differ in the length of their residence in Lithuania, the geographic concentration and size, the level of cultural distinctions between the minority group and the titular nation, the degree of politization of the minority groups and the presence of an external homeland. According to the 1994 population census data Lithuanians made up 81.1 per cent of population; Russians – 8.5, Poles – 7.0, Byelorussians – 1.5, Ukrainians – 1.0, Jews – 0.1, Others – 0.8 per cent.

In 34 territorial regions out of 44 regions of Lithuania, Lithuanians constitute the majority, consequently, in 10 regions of Lithuania the majority is made up of the representatives of non-dominant ethnic

groups, mainly Russians and Poles (I mean – the so-called Russian settlements, or towns and territorial regions around Vilnius mainly inhabited by Poles).

The analysis of the attitudes of Lithuanian citizens in the light of ethnicity seems to me rather promising, because recently we witnessed cardinal changes in the mentality of different national group on the issues of ethnicity. To a large extent it was predetermined by the new approach to the concepts of “stability” and “conflictuality”. We encounter attempts at reinterpreting the subjects of the conflicts in society: the view that social classes are potential sources of conflicts nowadays does not get much support. Instead attention is paid to the social groups, among them groups based on kinship, ethnic solidarity, territorial unity or the so-called “we-ness”. These groups are seen as having inherently a high potential of conflicts and instability within society.

If we have a look at the Lithuanian nation-state as a national entity including a lot of ethnic entities as newly emerging power-groups, we'll detect there elements of “new nationalism” discussed in great detail by Miroslaw Hroch (*Hroch, 1996*). Moreover, we'll succeed in attributing the Lithuanian nation-state to one out of five phenomena of ethnic relations, namely, to the non-violent governing of ethnic groups in nation states, debates on control between several contending ethnic groups, conflictual aggressiveness of ethnicity (both dominant and non-dominant ethnic groups), ethnic cleansing and ethnic revival with a building up of democratic rights, suggested by Yehuda Bien (*Bien, 1996, 2*).

Taking Miroslaw Hroch's concern about the “new nationalism” as a starting point, we can single out several phenomena arising in the period following the declaration of the Independent Lithuanian state in 1990.

The characteristic of the post-communist countries presented by Miroslaw Hroch suggests the existence of several peculiarities of the nation-forming process. Among the characteristic features treated by M. Hroch as a testing ground, necessary for the explanation of the “new nationalism”, the national movements and ethnic conflicts in

post-communist countries. Several of them seem to be especially urgent in the context of the inter-ethnic relations in Lithuania, namely, the situation of the crisis and disintegration of the old regime and its value system, the stereotype of a personalised nation and the attempts to define the national borders in accordance with the ethnic and historical borders (*Hroch, 1996, 38–40*).

The old regime and its value system. Living under the Soviet rule Lithuania experienced the loss of independence. The political as well as economic and cultural rule of the communist nomenclature directed the nation-forming process towards the ideologically based type of unity, defined as “the Soviet people”. This state-making process was intended to create a territorial community of “equal citizens” out of distinctive ethnic identities that made up the newly proclaimed “territorial nation”. The mechanisms of the overall Communist Party control kept ethnic tensions in check by implementation of ‘soviet consciousness’ which aimed at providing the illusion of the unity and solidarity of all nationalities. The conflicts were presented as ethnically irrelevant.

National agitation which started in the period of the break-up of territorial sovereignty in 1944–1990, achieved the support of the masses and opened the way to a fully formed nation. “The defensive nationalism” of Lithuanians as a state of mind or collective mentality was an accompanying component of the national movement which ensured the preservation of a national sense of unity and brought the representatives of various classes and groups together under the auspices of one national movement.

Personification of the Lithuanian nation. The national mobilization and self-determination in a Lithuanian state in 1990 caused the disintegration of the old regime and its value system as well as the process of personification of Lithuanian nation. This personified construction was a result of national identification of the citizens based on the collective memories and rival myths embodied in the image of the Grand Duchy of Lithuania at the turn of the 14–15th centuries, which extended from the Baltic to the Black Sea. Moreover, Lithuanians enjoyed their independence during the inter-war period

and pretended to address those memories to the sacred elements of national history. New security discourse which emerged after the restoration of Independence was followed by the rebirth of the conception of "organic solidarity" worked out in the inter-war period. Despite the efforts of some scholars to leave the frames of progressive evolutionism for culturalism and reality, the "Gemeinschaft" type of ideological landmarks became the dominating ones in the modeling of nation and its self-determination. It seemed that the tradition or, to put it differently, the inter-war Lithuanian constructions of "integrity" and "solidarity" based upon the Christian morals experienced a Renaissance.

Definition of a national body. It goes beyond saying that a national body had to be located in a distinct space. Thus, personalised Lithuanian national body was delimited as a linguistically bound cultural space and defined by historical and ethnical frontiers. Actually several non-dominant ethnic groups, such as Russians, Poles, Byelorussians, Ukrainians, etc. were included into the Lithuanian nation-state, each of them playing an original role in the history of ethnic relations within the Lithuanian nation. The members of the former ruling nations, particularly Russians and Poles, have become minorities in the restored Lithuanian nation-state.

Recently, we meet the process of interpretation of state frontiers as national frontiers, the influence of the "ethnic model" of the nation on the process of nationalising the state is also evident. This situation claims the conditions of political culture and the potency of political consensus in order to "fit" in between such a model and a variety of ethnic communities within the state. Those political preconditions are especially urgent as the declaration of the territory of "their own" entails the danger of proclaiming non-dominant ethnic groups as aliens, not worth having their own national identity.

A definition of the national body requires conceptualising the *model of Lithuanian nation*. In my opinion, the analysis of such models or social constructions of reality help much to evaluate the conditions of political culture and potency of political consensus. By going on with such considerations, possibly we deal merely with an intellectual

game about constructed visions of the nation. However, I do hope that social engineering based on the constructed vision is able to show the way to ethnically relevant conflicts or, on the contrary, to acquire the potency to prevent the transformation of the ordinary conflicts of interests into ethnic ones.

It is difficult to characterize the Lithuanian nation-state in terms of any one ideal model of a nation. Lithuania tries to maintain sovereignty in the matters of citizenship and nationality, therefore, we deal with the original complexity of the elements of each: ethnic, civic and multi-cultural models of a nation.

Lithuania maintains several characteristic features, common to the ethnic model which defines the nation in terms of kinship and deep-rooted ties of culture and language. However, the Lithuanian model is not exclusive. The Laws of Citizenship adopted in 1989 and 1991 are based on the so-called "zero version". They granted citizenship to everyone who lived in Lithuania at the moment of restoration of independence and expressed the wish to obtain it. These rules did not extend to military persons serving in the USSR's armed forces, the security or other repressive structures. Such an approach greatly enabled ethnic tensions and conflicts to be avoided.

Therefore, the situation in Lithuania has much in common with a civic model of the nation (territorial, educational and legal), which offers citizenship to all residents, irrespective of their ethnic origin, who identify themselves with the host society and participate in the national culture. Newcomers are obliged to pass naturalisation, which includes the staying in Lithuania for 10 years, passing the exams in the Lithuanian language and the Constitutional principles, obtaining legal income sources and rejection of the previous citizenship. However, the equality of opportunities in granting citizenship in Lithuania has nothing in common with assimilationism, embodied in the civic model of the nation. An official state-pursued policy is worked out, which permits the ethnic minorities to assert their identity. Evidently, it could be stated that the Lithuanian nation has the features common to those of a multi-cultural society.

Moreover, it is important to mention that the recent model of a nation is very much based on legislation, which has the aim of doing away with the distortions of the past. It is especially true of the citizenship laws and rules of naturalization, being based on passive migration policy, influenced by former-migrations during the whole Soviet period (bringing Russian speaking immigrants to Lithuania, on the one hand, and deporting of the permanent residents, on the other hand). Possibly, new patterns in population mobility disclosed in the most recent research works of Lithuanian scholars, could lead in the nearest future to significant corrections in the framework of the nation building.

To summarize, several conclusions could be made.

1. In my opinion, recently we witness attempts at balancing between two types of ideology in the nation-forming process. On the one hand, we could declare a great desire to give due weight to ethnic affiliations and to proclaim the birth-derived character of Lithuanian national identity. On the other hand, modern Lithuanian scholarship could not avoid the influence of Western modern thought which highlights respect for every ethnic identity as well as suggests the possibility of change and deep-rooted traditions of liberalism in choosing identities.

2. Contrary to the Western thought, ethnicity as a motive force in politics has never been underrated in Lithuanian scholarship (excluding the soviet period). Consequently, ethnicity did not get the definition of an epiphenomenon or as a consequence of hidden or 'more real' economic conflicts. Traditionally, ethnicity was treated seriously. Therefore, after the declaration of the Independent state, Lithuanian modern scholarship, gave priority to deep-rooted methodological tradition embodied in Lithuanian social science at the turn of the 19th and 20th centuries. It proposed the ability of separate groups to function cohesively in political and social life as being prior to the activities of individual actors who comprised society.

3. Based on the Lithuanian model of a nation in terms of the ethnic, civic and multi-cultural perspectives presented above, it is

possible to assume that ethnic relations in Lithuania could be attributed to the phenomena, described by Y. Bien as "non-violent governing ethnic groups through the efforts of integration, while society is considered to be multi-cultural" (Bien, 1996, 2).

II. ATTITUDES TOWARD THE NATION-FORMING ISSUES

Lithuanian society in terms of democracy. In evaluating the situation of today's society in terms of democratic organisation there was first of all made an attempt at finding the criteria of a democratic society which make it possible to answer the question: Is it possible to call the Lithuanian society democratic, or is democracy only a future perspective?

The data of the research "The Integration of the Inhabitants of the Lithuanian Frontier in the Recreated State" enable us to single out 17 factors which Lithuanian inhabitants followed in comparing the present order with the democratic one. The factors were grouped into 5 compound factors (*see table 1*).

Table 1

The factors of democratic society

1. Free choice between alternatives
2. Individual or collective priorities in society
3. Treating of non-dominant ethnic groups (state-led policy, perspectives of inter-relations, individual interaction, etc.)
4. The material well-being of the society
5. The moral aspects of mutual relations

A hierarchy of the 5 enumerated factors was established according to the importance of the factors in the general index of evaluation of democratic society.

First. In evaluating today's society as democratic or non-democratic the inhabitants of Lithuania take into consideration the

freedom of choice (e.g. the possibility to choose a job, a salary, the right to leave the country, etc) provided by the society.

Second. Society is evaluated in the light of the relationships between the individual and the society. In this regard the existing alternatives of centralisation-decentralisation, personification-communitarianism are subjected to analysis.

Third. Attention is paid to the way the problems of the national minorities are solved, and the perspectives of ethnic relations in the civil society.

Fourth. A very important dimension of a democratic society is its well-being, i.e. the existing material living conditions.

Fifth. There are opinions expressed concerning the moral norms prevailing in the society.

In other words, the concept of democracy includes: the dimension of freedom of choice; restriction of individual freedom (correction of opportunities) by collective norms and rules from the viewpoint of personal disposition (individual or group priorities) and the ethics of behavior (moral norms of mutual relationships). Also, there are characteristics of relationships between ethnic groups and the material well-being (a guaranteed satisfaction of needs), included.

The description of modern society order based upon the 17 defined factors is presented in table 2.

Table 2

**The description of the Lithuanian society
from the viewpoint of democracy (in percentages)**

Nationality	Democracy is real	No opinion	Democracy is a future perspective
Lithuanians	43	35	22
Russians	25	38	36
Poles	14	39	47
Byelorussians	22	39	39
Other nationalities	29	43	29
Total	32	37	31

The research data showed that one third of the respondents doubt if the modern organisation of Lithuanian society is democratic or non-democratic, in other words, they do not have a clear opinion of this question. The attitudes of those having an opinion are quite contradictory: 32 per cent of the respondents are sure that democracy is today's reality, while 31 per cent think democracy to be the future perspective.

Most Lithuanians tend to evaluate today's society as democratic (43 per cent), although 22 per cent of Lithuanians consider democracy to be a future perspective or an aspiration of a standard nature.

The non-dominant ethnic groups cannot give a clear definition of the organization today's society: 43 per cent doubt if it can be regarded as modern democracy. Besides, the expressed opinions are very contradictory: 29 per cent of the respondents consider the social order to be democratic, and 29 per cent think it to be only a future perspective.

Russians and Byelorussians consider today's order in Lithuania to be democratic more rarely than Lithuanians do. They tend to think that democracy in Lithuania is a future perspective.

Poles evaluate today's order most skeptically. More often than other non-dominant ethnic groups, the Poles think that democracy in Lithuania is only an abstraction (47 per cent), and only 13 per cent of the Poles identify today's society with democracy.

Most Lithuanians tend to call the modern society as democratic. Probably, as the titular population, they intuitively take responsibility for the development of the social processes and tend to see more optimistic picture of reality.

The models of Lithuanian nation-state. Diversity of attitudes towards the models of nation in the light of the perspective of ethnic relations is characteristic feature of multi-ethnic Lithuanian society. The data of sociological research mentioned above disclosed the cardinal differences between the attitudes of Lithuanians, on the one hand, and attitudes of representatives of non-dominant ethnic groups, on the other hand (*see table 3*).

Table 3

The models of Lithuanian nation-state

Ethnic group	Characteristic features of the model
Lithuanians	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strong national identity, based on ethnic identity of Lithuanians as a dominant ethnic group. 2. Homogeneity. 3. Integration of minorities into Lithuanian nation-state. 4. Low scale of ethnic diversity.
All non-dominant ethnic groups (Russians, Poles, Byelorussians, etc.)	<ol style="list-style-type: none"> 1. National identity, based on the variety of "sacralities" of ethnic identities. 2. Heterogeneity. 3. Co-existence of ethnic identities in one nation-state. 4. Keeping ethnic alternatives on a maximum extent.

The desire for integration and creating a more homogeneous national state of a strong national identity, prevailed among Lithuanians. The perspectives of maintaining a lot of alternatives within one state, were favoured to a lesser extent. Evidently, the future vision of a nation-state among most Lithuanians is based on the option of integration and creating common values of the national communities, rather than on giving priority to a wide scale of ethnic diversity.

Unlike the Lithuanians, the non-dominant ethnic groups are more oriented to a co-existence of ethnic alternatives. The perspective of creating a homogeneous civil community based on integration of ethnic communities into the nation-state on the basis of a ruling nation is less favoured. This perspective is followed by doubts and fear about the faith of the "sacralities" of the native ethnic group.

Therefore, we came up with the two different models of inter-ethnic relations in the Lithuanian state. The first model is presented by Lithuanians. This model has the aim to support national identity through integration of non-dominant ethnic groups and to support the creation of a highly developed civic Lithuanian nation with a principles of citizenship.

The second model, favoured by non-dominant ethnic groups, is based on keeping as many ethnic alternatives as there are. The definition of integration is linked with the feelings of uncertainty and fear of melting into the culture of the ethnic majority (Juozeliuniene, 1996, 97–100).

The signs of regionalism. Another aspect has to be taken into account while analysing the attitudes of the representatives of various ethnic groups towards the nation-state. Recently, non-dominant ethnic groups are mostly conceptualised as homogeneous ethnic groups. Meanwhile, sociological research data focus attention on a rather high diversity of interests within ethnic groups in the area of nationally irrelevant issues. Those data indicate heterogeneity of ethnic groups in Lithuania: none of the ethnic groups, including the titular group, presented unanimous attitudes towards the cardinal values of human life, namely, towards the so-called “general values” (ego-centric, socio-centric, ideo-centric), towards the individual and history, the state and general satisfaction with life-style, attitudes to emigration, etc.

On the other hand, the attitudes towards the above mentioned issues, including the attitudes towards the state had much in common, irrespective of the ethnic origin of the respondents. That leads us to the assumption of the existence of what is called “territorial collectivity” or territorial unity in local regions of Lithuania, based primarily on sharing what has been derived from the peculiarities of the territorial region rather than from the ethnic identities. Sociologists suggest that a socially active territorial community could act as a perfect medium in the state-ethnic community relations. In this case territorial collectivity is able to influence the attitudes of the residents of a definite region even more significantly, than ethnically relevant factors are (Report..., 1995).

In summarising, it is necessary to emphasize, that although none of the ethnic groups presented unanimous attitudes, there still exists the difference between the attitudes of the titular population and the non-dominant ethnic groups. The first pattern of attitudes, stimulating the definition of the recent situation as democratic as well as declaring rather strong national identity mainly based on a low scale of ethnic diversity and non-violent governing of the non-dominant ethnic

groups, preference of the process of integrating the minorities, if compared with the alternative of co-existence, is more characteristic of Lithuanians. The second pattern promotes heterogeneity of society in order to keep ethnical originality on a maximum level, it declares peaceful co-existence of ethnic alternatives and the necessity to insert this principle into the state-pursued policy and a future vision of the nation-state. This latter pattern of attitudes is more acceptable for the non-dominant ethnic groups.

Therefore, it is quite evident that the situation calls for conditions of political culture and the potency of political consensus in order to "fit" in between different attitudes and future perspectives favoured by the ethnic communities in Lithuania.

References

- ¹ *Bien Yehuda*. Is Europe Prepared to Live With Ethnic Mysticism and Ethnic Conflicts? // Paper at the 17-th Conference Europe of Regions "Regionalism as a Means For Promoting Democracy, Stability and Development" – 1996 – Odessa – Ukraine.
- ² *Hroch Miroslaw*. Nationalism and National Movements: Comparing the Past and the Present of Central and Eastern Europe // In: Nations and Nationalism – Vol. 2 – Part 1 –1996 – March – pp. 35–45.
- ³ *Juozeliuniene Irena*. Lithuania as Local Community: Belonging and Identity // In: The Local Community (A Sociological Interpretation of European Localism) – ed. By Luigi Tomasi. Franco Angeli – Milano – 1996 – pp.73–105.
- ⁴ *Nikula Jouko*. Ethnicity as a Form of a Social Closure – Ethnic Relations in the Baltic Countries // Paper at the Secondary ESA Conference – 1995 – Budapest.
- ⁵ Report on the Empirical Sociological Research "The Integration of the Inhabitants of the Lithuanian Frontier in the Recreated State" – 1995 – FSTI: Vilnius.
- ⁶ *Sipaviciene Audra*. International Migration in the Baltic States: New Patterns and Policy // Report prepared for the Baltic Assembly/Nordic Council Seminar on Migration Issues Relevant to the Baltic Sea Area – 1996 – Helsinki.

Jüri Kruusvall, Ph. D.,
Professor,
Tallinn Pedagogical University,
Estonia

DISTURBANCES AND EXPECTATIONS CONCERNING STATE ETHNOPOLICY AMONG ESTONIANS AND NON-ESTONIANS

Approximately 36 per cent of the Estonian population are non-Estonians, nearly 2/5 of them are Estonian citizens, more than 1/5 have the citizenship of Russia or some other country and more than 2/5 of the non-Estonians do not have any citizenship. The Estonian state tries to realize its ethno- and citizenship policy in the interests of Estonians and to take into consideration the interests of people of other ethnic background as well. But if we try to find out who are actually determining this policy, then the priority belongs rather to interests of parties and corporative groups, the demands of Russia or Europe than to people's opinion. Media studies show that there is shortage of a constructive dialogue on ethnic issues in the contemporary society of Estonia, and people themselves have had even less opportunities to participate in that dialogue. There are no systematic investigations into people's opinion, yet it has been affected by one-sided viewpoints and assessments in the Estonian and the Russian language press.

The present overview is based on the data from two studies: one conducted in October 1994 which was financed by the Estonian Institute of Open Society (1028 respondents) and another in June 1996 in the framework of a project of the Estonian Ministry of Education "Integration of non-Estonian young people into the Estonian society" (2802 respondents). The questionnaire method enables us to study systematically worries concerning interethnic problems among Estonians and non-Estonians and their expectations from the state.

Lack of dialogue, ignorance or misunderstanding of mutual interests inevitably lead to confrontation among ethnic groups and result in conflicts between people and the state which is revealed in different evaluations of the Estonian citizenship policy (see Table 1).

Table 1

**How do you evaluate Estonian citizenship policy?
(questionnaire of 1994.)**

	Estonians %	non-Estonians %
Too severe, infringes upon the human rights of non-Estonians	7	81
Normal, corresponds to international standards	47	15
Too weak, it is not in the interests of Estonians	36	1
Do not know	10	3

When a large majority of local non-Estonians evaluates the Estonian citizenship policy negatively, it cannot be the result of only (pro-Russian) propaganda of the mass media. Many non-Estonians are also personally disturbed by the problems which have emerged in their lives lately. Our data enabled us to get an overview of them (see Table 2).

Table 2 (questionnaire of 1996, in percentages)

What disturbs the non-Estonians living in Estonia: non-Estonians/ Estonians (op.)	disturbs strongly	disturbs	disturbs slightly	does not disturb
lack of Estonian citizenship	33.3	20.3	9.5	37.0
	32.6	31.4	18.1	17.9
poor knowledge of Estonian	31.8	23.9	20.0	24.3
	18.0	27.9	25.9	28.3
danger of unemployment	36.1	19.3	12.0	32.6
	35.4	33.4	17.7	13.6
danger of remaining without social guarantees	39.6	18.5	15.4	26.5
	41.0	29.0	18.6	10.7
afraid of being deported to Russia or other countries	11.5	7.4	16.2	64.9
	28.9	27.7	22.0	21.4
uncertain position of non-Estonians in Estonia	27.3	26.0	25.3	21.4
	20.6	37.0	26.2	16.2
worries concerning the aliens' passport	19.7	15.8	17.5	47.0
	13.9	30.5	31.3	24.3
arbitrariness and unfriendly attitude of Estonian officials	21.9	21.5	24.2	32.4
	19.6	28.7	29.5	22.3
bureaucratic procedures related to issuing passports, residence permits a.o. documents	36.1	21.6	18.2	24.1
	34.7	30.7	22.2	12.4
worries concerning children's education	31.1	16.2	16.7	36.0
	21.8	32.4	23.5	22.7
children have no opportunity to learn Estonian	15.0	16.5	19.5	49.0
	5.9	16.8	25.6	51.7
children do not respect their non-Estonian parents any more	3.0	3.3	6.8	86.9
	8.5	13.3	24.2	54.0
young non-Estonians will lose their ethnic feelings	5.5	8.4	18.1	68.0
	10.1	17.9	29.9	42.1
non-Estonians will be people of the "second sort" who cannot achieve as much as Estonians	23.0	17.5	26.6	32.9
	20.7	25.6	25.4	28.3
unfriendly attitude of Estonians towards non-Estonians	6.3	10.0	26.9	56.8
	14.1	25.4	29.7	30.8

If we take into consideration the mutual relations (correlations) between these responses or the structure of the worries of non-Estonians, the following picture will emerge. The most disturbing factor is the uncertainty of the status of non-Estonians in the Estonian society (53 % of non-Estonians are “strongly disturbed” or “disturbed” by that). Three groups of factors are account for that.

1) Non-Estonians are most disturbed by the economic uncertainty: the danger of being left without any social guarantees (58% of the non-Estonians are more disturbed) and the danger of unemployment (59% of the non-Estonians are more disturbed). The latter is related to worries concerning the possibility of getting good education for the children (47% more worried) and teaching Estonian to the children (32%). (If we take into consideration that all respondents do not have relationships with children, then these percentages are actually greater).

2) Social uncertainty places second among the disturbing factors – bureaucratic procedures concerning issuing identity documents by Estonian officials (58% of non-Estonians are more disturbed), arbitrariness and unfriendly attitude of officials who treat non-Estonians as people of the “second sort” (43% are more disturbed)

3) The third disturbing factor is legal uncertainty: lack of Estonian citizenship (54%) due to lack of the knowledge of Estonian language (56% are more disturbed) and worries concerning the aliens’ passport which is issued to persons without citizenship (36% are more worried). Legal uncertainty is a reproach to the state who during a long period has not managed to resolve the problems related to the status of non-Estonians.

Problems related to identity – loss of ethnic feelings or lack of respect from children – disturb the non-Estonians relatively less. It should be stressed that non-Estonians themselves do not believe in Estonians’ unfriendly attitude towards non-Estonians, a bad Estonian is first of all an unfriendly bureaucrat with whom a non-Estonian has to interact in offices.

Table 3 shows the average levels of disturbance (1– disturbs strongly, 4 – does not disturb) in different groups of non-Estonians (EC – Estonian citizens, RC – Russian citizens, NC – non-citizens).

On the average, most satisfied (lowest level of disturbance) are non-Estonians who have got the desired Estonian citizenship. Citizens of Russia are slightly less disturbed than the rest of the non-Estonians (without any citizenship).

Non-Estonians without citizenship are first of all disturbed by lack of citizenship and insufficient knowledge of Estonian. They are also concerned in whether or not the aliens' passport performs all the functions of a passport.

The citizens of Russia are relatively more worried about becoming "people of the second sort" and being left without social guarantees in Estonia.

The main problem for non-Estonians who are Estonian citizens is the possibility of providing a good education for children.

In our study we tried also to investigate the reflection of non-Estonians' worries upon Estonians. As we see in tables 2 and 3, Estonians consider non-Estonians being more disturbed than they actually are in relation to most of the factors. On the one hand this result contradicts the opinion that Estonians are not aware of the problems of non-Estonians.

On the other hand it probably also reveals the effect of the Estonian media channels on which non-Estonians are presented as illegitimate claimers of certain "rights". This may, in its turn, increase the feeling of being disturbed by non-Estonians among those Estonians who have less direct contacts with non-Estonians (*see Table 4*).

Table 3 (1996)

What disturbs the non-Estonians living in Estonia	NE EC	NE RC	NE NC	E (op.)
lack of Estonian citizenship	3.61	2.55	1.76	2.21
poor knowledge of Estonian	2.84	2.53	1.94	2.64
danger of unemployment	2.58	2.58	2.24	2.09
danger of remaining without social guarantees	2.65	2.06	2.17	1.99
afraid of being deported to Russia or other countries	3.65	3.07	3.32	2.36
uncertain position of non-Estonians in Estonia	2.82	2.26	2.24	2.38
doubts concerning the aliens' passport	3.50	3.11	2.46	2.66
arbitrariness and unfriendly attitude of Estonian officials	2.75	2.66	2.61	2.54
bureaucratic procedures related to issuing passports, residence permits a.o. documents	2.72	2.14	2.16	2.12
worries concerning children's education	2.59	2.52	2.57	2.47
children have no opportunity to learn Estonian	3.10	2.96	2.94	3.23
children do not respect their non-Estonian parents any more	3.75	3.82	3.81	3.24
young non-Estonians will lose their ethnic feelings	3.54	3.40	3.54	3.04
non-Estonians will be people of the "second sort" who cannot achieve as much as Estonians	2.93	2.44	2.65	2.61
unfriendly attitude of Estonians towards non-Estonians	3.32	3.30	3.42	2.77
average level of disturbance	3.09	2.76	2.66	2.56

If we take into consideration the correlation between the responses, the central place in the structure of feelings of being disturbed among Estonians is taken by the image of non-Estonians as claimers of rights

who do not want to assume any responsibilities for the Estonian people and state (61% of Estonians are “strongly disturbed” or “disturbed” by that). Such “parasitism” is seen in the desire to obtain social guarantees at the expense of Estonians (45%), criminal activities (70% of Estonians are more disturbed by that and crime has considerably increased as compared to 1994), in denying guilt for the past (61% are more disturbed) and in denying the unlawfulness of immigration. Of course, such mentality seems to be communist and it is unacceptable for Estonians (45%). The great number of “aliens” who do not know Estonian (63% are more disturbed) and who do not know Estonian culture or history (55%), and who probably are carriers of the interests of Russia (50%, being disturbed has increased since 1994) is a threat to the survival of the Estonian ethnos (53% are more disturbed).

Table 4 (1996, in percentages)

How much and why do non-Estonians living in Estonia disturb you? Estonians/non-Estonians (op.)	disturbs strongly	disturbs	disturbs slightly	does not disturb
they are competitors with Estonians on the labour market	5.4	12.0	19.5	63.2
they are competitors with Estonians on the market of residence	8.8	11.4	32.1	47.7
they are competitors with Estonians in business	10.1	13.8	25.2	50.8
they want social guarantees at the expense of Estonians	5.8	12.4	23.6	58.2
there are more criminals among them	5.4	12.3	22.1	60.2
they represent Russia's interests in Estonia	8.3	16.7	28.0	47.0
they are bearers of the ideology of communism	20.6	24.5	25.2	29.8
	7.5	12.6	24.7	55.1
	41.6	28.4	14.1	15.9
	12.3	22.9	26.5	38.2
	23.2	27.0	22.9	27.0
	17.3	19.3	32.2	31.2
	23.1	21.8	23.3	31.8
	9.9	13.5	22.4	54.2

they do not know Estonian culture and history	24.6 16.4	30.3 30.2	25.1 30.3	20.0 23.1
they demand only rights but do not want responsibilities	33.8 9.5	27.2 16.4	21.3 28.1	17.7 46.0
they have different mentality and behaviour	13.4 11.8	25.4 17.4	28.8 36.0	32.5 34.8
they are illegal immigrants in Estonia	15.2 15.7	22.5 17.3	28.0 31.1	34.4 35.8
they do not speak Estonian	33.9 30.0	28.7 29.8	20.3 24.3	17.1 16.0
their great number is a threat to the survival of the Estonian nation	27.8 17.9	25.1 17.5	22.2 26.0	24.9 38.6
they are hostile towards Estonians	16.9 5.0	22.2 11.8	28.3 28.7	32.6 54.6
they have done much harm to Estonians in the past	35.4 12.9	25.1 18.8	18.1 31.8	21.4 36.5

Estonians are relatively less disturbed by competition with non-Estonians, 60% of Estonians do not see the danger in competition on the labour market and in business.

We can also see in the table that Estonians are actually much more disturbed than non-Estonians suppose them to be. Non-Estonians underestimate the Estonians' concern about the crime rate, "the Russians", claims for rights and social guarantees, their denial of any guilt for the past, their ideology of communism and attitude towards Estonians. The Estonians' worries concerning competition are slightly over-estimated by the non-Estonians.

Although nearly 2/5 of the Estonians say that they are very disturbed by the non-Estonians' unfriendly attitude towards Estonians, this does not mean bad relations among Estonians and non-Estonians in everyday life (as several studies show, direct relations between people of different ethnic origin are considered to be good in Estonia). Here we have a generalized negative image of the non-Estonians (Russians) which characterizes the attitudes of a certain part of the Estonians.

The Estonians' feelings of being disturbed by non-Estonians are also reflected in expectancies concerning ethnopolicy of the state. We can see in Table 5 which processes concerning non-Estonians the state should promote or hinder (by financial or political means) and towards which processes the state should remain neutral, according to Estonian respondents.

Most Estonians expect the state to support teaching the Estonian language to non-Estonians on the one hand (88%), and that the state should support emigration of non-Estonians from Estonia, on the other (78%). The majority of Estonians also support state activities aimed at determining the legal status of non-Estonians (57%). We can conclude that the Estonian people expect the state to tackle the problem of non-Estonians with determination.

In the context of the current debates on education in Estonia we can add that 44% of Estonians think that the state should support Russian as a language of instruction (also at the college and university levels). Analysis of correlations of answers shows that for many Estonians teaching Estonian and providing education using the Russian language for instruction are rather parts of the same process of education and there are no contradictions to be seen.

Most Estonians do not oppose non-Estonians getting Estonian citizenship (nearly half of them expect the state to be neutral in this respect, less than-one - third accepts the idea of it being promoted by the state).

More than 2/3 of the Estonians think that the state should not interfere in non-Estonians applying for and obtaining citizenship of Russia (according to 15% of them this process should even be promoted). The growing number of citizens of third countries is not perceived by Estonians as a threat yet.

The attitude towards the distribution of Russian language mass media takes central place in the pattern of expectations of Estonians. Compared to 1994, the number of people who are for state support has decreased (it is possible that Estonians are disturbed by Russian interpretation of the text in Russian on some popular TV subtitles serials), 2/3 of Estonians consider that the state should remain neutral

as regards this process. At the same time it is the Russian language press (together with Russian as a language of instruction) that could accelerate the integration of non-Estonians who do not know the Estonian language into the Estonian society.

Processes that should be left to be the responsibility of non-Estonians themselves, according to the majority of Estonians (70%) are contacts with Russia or other countries of origin (promoting these contacts by the state would probably have a positive effect on the interethnic relations in Estonia), activities of non-Estonian churches (in the context of "church split" in Estonia, the neutrality of the state is also necessary), entrepreneurship and employment of non-Estonians.

Table 5 (1996, in percentages)

How should the Estonian state exert its influence by political and economic means: Estonians/non-Estonians	support financially	promote	not interfere	create obstacles
non-Estonians leaving Estonia	15.4 27.7	62.5 11.0	21.7 52.4	0.3 8.9
obtaining Estonian citizenship by non-Estonians	1.3 4.6	30.0 84.2	49.4 10.1	19.3 1.2
obtaining Russian citizenship by non-Estonians	0.7 0.9	15.3 15.3	67.6 76.8	16.5 6.9
teaching Estonian to non-Estonians	18.3 35.9	69.2 59.7	12.2 4.4	0.3 0.0
Russian-language colleges and universities	3.5 16.8	40.8 75.3	46.6 6.8	9.1 1.2
associations of non-Estonians for defending their interests	0.2 2.1	6.3 34.3	62.6 60.3	30.8 3.4
activities of cultural associations of non-Estonians	2.4 11.5	35.4 54.6	59.3 33.4	2.9 0.5
private entrepreneurship of non-Estonians	0.7 5.2	14.6 55.1	73.5 38.5	11.2 1.2
employment of non-Estonians	0.8 6.2	22.8 79.3	69.4 14.0	7.0 0.6

land- and real estate ownership of non-Estonians	0.6	25.2	40.0	54.2
relations with Russia by non-Estonians	3.1	57.1	36.6	3.2
Russian language mass media (TV, radio, newspapers)	0.4	15.4	77.9	6.2
activities of churches of non-Estonians	0.9	51.3	46.9	0.9
non-Estonians in the leading positions in Estonian political and economic life	1.4	22.0	62.8	13.8
determination of the legal position of non-Estonians in Estonian society (passport, residence permit)	15.7	64.3	19.5	0.5
	1.5	15.2	77.4	5.9
	5.8	36.2	57.3	0.7
	0.4	3.5	41.3	54.8
	0.5	50.8	45.2	3.6
	3.2	54.2	36.6	6.0
	5.9	83.3	10.2	0.6

More than half the Estonians (55%) think that the state should create obstacles for non-Estonians in achieving leading positions and in buying land and real estate. As a positive tendency we could note that compared to 1994 the percentage of those who want to create obstacles has decreased considerably, and a rather great part of Estonians (approximately 40%) consider that the state should remain neutral as far as these processes are concerned.

31% of the Estonians say that the state should create obstacles for non-Estonians in uniting into parties or associations for defending their interests, but 2/3 Estonians think that the state should not interfere with this process (consequently, not promote either).

Expectations from these three processes are also more related (through correlations) to factors of disturbance – among a certain part of Estonians, namely the feeling of being disturbed evokes the wish to create obstacles for the aspirations of non-Estonians to come true.

The non-Estonians themselves expect more support from the state concerning almost all these processes, once the Estonians are ready to allow this. Great are the expectations of state support to teaching Estonian and to Russian in secondary and higher education. Many non-Estonians would now be satisfied with Russian language schools

with high quality teaching of Estonian. Determining the legal status of non-Estonians, distribution of the Russian language mass media, getting Estonian citizenship and employment are also the processes for which non-Estonians seek relatively more state support.

Answers to the prognostic questions of our study of 1994 showed that non-Estonians would not oppose the formation of the Estonian state with a clearly ethnic basis. At the same time it is the integration variant of interethnic relations that may in the nearest future become the path of development which would be accepted by all ethnic groups living in Estonia.

The choice of the right way presupposes a dialogue between the state and people, with different ethnic groups living in this state. But the people can participate in this dialogue only if they "get the floor" regularly, that means starting a systematic sociological monitoring in the form of periodically repeated surveys and the formation of a media forum which would be open to different viewpoints.

Sandra Sebre,
Dr. psych.,
Latvijas Universitāte

VALSTISKĀS IDENTITĀTES MEKLĒJUMI TRĪS PAAUDŽU SALĪDZINĀJUMĀ

Būtisks apsvērums jebkurām pārrunām par valstisko identitāti ir jautājums par to, kā mēs katrs personīgi, psiholoģiski uztveram valsti, kas mums patiesībā ir valsts. Piemēram, jūs varbūt atceraties, kā šis apzīmējums – “Valsts” – 1994. gadā Rīgā tika piešķirts lielai daudzautoru mākslas izstādei. Šo izstādi ievadot, mākslas vēsturnieks Jānis Borgs salīdzināja valsti ar “fantomu .. kas uzradies, lai it kā kalpotu ļaužu kopīgai ērtībai un kārtībai”, un tad vēl piebilda, ka šis fantoms ir sevišķi viltīgs, jo, būdams nesatverams, vienlaikus spēj “rosināt skaistas cerības”. Līdzīgā garā izstādes “Valsts” kurators, mākslas vēsturnieks Ivars Runkovskis uzsvēra valsts neattēlojamību un teica, ka šīs izstādes mākslinieku uzdevums ir attīstīt “spēli starp neesošo (neredzamo) un esošo”. I. Runkovskis uzsvēra, ka “valsts nav saskatāma – robeža varbūt – robežstabi noteikti”.

Kā mēs subjektīvi uztveram jēdzienu “valsts”, kas saistās ar šī vārda specifisko kultūrvēsturisko kontekstu, respektīvi, ko šis vārds ir nozīmējis tieši latviešu kultūras vēsturiskajā plūsmā. Latviešu lingvisti ir pievērsuši vērību tam, ka pagājušajā gadsimtenī vārds “valsts” tika lietots, lai apzīmētu pagastu, vietējo kopienu. Mums atliek atcerēties, kā brāļi Kaudzīši savā literārajā darbībā attīstīja savstarpējās attiecības starp “slātaviešu valsti” un kaimiņu “čangaliešu valsti”. Šī vietējā “valsts” tā laika latviešu zemniekam vai amatniekam droši vien tikpat kā aptver viņa personīgo pasauli. Katrā ziņā – latviešu zemniekam tikai pakāpeniski sāka rasties nojausma par jēdzienu “valsts” un “nācijas” lingvistiski un politiski evolucionārām niansēm, kādas tai laikā veidojās otrā Eiropas malā – Francijā, Spānijā, Anglijā, Vācijā. Bet, no psiholoģiska viedokļa raugoties, tieši tādēļ, ka Latvijas teritorijā jēdziens “valsts” bija tik lokalizēts – vērst uz kopienu, kas

patiešām ir saredzama un aptverama, – varētu domāt, ka mūsdienu latviešiem nevajadzētu būt tik lielām grūtībām psiholoģiski aptvert pašreizējās valsts būtību.

Tomēr mūsu pašreizējā emocionālā uztvere sakarā ar valsti ir arī saistīta ar mūsu personīgo pieredzi pēdējo piecdesmit gadu laikā. Vairākums latviešu, kas dzīvoja Latvijā šajā laika periodā, vārdu “valsts” visbiežāk dzirdēja saistībā ar jēdzienu “padomju valsts” un ar atbilstošajām, parasti negatīvajām, asociācijām. Turpretim Rietumos dzīvojošajiem latviešiem vārds “valsts” visbiežāk tika lietots un dzirdēts saistībā ar atmiņās atsaukto un idealizēto Latvijas brīvvalsti un ar emocionāli piesātinātajiem simboliem – Latvijas valsts karogu un valsts himnu. Tātad šim vārdam bija pilnīgi citas pieskaņas – varbūt vienam otram par daudz sentimentalizētas un tādēļ šabloniskas – bet katrā ziņā citādākas nekā tās pieskaņas, kas bija radušās sakarā ar padomju valsti. (Es apzinos, ka arī padomju valstī pastāvēja šīs atmiņas un stāstījumi par bijušo Latvijas brīvvalsti, kaut arī šie vārdi neietilpa oficiālā, padomju valdības atzītā sarunā.)

Atgriežoties pie jēdziena “valstiskā identitāte”, mums jāpārdomā, ko tieši nozīmē identifikācijas process. Psiholoģijas teorētiķis Ēriks Ēriksons ir uzsvēris, ka identitātes veidošanās process lielā mērā risinās vēlo pusaudžu un agrīno pieaugušo attīstības posmos. Šajā “identitātes” risināšanas procesā indivīds sāk veidot psiholoģisku veselumu, sintēzi (geštaltu) no dažādiem identificēšanās mēģinājumiem bērnības un pirmajos pusaudžu gados. Jaunietis sāk apzināties, kāda ir bijusi viņa pagātne, kas viņš ir tagad un kāds viņš vēlas būt nākotnē. Teorētiķi un pētnieki, kas īpaši interesējas par tādiem jēdzieniem kā, piemēram, “etniskā identitāte”, mēģina noskaidrot, kādā mērā jaunietis uzskata sevi par daļu no specifiska grupējuma un kādā mērā šī identificēšanās ar grupu viņam liek izjust pozitīvu pašvērtējumu. Pētnieki ir konstatējuši, ka šī identificēšanās ar grupu ir saistīta ar lojalitāti un atbildības izjūtu pret grupu – ar kopējiem uzskatiem, vērtībām, tradīcijām un izteiksmes veidiem.

Tomēr, ko nozīmē identificēties ne tikai ar atsevišķu grupu vai kopienu, bet ar tik plašu un abstraktu jēdzienu kā “valsts”? Atcerēsimies mūsu mākslas vēsturnieku norādījumus, ka valsts ir

aptverama vienīgi kā “fantoms” un labākajā gadījumā mēs varam to apceļot un saskatīt robežstabus. Tomēr emocionālā un arī tīri jutekliskā pasaules skatījumā mēs nevaram neuzsvērt valsts simbolu nozīmīgumu mūsu personīgā valsts tēla veidošanās procesā. Daži teorētiķi ir norādījuši, ka valsts iedzīvotāju emocionālā saikne ar savu valsti var tikt īpaši stiprināta, ja valsts simboli asociējas ar to, kas ir pirmatnējs. Tieši Latvijas valsts gadījumā šie simboli liekas ļoti spēcīgi, sākot vispirms ar “māti Latviju”, kura stāv pāri visam, gādādama par savu tautu un sargādama savus bērnus. Kā māte viņa ir pierādījusi savu sīkstumu un dzelzs izturību, bezbailīgi paliekot savā vietā, laikā, kad padomju un nacistu tanki tricīnāja tās pamatus.

Līdzīgi ar pirmatnējām asociācijām ir piesātināts Latvijas valsts karogs. To uzlūkojot, mēs apzināti vai neapzināti atceramies leģendu par kritušo karavīru, ar kura asinīm šis karogs ir piesūcies. Nav jāmin, cik daudz un dažādas pirmatnējas asociācijas varam iedomāties sakarā ar tumši sarkanīgajām asinīm, kur nu vēl, ja iedomājamies kritušo karavīru, kurš arī bija kādam vai mums visiem tēvs.

Pretstatā šiem pirmatnējiem tēliem, ko mēs sastopam Latvijas valsts simbolos un kuri veicina mūsu priekšstatus par ideālo, idealizēto Latviju, ir Latvijas valsts reālā būtība. Ar to mēs ikdienā sastopamies avīzēs, televīzijā – it īpaši Latvijas valsts Saeimas un ierēdņu darba atspoguļojumā, un šajā atspoguļojumā valsts nebūt nav vairs nedz ideāla, nedz idealizēta. Tomēr jāteic, ka Saeimu un ierēdniecību varētu uzskatīt par vēl spēcīgākiem simboliem, kas izraisa vēl spēcīgākas emocionālas reakcijas – tikai parasti negatīvā virzienā. Bieži vien šī negatīvā un ciniskā attieksme ir sastopama attiecībā pret Latvijas valdību. Droši vien tā daļēji ir pamatojama ar deputātu un ierēdņu darbību, bet iespējams, ka arī – kā Pauls Raudseps nesē rakstīja – ar latviešu tautas vēsturisko gadsimteņu pieredzi, kad valdnieki bija svešinieki, iekarotāji, izmantotāji.

Tam pievienojas tagadnes psiholoģiskie iespaidi, kas reizēm ir pamatoti ar personīgo pieredzi. Piemēram, pētījumos ar amerikāņu skolas vecuma bērniem ir konstatēts, ka viņos bieži vien ļoti spontāni attīstās pozitīva attieksme pret ASV valdību. Daži šo novērojumu ir izskaidrojuši ar to, ka amerikāņu bērni savu caurmērā pozitīvo

attieksmi pret savu miesīgo tēvu pārnēs vai projicē uz Amerikas prezidentu (un valdību vispār) kā tēva simbolu. Latvijā bieži ģimenēs šī pozitīvā attieksme vai pozitīvā identificēšanās ar tēvu nenotiek. Pētījumā, ko veikusi organizācija "Glābiet bērnus", ir konstatēts, ka vislielākā problēma Latvijas ģimenēs nav tad, ja tēva nav vispār, bet drīzāk, ja tēvs ir nodzēries vai citādi neatbilstošs un disfunkcionāls. Un diemžēl šī parādība ir pārāk bieži sastopama. Tādēļ gan no vēsturiskā konteksta, gan no pašreizējās politiskās aktualitātes, gan no psiholoģiskas perspektīvas skatoties, nav brīnums, ka latviešiem nav bijis pārāk viegli atrast pozitīvu identifikāciju ar pašreizējo Latvijas valsti.

Tagad pievērsīšos vienam identificēšanās procesa specifiskam aspektam – indivīda atbildības izjūtai pret grupu, ar ko viņš identificējas. Līdz ar to pievērsīšos pētījumam, ko veicu Latvijā 1994. gada rudenī, ziemā un 1995. gada pavasarī. Šajā pētījumā ieguvu aptauju rezultātus no 340 vidusskolēniem un Latvijas Universitātes studentiem, kā arī – no jauniešiem, viņu vecākiem un, ja bija iespējams, viņu vecvecākiem. Mani interesēja starppaaudžu mijiedarbība identitātes un ideoloģijas sakarā. Pašlaik pievērsīšos vienam šā pētījuma aspektam – kāda 1995. gada pavasarī bija jauniešu attieksme pret gaidāmajām 6. Saeimas vēlēšanām.

Statistika rāda, ka 6. Saeimas vēlēšanās piedalījās 72% no balsstiesīgajiem Latvijas Republikas pilsoņiem. Tomēr pusgadu pirms vēlēšanām sastapos ar ļoti cinisku un bieži vien noraidošu attieksmi pret šīm vēlēšanām. Faktiski vairākums no tiem, kurus intervēju, izteicās, ka viņi nedomājot rudenī piedalīties vēlēšanās. Piemēram, 55% no Latvijas Universitātes pirmā kursa datoristiem izteicās, ka valsts kā tāda esot laba un vajadzīga, bet viņi paši tomēr neiešot balsot, jo "nav uzticības nevienam" vai arī – "viņi visi ir vai nu muļķi, vai zagļi". No vienas puses, varētu domāt, ka tā bija studentu bravūrība, un būtu interesanti uzzināt, cik no viņiem patiešām piedalījās vēlēšanās. Tomēr vēl būtiskāk ir tas, ka vairākums intervējamo – no dažādām vecuma grupām – 1995. gada pavasarī bija skeptiski noskaņoti pret valdību un gaidāmajām vēlēšanām.

Kā piemēru gribu minēt divas jaunietes, kuras sauksu par Anitu un Ievu – abas ļoti izskatīgas, inteligēntas jaunas sievietes. Vispirms jāteic, ka viņas abas konkrētos vārdos norādīja, kādā mērā izjūt savu latvietību, savu identifikāciju kā latvietes. Kad vaicāju – “Kā jūs sevi aprakstītu, kā jūs atbildētu uz jautājumu “Kas es esmu?” – 26 gadus vecā Ieva man teica tā: “Lai cik tas būtu stulbi, pirmām kārtām es tomēr esmu latviete, lai arī es neesmu kaut kāda šaušalīga nacionāliste un man principā visas tās padarīšanas šausmīgi nepatīk, bet tā identitāte ir un tur neko nevar darīt.” Arī 24 gadus vecā Anita man atbildēja līdzīgi: “Latvietība ir veids, kā caur valodu un kultūru es sevi apzinu – nemaz nevaru sevi iedomāties ārpus latvietības. Ja man to etnisko daļu noņem nost, es nezinu, kas paliek pāri, – kaut kas jau paliek, bet katrā ziņā kaut kāds kosmopolītisms, tas man liekas pavisam svešs.”

Nozīmīgi arī, ka abas šīs jaunās sievietes ne tikai identificēja sevi kā latvietes, bet arī vienlaikus norobežojās no “šausmalīgā nacionālisma”. Abas jaunietes norādīja, cik šis jēdziens var būt divnozīmīgs – gan ar pozitīvu, gan negatīvu spēku. Varbūt Anita šo domu par nacionālismu izteica tiešāk, uzskatot, ka tas ir diezgan viltīgs, tam ir nedaudz negatīva pieskaņa, kā viena no galējībām. “Man liekas, ka kaut kādai nacionālai pašapziņai ir jābūt,” izteicās Anita, “bet nacionālisms jau pretendē uz sevis izcelšanu priekšplānā.” Anitas teiktais būtībā ir līdzīgs daudziem 11. un 12. klašu vidusskolēnu un Universitātes studentu komentāriem no aptaujām. Daudzi vispirms izcēla nacionālisma pozitīvo virzību kā “savas zemes, tautas mīlestību”, “piederību tautai “vai arī kā “domas par Latvijas nākotni, cenšanos to uzlabot”, bet daudzi no šiem jauniešiem uzsvēra, ka “nacionālisma uzskati nedrīkst būt fanātiski”, tie nedrīkst “novest pie naida starp dažādu tautību cilvēkiem”, ka nacionālisms pieļaujams “tikai līdz zināmai robežai”.

Jāteic, ka latviski noskaņotās jaunietes Anita un Ieva bija līdzīgi ciniskas attiecībā pret 6. Saeimas vēlēšanām. Kaut gan Anitai bija tāda, kā atbildības izjūta pret savu valsti, tomēr pārsvarā viņas nostāja bija negatīva: “Ja es balsošu, tad tikai tāpēc, ka nebalsot ir vēl sliktāk, kad paskatos uz tiem konkrētiem cilvēkiem, kā viņi rīkojas, tad man

negribas balsot ne par vienu – varbūt vienīgi par “zaļajiem” vai arī tiešām par kādu mulķu partiju; ja jau viss ir farss, tad viņi vismaz to neslēpj.” Ieva pauda vēl ciniskāku nostāju: “Balsot neiešu, jo es uzskatu, ka tas ir pilnīgi un absolūti bezjēdzīgi, viņi vienkārši visu izlaupa, pēc tam ar saviem kontiem bankās aizlaidīsies.”

Ja nu šīs abas jaukā, inteliģentās, latviski orientētās jaunietes ir tik ciniski noskaņotas pret vēlēšanām un asociatīvi – pret savu valsti, tad var vaicāt, kāda ir attieksme citiem viņu ģimenes locekļiem. Piemēram, kādā mērā Ievas ciniskā nostāja atspoguļo attieksmi, kas sastopama viņas vistuvākajā vidē. Te vispirms jāteic, ka Ieva bija vienīgā savā ģimenē, kura bija izlēmusi neiet uz vēlēšanām principu dēļ. Viņas 18 gadu vecais brālēns arī izteicās, ka droši vien nebalsošot, bet nevis tādēļ, ka neuzticas valdībai (viņam faktiski Ministru prezidents “liekas šausmīgi foršs”), bet drīzāk tādēļ, ka viņš ir pārāk aizņemts ar savu jaunību. Pozitīvi domājošs bija arī Ievas vectēvs, kurš apgalvoja, ka vismaz viena partija “nav negodīga”. Ievas vecāki, kaut arī principā vīlušies pašreizējā valdībā, tomēr uzskatīja, ka varētu būt vismaz trīs kandidāti, par kuriem būtu vērts balsot. Ievas vecāmāte bija varbūt vislīdzīgākos uzskatos ar pašu Ievu. Kaut arī viņa “vairs neuzticas nevienam”, tomēr piedalīsies vēlēšanās, jo uzskata, “ka jāvēl ir”.

Ja ģimenes vidē Ieva izceļas ar savu cinismu, tad, kā jau minēju, starp saviem vienaudžiem šāda ironiska nostāja ir bieži sastopama. Rodas jautājums, kādēļ tas ir tā? Te gribu atgriezties pie iepriekš minētās domas sakarā ar disonansi starp ideālo, simbolisko Latvijas tēlu un reālo, aktuālo Latviju. Ievai, piemēram, šis ideālais tēls ir bijis ļoti spēcīgs. Viņa stāstīja, ka bērnībā ir klausījies atmiņas par brīvo Latviju – “man tas likās kā kāds sapnis – pārāk skaisti”. Astoņdesmito gadu beigās, kad Latvijā notika pārmaiņas, Ieva bija vēlos pusaudžu gados, tātad vēl arvien tādā attīstības posmā, kad ir viegli un patīkami aizrauties ar sapņiem un ideāliem. Šajā laikā Ieva bija stājusies Vides aizsardzības klubā, bet, kad tas sāka kļūt masveidīgs, kad jaunieši varbūt sāka piedalīties tā darbā popularitātes, nevis pārliecības pēc, Ieva to pameta. Citi Ievas vienaudži piedzīvoja dziļu vilšanos, kad

redzēja, ka bijušie kompartijas cilvēki, viņprāt, liekulīgi "pārvērtās" par nacionālistiem, par Tautas Frontes darbiniekiem.

Latviešu tauta kopumā pārdzīvoja vilšanos pēc tautas atmodas cerībām un saviļņojumiem, tomēr jāsteic, ka tā jaunā paaudze, kas tautas atmodas laikā bija īpaši augsti pacēlusies savā ideālismā, arī vissmagāk pārdzīvoja kritumu.

Summary

SEARCHING FOR IDENTIFICATION WITH THE NATION-STATE ACROSS THREE GENERATIONS IN LATVIA*

Sandra Sebre

Critical to any discussion of one's identification with the nation-state is, of course, the question of what one personally, psychologically perceives to be the nation-state. For example, some have claimed that the nation-state is "similar to a phantom which has appeared so as to serve the people's sense of collective well-being and order". Such is the opinion of art historian Jānis Borgs, which he states in his introduction to the large-scale group art exhibition "*The Nation-State*" ("Valsts"), here in Riga in the autumn of 1994. Borgs then went on to explain how this "phantom" has encouraged the seeking of order within the irrational jungles of bureaucracy. Similarly the historian and curator of the "Valsts" exhibition Ivars Runkovskis emphasized the invisibility of the nation-state, as he focused attention upon the artists' attempts to address the interplay between that does not exist, that which exists but cannot be seen, and that which can be seen. "The

* Research for this paper was supported in part by a grant from the International Research and Exchanges Board (IREX), with funds provided by the National Endowment for the Humanities and the United States Department of State under the Title VIII program. None of these organizations is responsible for the views expressed.

nation-state is not visible – the boundaries maybe – the boundary markers for certain”.

The concept of the nation-state in Latvia is, of course, fraught with connotations and associations stemming from its specific historical and cultural context. According to Latvian linguists the word for “nation-state” – “valsts” – in the nineteenth century was used to denote a small province, a local region. For example, in the later half of the last century the authors Matiss and Reinis Kaudzītis centered their literary masterpiece “Mērnīeku laiki” at the crossroads of the “slātaviešu valsts” and the neighboring “čangaliešu valsts”. These were lightly localized “valsts” which the Latvian farmer or craftsman could both comprehend and see. The linguistic evolution which was taking place in terms of nations and nation-states in the localities and languages of England, France, Spain and Germany was as distant conceptually as it was geographically. Yet, from a psychological point of view, one might suggest that precisely because of the provincial roots of this word “valsts” – based upon a local region which can indeed be known, seen and conceptualized as a whole – that perhaps the contemporary concept of “valsts” shouldn’t be quite as psychologically difficult to embrace as the larger, ebullient nation-state, which indeed, as Benedict Anderson and Ivars Runkovskis claim, can only be “imagined” – since it cannot be seen.

How one presently perceives the construct “valsts” in the present day Latvia also depends, of course, upon one’s experience during the period between 1940 and 1990. For the majority of Latvians, living in Latvia during this period, the word was most commonly used in connection with the Soviet state – “padomju valsts” – thereby for the most part acquiring negative rather than positive connotations. In contrast, for those Latvians living in emigration, the terms “valsts” was most frequently used to denote the often idealized, sentimentally remembered period of the first Latvian independence from 1918 – 1940. Hence, one frequently heard reference to the once independent nation-state, fondly construed as “brīvvalsts” – free-state. So, when one currently asks an emigré Latvian about his or her associative emotions regarding the concept “valsts”, they will probably be met

with a much more positive reaction than the frequently cynical response towards the "valsts" by those Latvians having experienced the Soviet rule.

In general, as various theoreticians of political psychology have pointed out, the symbols of the nation-state are often tied to specially primordial images, which enhance the emotional valence of this attachment. In the case of the Latvian nation-state these primordial images, which enhance the emotional valence of this attachment, are particularly potent – as with the powerful image of "mother Latvia" – symbolized by the enduring statue in the Freedom monument in the center of Riga. At the top of the obelisk proudly stands "mother Latvia", simultaneously supporting and embracing her children, symbolized by three stars. Even the Latvian flag is saturated with primordial imagery. As one visualizes the dark red and white stripes of the Latvian flag, one is summarily reminded of the legend of the fallen soldier, whose dark red blood was absorbed by the linen sheet on which he was laid. The symbol of blood is certainly primordial in many respects, but here it is further emotionalized by the image of the fallen soldier – perhaps a wounded father. However, precisely because these symbolic images can be very emotionally-eliciting and powerful, they perhaps contribute to the psychological splitting between the ideal and the actual. I am suggesting that these powerful symbols serve to support and enhance the idea of an ideal nation-state – symbolized most significantly by the ideal "mother Latvia" who remained standing strong and brave in the face of the subsequent Soviet and Nazi military tanks which have rolled past her foundations.

In much contrast to this ideal, is the Latvian individual's emotional relationship to the actual state of the nation-state – most precisely symbolized, or represented, by the Latvian Parliament, government and associated governmental bureaucracy. And, one needs not exert much effort to become aware of the very cynical attitude towards the government here in Latvia.

The following paper, in its full text, presents an interpretive analysis of interviews with individuals from various generations presently living in Latvia. The focus of this analysis is based upon

specific aspects of their "identification with the nation-state", such as their sense of commitment and responsibility regarding the questions of voting in the parliamentary elections. The analysis indicates that regarding this matter of "identification with the nation-state", such identification takes place upon several levels – the emotional and the rational; the ideal and actual. For example, at the level of the emotional-ideal is the expression of a middle-aged artist who speaks of the sounds of the Latvian language having a mystical force, and her connection to the nation-state as being based upon "a love for that which is Latvian – it is the power of light against darkness – I know this primordially – I know that this is what I love – and that it is mine!" At the level of the actual-rational is her belief that there are at most two or three members of the Parliament whom she can trust. And, just as in psychotherapy one strives towards a more coherent integration of one's ideal and one's life experience, so also in terms of psychological "identification with the nation-state" one might suggest striving for a more coherent integration of the idealized and the actualized "valsts".

PĒCVĀRDS

Grāmata tikpat kā izlasīta, tomēr mēģiniet to vēl neaizvērt. Pirms izdarāt galīgos secinājumus un vērtējumus par pilsonisko apziņu un politisko nāciju, der iepazīties ar diskusiju, kas notika konferences laikā, jautājumiem, kas radās pēc referātu noklausīšanās un komentāriem. Kā parasti gadījumos, kad rodas saskare ar jaunām idejām, tās tikai daļai cilvēku jau sākotnēji kļūst tuvas un pašsaprotamas. Viņi pieņēma un atbalstīja politiskās nācijas konceptu, jo prata saskatīt un atzinīgi novērtēt šai idejai piemītošo morālo un vienojošo spēku. Viņi saprata, ka politiskās nācijas idejai ir spilgti izteikta nākotnes dimensija, ka tā spēcina Latvijas pilsoņu kopību, stimulē integrācijas procesus, iedvesmo pilsonisko pašapziņu, mudina palielināt pilsoņu līdzdalību Latvijas valsts dzīvē, veicina tiesiskas valsts veidošanos, apzinoties visu Latvijas pilsoņu kopīgās intereses un vērtības.

Konferences darbā piedalījās arī cilvēki, kuri politiskās nācijas ideju uztvēra ar šaubām un aizdomām, pat dziļi negatīvi un noraidoši. Arī viņu līdzdalība bija svarīga, jo palīdzēja izprast šo cilvēku uztveres psiholoģiju un radās iespēja uzklaut viņu iebildumus un šaubas. Tiesa, šie konferences dalībnieki ne vienmēr centās izprast politiskās nācijas idejas jēgu atbilstoši referentu skaidrojumam, bet galvenokārt meklēja apstiprinājumu savai politiskajai ievirzei un pieņēmumiem par nacionālā jautājuma risināšanas iespējām Latvijā. Viņu nacionālā jautājuma izpratne nereti bija dziļi piesātināta ar stereotipisku domāšanu. Neatbildēts palika arī jautājums, kāda ir iespējamā alternatīva Latvijas pilsoņu vienotības idejai, uz kāda teorētiskā un idejiskā pamata vēl varētu veidot LR pilsoņu savstarpējās attiecības saistībā ar Latvijas valsti.

Patiesībā politiskās nācijas idejai kā pilsoņu vienotības idejai nav un arī nevar būt alternatīvas. Jebkura cita ideja un teorija var balstīties

tikai uz kādas LR pilsoņu vienas daļas interesēm, piemēram, latviešu politiskām, saimnieciskām vai kādām citām priekšrocībām, bet tās līdz ar to diskriminētu citu tautību LR pilsoņus. Pilsoņu vienotības noliegums neveicina visu pilsoņu vienādas attieksmes veidošanos attiecībā pret Latvijas likumiem, nenodrošina visiem pilsoņiem vienādas līdzdalības iespējas valsts dzīvē, aizstāj demokrātisku pieeju un valstisku domāšanu ar etnokrātiju un vēlmju domāšanu, ar pilsoņu šķirošanu pēc tautību pazīmes.

Protams, konferencē bija arī cilvēki, kuri palika vienaldzīgi un kopējā sarunā nepiedalījās, kaut arī diskusija zālē bija aktīva un bieži vien notika visai asa domu apmaiņa. Tas daļēji izskaidrojams ar to, ka samērā daudziem LR pilsoņiem nav vēl izveidojusies sava nostāja un izpratne par pilsoņu integrācijas procesiem Latvijā. Neapšaubāmi ir vajadzīgs laiks, lai apgūtu jaunas idejas un lai Latvijas pilsoņi kļūtu par aktīviem un līdzdarbīgiem cilvēkiem savā valstī. Kaut arī politiskās nācības ideja pasaules ideju vēsturē nav jauna, tomēr visām pašreizējām Latvijas pilsoņu paaudzēm tā ir samērā neierasta, jo latvieši vēl joprojām savu piederību valstij uztver caur atsvešinātības prizmu un neizjūt savas līdzdalības plašās iespējas valsts dzīvē.

Kā jau atzīmēts iepriekš, valsts pilsoņu kopības un vienotības idejām ir ļoti sena vēsture. Mūsdienu priekšstati par pilsoņu kopuma vienotību sāka veidoties pirms vairāk nekā 200 gadiem divās atšķirīgās vietās gandrīz vienlaikus. Šo ideju vārdā notika Lielā franču revolūcija, un Francijas pilsoņi saskaņā ar tām turpmāko cīņu un pārveidojumu laikā veidoja savu valsti par nacionālu, demokrātisku un mūsdienīgu valsti. Arī ASV neatkarības cīņās un tai sekojošo valsts celtniecību un demokrātiskas sabiedrības veidošanu iedvesmoja pilsoņu vienlīdzības, tautas vērtību un valsts konstitucionālie principi. Gadu ritumā šīs idejas izplatījās citās Rietumeiropas valstīs un visā pasaulē.

Tās nokļuva arī līdz Latvijai. Taču šeit šīs idejas kļuva saprotamas un bija pieņemamas tikai šaurām sabiedrības aprindām un arī tad visai ierobežotā veidā. Pat G. Merķelim, kurš tajā laikā rakstīja savu slaveno darbu "Latvieši", pat prātā nevarēja ienākt doma, ka pilsoņu vienotības problēmu Latvijā varētu risināt valsts, kuru veido paši latvieši.

Tomēr atgriezīsimies pie diskusijām un viedokļu noskaidrošanas, kas notika konferences laikā. Kā jau minēts ievadā, konferences darbā bija aicināti piedalīties skolotāji un daudzu citu profesiju pārstāvji. Konferences organizētājus sevišķi interesēja skolotāju un līdz ar to arī jaunās paaudzes attieksme pret Latvijas valsti, viņu pilsoniskā domāšana, izpratne par Latvijas vēsturi un tās vietu politisko priekšstatu kontekstā.

Politiskās nācijas jēdziens. Kopējā politiskās nācijas problemātikas izpratne ir atkarīga no tā, kā saprot “politiskās nācijas” jēdzienu. Šim jēdzienam ir daudz dažādu nianšu, tomēr pašreizējā situācijā izšķiroša nozīme ir politiskās nācijas pilsonības aspektam. Tradicionāli politisko nāciju identificē ar pilsonības kopību. Tāda ir arī konferences organizētāju nostāja. Tomēr bija arī citi uzskati. Konferencē, un tas lasāms arī šajā grāmatā, atšķirīgu viedokli puda A. Pabriks un vēl citi autori, kuri uzskata, ka politiskā nācija varētu apvienot visus Latvijas iedzīvotājus, arī nepilsoņus. Šāda pieeja nepārlicina. To nav iespējams tiesiski un loģiski pamatot. Šādas izpratnes kontekstā nesaprotama kļūst LR Pilsonības likuma nepieciešamība un naturalizācijas jēga, izzūd atšķirības starp pilsoņiem un nepilsoņiem. Nav saprotams, kas galu galā apvieno pilsoņus un nepilsoņus vienā politiskā kopībā, ja Latvijā, tāpat kā jebkurā citā valstī, ar likumiem ir noteiktas politisko tiesību atšķirības starp pilsoņiem un nepilsoņiem un pilsoņu vienotības iespējamību nosaka tieši šo politisko tiesību un valstisko pienākumu ievērošana. Kā zināms, vienas no galvenajām pilsoņu tiesībām un pienākumiem ir piedalīšanās vēlēšanās un no tā izrietošā pilsoņu līdzdalība valsts dzīvē. No tā, kā pilsoņi uztver un izmanto šīs tiesības, kā ievēro un pilda savus pienākumus attiecībā pret valsti, ir atkarīga politiskās nācijas attīstība un nostiprināšanās. Šīs būtiskās atšķirības starp pilsoņu un nepilsoņu politiskajām tiesībām nedrīkst ignorēt. Politiskā vara Latvijā pieder Latvijā pilsoņiem, nepilsoņi nav šīs varas subjekti. Nepilsoņi var iegūt vēlēšanu un citas politiskās tiesības un tādējādi līdzdarboties valsts dzīvē – arī politisko nāciju veidojošajos procesos – pēc naturalizācijas un Latvijas pilsonības iegūšanas. Ja, neskatoties uz šiem apsvērumiem, politisko nāciju priekšstata kā pilsoņu un nepilsoņu

apvienību, tas neizbēgami noved pie pilsoņu politisko tiesību ignorances, pilsonības institūta nozīmības devalvācijas un pārvērš politiskās nācijas attīstības procesu Latvijā par šķietamību un fikciju.

Politiskās nācijas izpratnes teorētiskās un idejiskās nobīdes izraisīja pārpratumus un vairoja jautājumus, kuri tieši neattiecas uz tēmu. Tomēr atbildes arī uz tiem bija jāsniedz. Tas nepamatoti politizēja diskusiju un traucēja pievērst padziļinātu uzmanību klasiski izprastai politiskai nācijai.

Viens no standartjautājumiem, ko šādā sakarībā vairākkārt uzdeva, bija par to, vai politisko nāciju var veidot kopā ar okupantiem? Vai vispirms nav jālikvidē okupācijas sekas un tikai tad jāskatās domāt par politisko nāciju? Vai ir iespējama latviešu integrācija ar visiem pašlaik Latvijā dzīvojošajiem nepilsoņiem? Tie ir jautājumi, kas tieši neattiecas uz politiskās nācijas tēmu, jo, kā jau vairākkārt minēts, politisko nāciju veido valsts pilsoņi un politiskā nācija ir pilsoņu kopības izpausme. Tomēr vienlaikus jāatzīmē, ka sniegt atbildi uz iepriekš minētajiem jautājumiem nebija arī vienkārši, jo tie skar daudzas sarežģītas Latvijas vēstures un mūsdienu dzīves problēmas; daudzām no tām nav rasts risinājums vai pat skaidrojums.

Kaut arī Latvijas Saeima ir pieņēmusi okupācijas deklarāciju, tajā, ne arī kādā citā dokumentā, nav paskaidrots, ko saprast ar vārdu okupants. Nereti šo jēdzienu lieto visai neprecīzi, tā saturs ir izplūdis un ar to apzīmē gandrīz vai visus nepilsoņus. Tas nozīmē, ka tādā gadījumā par okupantiem dēvē arī tos vairākus tūkstošus latviešu, kuri vēl nav Latvijas pilsoņi, arī tos lietuviešus un poļus, kuri dzīvo šeit jau kopš pirmskara laikiem, bet nav Latvijas pilsoņi. Viņiem būtu jāpiepulcina pat politiski represētie lietuvieši, kuri dzīvo Latvijā pēc atgriešanās no Sibīrijas, jo viņiem neļāva doties uz Lietuvu. Vai par okupantiem ir jādēvē arī tie nepilsoņi, kuri ir dzimuši Latvijā, pat pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas?

Padomju varas gados ieceļotāji Latvijā ieradās dažādā veidā. Piemēram, ne viens vien jauneklis pēc militārā dienesta padomju armijā atveda sev līdzi līgavu. Vai arī šādā gadījumā cilvēki, kuri Latvijā ir nodzīvojuši gadu desmitus un kuri ģimenē sarunājas latviešu valodā, ir "okupanti". Daudzi cittautieši ieradās Latvijā pēc augstskolu

beigšanas, saņemot nosūtījumu darbā tā saucamajos Vissavienības uzņēmumos, un pēc tam nostrādāja šeit visu savu turpmāko darba mūžu. Pašlaik Latvijā dzīvo ap 40 tūkstoši nepilsoņu, kuriem latviešu valoda ir ģimenes sarunvaloda. Lielākā daļa no viņiem dzīvo tā dēvētajās jauktajās ģimenēs, kurās tikai viens no laulātajiem ir latvietis. Šos cilvēkus nedrīkst dēvēt par okupantiem. (Nepilsoņi veido sarežģītu sabiedrības slāni, kas nav viendabīgs ne politiskās orientācijas, ne etniskā un sociālā, ne izglītības vai profesionālā nozīmē.)

Manuprāt, par okupantiem drīkst saukt tikai tās personas, kuras ieradās Latvijā kā militārpersonas vai arī kā kompartijas vai komjaunatnes funkcionāri, kuru uzdevums bija izveidot un nostiprināt Latvijā okupācijas (padomju) režīmu un kuri aktīvi piedalījās LR valstiskās iekārtas iznīcināšanā, LR pilsoņu vajāšanā, izsūtīšanā, terorā pret latviešu tautu. Tomēr tādā gadījumā okupanta epitets attiecas vairs nevien uz nepilsoņiem un cittautiešiem, bet arī – uz dažu labu latvieti un pašreizēju LR pilsoni.

Galū galā, lai arī kāda neizvērstos diskusija, ko Latvijā uzskatīt par okupantu, šie jautājumi visai maz skar politiskās nācības tēmu. Jautājums par politisko nāciju ir pilsoņu iekšējā lieta. Tiesa, ir kāds aspekts, kas pagātnes nastu aktivizē arī politiskās nācības kontekstā, bet par to nedaudz vēlāk.

Tātad aksioma ir tā, ka nepilsoņi kļūst piederīgi pie politiskās nācības tikai līdz ar LR pilsonības iegūšanu, naturalizējoties Latvijas valstī un jau pastāvošajā LR pilsoņu kopumā. Latvijas Republikas pilsonības iegūšanas tiesisko kārtību nosaka LR Pilsonības likums. Tas ir jāievēro. Tāpat kā jebkuri citi likumi. Viena no vissvarīgākajām pilsoņa pašapziņas izpausmēm un pilsoniskas domāšanas liecībām ir spēkā esošo likumu ievērošana, pilsoņa apņēmība pildīt tiesisko normu prasības.

Nepilsoņu integrācijas process pilsoņu kopumā ir atkarīgs no tā, kā īstenojas Pilsonības likums un citi ar pilsonības iegūšanu saistīti procesi – latviešu valodas apguve, pārmaiņas izglītības sistēmā u. tml. Tāpēc jautājums, vai ir iespējams integrēt visus nepilsoņus pilsoņu kopumā, pašlaik nav aktuāls, jo tāda varbūtība saskaņā ar Latvijas likumdošanu nepastāv. Pilsonības iegūšana un nepilsoņu integrācija

ir pakāpenisks process, kas var notikt tikai daudzu gadu desmitu laikā. To, cik nepilsoņu galu galā iegūs LR pilsonību, pašlaik precīzi pateikt nav iespējams. Kā zināms, vienlaikus ar naturalizāciju notiek arī remigrācija. Iespējams, ka turpmākajos gados pieaugs nepilsoņu vēlme un iespējas izceļot arī uz rietumvalstīm. Kāda nepilsoņu daļa paliks dzīvot Latvijā, bet nekļūs par Latvijas pilsoņiem. Ja vairāku desmitu gadu laikā par LR pilsoņiem kļūs ap 200–250 tūkstoši nepilsoņu ar nosacījumu, ka naturalizācijas procesā saglabājas augsts latviešu valodas prasību līmenis un pilsonību iegūst cilvēki, kuri brīvi runā latviešu valodā, kuri ir lojāli pret Latvijas valsti un patriotiski noskaņoti, tad īpašas problēmas ar pilsoniskās identitātes noturību, latviskas vides un latvisko vērtību uzturēšanu pilsoņu kopumā nevarētu rasties. Ja LR pilsonību iegūs Latvijas valstij uzticami cilvēki, viņi bagātinās Latvijas intelektuālo, kultūras un politisko potenciālu. Šajā sakarībā neaizstājama ir izglītības sistēmas sakārtošanas nozīme pilsoniskās domāšanas stiprināšanas virzienā, lai jaunieši neatkarīgi no viņu tautības, beidzot skolu, patiešām zinātu latviešu valodu, izprastu latviešu kultūru un Latvijas vēsturi un justos kā Latvijas patrioti.

No iepriekš teiktā izriet arī atbilde uz jautājumu, vai Latvijā ir iespējama politiskā nācija (pilsoņu vienotība un kopība), ja valstī ir liels nepilsoņu skaits un nav likvidētas okupācijas sekas? Jo vienotāka, rosīgāka un stiprāka ir pilsoņu kopība, jo mērķtiecīgāk un īsākā laika posmā ir iespējams pārvarēt ne vien okupācijas sekas un ar naturalizāciju saistītās problēmas, bet arī organizētāk stāties pretī kukuļņemšanai, korupcijai, organizētai noziedzībai u. tml.

Pašreizējais LR pilsoņu kopums drīzāk nav, nekā ir vienots. Pilsoņu vienotību apgrūtina notiekošā īpašuma privatizācija, ar to saistītie konflikti, nelikumības un privatizācijas izraisītās sociālās sekas. Daudz neatrisināmu problēmu ir radījusi zemes privatizācija. Bijušie īpašnieki ir ieguvuši zemi īpašumā, taču bez reālām iespējām lielākajai daļai no tiem šo zemi apsaimniekot. Zemes privatizācija ir sanaidojusi ne vienu vien kaimiņu, kuri pirms tam bija dzīvojuši labā saskaņā.

Daudz rūgtuma ir radījusi straujā sabiedrības sociālā noslāņošanās, kas ir apzīmogojusi cilvēkus ar bagātības un nabadzības zīmogu. Pārāk daudz LR pilsoņu ir spiesti dzīvot zem smaga posta un trūkuma sloga, kas ne tikai neļauj viņiem baudīt cilvēciskās brīvības iespējas, bet pat apdraud viņu veselību un dzīvību. Tie ir nopietni labklājības un morāles trūkuma izraisīti šķēršļi pilsoņu vienotībai.

LR pilsoņi nav un arī nebūs politiski un aksioloģiski vienoti līdz tam laikam, kamēr visi LR pilsoņi nepratīs latviešu valodu. Pilsoņiem, kuri nezina latviešu valodu un kuriem nepieejama ir latviešu kultūra, līdzdalība valsts un sabiedrības dzīvē ir apgrūtināta. Latviešu valodas neprasmes dēļ viņiem nav pieejama autentiska informācija par notikumiem Latvijā, viņi ir nošķirti no politisko notikumu tiešamības, viņu izpratne par norisēm Latvijā ir balstīta uz citiem vērtību pamatiem nekā LR pilsoņu vairākumam.

Latvieši nav morāli vienoti arī vēsturisku iemeslu dēļ. Lai latvieši kļūtu morāli un līdz ar to arī pilsoniski vienotāki, psiholoģiski jāatbrīvojas no smagās vēstures nastas un jāpanāk izlīgums starp latviešu karavīriem, kuri kara laikā cīnījās frontes pretējās pusēs, starp politiski represētajiem un tiem, kuri, klusu ciešot, atbalstīja šīs represijas, starp cilvēkiem, kuri domā, ka viņi ir aktīvi iestājušies pret okupācijas varu un tiem, kuri apzināti sadarbojas ar to. Protams, šāds morāls izlīgums ir attiecināms tikai uz cilvēkiem, kuru darbībai okupācijas gados nav nozieguma sastāva un kuri nav saucami pie tiesiskas atbildības. Šāds izlīgums iegūtu dziļi simbolisku jēgu, palīdzētu pārvarēt nauda un atsvešinātības barjeras un piesātinātu pilsonības savstarpējās saskarsmes telpu ar labestīgām, uz nākotni un cilvēcību vērstām emocijām un vērtībām. Tomēr šķiet, ka šādam izlīgumam Latvijas pilsoņi nav vēl morāli gatavi.

Politiskās nācijās jēdziena sakarā konferences viesu vidū uzplaiksnīja arī padomju laika ideoloģijas atblāzma un mēģinājumi pielīdzināt politiskām nācijām eiropēiskā nozīmē arī "padomju tautu". Noliežot šādas saistības iespēju, konferences organizētāji uzsvēra vispārzināmās valstiskuma atšķirības starp tādu valsti kā Latvija (un jebkuru citu demokrātisku valsti ar tai raksturīgo pilsoņu kopumu)

un bijušo Padomju Savienību, kura, kā zināms, saturēja tautas kopā militarizētā un politiski totalitarizētā sistēmā.

Politiskas nācijas veido pilsoņi, kuru dzīves jēga un pārliecība ir saistīta ar vēlmi uzturēt, attīstīt savu neatkarīgu valsti, aktīvi līdzdarbojoties valsts dzīvē, veicināt demokrātiju un pilsoņu aktivitāti no apakšas. Vienā politiskā nācijā nevar apvienoties dažādas etniskās nācijas, ja kādai no tām ir liegtas iespējas īstenot pašnoteikšanās tiesības, ja viena valsts ir okupējusi otru.

Vai politiskā nācija Latvijā jau eksistē? Šāds jautājums tika uzdots vairākkārt. Professore R. Kārklīņa uzsvēra, ka atbilde ir atkarīga no tā, kā definē politisko nāciju. Tā kā politisko nāciju veido pilsoņu kopums ar savu valstisko apziņu, tad tā Latvijā neapšaubāmi eksistē, bet ir vēl vāja. Arī pirms kara Latvijā pastāvēja politiskā nācija, jo bija pilsoņu kopums.

Šim skaidrojumam principā ir jāpiekrīt, jo pilsoņu kopuma izveidošanās ir galvenais politiskās nācijas pastāvēšanas nosacījums. Tajā pašā laikā ir jāievēro, ka politiskā nācija atrodas procesā; tā var kļūt arvien stiprāka un vienotāka, ar pieaugošu ietekmi valsts dzīvē, bet var palikt arī kā formāls, vājš, sašķelts un neietekmīgs veidojums, ko plosa nebeidzamas domstarpības, savstarpēji pārmetumi un neuzticība un kas nav spējīgs organizēties aktīvai līdzdalībai valsts dzīvē.

Etniskā nācija un politiskā nācija. Patstāvīgu aplūkojamās prolemātikas izpratni pauda L. Pērkone (Latvijas Universitāte). Viņaprāt, politiskā nācija veidojas etniskās nācijas evolūcijas gaitā. Etniskajai nācijai atbilst nacionāla valsts, politiskai nācijai – pilsoniska valsts. Politiskā nācija apvieno dažādus etnosus, tā ir iespējama, ja sabiedrībā valda tolerance, ja valstī ilgstoši sadzīvo dažādi etnosi. Politiskā nācija Latvijā veidojas lēni, jo pilsoņi ir sašķelti. Arī latvieši. Latvieši ir sadalījušies vismaz trīs kārtās: elitē un rietumlatviešos, vietējos latviešos un austrumlatviešos. Pie mums politiskās domāšanas vietu ieņem agresivitāte. Priekšstati par valsti ir mitoloģizēti, tie ir radušies, idealizējot pirmskara Latvijas brīvvalsti.

Šim uzskatam var pievienoties daļēji, jo politiskā nācija veidojas nevis tiešā etniskās nācijas evolūcijas gaitā, bet gan uz pilsoņu kopuma pamata, kas var būt arī etniski nevienbārgs, pēc neatkarīgas valsts

izveidošanās. Valsts izveidošanās nav etniskās nācijas evolūcijas, bet nācijas pašnoteikšanās iespēju apliecinājums, kas savukārt ir ne vien etniskās nācijas brieduma rādītājs, bet arī labvēlīgas starptautiskās situācijas rezultāts, kam nereti ir vēl lielāka nozīme, nekā etniskās nācijas vēlmei iegūt valstisko patstāvību. Valsts, arī nacionālas valsts, izveidošanās norāda, ka pastāv pilsoņu kopums, tātad – politiskā nācija.

Etniskā nācija, kas apvieno latviešus latviskajā identitātē, turpina saglabāties un pastāvēt saistībā ar politisko nāciju; šīs identitātes veido sarežģītu simbiozi un var nesaplūst vienotā veselumā ilgu laiku. Politiskā nācija ir cita, proti, politiska līmeņa kopība; etnisko nāciju veido kultūras vai valodas patība. Politiskajā nācijā tautību jautājumi ir pakļauti pilsoņu kopējām interesēm; tautiskās vērtības, latviskā mentalitāte u. tml. tajā vairs nepastāv pašas par sevi, bet iekļaujas tiesiskajā sistēmā, kas regulē cilvēku dzīvi, arī kultūras dzīvi valstī.

Politiskajā nācijā izšķiroša nozīme ir valsts un tās dažādo institūciju pastāvēšanai. Ja valsts zaudē savu patstāvību, likvidējas arī pilsoņu kopums un līdz ar to arī politiskā nācija. Etniskā nācija turpina pastāvēt arī šādos apstākļos, taču visbiežāk bez saviem politiķiem, partijām, deputātiem, ierēdņiem, ministriem, prezidenta. Arī bez savas armijas, muitas, diplomātiem, robežām, bez savas naudas u. tml. Taču, un tas ir ļoti svarīgi, kamēr vien pastāv etniskā nācija, nezūd tās interese par pašnoteikšanās tiesībām un agrāk vai vēlāk šī interese pāraug rīcībā, lai atgūtu zaudēto valstiskumu.

Diskusijas laikā R. Kārklīņa vairākkārt uzsvēra, ka nedrīkst pretstatīt politisko nāciju etniskajai nācijai, politiskās nācijas vēsture pārklājas ar etniskās nācijas vēsturi, pārklājas arī tādas vērtības kā neatkarība, likumi, vēstures izjūta; arī kopējā valoda – kā tiešā, tā pārnestā nozīmē.

Turklāt politiskā nācija apvieno nevis dažādus etnosus, bet gan atsevišķas personības, indivīdus, valsts pilsoņus. Ja pilsoņi politiskajā nācijā vēlas organizēties, viņi veido organizācijas nevis pēc etniskās, bet politiskās pazīmes, proti, partijas ar savām partiju programmām, politiskās darbības taktiku un stratēģiju. Kā atzīmēja noslēguma diskusijas vadītājs A. Dimants (tolaik laikraksta "Diena" komentē-

tājs), – politiskām partijām ir jāuzrunā LR pilsoņi un nevis tikai latvieši.

O. Kalniņš pārmeta partijām, ka tās nepietiekami sarunājas ar cilvēkiem, neuzklausā viņus, neatbild uz jautājumiem, politiķiem nav kontaktu ar tautu. Uz ļoti nozīmīgu aspektu šajā sakarībā vēlreiz norādīja R. Kārkliņa, uzsverot, ka pašu pilsoņu pienākums ir panākt, lai viņi spētu līdzdarboties, pilsoņiem pašiem jā rūpējas par to, lai veidotos līdzdalības iespējas. Tāpēc nevajag visu prasīt un visu gaidīt tikai no politiķiem, deputātiem, ministriem; aktīviem un politiski prasmīgiem (prasīgiem) ir jābūt arī pašiem pilsoņiem. Šīm iniciatīvām ir jāveidojas no apakšas. Šajā sakarībā politiskās nācijas attīstība cieši saistās ar pilsoniskas sabiedrības veidošanos un nevalstisko organizāciju darbību Latvijā.

Politiskā nācija un nacionāla valsts. Latvijā politiskā nācija attīstās nacionālas valsts apstākļos. Latvijas valstiskuma nacionālās iedabas stiprināšana ir īpaši nozīmīga saistībā ar okupācijas seku likvidēšanu, latviešu valodas kā valsts valodas funkciju neatgriezenisku iedibināšanu, latviešu kultūras uzplaukuma veicināšanu, izglītības sistēmas reorganizāciju, novēršot nekrievu bērnu asimilāciju krievu skolās un veidojot Latvijas skolas par mūsdienīgām mācību iestādēm.

Politiskās nācijas saistība ar nacionālo jautājumu ir komplicēta un daudzveidīga. Virknē gadījumu nacionālais jautājums politiskās nācijas kontekstā neaktualizējas, piemēram, sakarā ar pilsoņa tiesībām un iespējām valstī. Ikvienam pilsonim savā valstī neatkarīgi no tautības ir vienas un tās pašas tiesības un pienākumi. Neviena LR pilsoņa tiesības nedrīkst tikt ierobežotas tādēļ, ka viņš nav latvietis. Visi LR pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma priekšā. Bet tas savukārt nozīmē, ka no katra pilsoņa ir atkarīgs, vai viņš, piemēram, prot latviešu valodu un līdz ar to ir spējīgs pilnvērtīgi izmantot savas pilsoņa tiesības.

Nacionālais jautājums sevišķi aktualizējas, ja spriežam par vērtību sistēmu, kas caurvij politisko nāciju, par tās kultūras un valodas vidi, par izglītības vērtībām. Latvijā politiskās nācijas pamatu veido latviskās vērtības un latviešu kultūras mantojums. Arī šai patiesībai nav alternatīvas.

Izglītība. Izglītībai ir īpaša loma pilsoniskās apziņas veidošanā. Tā kā konferencē piedalījās daudz skolotāju, par šo jautājumu diskutēja vairākkārt. Dz. Liepiņa (skolotāja) uzdeva jautājumu A. Pabrikam par nelatviešu bērnu integrāciju latviešu skolās un izteica savas domas šajā sakarā. Viņasprāt, nelatviešu bērnu integrācija latviešu skolās notiekot stihiski, turklāt masveidā tā neesot vēlama, it īpaši pedagogiskā ziņā. Skolotāji nav sagatavoti darbam klasēs, kurās ir cittautiešu bērni un kuriem ir nepilnīgas latviešu valodas zināšanas. Viņa šaubījās, vai vispār ir jāveicina cittautiešu bērnu integrācija latviešu skolās.

A. Pabriks vēlreiz atkārtoja, ka skolai ir svarīga loma cittautiešu integrācijai latviešu sabiedrībā. Pedagogus šim darbam vajadzētu speciāli gatavot. Sevišķi labvēlīgi apstākļi integrācijai ir mazajās lauku skolās.

M. Ošs runāja par latviešu bērniem krievu skolās. Krievu skolās turpina mācīties ap 15 000 latviešu bērnu.¹ Kāda ir viņu audzināšana un kāpēc ar viņu iesaistīšanu un mācībām krievu skolās nav problēmu?

Atbildot uz šo jautājumu, N. Muižnieks piekrīta, ka tā ir nopietna problēma – gan tas, kādā valodā mācās, gan arī tas, kādas ir mācību grāmatas.

Minētie fakti liecina, ka izglītības sistēmas reorganizācijā vēl daudz darāmā. Nevar uzskatīt par labvēlīgu un Latvijai kā neatkarīgas valsts statusam atbilstošu situāciju, ka latviešu bērni mācās krievu skolās, bet latviešu skolas nav gatavas vai pat nevēlas uzņemt tos krievu bērnus, kuri vēlētos mācīties latviešu skolās. Tas nozīmē, ka skolu sistēma neveicina vai arī vāji veicina integrācijas norises Latvijā, un tas ir nopietns šķērslis politiskās nācijas attīstības procesā.

Tautības ieraksts pasē. Daudz kaislību virmoja ap jautājumu par tautības ierakstu pasē. Diskusiju par šo tēmu daudzi latvieši uztver visai slimīgi. Pamatojumi, kāpēc noteikti ir jāslaglabā tautības ieraksts pasē, nav sevišķi skaidri, bet arī pretējais viedoklis, kāpēc no pases būtu jāsvītrot tautības ieraksts, nav daudz argumentētāks. Dažiem liekas, ka bez ieraksta pasē var mainīties pati tautība, ka tautības ieraksts ir jāslaglabā tādēļ, ka latviešu ir maz un tamlīdzīgi. N. Muižnieks centās argumentēt, kāpēc, viņaprāt, nav jēgas uzrādīt dokumentos tautību. Tautības ieraksts var dot iespēju ierēdņiem diskreditēt

cilvēkus un variēt savu attieksmi pret viņiem atkarībā no dokumentā uzrādītās tautības. Viņš minēja arī psiholoģisko aspektu, proti, ja kādam ir tik vāja pašapziņa, ka vajag visiem atgādināt savu tautību, tad uzrakstu "es esmu latvietis" var arī ierāmēt un pielikt pie sienas un tādā veidā stiprināt savu pašapziņu.

Konferencē izskanēja arī viedoklis, ka ieraksts pasē dažreiz arī pasargā personu no nelabvēlīgas attieksmes, piemēram, ja uzvārds ir krievisks, bet persona – latviešu tautības. Par grūtībām, kādas rodas austrumlatviešiem, lai pierādītu savu latvietību, stāstīja Naturalizācijas pārvaldes priekšnieces vietnieks J. Kahanovičs. Daudzi austrumlatvieši nevar uzrādīt autentiskus dokumentus, kas apliecina viņu tautību, jo dzimšanas apliecības ir gājušas bojā.

Protams, par tautības ieraksta lietderību pasē var daudz diskutēt. Tomēr liekas, ka tā nemaz nav tik izcili nozīmīga dilemma. Jebkurā gadījumā katra tauta un katra valsts ir tiesīga pati izlemt, kā to risināt. Pasaulē ir valstis, kur dokumentos tautība netiek uzrādīta (ASV, Austrālija u. c), bet ir savukārt arī valstis, kur tautības ierakstu pasē neuzskata par cilvēktiesību ierobežojumu (Vācija, Krievija u.c.). Pārmaiņas pašreizējā kārtībā varētu notikt, ja tāda būtu lielākās daļas pilsoņu griba.

Jauktās laulības. Īpaša tēma ir jauktās laulības. Pastāv uzskats, ka jauktās laulības ir nevēlama parādība. Šo viedokli pauda O. Zanders un citi konferences dalībnieki. N. Muižnieks savukārt sprieda, ka tas nav ne labi, ne slikti, jo jauktās laulības ir vienkārši fakts.

Un tā tas arī ir. Ap 18–19% latviešu stājas laulībā ar cittautiešiem. Moralizēt ap šo jautājumu nav lielas jēgas un nav arī saprotams, kāpēc to vajadzētu darīt. Kāpēc mūsdienu pasaulē, demokrātiskā valstī, vajadzētu nosodīt jauktās laulības, it īpaši vēl tādēļ, ka šāda veida laulības Latvijā notiek ne jau pirmo gadsimtu. Svarīgs nav pats jaukto laulību fakts, bet gan tas, kāds ir ģimenes integrācijas virziens. Statistikas dati liecina, ka jaunieši no šīm ģimenēm pārsvarā izvēlas latviešu tautību (tāda šī tendence bija pat padomju okupācijas gados) un tas palīdz latviešiem saglabāt relatīvi augstāku dzimstības līmeni salīdzinājumā ar cittautiešu grupām. Protams, svarīgi ir, vai bērni no jauktajām ģimenēm mācās arī latviešu skolā.

Latviešu valoda. Konferencē neiztikām arī bez dažām dīvainībām. Tā V. Āboliņš nāca klajā ar paziņojumu, ka latviešu valoda neļauj pietiekami precīzi izteikties par politiku, jo nav precīzu terminu un tāpēc latviešu valodu labi varot izmantot tikai un vienīgi patērētāj-līmenī.

Prātā nāk gadu simtiem vecas iebildes pret latviešu valodu, tās nepiemērotību dzejai un citām smalkām izteiksmēm. Tagad šāda uzskata atdzīvošanās liecina tikai par personīgo nacionālās pašapziņas trūkumu.

B. Pētersone uzsvēra, ka latviešu valoda Latvijā pilda aizsardzības un nevis ekspansijas funkcijas. Vienlaikus latviešu valoda ir integrācijas līdzeklis, jo veido pamatu Latvijas pilsoņu savstarpējai sapratnei un informatīvai vienotībai.

Nevar piekrist profesoram M. Djačkovam (Maskava), kurš pārmeta Dz. Hiršai, ka viņa uzskata krievu valodu Latvijā par svešvalodu, jo krievu valoda kā svešvaloda, pēc M. Djačkova domām, tikai kavē integrāciju un traucē nelatviešiem būt lojāliem. Jāpiebilst, ka, sarunājoties dažādās valodās, savstarpēja izpratne vispār neveidojas. Tā kā latviešu valoda ir valsts valoda, visas citas valodas šajā valstī var būt tikai svešvalodas.

Eiropas Savienība un latviskā identitāte. Visticamāk, ka šī problēma turpmākajos gados nodarbinās sabiedrisko domu arvien vairāk, jo pieaugs bažas un interese par to, vai iespējamā iesaistīšanās Eiropas Savienībā neapdraudēs latviskuma saglabāšanu Latvijā. Tautas referendumā par iestāšanos Eiropas Savienībā (ja tāds notiks) tas varētu būt viens no galvenajiem argumentiem pret iestāšanos. Debates konferences laikā parādīja, ka daudzu cilvēku uztverē nacionālā identitāte nav savienojama ar eiropisko identitāti.

Kaut arī Latvija Eiropas Savienībā iestātos kā nacionāla valsts, tomēr bažas par latviskās identitātes apdraudētību nav gluži bez pamata. Lai kaut daļēji kļiedētu šīs bažas un Latvija spētu laikus sagatavoties intensīvai sadarbībai ar citām valstīm Eiropas Savienībā, ir nopietni jādomā, kā attīstīt un nostiprināt latviskās identitātes aizsargsistēmu: veicināt izglītības sistēmas reformu latviskās integrācijas virzienā, nostiprināt latviešu valodas kā valsts valodas

pozīcijas un radīt latviskām vērtībām atbilstošu kultūras vidi. Svarīgi ir arī nostiprināt etnisko minoritāšu kultūrautonomiju Latvijā.

Vērtību konflikts. Interesants jautājums tika uzdots B. Zepai sakarā ar vērtību konfliktu starp paaudzēm. Tā kā starp latviešiem bailes no Krievijas ir vairāk izplatītas nekā starp cittautiešiem, rodas jautājums, vai arī jaunajai paaudzei ir raksturīgas šādas noskaņas. Atbildot uz jautājumu, B. Zepa vēlreiz apliecināja, ka arī latviešu vidū ir vērojams vērtību konflikts starp vecāko paaudzi un jauno paaudzi, bet cittautiešiem šīs atšķirības ir lielākas, jo viņiem straujāk notiek vērtību maiņa vispār; tomēr tiešu atbildi uz uzdoto jautājumu, kas balstītos uz socioloģisku pētījumu rezultātiem, neesot iespējams sniegt.

B. Cilēvičs interesējās, vai vērtību tuvināšanās, kas Baltijas valstīs notiek starp pamattautībām un krieviem, ir abpusēja vai vienpusēja? A. Kirhs atbildēja, ka jauniešu vidū strauji attīstās liberālās vērtības un šajā ziņā nav lielas atšķirības starp igauņu un krievu jaunatni. Etnisko vērtību nozīmē krievi vairāk tuvinās igauņiem un nevis vieni otriem. Turpinot savu domu, A. Kirhs pastāstīja, ka Igaunijā ir izstrādātas valsts programmas, kā adaptēt Igaunijā tos igauņus, kuri ir atgriezušies no Sibīrijas un ir tur saņēmuši kādu negatīvu kultūras identitātes impulsu.

Tika uzdots arī jautājums, ko darīt ar tiem cittautiešiem, kuri ir naidīgi noskaņoti pret valsti, kurā tie dzīvo? Viņus integrēt nav iespējams. Pēc A. Dimanta domām, viņus vajag mēģināt neitralizēt. LR pilsoņi var veikt savus pilsoņa pienākumus, nesaasinot attiecības ar viņiem. Nereti krievi kļūst naidīgi noskaņoti, pakļaujoties Krievijas politikai pret Baltijas valstīm. Lai ar šo parādību cīnītos, ir nepieciešams aktīvs, valstiski domājošs pilsoņu kopums.

Šajā sakarībā der piebilst, ka viens no veidiem, kā panākt, lai Latvijā uzturētos pēc iespējas mazāk cilvēku, kam Latvija nepatīk vai kuri ir naidīgi noskaņoti pret valsti, ir veicināt viņu remigrāciju.

Naturalizācija. Īpaša nozīme politiskās nācijas attīstībā ir naturalizācijai, jo tā ir vienīgais veids, kā palielinās pilsoņu kopums, ja neskaita demogrāfiskās iespējas. Ar savām pārdomām par naturalizācijas gaitu Latvijā dalījās Naturalizācijas pārvaldes vadība.

E. Aldermane, Naturalizācijas pārvaldes priekšniece, pievēršas izglītībai kā integrācijas veicinātājam. Latvijai ir jāveicina integrācija: jo vairāk cilvēku integrēsies pilsoņu kopumā, jo drošāka būs valsts. Pašlaik to kavē vienaldzība, inertums, nevēlēšanās iesaistīties valsts procesos. Jaunieši nevēlas naturalizēties, jo apsver iespēju turpināt izglītību Krievijā, viņi slikti zina latviešu valodu, nevēlas dienēt Latvijas armijā.

J. Kahanovičs naturalizācijas procesu vērtē kā lēnu un uzskata, ka Pilsonības likums strādā slikti. Pirms trim četriem gadiem naturalizācijas apstākļi esot bijuši labvēlīgāki nekā patlaban. Daudzi nepilsoņi ir sarūgtināti, ka ilgi jāgaida. Tie nepilsoņi, kas tagad ir 30 un 40 gadus veci, ir visaktīvākā grupa un labāk nekā citas vecuma grupas pārvalda latviešu valodu. Viņi esot gatavi naturalizēties. Veiktās aptaujas parādot milzīgu neinformētību, kāda ir vērojama starp nepilsoņiem jautājumā par pilsonības iegūšanu. Pēc J. Kahanoviča domām, arī valdībai un pašvaldībām ir jāveicina naturalizācija, taču pašlaik nav programmas, kā to veikt. Nepalielinot darbinieku skaitu, Naturalizācijas pārvalde gadā spēj izskatīt ap 10 000 lietu.

*M. pils
koma*

Etniskās minoritātes. Jautājumi, kas skar etniskās minoritātes, ir komplikēti. Dažādas ir etnisko minoritāšu definīcijas. Tāpat kā politisko nāciju arī etniskās minoritātes veido pilsoņi. Taču tas nenozīmē, ka etniskās minoritātes iekļaujas politiskajā nācijā kā organizētas struktūras. Tāpat kā latviešu nācija nav tieša politiskās nācijas sastāvdaļa, arī etniskās minoritātes neveido politiskās nācijas segmentus. Politisko nāciju veido nevis etniski organizētu cilvēku kopumi, piemēram, etniska nācija kopā ar etniskajām minoritātēm, bet gan indivīdi, pilsoņi, cilvēki, kuri, balstoties uz savu brīvu izvēli, iesaistās valsts pilsoņu kopumā.

Kādu visai būtisku pilsoņu piederības aspektu pie politiskās nācijas akcentēja Latvijas Poļu savienības goda biedrs, žurnāla "Polis Latvijā" galvenais redaktors M. Bartušēvičs, uzsverot cilvēciskuma vērtību politiskajā nācijā. Viņš atcerējās kādu sarunu, kas bija notikusi vēl pirms 2. pasaules kara ar kādu savu tautieti amerikānieti. Viņa esot uzsverusi, ka uztverot sevi vispirms kā amerikānieti un tikai pēc tam kā polieti. Arī Latvijā, pēc M. Bartušēviča domām, jāveidojas tādiem

apstākļiem, lai ikviens LR pilsonis uzskatītu sevi vispirms par Latvijas pilsoni un tikai pēc tam atcerētos savu tautību.

Konferencē izskanēja bažas, vai politiskās nācijas iedibināšanās Latvijā nenozīmē politiskās varas nodošanu cittautiešiem, jo pamat- tauta esot tuvu minoritātes stāvoklim, nav likvidētas 2. pasaules kara sekas, cittautieši demonstrē savu noraidošo nostāju pret Latvijas valsti – nevēlas iegūt Latvijas pilsonību, viņiem acīmredzot ir citas politiskās intereses. Vai politiskā nācija nav zinātniski pamatota teorētiska bāze “piektajai kolonnai”?

Šajos jautājumos no jauna atklājas stereotipiem pakļautā domāšana un jautātāju vājā teorētiski politiskā sagatavotība. Spriežot par politiskiem jautājumiem, nedrīkst ignorēt faktu, ka minoritātes veido pilsoņi un latvieši pilsoņu kopumā 1997. gada sākumā bija 78,1%. Tātad nav pamata samērā plaši izplatītajiem apgalvojumiem, ka latvieši Latvijas valstī ir tuvu minoritātes stāvoklim. Sagrozītu faktu izmantošana politiskās diskusijās nozīmē apzināti veicināt kaislības, kas ir sevišķi nevēlama parādība tādā jūtīgā jomā kā nacionālās attiecības. Patiesībā latviešu dominanti politiskās varas struktūrā, pastāvot jau minētajām proporcijām, cittautiešiem reāli apdraudēt nav iespējams. Šo stāvokli uzskatāmi demonstrē politisko partiju un Latvijas politiķu nacionālais sastāvs. Arī naturalizācija, ja tā norisināsies pārdomāti, būtiski šīs proporcijas mainīt nespēs.

Vienlaikus konferencē izskanēja arī pārmetums, ka saruna notiek tikai par latviešu un krievu attiecībām, bet pienācīga uzmanība netiek pievērsta citām etniskām minoritātēm – baltkrieviem, poļiem, lietuviešiem.

Raksturīgi, ka krievi ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā nav pati aktīvākā un mērķtiecīgākā etniskā minoritāte. I. Krūsvalls atzīmēja, ka mazās etniskās minoritātes ir aktīvākas. Tā ir viena no integrācijas problēmām. Krieviem minoritātes apziņa ir attīstīta samērā vāji, un tā iziet cauri tādām kā politiskam filtram. Faktiski Igaunijā vienīgā organizētā etniskā minoritāte, kas mērķtiecīgi attīstās, ir ebreji. Var piebilst, ka Latvijā labāk organizētās minoritātes ir ebreji un poļi. Arī Lietuvā, kā uzsvēra I. Juozeliuniene, daudzas pazīmes liecina, ka krievi

nav homogēna minoritāte, viņiem diferenciācijas procesi ir daudzveidīgāki par savstarpējiem integrācijas procesiem.

Ar plašu un kaismīgu runu debatēs uzstājās pazīstamais publicists Visvaldis Lācis. Taču arī viņš etniskās minoritātes jauca kopā ar nepilsoņiem. Saskaņā ar V. Lāča uzskatiem minoritātes veido Latvijas tradicionālās mazākumtautības, kas bija Latvijā jau pirms kara. Pārējās neesot uzskatāmas par minoritātēm, un tās arī finansiāli neesot iespējams atbalstīt. Nekur pasaulē tā nenotiekot, nekur pasaulē politisko nāciju neveidojot pilsoņu kopums, kur visām nācijām (?) ir vienādas tiesības. Politiskas nācijas ideja esot izgāzusies arī Amerikas Savienotajās Valstīs. Kā piemēru V. Lācis minēja indiāņu neapmierinātību ar savu stāvokli. Arī Eiropā esot nemitīgi konfliktu perēkļi it visur, kur vienā valstī ar varu ir saspiesti iekšā vairāku nāciju iedzīvotāji, piemēram, Bosnijā, Hercegovinā. Tautām ar dažādām kultūrām nevar spiest dzīvot vienkopus. Arī Beļģijā un Šveicē politiskās nācijas neesot. Latvijā esot jāveido nacionāla valsts, jo Latvijā latviešu ir tikai 54%, tāpēc visas tautības nevar būt vienlīdzīgas. Latvieši ir valdošā nācija, savukārt minoritātēm ir tiesības uz kultūrautonomiju.

Atbildot uz V. Lāča uzstāšanos, L. Dribins detalizēti analizēja jautājumu par vienas tautības dominēšanu valstī. Ja vienai nācijai valsts varas struktūrās ir dominējošs stāvoklis, tad tas ir etnonacionālisms. Tas esot zināms posms valsts vēstures attīstībā, ko mūsdienu pasaulē jau vairs nevarot uzskatīt par pozitīvi vērtējamu parādību. Visiem pilsoņiem ir jābūt vienlīdzīgiem, viņu iespējas ir jāvērtē ne pēc tautības, bet pēc attieksmes pret valsti, profesionalitātes, godīguma, patriotiskuma.

R. Kārklīņa aizstāvēja uzskatu, ka ASV ir izteikta politiskā nācija. Tai ir kopējas politiskas un valstiskas vērtības, amerikāņiem ir kopēja 200 gadu vēsture, arī valoda daļēji ir kopīga. Eiropā gandrīz visas valstis ir etniski jauktas, tomēr nebūt ne visās ir etniski konflikti. A. Pabriks vēlreiz atgādināja, ka nevajadzētu jaukt grupu līdztiesību ar indivīdu līdztiesību. Viņaprāt, Latvijā ir tikai politiskās nācijas aizmetņi, arī tai raksturīgā morāle vēl tikai veidojas. Vai mūsu nacionālisti ir mūsu valsts patrioti, jautāja A. Pabriks, acīmredzot

domājot par to, ka Latvijā nacionālisms mēdz būt šķirts to valstiskās domāšanas. Eiropā politiskās nācijas veidojās sadarbībā ar universitātēm, proti, šajos procesos ievērojama loma bija zinātniskajai domāšanai.

Sakarā ar V. Lāča uzstāšanos nepieciešamas vēl dažas piebildes. Jautājums par valsts iespējām finansēt etniskās minoritātes ir svarīgs. Tiešu finansējumu no valsts budžeta pašlaik saņem nacionālās kultūras biedrības, taču tie ir simboliski līdzekļi. Neapšaubāmi galvenie finansu līdzekļi tiek tērēti izglītības jomā, kur, kā zināms, minoritāšu skolu ir pamaz. Latvijas valsts tērē lielus naudas līdzekļus, lai finansētu krievu skolas, kas nav krievu minoritātes skolas. Tās tāpat kā padomju okupācijas gados turpina pārkrievot (asimilēt) lielāko cittautiešu nekrievu skolēnu daļu. Tā ir nopietna problēma, kas norāda, ka krievu tiesības Latvijā būtiski atšķiras no etniskās minoritātes kultūrautonomijas tiesiskā statusa.

V. Lācis diemžēl tāpat kā daudzi citi minoritātes jēdzienu attiecina uz visiem Latvijā dzīvojošajiem cittautiešiem, iekļaujot tajā arī nepilsoņus. Latvijas valstij ir jābūt ieinteresētai atbalstīt etnisko minoritāšu skolas, lai veicinātu minoritāšu izglītību atbilstoši savai tautībai, mazinātu pārkrievošanas ietekmi nekrievu cittautiešu vidū, nostiprinātu latviešu valodas un Latvijas vēstures apguvi šajās skolās. Viena no lielākajām etniskajām grupām Latvijā ir ukraiņi, taču ukraiņu minoritāte nav vēsturiska (tradicionāla) Latvijas minoritāte. Vadoties pēc V.Lāča ieteikuma, ukraiņi ir tā minoritāte, kuru nevajadzētu finansēt no Latvijas valsts budžeta. Tas nozīmē, ka būtu jāpārtrauc finansēt vienīgā ukraiņu skola, kurā mācību valoda ir latviešu un ukraiņu valoda. Arī šis piemērs vēl un vēlreiz parāda, ka nacionālie jautājumi ir pārāk sarežģīti, lai tos risinātu aizspriedumaini un shematiski.

Savukārt arī L. Dribina uzskatam par etnonacionālismu var piekrist tikai daļēji. Protams, visiem LR pilsoņiem ir jābūt ar vienādām tiesībām. Tā tas ir individuālā līmenī. Taču nacionālais jautājums ietver arī grupu (kolektīvo) interešu un tiesību kopumu, kura kopsakars un attiecības ar individuālajām cilvēktiesībām ir jānosaka un jāatrod katrai valstij patstāvīgi. No grupu tiesību viedokļa, etnonacionālisms

Latvijā nav zaudējis savu nozīmi. Latviešu nācijas tiesības, it īpaši pašnoteikšanās tiesības, kas neapšaubāmi pamatā balstās uz etnonacionālismu, saglabājas, un tām ir savas izpausmes arī neatkarīgas valsts apstākļos. Nacionālas valsts attīstības pamatā ir etnonacionālisma principi, tostarp latviešu valoda kā valsts valoda. Arī naturalizācijas procesa kontrole, proti prasība, lai naturalizācija notiktu latviskās integrācijas virzienā, ir saistīta ar etnonacionālisma nostādnēm.

Politiskās nācijas ievirzē etnonacionālisms savijas ar valstisko jeb politisko nacionālismu, ko var saukt arī par valstisko patriotismu. Latvijas apstākļos izšķiroša nozīme ir nacionālas valsts nostiprināšanai, vienlaikus rūpējoties par politiskās nācijas attīstību. Pie mums joprojām nav izzudušas divkopies sabiedrības iezīmes. Divkopies sabiedrības pārvēršanos par divkopies valsti acīmredzot veicina pārnacionālas ideoloģijas izplatība Latvijā, kas pēc savas dziļākās būtības ir krieviski orientēta.

Tajā pašā laikā arī nacionāla valsts var attīstīties un nostiprināties tikai tad, ja tā veicina atklātas sabiedrības un demokrātiskas valsts attīstību, kurā visiem tās pilsoņiem ir vienādas tiesības un pienākumi.

Nodokļi. Apzinīga nodokļu maksāšana ir spilgta valstiskās domāšanas liecība. Pilsonis, kurš maksā nodokļus, apliecina, ka viņš izprot demokrātiskas valsts pastāvēšanas principus un finansiāli to atbalsta. Kā zināms, nodokļi ir galvenais valsts budžeta līdzekļu iegūšanas veids.

Konferencē izskanēja viedoklis, ka Latvijā, salīdzinot ar Lietuvu un Igauniju, ir mazāks to cilvēku skaits, kuri uzskata, ka nodokļus noteikti vajag maksāt. Latvijas sociologi šo apgalvojumu neapstiprināja un arī nenoliedza. Cenšanos izvairīties no nodokļu maksāšanas var uztvert arī kā cilvēka atsvešinātību no valsts. Pilsoņi izvairās no nodokļu maksāšanas tad, ja nav pārliecināti, ka valsts aizstāv viņu intereses un saprātīgi izlieto nodokļu maksātāju naudu. B. Zepa informēja, ka Baltijas Datu namam ir dati, kas liecina, ka cilvēki neuzticas valstij. Visbiežāk tiek minēti šādi iemesli: nav pārliecības, ka valsts taupīgi izmanto nodokļu maksātāju naudu; sociālo nodokli maksā uz priekšu, bet nav garantijas, vai to patiešām pēc desmit un

vairāk gadiem katrs individuāli arī saņems atpakaļ, pārāk nestabila un mainīga ir likumdošana, nav ticības politiskās varas godīgumam.

Psihologija. Vairāki jautājumi radās saistībā ar latviešu pašapziņas problēmām. M. Ošs apgalvoja, ka latvietis sevi nav identificējis ar valsts pilsoni. Šim apgalvojumam var daļēji piekrist. Vājā nacionālā un vienlaikus pilsoniskā pašapziņa ir viens no šķēršļiem, kas apgrūtina valstiskās apziņas attīstību. N. Muižnieks uzsvēra, ka ir jāceļ latviešu lingvistiskā pašapziņa. Nevar prasīt no cittautiešiem to, ko paši nespējam pildīt.

Šaubas tika izteiktas par krievu gatavību integrēties Latvijas valstī, jo viņiem gadu desmitus esot kultivēta impēriskā attieksme pret citām tautām. Tomēr diez vai šādus apgalvojumus var attiecināt uz visiem krieviem. Arī starp krieviem ir ne mazums cilvēku, kuri ir lojāli Latvijas valstij un latviešu kultūrai.

Kāds students, kurš nenosauca savu vārdu un strādā "Lauku Avīzē", teica saprātīgus vārdus, ka ir svarīgi uzturēt komunikatīvo saiti starp dažādām grupām, veidot dialogu starp tām, tas veicinātu politiskās nācības integrāciju. Politiskās nācības nostiprināšanās ir Latvijas drošības jautājums.

Pilsoņu kopuma vērtīborientācijas pētniekiem īpaša interese ir par jaunās paaudzes noskaņojumu. Pedagoģe A. Kvēpa sprieda, ka, viņasprāt, mazinoties jauniešu politiskā aktivitāte. Kādreiz skolotāji kopā ar skolēniem esot bijuši pret Daugavpils HES un Rīgas metro celtniecību, arī noskaņojums pret Lattelekom skolotājiem un skolēniem esot bijis vienots. Taču tagad tā vairs neesot. Skolotāju streika sakarā skolēni jautājot, ko panācāt, un vienlaikus piebilstot – jūs jau pat neuzklausīja. Skolotāja ir veikusi aptauju skolēnu vidū, lai noskaidrotu skolēnu ieinteresētību piedalīties dažādos pasākumos. Izrādījies, ka skolēni esot bijuši aktīvi, spriežot par saviem iespējamajiem veikumiem skolas labā, nedaudz mazāka ir bijusi interese par līdzdalību pagasta dzīvē. Bet valsts līmeņa pasākumos skolēni nav spējuši saskatīt savu vietu un uzskatījuši, ka tur viņi neko nevarot ietekmēt. Par visu lemjot deputāti, un saskaņā ar viņu gribu viss arī notiekot. Turklāt skolēni deputātu lēmumus esot vērtējuši kritiski, tie neliecino par deputātu atbildību pret vēlētājiem.

*Prese
un
stampa-
vielas*

Tā ir visai zīmīga aina. Skolotājai bija saskaņa ar skolēniem, ja bija pret ko vērsties, ja bija pretdarbība. Turklāt pretdarbība laikā, kad tā bija lielākās daļas latviešu sabiedrības nostāja. Raksturīgi, ka savā tuvumā skolēni saskata līdzdalības iespēju, bet plašāka (valsts) mēroga darbībā līdzdalības vietā iestājas pretdarbība. (Šajā gadījumā – kritika.) Tas neizklausās sevišķi iepriecinoši. Skolēni, kuriem jau no mazām dienām ir radies negatīvs priekšstats par savu valsti un tās likumdevējiem, būs grūti, pat neiespējami kļūt par savas valsts patriotiem, par pilsoņiem, kas izjūt cieņu pret kārtību, kas iedibināma valstī.

Minētie piemēri attiecas uz vienu skolu, tomēr var pieņemt, ka tā ir daudz plašāk izplatīta parādība. Arī skolotāju vidū ir izplatīts nihilisms un atsvešinātība no Latvijas valsts, un šāds noskaņojums nogulsņējas bērnu apziņā.

Diskusija notika arī par interesanto profesores S. Sebres ziņojumu. Jautājums bija, vai tieši pārāk sakāpinātās un emocionālās noskaņas, kādas valdīja astoņdesmito gadu beigās, pārāk idealizētie priekšstati par dzīvi Latvijā pēc neatkarības atgūšanas nebija par iemeslu apātījai un noliedzošai attieksmei pret valsti pēc neatkarības atjaunošanas, kad dzīve izrādījās ne gluži tāda, kā bija sapņots. Atbildot uz šo jautājumu, S. Sebre paskaidroja, ka daļēji tas tā ir, jo ar savu cinismu sevišķi izceļas tie jaunieši, kuri pašlaik ir 26–27 gadu veci. Tolaik viņi bija pārliecināti ideālisti, un pēc tam smagi pārdzīvoja to, kas notika. Šie jaunieši min politiķus, kas uzvedās liekulīgi un savtīgi. Savukārt, tie jaunieši, kam tagad ir 18 gadu, nav tik ciniski, viņi starp Saeimas deputātiem spēj ieraudzīt arī vienu otru “foršu čali”.

* * *

Konference rosināja diskusijas turpinājumu sabiedriskajos saziņas līdzekļos. Kā tiešā, tā pastarpinātā veidā. Tajās caurviju tēma ir latviešu vienotības problēma. Ja latvieši, kuri gandrīz visi (99,2%) ir LR pilsoņi un veido 78,1% no pilsoņu kopuma, būtu morāli vienoti, tad neapšaubāmi šī kvalitāte būtu raksturīga arī visam Latvijas pilsoņu kopumam. Diemžēl tā nav.² Pat pašu latviešu vidū valda uzskats, ka latvieši ir pārāk lieli individuālisti un nav spējīgi būt morāli vienoti.

To visbiežāk pamato ar piemēriem no sadzīves, uzsverot dažādas psiholoģiska rakstura domstarpības. Šādos gadījumos parasti min faktus, kas liecina, ka latvieši necenšas cits citam nesavtīgi palīdzēt. Latvieši zemu vērtē savas satiecības spējas, tiek izceltas negatīvas iezīmes latviešu raksturā, uzsvērts nacionālās pašapziņas trūkums. Tomēr var gadīties, ka tieši nosliece uz sakāpinātu paškritiku ir galvenā latviešu pasaules uztveres īpatnība, un šajā gaismā nepievilcīgs izskatās pat tas, kas patiesībā tāds nemaz nav.

Latviešiem, tāpat kā jebkurai citai tautai, ir vēstures posmi, kuros tā ir uzrādījusi izcilas vienotības spējas. Arī pašreizējām paaudzēm ir šāda pieredze. Nesenie Atmodas gadi parādīja, ka politiski nozīmīgās izvēles situācijā latvieši spēja būt vienoti. Tā bija gaiša un nevardarbīga politiska vienotība, kas aizrāva līdzī arī cittautiešus, iedrošinot arī viņus apliecināt atbalstu Latvijas valstiskajai neatkarībai.

Vēsture liecina vēl par kādu citu, sevišķi nozīmīgu latviešu kopdarbības un kopgribas vērtību: viņu prasmi uzturēt kultūras, valodas un morāles vienotību cauri gadu simteņiem. Par to liecina Dziesmu svētki, Jāņu svinēšana, tautas mākslas tradīcijas, latviešu attieksme pret aizgājējiem. Galu galā – latviešu kultūras un latviešu nācijas saglabāšana cauri gariem apspiestības un nomāktības laikmetiem.

Mūsdienu demokrātijas un konkurences apstākļos sasniegt pilsoņu vienotību nav vienkārši. Partijas savu mērķu sasniegšanai īsteno politiski atšķirīgu taktiku, nereti starp partijām valda asa politiska cīņa un masu saziņas līdzekļi sacenšas politiķu nomelnošanas kampaņās. Turpinās sociālā diferenciacija. Nabagiem ir grūti, pat neiespējami būt vienotiem ar bagātajiem. Tomēr demokrātija neatlaidīgi māca arī prasmi vienoties, rast tādu kompromisa risinājumu, kas apmierinātu vairākumu. Tā prasa ievērot arī mazākuma tiesības. Var teikt, ka demokrātijas apstākļos pilsoņi ir spiesti cītīgi mācīties vienotību. Arī politiskās nācijas ideja ir aicinājums uz vienotību un vienlaikus vienotības apziņas pārbaude. Spēles noteikumi ir skaidri: kamēr latvieši nav gatavi morālās vienotības apņēmībai un nav psiholoģiski un politiski sakļāvušies ap savu valsti, visai bezcerīgi ir mēģināt sasniegt augstu visa pilsoņu

kopuma vienotību, arī attiecībās ar cittautiešiem un tiem, kuri papildina pilsoņu kopumu naturalizācijas gaitā.

Latvieši valsti jau vēsturiski ir pieraduši uztver atsvešināti. No šīs nostājas ir grūti atbrīvoties, arī dzīvojot savā valstī. Valsts joprojām tiek uztverta kā pāri cilvēkam stāvoša vara, kā kaut kas tāds, kas nospiedoši ietekmē katra cilvēka dzīvi, bet kuru savukārt cilvēki paši nav spējīgi ietekmēt. Cilvēks šķiet pārāk mazs un nespējīgs iespaidot “augšas” un valsts politiku.

Tā kā lielākā daļa latviešu neizmanto savu iespējamo līdzdalību valsts dzīvē un viņus neapmierina arī realizētā valsts politika, veidojas noraidoša, pat agresīva attieksme pret valsti. Šī situācija ir jālabo politiķiem, politiski aktīviem un valstiski domājošiem LR pilsoņiem, aktivizējot savu un veicinot līdzpilsoņu līdzdalību valsts dzīvē, attīstot pilsonisko sabiedrību, nevalstisko organizāciju darbību un to ietekmi. Līdz ar to pieaugs izpratne par valstī notiekošo, veidosies pozitīva attieksme pret likumiem un apņēmība tos ievērot. Par to vispirms jādomā pašiem politiķiem, jo tikai tad, ja valsts vadītāji paši pildīs likumus un čakli strādās, ja viņi paši spēs būt par paraugu un darbos apliecinās, ka viņos ir kaut nedaudz ideālisma, mūsu tautai būs ticība un mums visiem kopā sava valsts.³

Latvietis mīl savu zemi, savu Latviju. Bet ar to viņš patiešām saprot Latvijas zemi, teritoriju, Latvijas dabu. Nav dzirdēti apliecinājumi, ka latvietis mīlētu arī savu reāli pastāvošo valsti. Latvijas valsts latvietim nav tik tuva, lai viņš to uztvertu emocionāli labvēlīgi, lai izjustu savu piederību pie tās. No šejienes arī attieksme pret Latvijas armiju un morālais klimats tajā⁴, pret valsts svētkiem⁵, valsts svētvietām⁶, himnu.⁷

Nihilisms pret valsti, tās svētvietām, pret savu vēsturi, pret likumiem liecina, ka latvieši joprojām nav nacionālisti modernas nācības – valsts – izpratnē. Joprojām tiek jaukts tautiskums un valstiskums, nav panākta tautiskās un valstiskās domāšanas saistība. Mūsdienu pasaulē ir daudz pretēju piemēru. Piemēram spilgtu savas tautas izdzīvošanas stratēģiju gan 2000 gadu ilgajā diasporā, gan mūsdienās, atjaunojot Izraēlas valsti, ir spējuši īstenot ebreji.⁸

Tomēr arī Latvijā, neraugoties uz daudzajiem, pat speciāli radītajiem šķēršļiem, uz politiskās nācijas un pilsoniskās apziņas veidošanos ir jālūkojas ar cerībām.⁹ Pakāpeniski pilsoniskās un valstiskās reālijas nostājas savās vietās, pieaug LR pilsoņu līdzdalība sabiedrības dzīvē, mainās attieksme pret likumiem un valsts varu; saprātīgums pakāpeniski gūst pārsvaru pār viendienību, tuvredzību, neprasmī. Attīstās valstiskā domāšana un politiskā nācija, sapratne par to, ka valsts iekšējā drošība vispirms ir atkarīga no pilsoņu morālās vienotības, no kopējām, valsti un cilvēku vienojošām vērtībām, kas padara valsti pievilcīgu tās pilsoņiem, no ticības valsts nākotnei.

Pilsoniskā domāšana un politiskā nācija ir sarežģītas kultūrpolitiskas parādības ar dinamisku iekšējo struktūru mainīgajā ārējā pasaulē. Izsakot savu attieksmi politiskās nācijas sakarā, autori atgādina, ka politisko nāciju veido pilsoņi un to kopējā vēsture,¹⁰ ka tieši rietumnieciskā nācijas izpratne atspoguļo mūsdienu pasaules realitāti,¹¹ ka politiskā nācija nozīmē sakārtotu nacionālo identitāti,¹² ka valsts svētkiem ir jāklūst par visas Latvijas svētkiem.¹³ Pastāv arī viedoklis, ka politiskās nācijas izpratne ir jāreducē uz cittautiešu integrācijas problēmu.¹⁴

Arī krievu valodā iznākošā periodika ir iesaistījusies diskusijā par politisko nāciju. Komentējot semināra par politisko nāciju norisi Daugavpilī, B. Lavrenovs asprātīgi ir sazmējis vienu no politiskās nācijas uztveres psiholoģiskās attieksmes īpatnībām, proti, visai izplatīto vēlmi pieļaut sabiedrības integrāciju un vienotību tikai kā tālas nākotnes varbūtību, kas līdz ar to kļūst neiespējama, jo šodien vēl ir par agru, bet rīt jau būs par vēlu.¹⁵ Pamatā krievu prese politisko nāciju saista ar nepilsoņu problēmām.¹⁶

Taču ne vienmēr LR pilsoņu vienlīdzīgu tiesību un pienākumu princips, kas izpaužas kā politiska nācija, ir visiem pieņemams. Cilvēki, kuri uzskata, ka Latvija var būt izņēmums, ka tā var veidoties par demokrātisku un attīstītu valsti arī tad, ja tā izvairās no visu pilsoņu vienotības, no pilsoniskās identitātes, parasti pauž nepatiku pret cittautiešiem, arī LR pilsoņiem cittautiešiem, jo neuzticas viņiem, netic viņu lojalitātei un patriotiskumam. Šie autori vislabprātīgāk vērš savus skatienus pagātnē un pieļauj pagātnes mantojuma drūmāko

notikumumu iespējamo atkārtotošanos Latvijā. Viņi uzskata, ka valsts dzīve ir pareizi sakārtota, ja sabiedrība visos līmeņos ir skaidri sadalīta pēc nacionālās pazīmes,¹⁷ ka politiskā nācija nedod iespēju izpausties nacionālis-mam,¹⁸ ka politiskās nācijas vienojošās intereses sakrītis ar "nelatviešu kopienas interesēm uz latviešu kopienas interešu rēķina".¹⁹

Politiskās nācijas skaidrojumu sabiedrībā līdz šim ir uzturējusi akadēmiskā politiskā doma bez noteiktas saistības ar konkrētiem politiskiem risinājumiem. Neskatoties uz diezgan plašajām diskusijām vairāku gadu garumā, politiskās partijas šos notikumus ir tikai vērojušas. Tiesa, 1997. gadā politiskās nācijas teorijai atsaucās "Latvijas ceļš". Tā rīkotajā seminārā un konferencē par politisko nāciju,²⁰ apspriežot sabiedrības vienotības un valsts iekšējās drošības palielināšanas iespējas, notika teorētiska saruna par politiskās nācijas izpratni un domu apmaiņa par šo ideju īstenošanu politiskajā darbībā.

Partiju pievēršanās politiskajai nācijai nozīmē, ka LR pilsoņu vienotības un Latvijas sabiedrības integrācijas plašā kopsakara virzība turpmāk var būt pakļauta ne vien intelektuālai ietekmei, bet arī intensīvām un koncentrētām politiskām ietekmēm un svārstībām. Vai partiju aktivitātes veicinās politiskās nācijas kultūru Latvijā, vai to vien spēs kā paplašināt rīcības fonu pilsoņu morālās vienotības pretspēkiem un konjunktūras rosībai, par to būs iespējams pārliecināties tikai turpmāko notikumu sakarā.

Tomēr cita attīstība, kā vien dabiska notikumu virzība, nav iespējama. Arī Latvijā līdzilvēku vienotībai ir jāklūst par skaidri jaušamas ikdienas dzīves sastāvdaļu. Līdzīgi tam, kā notika Rietumeiropā, pārvarot kara laika pretrīkības. Kaut arī ar lielu nokavēšanos, tomēr arī Latvijā ir jāveidojas cilvēcību apstiprinošai morālei visā cilvēku savstarpējo sakaru gammā. Par to savā laikā ir rakstījusi arī Zenta Mauriņa: "Ar visiem varas darbiem, vienaldzību un mežonīgo mantkāri tomēr ir sācies jauns vienotības laikmets. Pagājībā aizgājušo laiku sauklis bija griba un vara..., bet pēckara laiku sauklis ir – vienotība."²¹ Jācer, ka arī Latvija spēs arvien vairāk pievērsties vērtībām, kas vairo sapratni un satīcību starp cilvēkiem, vērtībām, kas veicina cilvēku kopējo labklājību un stiprina Latvijas valsti.

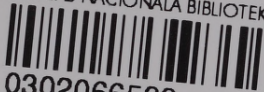
Piezīmes un literatūra

- ¹ Patiešām, 1996/1997. gadā krievu skolās mācījās 15 094 latviešu tautības bērni, tajā pašā laikā latviešu skolās – tikai 5826 krievu tautības bērnu. (Sk.: Latvijas skolu statistikas datu kopsavilkums. 1996/1997. mācību gada sākumā. III datu krājums // Rīga – 1997 – 33.–34. lpp.) Tātad Latvijas valstī, tāpat kā padomju okupācijas gados, krievu skolas turpina intensīvi asimilēt ne vien cittautiešu nekrievu bērnus, bet pat latviešu bērnus. Vienlaikus jāņem gan vērā, ka tie ir vidējie rādītāji. Jaunākajās klasēs situācija ir daļēji mainījiesies.
- ² *Dripe A.* Cik ilgi naidosies? // Neatkarīgā Rīta Avīze. – 1996. – 6. jūn.; Kas tas ir sabiedriskais un nacionālais izlīgums // Lauku Avīze. – 1995. – 13. janv.; *Bolšaitis P.* Sabiedriskais un nacionālais izlīgums – ceļš uz patiesības apzināšanu // Diena. – 1995. – 25. janv.; *Raudseps P.* Plaisa mūsu apziņā – šķērslis attīstībai // Diena. – 1996. – 1. aug.; *Dimants A.* Kā iespējama latviešu vienotība? // Diena. – 1996. – 21. okt.
- ³ *Lagzdīņš J.* Kā panākt ticību Latvijas valstij? // Diena. – 1996. – 22. aug.
- ⁴ *Točs S.* Aiz zābakotā patriotisma saukļiem vīd militārā resora zābaks // Neatkarīgā Rīta Avīze. – 1995. – 17. aug.; *Laizāne L.* Karavīrus neapmierina reglaments // Diena, 1996. – 8. aug. u. c.
- ⁵ Jūsu domas un izjūtas 18. novembra priekšvakarā // Diena. – 1995. – 17. nov.
- ⁶ Kur ir mūsu Valsts svētvietas? // Diena. – 1996. – 18. okt.
- ⁷ *Deksnis T.* Vai mums būs rokhimna? // Diena. – 1995. – 17. nov.
- ⁸ *Lorencs J.* Modernā sabiedrība un latviešu konkurētspēja // Cilvēksituācija. Latvija. 90. gadi. – Rīga – 1996.
- ⁹ *Vēbers E.* Pilsonis savā valstī un savai valstij // Diena. – 1996. – 9. dec.
- ¹⁰ *Zariņš V.* Nav vainojama Latvijas politika pēc neatkarības atjaunošanas // Diena. – 1996. – 8. nov.
- ¹¹ *Zaļūksnis D.* Latvija – valsts bez nācijas // Literatūra. Māksla. Mēs. – 1996. – 14.–21. nov.
- ¹² Starp Džakartu un Londonu. (Nacionālā identitāte. Kur to rast?) // Literatūra. Māksla. Mēs. – 1996. – 14.–21. nov.
- ¹³ *Īvāns D.* Nacionālie svētki – bez nācijas // Literatūra. Māksla. Mēs. – 1996. – 14.–21. nov.
- ¹⁴ *Urbanovičs J.* Esam izvēles priekšā jeb Quo vadis Latvija? // Diena. – 1996. – 26. okt.

- 15 *Лавренов Б.* Сегодня рано, а завтра поздно // Динабург. – 1996 – 20 нояб.
- 16 *Элкин А.* Негражданское сознание // СМ – 1996 – 12 окт. ; *Федосеев Л.* Нужна ли вам политическая нация? // СМ – 1997 – 9 янв.
- 17 *Birznieks A.* Politiskā nācija – par un pret // Nacionālā Neatkarība. – 1996. – 30. okt. – 5. nov.
- 18 *Rundāns R.* Politiskā nācija vai tauta? // Diena. – 1996. – 30. okt.
- 19 *Dzenītis O.* Vai politiskās nācijas ideja veicina demokrātijas attīstību Latvijā? // Diena. – 1997. – 14. febr.
- 20 *Ločmele N.* Latvijas ceļš pievēršas politiskās nācijas idejai // Diena. – 1997. – 25. jūn.; *Egle I.* LC turpina diskusiju par politisko nāciju // Diena. – 1997. – 22. sept.
- 21 *Mauriņa Zenta.* Kas ir vienotība? // Gr.: Pasaules vienotība un indivīda uzdevumi. – Rīga – 1997. – 9. lpp.

2.40 Ls.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302066599

98-3
L334

Ar visiem varas darbiem, vienaldzību
un mežonīgo mantkāri tomēr
ir sācies jauns vienotības
laikmets. Pagājībā aizgājušo
laiku sauklis bija griba un
vara[...], bet pēckara
laiku sauklis ir -
vienotība.

Zenta Maurina